

MİM KEMAL ÖKE

KADERLE DANS

**Özgürlük – Güvenlik Kıskaçındaki
Latin Amerika'da Kimlik Sorunsalı**

İstanbul

2010

Mim Kemal Öke

Kökene Orta Asya Uygur Türkleri'ne dayanan bir ailenin çocuğu olarak 1955 yılında İstanbul'da doğdu. İlköğretimini Şişli Terakki Lisesi'nde bitirdi. 1973'te Robert Kolej'den mezun olduktan sonra İngiltere'ye giderek, Cambridge Üniversitesi'nde iktisat ve tarih alanlarında yüksek tahsilini tamamladı. Sussex, Cambridge ve İstanbul Üniversitelerinde siyaset bilimi ve uluslar arası ilişkiler ihtisası yaptı. 1979'da BM Genel Sekreterliği'ne bağlı Filistin Dairesi'nde uzman olarak çalıştı.

1980'de Türkiye'ye gelerek, akademik kariyere geçti. Boğaziçi Üniversitesi'nde 1984'te doçent, 1990'da profesör oldu. 1985'te TRT'de genel müdür danışmanlığına getirildi ve kuruma başta *Timur Devrinde Kadiz'den Semerkand'a Seyahat* adlı 4 bölümlük docu-drama olmak üzere çeşitli belgeseller hazırladı. 2004'e değin özel kanallarda yarışma, sohbet ve tartışma programlarına imza attı. Günlük gazetelerde *Mim Noktası* adını verdiği sütununda dış politika değerlendirmeleri yaptı. İdari görevlerden hep uzak durmasına rağmen, Dışişleri Bakanlığı'nı temsilen Türk siyasi tarihi ve kültürel konularda yurt dışında resmi toplantılara katıldı.

Akademik kariyeri boyunca araştırmaya hep öncelik verdi. Bilimsel makalelerden ziyade uzun soluklu kitap çalışmalarını yeğledi. Türkçe, İngilizce, Arapça ve Urduca yayınlanmış yirmiyi aşkın eserleri arasında Filistin, Ermeni, Musul ve Hilafet sorunları özel bir konuma sahiptir. Beşeri bilimlere “ insan telakkisi ” ışığında eğildi. Bu bağlamda (Türk) tasavvuf felsefesini araştırdı. 2000'den itibaren Küresel Toplum'u anlamaya / tanımlamaya yönelik tetkiklere girişti. Tarihin akışı içinde insanın ikilemlerini resmeden *Günbatımı*, *Kızilelma* ve *Yaşanmayan Anılar* adlı üç romanı da bulunan Öke, kültürel ve bilimsel çalışmaları nedeniyle çeşitli ödüller aldı. Türk- Pakistan dostluğuna katkılarından dolayı “ Sitare-i Kayd-ı Azam Cinnah” madalyasına (2005'te) layık görüldü.

Uzakdoğu dövüş sanatları ve deniz sporlarıyla ilgisini sürdürdü. 2002'den başlayarak karakalem resim çalışmaları yanısıra Türk Sanat Musikisi ile ilgilenmekte...Günümüzde Afrika ve Latin Amerika motifli ritm çalışmalarına katılan Öke, sosyal duyarlılığı doğrultusunda engelli çocuklara dans ve folklor dersleri vermektedir. Evli (Neval) ve iki çocukludur (Alihan / Nazlı Hilal). Geniş bir özgeçmiş ve eserlerinin tümü için, bkz: www.iticu.edu.tr. Şu andaki proje tezgahında Turgut Reis ile ilgili bir roman ile “ kişilik ve kimlik terapisi olarak ritm ve raks” adlı bir araştırması bulunmaktadır.

İçindekiler :

Sözbaşı

- 1.Kimlikler Karnavalına Giriş
- 2.*Conquistador*lar, Misyonerler ve Yerliler
- 3.Köleler, *Criollos* ve Devrimciler
- 4.Gerillalar, Gringolar ve Generaller
- 5.Maçolar, Fahişeler ve Azizeler
- 6.Ermişler, Keşişler ve Kurtuluş İlahiyatçıları
- 7.Liberaller, Demokratlar ve Kaçakçılar
- 8.Sosyalistler, Asiler ve Yine Yerliler
- 9.Ressamlar, Ritmciler ve Raksçılar
- 10.Sonuç mu ? Fiesta Şimdi Başlıyor !

Notlar

Kaynakça

Görseller

Sözlük

Dizin

LATİN AMERİKA

Olgun toprak titrerken
Toz ve şiddetin sarsıntısında
Genç ruhlarımız açıldı
Rüzgarda bir kayığın yelkenleri gibi.
P. Neruda, *La Cancion de la Fiesta*

Sözbaşı

Elinizdeki bu kitap size özgürlük – güvenlik sarkacındaki Latin Amerika'nın kimlik sorunsalını anlatmak istemektedir.

Zaman ve mekan yaratıldığından beri, bu her iki unsurun emrine tahsis edildiği insan, doğumu ile ölümü arasındaki evrede önce güvenliğini, sonra (ve onunla birlikte) özgürlüğünü arayarak, bazen ıskalayarak, bazen de tadını çıkararak ömrünü tüketmiştir.

Tarih, söz konusu “kader” in kolektifleşmiş mecmuasından ibarettir.

Bana göre, yukarıda değindiğimiz özgürlük ve güvenlik arayışı serüveni, o yolculuğa çıkanın kişilik ve kimliğiyle yakından ilintilidir. Çünkü, bir kere kişi neyi aradığını bilirse / seçerse; onun mizacı, karakteri; kısacası “ben” liği hakkında bilgi sahibi oluruz. İkincisi, kişinin ne olduğu o yolculukta ortaya çıkarılır. Aslımı (özünü) o yolculukta dışa döker. Öyle ki, kişinin “benliği” (psikolojisi diyelim), o yolculuk sürecinde tarih ve coğrafyanın sunduğu ya da kendisine hazırladığı sürprizlerle “aidiyet” (sosyal antropoloji diyelim) kesbeder ve deyim yerindeyse “ruhu”nu bulur; ya da ıskalar ve sonunda “kimlik sorunsalı”nın pençesine düşürür. O nedenle tarih, Hicret ve Mir'ac örneklerinden de çıkaracağımız gibi seyahatlere özel önem vermiş; onları akışının dönüm noktaları şeklinde vurgulamıştır.

İşte, bu araştırma, böylesi bir yolculuğa odaklanmaktadır: Latin Amerikalının yolculuğuna... Eserin sayfalarında ilerledikçe Latin Amerikalının kişilik ve kimliğini daha rahat görebileceğinizi ümit ediyorum.

Latin Amerika koskoca bir kıta, üzerinde egemen ulus- devletler... Pekii, ulusal karakterlerin varlığını ve dolayısıyla aralarındaki kimlik farklarını reddederek mi, yola çıkıyoruz? Hayır, asla değil. Tabii ki, kader hükmünü tarih – coğrafya ekseninde çeşitlendirmiştir. Ancak, savımız odur ki, Latin Amerika'nın geçmişinde adeta “ortak kader” diye adlandırabileceğimiz dinamikler olmuştur. Biz de ulusal ölçekten sıyrılıp, kıtaya kuşbakışı bir metodolojiyi benimsediğimizi burada hatırlatmak isteriz. Sadece ortak kader değil, baktığımızda aynı ya da benzeri dürtülere karşı ortak tutum, duruş ve davranışların da üretildiğini görmekteyiz.

Latin Amerika'nın “kaderle dans”ını, yukarıda açıkladığım nedenden ötürü “kimlik sorunsalı” bağlamında irdelemeye çalışacağımı ifade ediyorum. Bu da bundan önceki araştırmalarımın konularını bilen okuyucuyu şaşırtmamıştır, umarım. Zira, akademik yolculuğumun ta başından beri bu sorunsalla birlikte yürümedik mi? Birlikte yürüdük; çünkü, kendimi hep öğrenci olarak hissettiğimden midir, nedir; hep kendi arayışımınla özdeşleştirdim araştırmalarımı.

Kişilik ve kimlik sarmalında insanı keşfetmeye / bulmaya yönelik cehdim, bir yerde kendimi de tanımaya doğru adımları içeriyordu.

Pekii, neden bu kez Latin Amerika? Latin Amerika ülkeleri ile Türkiye arasındaki ilişkiler tarihimizin hiçbir döneminde öyle yoğun olmadığından yazarlar ve bilim adamları gezi notları ve Che gerillacılığı dışında bu konuya pek rağbet göstermemişlerdir. Türk dış

politikası bu yöreye daha yeni yeni açılımlar yaptığı için, ilişkilerimizin (ve tabii ilgimizin) kısıtlılığı literatürün azlığından da bellidir. Temel'in çalışması Osmanlı dönemine odaklandığı için önemli bir istisna oluşturmaktadır. Bu kitapta sunulan arşiv belgelerinden öğrendiğimiz kadarıyla XIX. Yüzyıldan itibaren yüzbinlerce Osmanlı uyruğu Latin Amerika'ya göçmüş: Arjantin'e 150.000, Brezilya'ya ise 105.000 kişi olarak dökümü bulabiliyoruz.

Göç veren ile alan ülkeler arasında ilişkiler, bir şekilde konsolosluk hizmetinin verilmesini zorunlu kılmış. Ne var ki, Latin Amerika'ya daha ziyade Arap ve Ermeni ayrılcılıklarının iltica ettiği göz önünde tutulduğunda, Yeni Dünya'da Türk aleyhtarlığının filizlenmesi kaçınılmazdı. Hele bu gruplar Osmanlı karşıtı propagandaya girişince Babiali ne yapsın, “ sabık tebamızı bize ısıdırmak için en kestirme yolun onların hukukunu savunmak” tan geçtiğini kabullenecekti. Ve böylece, konsolosluklar kurulacaktı.

Öte yandan göç, bizzat Latin Amerika ülkeleri tarafından teşvik ediliyordu. Belgeler bize, diyelim Brezilya hükümetinin yoksul, çilekeş ve çalışkan Osmanlıları tercih ettiğini kaydetmektedirler.(1)

İlişkilerinin kurulmasıyla Osmanlı bu kez ciddi bir sorunla karşılaşacaktı. Latin Amerika ülkeleri Osmanlı Türkiye'si ile ilişkilerinde Avrupa devletlerine tanınan ekonomik kolaylıklardan- imtiyazlardan- yararlanmak istiyorlardı. Bu talep ise Osmanlı açısından “ Kapitülasyon ” sömürü düzeninin Yeni Dünya'dakilere de açılması demek olacaktı. Ekonomik açıdan yakınlaşmanın sıkıntılarını öngören Babiali, doğrusu ilişkilerin gelişmesine hiç de sıcak bakmayacaktı. Doç.Dr. M.N. Kutlu, Başbakanlık ilginç bir olayı ortaya çıkaracaktır. (2) II. Abdülhamid, 1897 sonbaharında yaveri (istihbaratçı) Ahmet Paşa'yı Küba'ya yollamaya karar verir. Görevi şudur: Kübalıların İspanyollara karşı yürüttükleri direniş hakkında bilgi toplayacak ve sorunun çözümü için ortaya konan çabaların Girit Sorunu'na uygulanma ihtimallerini araştıracaktı!

Kutlu'nun İspanyolca olarak yayımlanan makalesinden esinlenen Küba'nın Ankara büyükelçisi Abascal konuyu romanlaştırır. Tarihi fonun gerçeklerinden hareketle Ahmet beyin “Küba misyonu” *Havana'da Türk Tutkusu* diye Türkçe'ye çevrilir. Keyifle okuduğum bu öyküde bizim araştırmamızda değineceğimiz bazı notları sizimle paylaşmak istiyorum. Ahmet bey paylaşmak istiyorum. Ahmet bey Havana'da kaldığı otelde Barbara adlı kat temizlikçisi ile tanışır. Sorar ona: “Sen Hıristiyan değil misin? Neden başını eşarp ile örtüyorsun?”

“*Babalao* bana öyel işaret etti, efendim. *Iybo* olduğumda, bir yıl boyunca hep beyaz giyindim. O zaman *Obatala*'nın kızıydım, beni ona emanet etmişlerdi.”

Ahmet birkaç saniye düşüncelere daldı ve sonra: “ Ama sen İslam'a özgü Arapça şeylerden bahsediyorsun be canım. *Bab-ala* diyorsun, “Allah'a giden kapı” anlamına gelen Bab-ı Allah'a benziyor söylenişi. *Iyabo* neredeyse bizim hicabımız, kadınlarımızın dini nedenlerle örtündükleri kumaş; *Obat-Allah* da, “Allah'ın elçisi” olarak anlaşılabilir; hepsi benim dinim olan İslam'la bağlantılı gibi görünüyor. Ama... senin dinin ne? Adada Müslümanların olmadığını sanıyordum.”

“Bizim dinimiz, efendim, Afrikalı atalarımızdan geliyor ve Hıristiyan Katolikliğe benzeyen tarafları var, eğer sizin dininiz olan Müslümanlık ile ilişkisi varsa bilmiyorum, Tanrılarımızın sizinkiyle arkadaş olması iyi olurdu.”

Güzel Barbara, bizim ajan Ahmet beyi *Candomble* törenine gitmeyi ikna edecektir. Devamını yine romandan okuyalım:

Garip ilahiler arasında çalınan davulların ritmiyle dans eden her iki cinse mensup insanların bulunduğu bir salona girdiler... Hazır bulunanlar onu dikkate almaksızın şarkılara zaman zaman eşlik ediyor, bazen de koro halinde söylüyorlardı. Bazen nakaratın bir bölümü olarak bilindik selamı tekrarlıyor, “Selamünaleyküm!”

diyorlardı; cevap, “Aleykümselam” dı. ...Ahmet... o arada olanları dervişlerin semasıyla kıyaslamaya çalıştı. Onlar da döngüsel hareketleri esnasında Mevalana'nın bulunduğunu varsaydıkları bir yere doğru selam veriyorlardı... Ahmet bir benzerlik yakaladığını düşünüyordu. (3)

İlginçtir, Ahmet bey de Mevleviydi. Ev sahiplerine, “diğer inançlara karşı hoşgörüyü, aşkı ve aşk aracılığıyla merhabeti bara işaret eden çok kıymetli öğretiler aldığını” anlatacaktı. Sonrasını romandan takip edersiniz, artık!... Biz geçelim daha az duygusal işlere; ekonomiye...

Cumhuriyet’le birlikte-Kapitülasyonların kaldırılmasına rağmen-Latin Amerika ile ilişkilerimiz hiç de öyle hatırı sayılır bir ivme kazanamadı. Kimbilir belki de bunun nedenlerinin başında düşe-kalka ilerleyen demokrasiyle Türkiye’yi Latin Amerika’ya benzetme alışkanlığı yatmaktadır. Anlaşılan, Türkler cephesinden Latin Amerika, onlar gibi olunmaması gerekendi. “ Öteki” demeye dilim/kalemim varmıyor ama, Latin Amerika’nın Türkiye’deki imajının pek olumlu bulunduğunu herhalde söyleyemeyiz.

Tekrarlaması bile bana hüznün veriyor: Biz, Türkiye’de Latin Amerika coğrafyasını küçümseyerek, onları “muz cumhuriyeti”leri olarak nitelendirmeye bayılırız. Evet, Latin Amerika yabancılarca gasp edilen tek tarım ürününe dayalı sömürge ekonomileri “ cehennemi”dir.Bence dıştan bakışta doğru olan o muz cumhuriyetinde çekilen acılara (s)empati çektiği çileyi belki de hiç kimse Nobel ödüllü Guatemalalı yazar Miguel Angel Asturias kadar yansıtamazdı. Asturias’ın tüm ömrü, halkının geleneksel kimliğini yaşatmak ve o güzide halkın üzerine çullanan Kuzey Amerikalı emperyalistlerle kalemiyle mücadele etmekten geçmiştir. *Kasırğa*, bir ABD tröstü olan “United Fruit Company”ye karşı verilen savaşı anlatır. Romanda Pedrito dayı, “ bizim yetiştirdiğimiz meyva acı bir meyvadır”; “ ölüm meyvası”!...

Yine muz plantasyonlarındaki olsun , muz ticaretinde olsun tüm adaletsizlikleri dile getiren *Kasırğa*’da romancı, United Fruit Company’nin sahibini ve düzenini şu cümlelerle tanımlayacaktır:

“ Yeşil Papa” denilen adam... kapalı bir büroda oturur, milyonlarca dolar emrindedir. Bir tek parmağının hareketiyle koca koca gemiler yola çıkar, yada demir atarlar. Ağzından çıkan tek sözcükle bir cumhuriyet satın alınır. Bir hapşırmasıyla bir başkan, bir general, yada bir parlamanter iktidardan düşer. Koltuğu üzerine kışını kımıldatsa, bir ihtilal parlak verir. İşte, arkadaşlar bu adama karşı savaşaacağız. Zaferi bizler göremeyeceğiz, çünkü hayatımız bu işi Yeşil Papa ile bitirmeye yetmeyecektir belki, ama bizden sonrakiler görecek, bizim gibi davranırlarsa tabii. Tıpkı, önüne geleni silip süpüren, yada kalanlar olursa onları da kurutan kasırğa gibi... (4)

İşte, Asturias’ı okuyan herhalde Amerika’yı yada edbinden bundan böyle bir daha Latin Amerika’yı “ muz cumhuriyetleri” şeklinde alaya almaktan vazgeçer diye ummak istiyorum. Temenniler bir tarafa, Latin Amerika-öyle yada böyle- bir kez “ uzak durulması gereken bir Kıta” olarak bilinçaltımıza karışmıştır. Doğruluk yanları bulunsa bile ulusal stereotipleştirilmenin küresel etiğe ve uluslar arası yakınlaşmalara zarar verdiğini özellikle bu vesile ile ifade etmek istiyorum.

Hoş, biz günlük konuşmalarımız içinde bu benzerlikler irtibatını kurmamayı yeğleriz; herhalde Latin Amerika’yı küçümsediğimizden , ya da onların “ bazı” deneyimlerini paylaşmış olmaktan gocunduğumuzdan... Ama, ne dersek diyelim, Latin Amerika ile paralelliklerimiz -bence- farklılıklarımızdan fazladır. “ Kişi kendini bilirse ” , tarihten dersler çıkarabilir diye düşünüyor ve bu çerçevede kıyaslamaların – benzeri kader yolculuğuna çıkmış bizler için de – yararlı ipuçları taşıdığına inanıyorum. Alınganlığa gerek yok ! Latin Amerika’lıları da alındırmaya gerek yok!..

Öte yandan, Latin Amerika'ya ilgim, tabii ki, bu sebeple, geriye gitmektedir. 2002'de yayınladığım *Küresel Toplumda Dışlanan Demokrasi : Din – Ordu Gerilimi* (İstanbul, Alfa) adlı araştırmamda Latin Amerika'ya tam tamına üç bölüm ayırmıştım. 1997'de Türkiye'de yaşananları küresel boyuta çekerek, “ analoji ”lerin yardımıyla postmodern çağın önemli gördüğüm- ve tabii içinde “ kimlik sorunsalı ”nı barındıran- bir gerilimine makro düzeyde bakmak istemişim. İşte, o dönemin farklı coğrafyalarının nasıl 28 Şubat benzeri bir süreçten geçtiklerini Türk(iye) kamuoyuna aktarmaya çalışırken Latin Amerika havzasının diğer yeryüzü örneklerinden daha özgün, hatta “ sofistike ” oluşunu gözlemlemişim. Bu bağlamda, beni bir yerde hayrete düşüren; Latin Amerika halklarının- özellikle de 1492 öncesi ilk sakinlerinin diyelim-feleğin çemberinden geçerken kaderin birer pasif kurbanları olmadıkları idi. Nitekim, bu kanımın ileride bu araştırmayı yaparken, başka ülke tarihçilerince de paylaşıldığını görmekten mutlu olacaktım.(5) O zaman Latin Amerika'yı başlı başına bir inceleme konusu yapma heyecenını duydum. Bu kültürü, bu insanları tanımalı; kimliklerini/ruhlarını keşfetmeliydim.

Ne var ki, Latin Amerika'yı başlı başına bir deneme eser konusu yapmamın, kişisel bir boyutu da bulunmaktadır. O da kızım ile ilgilidir. Her şefkatli baba gibi, ergenlik çağı *blues*'larına yakalanan kızıma psikolojik destek olması bakımından müziğin yararına inanmıştım. Bu amaçla Nazlı Hilal'i ritm kurslarına yazdırdım. Kızım ile herşeyi paylaşmayı seven – onun tabiriyle – “ kanka ” olduğumuz için, bu kurslarda onu stüdyo dışında beklemek yerine, birlikte davulun önüne oturmayı tercih ettim. Doğrusu, bana da iyi bir terapi olmuştu !

Ritmi çok sevdim. Hobimiz bizi evde vurmali çalgıları toplayıp, anlayışlı komşularımız sayesinde, günlük konserler vermeye götürdü. Bir süre sonra ritm tutkusu beni öyle sardı ki, neredeyse hayatımın en önemsedğim bölümüne kuruluverdi. İşte, o zaman ritmin felsefesine eğilmek beni cezbediverdi. Bu alanda bir araştırma yapmayı tasarlamaktaydım.

İşte, o aşamada Latin Amerika ön plana çıkıverdi. Çünkü, ritm, rakssız olmazdı ve kızım ile önce birlikte dans kurslarına yazıldık; sonra kader bizi öyle bir yere taşıdı ki, bir bilim adamı olarak tanıdığımız Mim Kemal Öke'nin ikinci bir uğraşı oluverdi: Engelli çocuk ve gençlere ritm ve dans (folklor) gönüllü eğitmenliği !..

Tüm ritm ve raks envanteri içinde, açıkça yazayım, Latin Amerika kökenli olanlarının farklı bir tadı vardı. Cembe ile başlayan “ tabbal ” lığım beni *cajon*, ondan da tumba çalmaya doğru sürükledi. Çaldığım aletlerin ve aletlerin çaldığı ritimlerin arkaplanına indikçe kızım ile yaptığımız bu işten daha fazla zevk almaya başladığımı hissediyordum. Bu keyfi başkalarıyla paylaşmak üzere ritm ve raks araştırmasını Latin Amerika ölçeğinde sınırlandırmaya karar verdim.

Ne var ki, ritm ve raksın bir toplum için ne anlama geldiği, eğer o halk(lar)ın tarihsel evriminden soyutlanarak anlatılırsa, pek yüzeysel kalacaktır, diye düşünmeye başladım. Böylece, elinizdeki kitabın taslağı zihnimde şekilleniverdi.

Taslağının tasarımı sürecinde bir anekdotu da aktarmalıyım. Kızım ile ritm dersleri aldığımız Caddebostan'daki Tema Stüdyosu'na girmeden önce her hafta mutlaka Gergedan Kitabevi'ne uğrarız. Eski sahaf geleneğinde işleyen bir sohbet yuvasıdır, orası. Orada sevgili Şener'e (Demir) Latin Amerika'ya ilişkin kitap yazma arzumu iletince, bana raftan bir roman uzatmıştı. Şöyle bir bakıp, iade ettim kibarca, onu gücendirmeden. Ne kadar olsa bilimsel eserlerde romanlara ne gerek var diye düşünüyordum, o zamanlar. Fakat, eve gidince içime bir kurt düştü. O kitabı okumalıyım , diye zorluyordu bir ses beni...Bir hafta sonra romanı aldım ve “ büyülendim.” Hoş, ne yazarı, ne de romanın adını hatırımda tutamadığımdan, kitabı bulmakta hayli zorlanacaktı Şener...Roman Jorge Amado'nun *Gecenin Çobanları* idi. Bitirince, tabirimi mazur görünüz, başta Amado olmak üzere tüm Latin Amerika edebiyatına adeta “ saldırdım. ” İşte, bu çalışmada romanlara yapılan sık

atıfların da gerekçesi budur ! Onları, bir halkın kimlik arayışının pusulaları ya da haritalarıdır, diye görmekteyim, artık.

Bu arada bana Latin Amerika'yı sevdiren ritm hocalarıma (Alper Tema, Hamdi Akatay, Yaşar Morpınar, Mert Nar ve Barış Parer) ve dans hocama (İnci Turan) teşekkür ediyorum. Ayrıca, bu eserin araştırması sırasında Cem Fırat, Doç. Dr. Safa Yeprem, Prof. Dr. Haluk Yavuzer'le yaptığım bilgi alışverişinden de çok yararlandığımı kaydetmek isterim.

İnternet kaynaklarının kısıtlarını aşmak için sadece ülkemizdeki değil, yurt dışı kütüphaneleri de devreye sokmak zorunluydu. Bu doğrultuda bıkmak usanmak bilmeden yaptığım talepleri hızla yerine getiren İstanbul Ticaret Üniversitesi Kütüphanesi'ne – başta müdürü Yasin Demirbaş ve Nihal Kaya Koç'a- ne kadar teşekkür etsem azdır.

Dahası var : Bu çalışma sadece yazılı eserlerden üretilmedi. Bir o kadar da elden geçen CD ve DVD bibliyografyam da vardır. İstanbul'daki Cervantes Enstitüsü genişçe bir envantere sahiptir. Ülkemizde temin edemediğim görüntülü malzemenin yurtdışından getirilmesinde oğlum Alihan'dan ricacı oldum; bulunamayan müzik parçalarının temininde ise Prof. Bülent Pamukçu'dan... her ikisine de minnet borçluyum.

Bitmedi. Ya tablolar ? Resme merakım malum. Resmin de kimliğin dışavurumunda hayati bir formasyona sahip olduğunu düşündüğümünden bir kısmı web ağlarında geçen bir araştırma süreci yaşadım. Bulunan tabloların size hazır hale getirilmesinde “Ertürk” baskı hizmetlerindeki dostlarıma, Ahmet Efe'ye ve üniversitemiz öğretim üyelerinden Yeliz Karaca'ya şükranlarımı iletiyorum. Sayfa düzeni ve düzeltmelerde ise Yeliz'in katkısını unutamam...

Geldik yazıma...Bunu itiraf etmek, ayıptır ama ben hala kurşun kalemle, Cambridge'deki üniversite yıllarımdan kalma alışkanlıkla oranın kırtasiyecilerinden aldığım sarı çizgili kağıtlara yazarım . Karşıma ekran dikilince, tüm ilhamım bir anda kuruyuveriyor, ne yapayım. Ve vefakar eşim, her eserimde gösterdiği zahmeti bundan da esirgemedi. Bilgisayara aktarmak – bir talihsizlik eseri olarak iki defa – onun sayesinde. Sağol, Nevalim.

Eser benden çıkınca, iş bitmiyor ki ! Yayına hazırlanması da başlı başına bir uğraş. Üstelik, bu kitap, tablolarıyla birlikte düşünüldüğünde basımı zor ürünlerdendi. İşte, bu vesile ile yayıncım..... özel bir alkışı hakketmektedir. Varolsunlar.

Son olarak, teşekkür listesinde kızımı da anmak istiyorum. Bu çok severek yazdığım kitabın her safhasında benimle beraberdi. Zaten, o olmasaydı, böyle bir kitabı yazmayı belki düşüme bile getirmeyecektim ... Kader işte...İyi ki varsın Nazlı !

Bir nokta daha : Eğer bu kitap , bir şekilde Latin Amerikalılarca okunursa, onlara hitaben şunu söylemek istiyorum. Ben sizleri “ sevdiğim ” için bu eseri yazdım. Bazı eleştirilerimin bağışlanacağını umarım.

Sizlere değerli okurlarım, haydi “ iyi yolculuklar . ” Beğeneceğinizi umuyorum.

Mim Kemal Öke
Ataşehir - 2010

KİMLİKLER KARNAVALINA GİRİŞ

Bunca yoksulluğa, sonsuz güçlüklerle, hastalıklara göğüs gererek hiçbir yardım görmeden, yalnızca ölmek gelirken ellerinden, yaşamak. İnatçı insanlardı bunlar, kolayca süpürülüp yok edilmeye boyun eğmiyorlardı. Yoksulluğu, açlığı, hastalıkları göğüsleme yetenekleri ta eskiden geliyordu. Onlardaki bu güç, köle taşıyan gemilerde, kölelik günlerinde doğmuş, gelişmişti. Vücutları zahmete alışmış, yoksullukla yoğrulmuşlardı.

Dahası var, yaşamakla yetinmiyor, yaşamamanın zevkini çıkartıyorlardı ayrıca. Karşılaştıkları zorluklar arttıkça, gitara, armonika çalarak gülüp eğleniyorlardı. Kedi Öldüren Tepesi'nden Liberdade Yolu'na, Retiro'ya ve Bahia'nın bütün yoksul mahallelerine, çalgı sesleri ve şarkılar yayılıyordu dalga dalga. Güler yüzle göğüslüyorlardı sefaletlerini, yoksulluklarıyla alay ediyor ve yaşayıp gidiyorlardı. Doğdukları zaman , beşiklerinin çevresine gökten melekler inmiyordu. Tanrı'nın, olduğu kadar dizanterinin, açlığın, bakımsızlığın da sevgilisi olan bu çocuklar, bu çetin ve neşeli hayat okulunda yetişiyorlardı. Analarından, babalarından alıyorlardı dayanma gücünü ve gülüp eğlenerek yaşama yeteneğini.

Yazgıya boyun eğmiyor, teslim olmuyorlardı yenik ve düşkün olarak. Hayır, her şeye karşı duruyor, hayatı göğüslüyor, yaşantılarının bütün çıplaklığını ve acılığını kakhahalara, müziğe, kardeşlik sevgisine ve Bahia halkının uygarca inceliğine bürünüyorlardı.

İşte böyle yaşıyordu bu sade insanlar, bu çetin cevizler. İşte biz böyleyiz halk adamları, neşeli ve inatçı. Asıl gevşek olanlar yüksektekiler. Sinirleri yatıştırıcı bir sürü ilaçları tıkınarak yaşar bunlar. Bunalım, psikanaliz baskıları içinde çırpınırlar. Oedip ve Elektra komplekslerinin etkisiyle içlerinde analarıyla yatmak, babalarıyla sevişmek isteğini duymanın sıkıntısı içindedirler. Serserilik etmeyi ve buna benzer abuk subuk şeyler yapmayı pek hoş bulurlar. (1)

Romancı Jorge Amado böyle anlatıyor, Brezilya'nın Bahia yöresindeki kahramanlarını...Bizim bu araştırmadaki başkişilerimiz de Latin Amerikalılar.Onların “ Kaderle Dansı” nı sizlere aktarmaya çalışacağız. Ben bu insanları çok önemsiyorum. Öyle de yapmak gerekiyor; eğer uluslar arası ilişkilerin “ künhüne ” vakıf olmak istiyorsanız.

Dünya tarihinde 1492, bence çağları yaran bir hançer gibidir, Latin Amerika'ya saplanan...1492 ile bu kıtanın İberyalı Avrupalılar tarafından sözümlerine önce “ keşfi ”, sonra işgali başlamıştır; akabinde burada yağmalanan servet, merkantilistlerin marifetiyle eski (köhnemiş) kıtaya taşınmış, sağlanan sermaye birikimi ile Endüstri Devrimi patlak vermiş ve kapitalizmin suları bütün dünyayı basarak, beraberinde getirdiği siyasallarıyla moderniteye

ebeveynlik etmiştir. Modernite, modern “ izm ” olmuş; beden ve ruh kimyamıza sinmiş, kısacası kişilik ve kimliğimiz haline gelmiştir. 1492 sadece çağdaş Batıyı ve Batılılaşmayı doğurmamış; bir yerde Afrika’yı, kölelerin transferi ile değiştirmiş; bütün bu gelişmeler ise Orta ve Güney Amerika’yı bir daha geri dönülemeyecek şekilde etkilemişlerdir. İşte, bu kitap, o trajedinin öyküsüdür !

Latin Amerika dünü ile değil, bugünü ile de uluslar arası sistemde yadsınmayacak bir öneme sahip, sanıyorum. İnternette Latin Amerika ile ilgili sitelerde gezinenler, Şili’deki depremden, Honduras’taki darbeye, Brezilya’daki Mapuche yerlilerinin isyanından, El Salvador’daki solun zaferine, Fidel Castro’nun sağlığından ABD Başkanı Obama’nın Kolombiya’da açtığı sekiz askeri üsse kadar herbiri “ kriz ” sinyalleri veren TV habercilerinin beylik tabiriyle “ sıcak gelişmelere ” şahit olabilirler. Gerçekten de dünya çatışma bölgeleri içinde Latin Amerika hayli cömert bir stoğa sahip: “ Castro sonrası Küba’nın hali ne olacak ? ” diye dış politika uzmanları ahkam kesmekte... Kolombiya’da hala uyuşturucu ve gerilla çatışmaları meş’um bir içsavaşla paralel sürmekte...İnkaların ülkesi Peru’da yerliler kıpır kıpır...Venezuela’da Chavez’in akıbeti olası bir ABD müdahalesi ile ergeç karşılaşmaktan mı geçecektir; herkes tetikte...Meksika’da Zapatistaların yeni hamleleri bekleniyor...Ekvator- Peru arasındaki sınır anlaşmazlığı giderildi diye düşünülüyor, ama burası Latin Amerika, yarın ne olur, bilinmez, kestirilemez ki!..Ya depremin sosyal yaralarını kanattığı Haiti’yi neler beklediği ? Kaldı ki, Nikaragua ve Guatemala’da gerillaların “ silahlara veda ” sı kalıcılık kazanmış değil... Yetmez mi, bunlar bir kıtanın dramatik öyküsünü yazmaya ?

Ya yarın için gündeminde neler var , bu kıtanın ? Küresel terörle mücadele için hayali kimyasal tehdidi bahane edip, Irak’ı vuran Washington, yüzyıllardır “ arka bahçem ” diye nitelendirdiği/sahiplendiği Latin Amerika’nın giderek sol iktidarlarca kendisinden uzaklaştırılmasına ne kadar ve ne ölçüde tahammül gösterebilecektir ? Latin Amerika’da ABD için “ tehlike” diye adlandırılan “Yeni Sol” un yükselişi, postmodern neoliberal geç kapitalizmin şımarık krizlerinden bezmiş III. Dünya ya da Güney ülkeleri için ciddi bir “ alternatif ”, hatta başarılı olduğu takdirde “ umut ” tur. Bu ideolojik kulvar açılırsa, o yola çıkmaya kalkanlarla küresel sistemde ciddi yapısal değişimleri beklemek hiç de kahinlik taslamak olmayacaktır. Ne var ki, Latin Amerika’nın dünyaya ilham verecek ya da örnek olacak bu performansı aynen bir zamanlar “ Asya Kaplanları Mucizesi ” nde gördüğümüz gibi sönüp, tarihin mezarlığına mı çekilecektir ? Bu kitap, yarınımız açısından da Latin Amerika deneyimine odaklanmayı meşru görmektedir.

Tabii ki, bu kitap; bir Latin Amerika “ almanak”ı değildir. Araştırmanın kendisini spesifik olarak teksif ettiği bir sorunsalı bulunmaktadır ve onun prizmasından Latin Amerika realitesini sorgulamayı hedeflemektedir. O da “ kimlik problematiği ” dir. Kimlik sorunsalı ne bugün keşfedilmiştir, ne de Latin Amerika’ya özgüdür. Tarih boyunca kültürel karşılaşma ve değişimlerin sonucunda halkların yakasını bırakmamış; ancak, Soğuk Savaş’ın bitimiyle ideolojik diyalektiğin eski kesafetini kaybetmesiyle etnik ve dinsel “ ben idrakleri ” bastırılmış bilinç altlarından bir anda sosyal ve oradan da kamusal alana salınmışlardır. Postmodern zamanların küreselleşen bu aidiyet arayışlarının asıl nedenlerini bence daha derinlerde ve insanlığın kendini, daha doğrusu “ ruhu” nu yeniden keşfetme arzu ve heyecanında aramak lazımdır ki, bu eserde Latin Amerika bir yerde laborutvar olarak görülerek, meselenin işte o “ mim noktası ” irdelenmeye çalışılacaktır. Tekrarlayayım, “ kimlik sorunsalı ”, Prof. Huntington’un (2) “ Medeniyetler Çatışması ” tezinde öngörülen bir tür neoHilal- Haç hortlamasının ötesinde (hatta dışında) mütalaa edilmelidir. Kimlik sorunsalının teorik anaçatısını *Derviş ve Komutan*’ımda (3) sunmuştum. Bu çalışmada kendimi tekrarlamayarak sadece oradaki yaklaşımına yaptığım ilaveleri sizlere aktarmak istiyorum.

Kimlik sorunsalının Latin Amerika'daki izdüşümlerinin hem tarihsel perspektifte, hem de kıyaslamalı analizde özgün bir konumu vardır, kuşkusuz... Çünkü, bu kıta, “ keşfedilmeden ” önce de insanların kültürel kimlikleri vardı ve onu zaman içinde kendi insiyatifleriyle geliştirecek yerde dıştan sistemli bir *acculturation*'a maruz bırakıldılar. Ne olmak istendiği sorulmadı onlara... Ne olmaları gerektiği dikte ettirildi! Huntington'dan çok, ama çok önceleri “ medeniyetler çatışması”nın kurbanları oldular, Orta ve Güney Amerikalı halklar. Kolonyalizm sonrası dönemde de kaderleri değişmedi. Özgürlüklerinin ancak kendilerine salık verilen sosyo- ekonomik tercihler ve kültürel kimliklerinin sınırları içinde kalmak şartıyla tadına varabildiler. Kişilik ve kimlik parçalanmalarına neden olabilecek ağır sosyal travmalar yaşadılar. Dolayısıyla, kimlik sorunsalı bu kıtada, diğer coğrafyalara kıyasla, daha akut biçimde yaşandı. Yine de, bu eserde “ bindirilmiş” ya da sırtlarına yükletilmiş kimliklerin -maskelerin- ardına geçip, “ derindeki ” Latin Amerika(lı)yı görmeye çalışacağız. Ve soracağız, herşeye rağmen nasıl ayakta kalabildiler ? Nerede gizliydi, o sır !..

Amado'nun sevdiğim romanlarından birine adını veren Tereza Batista aslında destanlaşan bir “ samba kraliçesi”dir. Onun iniş- çıkışlarla dolu hayatını yazmaya kalkan Amado'ya bir Latin Amerikalı bilge şöyle der : “ Tereza Batista (bizim) halka benzer beyim, halkın ta kendisidir. Bir yığın acı çekmiş ve yenik düştüğünü hiç anlayamamış, ezildiğini bilememiş Brezilya halkına benzer Tereza. Artık işleri bitiktir, öldüler diye düşündüğünüz an, tabuttan fırlayıp dikiliverirler karşınıza...” (4) İşte, kişilik ve kimliklerini “ yitirmemekte ” inatçı bu insanların öyküsü bizi çekmiştir, bu denemeyi yazmaya. Ritm ve raksları ile dünyayı büyüleyen bu insanların sahip oldukları tılsımın özüne inmek, adeta akademik bir meydan okuma haline gelmişti bende...

Neyi anlatacağımı özetledik. Sıra Latin Amerika'nın kimlik sorunsalını “ nasıl ” anlatacağıma gelmiştir. Onu da “ özgürlük – güvenlik kıskacı ” içine sığdıracağımızı daha kitabın başlığında anons etmiştik. Evet, tarihin başlangıcından beri insanoğlunun temel istemlerini iki ana başlık altında toplayabiliriz: Güvenlik ve özgürlük... Hayatını devam ettirebilmek için zorunlu addettiği bu talepler arasında kimi zaman olmuş yol ayrımına gelmiş, bazen güvenliği için özgürlüğünü feda etmiş, ya da özgürleşme sürecinde güvenliğini kaybettiği kaosa sürüklenmiştir. (5) İşte, siyaset kurumu, özgürlük – güvenlik eksenindeki tercihlerin dengesini bulmak ya da uyumunu sağlamak iddiasıyla ortaya çıkıvermiş... Optimum bileşimi yakalayabilmek siyaset bilimi ve sanatının marifetine kalmış.

Siyaset olgusu, pozitivist – realist ekolün üstatlarına bakılırsa, bir güç ve iktidar mücadelesi şeklinde tanımlanagelmiş. Yeryüzü kaynaklarının kıt, insan ihtirasının ise sınırsız kabul edildiği bir dünya düzeninde “ siyasal gerçekçilik akımı ” , çatışma faktörünü sistemin vazgeçilmez unsuru şeklinde görmektedir. Çünkü, ekonomik boyutu da başta olmak üzere siyaset, toplumların “ bölüşüm ” sorununu çözen bir mekanizmadan başka bir şey değildir ki !.. O nedenle , söz konusu bölüşümün hangi kıstaslara göre tanzim edileceğini belirleyen de iktidarın siyasi felsefesi ve/ya ideolojisi olmaktadır. Siyasal öğretiler, demek ki, doğası itibariyle, kendi inançları doğrultusunda, toplumu inşa etme zorunluluğuyla veya hevesiyle başbaşıdırlar. Bu da bize her iktidarı eline geçirenin, ya da ona sahiplenme mücadelesi verenlerin kendilerine özgü bir toplum , insan, hatta evren tasarımı (projesi) göttüklerini hatırlatmaktadır. İşte, o tasavvuru ister evrim, ister devrimle gerçekleştirmek istesin, siyaset bir “ değişim mühendisliği ” dir diye bilinir. Tam olarak öyle olmasa da, en azından ders kitaplarında bize öyle öğretilmişlerdir !

Bu modelin uygulamacıları oldukça biz de bu realiteyi reddedecek değiliz, elbette!.. Bu araştırmada bize kullanılabilir bazı parametreler sunduğunu dahi kaydedeyim, peşinen. Siyasal hayatın hükmedenlerle hükmedilenler arasında ezeli bir diyalektik oluşturduğu varsayımının kendi konumuz doğrultusunda işlevselliğini inkar etmiyorum. Hatta, bir adım daha ileri giderek, Latin Amerika'da kimlik sorunsalını Hegel ve Nietzsche'nın ayrı ayrı işledikleri “ efendi – köle ahlakı ” ya da daha doğrusu “ sendromu ” istikametinde

irdeleyebileceğimizi de itiraf etmek istiyorum. Nietzsche, bu bağlamda kölenin varolmak için, hep ona karşı koyan dış dünyaya ihtiyacı olduğunu ve dolayısıyla kölenin eyleminin temelde tepkiden (reaksiyondan) kaynaklandığını ileri sürmüştür. Ünlü filozofa göre, “ hınç ” duygusuna sahip olan köle, kendisini “ iyi ” olarak düşünebilmek için “ kötü ” diye nitelendirdiği bir “ öteki ” ne gereksinim duymuştur. Nietzsche’nın kader oyununu “ nihilistik ” bir çerçevede savunmasının gerekçesi de buradan kaynaklanmaktadır, herhalde.

Öte yandan, Hegel, “ efendi – köle sendromu” nu tarihsel bir zorunluluk olarak görmekle beraber, Nietzsche’nin aksine tarihi kapışma sürecinde özgür bireyin ortaya çıkabileceği bir “ mutlu son ” a da işaret etmektedir. “ Hegel’de efendi- köle diyalektiği , insanın insan olma, kendinin bilincine varma, kendinin bilincini nesnel hale getirme (başkaları içinde kabul edilebilir hale getirme) ve nihayetinde özgür bir birey olma sürecinin bir ifadesidir. ” (6) Açarsak, Hegel’in düşünce evreninde özgürlük; kendisini kendi kaderinin efendisi haline getiren, yani efendiliğini çalışması – uğraş vermesi – sonucunda kazanan kölenin başarımı sayılmalıdır. Bir kez daha karşılaştıracak olursak ;

Dışa dönük Nietzsche’ci güç, bütüncül bir yıkma stratejisiyle, kendini yaratma yönünde faaliyet gösterirken, içe dönük Hegelci güç diyalektiğin muhafaza etme fonksiyonuna bağlı olarak bütüncül bir yıkma ve yeniden yaratma stratejisinin yerine, özsel doğanın korunması ve olunan şeyin bilincine varılması biçimindeki bir dönüşüme hizmet eder. Hegel için bu dönüşüm, özgürlüğün, aklın ve insanın gerçekleşmesi iken, Nietzsche için nihilizmden başka bir şey değildir. (7)

Bu kavşakta aklımıza Latin Amerika’nın kimlik sorunsalını çözümlene serüveninde hangi modelin geçerli, ya da baskın olduğu gelmektedir. Aşağıdaki bölümlerin akışında cevabı siz, okuyucuların, vermesini diliyorum. Zaten, bu deneme Hegelci- Nietzsche’ci polemikleri tartma polemğine saplanıp kalmamalıdır, diye düşünüyorum. Gayretim, bu çalışmayı uygarlıklar çalışmalarının (= *civilizational studies*) minderine çekmektir. Gerekçelerimi sıralayayım: Bir kere, tarihin sadece güç çatışmalarından ibaret olduğuna inanmıyorum; inanmak da istemiyorum. Siyasette “ moralist ” bir amacın mevcudiyetini de varsaymak niyetindeyim. Bu açıdan, siyasetin iktidar kavgasının ötesinde bir erdem davası olduğunu hatırlatmalıyız, diyorum. Tarihe, hangi zamansal kavşakta olursak olalım, şimdi “ uygarlaşmanın neresindeyiz ? ” tarzında bir soruyu gündemimize alarak bakmanın, normatif de olsa, doğru ve haklı bir endişe ve tabii ki beklentiyi yansıttığı için açıkçası çok gerekli görüyorum. Uygarlaşmayı, sorunlarını kaba güce başvurmadan, yani dalaşmadan ; sivil/ uygar metotlarla çözebilme yetisi ve etiğine sahip olmakla, izninizle arzedeyim, eşdeğer ve eşanlımlı tutuyorum. Bence, uygarlıklar çalışmaları adı altında giderek revaç bulan akademik tercihte bu hissiyatı sezinlemekte ve aynen katılmaktayım.

İkincisi, uygarlıklar çalışmalarının öngördüğü disiplinlerarası yaklaşımın elimizdeki sorunsalı irdelememizde bize çok kapsamlı bir çözümlene çerçevesi sunduğunu savunmaktayım. Zaten, uluslar arası ilişkiler, siyaset ve sosyoloji bilimlerinin paylaşageldiği bir dönemde tarih felsefesine kültürel antropoloji ile sosyal psikolojinin destekleri de katıştırılabilirse daha bütüncül (holistik) sonuçlara ulaşabilmemiz mümkündür. Hele bu eserde olduğu gibi kişilik –kimlik sorunsallarının arkaplanlarına inmede sosyal psikoloji ile kültürel antropolojinin örtüştüğü ve bir anlamda “ psikolojik antropoloji ” adıyla da anılmaya başlayan o hemzemin geçitte buluşmaktan kaçınırsak çalışmalarımızın yetersiz kalacağından korkmaktayım. Bu çalışmada tüm antropoloji, psikolojiktir ya da tam aksine tüm psikoloji antropolojiktir (kültürel) polemğine kapılmadan , ama insan psikolojisinin kültürel temellerini sorgulayarak yürüyeceğiz, yolumuzda...

Bu vesile ile şunu da ekleyeyim. Antropolojinin geçmişinde kaçınılmaz olarak sömürgecilik vardır. İşgal edilen yörelerin insanına / halklarına hükmetmek gayesiyle yapılan çalışmalardan filizlendiğini bu sahanın uzmanları çoktan itiraf etmişlerdir. Boşuna

Oryantalizme, “ sömürgeciliğin keşif kolu ” denmemiştir! Antropolojinin ırkçı bir mentalite ile “ yaban ” toplumları evcilleştirmek üzere kullanılma alışkanlığı bugün kınansa/ kırılrsa bile bazı antropologların – amaçlarının “ çeşitliliğin anlaşılması ” olduğunu başından ilan etmelerine rağmen – kendilerini hala modernizmin düşünsel hapisanesinden kurtaramadıkları eserlerinden farkedilmektedir. Demek ki, çok kültürlülüğe / çeşitliliğe inandıklarını belirtmelerine rağmen, bu vaadin bilimlerine henüz yeterince yansımadağı anlaşılmaktadır. Latin Amerika araştırmaları da nitekim belirgin bazı önyargılardan ve onların önyak olduğu stereotipleştirilmiş kimlikler doğrutusunda genelleme kalıplarına dökölmekten çoğu kez etkilenmektedir. Bu kolaycılık, aynen bir zamanlar Oryantalizmin penceresinden görölen Türk(iye) imajında olduğu gibi gerçeği “ buğulandırmaktadır. ” Umarım, bu tuzağa biz de düşmeyiz. Sosyal bilimlerden değer yargılarının tamamıyla soyutlanamayacağını / yalıtlanamayacağını teslim eden bir araştırmacı “ kimliğimle” söylüyorum bunları...

Bu açıkyürekliliği göstermemin bir nedeni var, elbette. O da elinizde tuttuğunuz bu denemenin tarih felsefesine bakış açısının çapını genişletme arzusudur. Kısacası, siyasal gerçekçiliğin sınırlarından taşma “ özgürlüğünü ” kullanmak istiyorum. Sosyal ve beşeri bilimler (*humanities*) değer yargılarını kaçınılmaz şekilde kapsar. Burada önemli olan, yazarın değil yazılanın değer yargılarının ön plana çıkarılmasıdır. Bizim de realizmin kısıtlarını gevşetme diye işaret ettiğimiz yöntemle kastettiğimiz budur. Zaten, bu husus ünlü tarih felsefecileri tarafından kabullenilmektedir.

İbni Haldun, *Mukaddimesi*'nde tarihin, insanların ve kavimlerin hal ve durumlarının nasıl değişmiş olduğunu, devlet sınırlarının nasıl genişlemiş, kuvvet ve kudretlerinin nasıl artmış bulunduğunu ,ölüm ve yıkılma çağı gelinceye kadar yeryüzünü nasıl imar ettiklerini bize bildirdiğini savunmaktadır. Devletleri, hatta uygarlıkları da adeta birer beşer gibi doğup, gelişen, büyüyüp, yaşlanarak tarihe veda eden birimler cümlesinden mütalaa eden İbni Haldun'un organik bir dünya görüşünü benimsediği kuşkusuzdur. Bizim için, bu girişe onu katmamızın önemi, İbni Haldun'un yukarıdaki tespitlerini kaydederken, bu anlatımın tarihin “ zahiri ” (görünürdeki, açık anlaşılır) kısmını teşkil ettiğini belirtmesidir. Ama, tarihin bir de “ batını ” boyutu vardır, içine saklanan anlamı: “ Tarihin içine saklanan mana ise incelemek, düşünmek, araştırmaktan ve varlığın (kainatın) sebep ve illetlerini dikkatle anlamak ve hadiselerin vuku ve cereyanının sebep ve tertibini inceleyip, bilmekten ibarettir. İşte bundan ötürü tarih şereflidir ve “ hikmet” in içine dalmıştır. Bundan ötürü tarih, hikmet= felsefe ilimlerinden sayılmaya layıktır. ” (8)

Tarihin içine saklanan manayı ya da onun akışında gizlenen hikmeti, yine ünlü bir tarih felsefeci olan (ve yukarıda efendi- köle diyalektiğinde andığımız) Hegel, tarihsel gelişme içinde bir “ gizilliği ” (*esrar/secret*) , henüz gelişmemiş bir kendindeyi varsayar, demiştir. Kullandığı deyimler şunlardır: Kendinde ne var ise ortaya konabilmesi, saklı olanın açılması, idrakine varılması...(9) Hegel'e göre, dünya tarihi özgürlük bilincinde ilerlemeden ibarettir. Ve özgürlük ancak bireyselliğin olumlu olarak tanrısal varlıkta bilindiği yerde olabilir. Bulunabilir. Devamen arzedeyim. Yazdıklarının üzerine onca eleştiri yüklenmesine rağmen Prof. Arnold Toynbee'nin “ kadim ” tespitlerinde hala geçerlilik payı olduğunu düşünmekteyim:

...Ayrıca şuna inanırım ki, tarihin bize öğrettiklerinden biri de insanların, elle tutulmasa da kendini belli eden bir insanüstü gerçek olduğunu bilerek seçmeler yapmasını öğrenmeleri gerektiğidir...(Dolayısıyla) tarih merakı sadece entelektüel bir araştırma değildir; aynı zamanda duygusal bir yaşantıdır; bunda payı olan duygulardan biri de *huşu* (imleme benim- mkö) duygusudur. (10)

Tarihi akışın kimyasındaki bu metafiziksel olguyu; kimileri *zeitgeist* (zamanın ruhu) , kimileri de Latin Amerikalı romancı Paulo Coelho'nun Hz. Mevlana'nın bir öyküsünden esinlenerek yazdığı *Simyacı*'da kaydettiği gibi “ evrenin ruhu ” şeklinde tanımlamaya

çalışmışlardır. Eğer toplumların ontolojik dünya vizyonu (*weltanschauung*) dediğimiz halk(lar)ın ruhu (ya da kültürel kimliği) ile sistemin (işleyiş) ruhu- nabız atışlarındaki senkronizasyon itibariyle – uyum gösterirse, uygarlıkların kaderle yürüyüşü aksamadan sürer. Aksi takdirde, yıkım veya parçalanma kaçınılmaz olur. *Fatalizm* mi ? Belki, evet. Deterministik bir bakış açısı olmakla birlikte uygarlığın devamını sağlayacak toplumsal / kültürel birliğin önemi bu şekilde ortaya konmaktadır. Yukarıda Toynbee'nin sözünü ettiği “ *huşu* duygusu ” toplumun o kıvama vardığı anlarda yaşanmaktadır. Bilge Buda bu hali şöyle tasvir etmekte :

Bu her an, yaşamın ortasında birlik düşüncesini düşünebilme, onu hissedebilme ve nefesle içine çekebilme konusunda ruhta her an var olan eğilimden başka bir şey, bir yetenekten, gizli bir hünerden başka bir şey değildi...Uyum, dünyanın ezeli ve ebedi mükemmelliğinin bilinci, gülümseme, birlik...(11)

Tarihe mistik yaklaşımı savunanlar, elbette Hegel'in üzerinde durduğu uygarlıkların özgürlük koşusuna da eğilmeyi ihmal etmeyeceklerdi. Ancak, burada “ özgürlük düşüncesi ”, yine Hegelvari bir metafiziksel boyutu ile ele alınacak ve insanın zaman / mekan boyutlarından “ kurtulması ” şeklinde nihai formuna kavuşturulacaktır. Bir başka deyişle, birlik içinde yok olma, hiçliğe ulaşma diye de tanımlanabilecek bu dinginlik hali Nietzsche'nin “ nihilizmi” nden farklıdır. Bu hal Siddartha'ya göre “ nirvana”dır ; İslam mutasavvıflarına göre ise (Budizmden çok ayrı bir ölçekte) “ ölmeden önce ölüünüz ” mertebesinde ifadesini bulmaktadır.

Geldiğimiz noktada tarihe realist ve moralist bakış açılarını bir ölçüde geride bırakmış olmuyor muyuz? “ Spiritualist ” bir tarih felsefesi durağına mı vardık acaba ? “ Giriş” teki rotamızı nasıl tanımlarsanız, tanımlayınız; toplumların varlık felsefesiyle tarihsel kimlikleri arasındaki illiyet artık inkar edilemeyecek şekilde karşımıza çıkmış olmaktadır. Öyle ki, aynen Bıçak'ın belirttiği gibi, “ toplumsal kimlik, toplumun sahip olduğu evren tasavvurunda oluşan değerlerle, toplumun tarihsel süreçte oluşturduğu kurum, gelenek ve değerlerin birliğinden meydana gelir. “ (12) Tarihin bu çerçevede bir görevi de toplumların hafızasında çeşitli şekillerde yaşanan ve toplumsal faaliyetlerinde yaşatılan bu kimliğin korunmasını ve o toplumun diğer toplumlar karşısındaki tutum ve davranışlarını geliştirmesini sağlamaktadır. (13) İşte bu bağlamda mitolojinin vazgeçilmezliğine değinmek gerekmektedir.

Eğlence amacıyla anlatılan masalarda, açıkçası bir oyun ruhuyla hafife alınan bu tür mitsel konular, dinsel bağlamlarda da işlenmektedirler; ama buralarda yalnızca yaşanmış doğrular diye görülmeyip, kültürün bütününün canlı tanığı olduğu gerçekliklerin açıklanması olarak da anlaşılmaktadırlar. Dinler hem tinsel yetkesini hem de tensel güçlerini bunlardan türetirler. Bu tür mitolojik motifleri ayinlerinde yaşamayan; kahinleri, ozanları, tanrıbilimcileri ya da filozofları eliyle yorumlamayan; sanatında yansıtmayan; şarkılarında övmeyen ve yaşama güç katan düşlerinde coşku içerisinde denemeyen insan topluluğu yoktur. Türümüzün tarihi, gerçekten, ilk sayfasından beri, yalnızca alet yapan insanın ilerleyişinin bir açıklaması değildir; daha trajik bir biçimde, kahinlerin zihinlerinden parlak hayallerin dökülmesinin ve dünyalı toplulukların dünyasal olmayan sözleşmelere can verme çabalarının tarihidir. Her toplum doğaüstü tasarımı kendine düşen mühür ve damgasını almış, onun kahramanlarıyla iletişim kurmuş ve halkının günlük yaşamında ve deneyimlerinde bunu kanıtlamıştır. (14)

Campbell'e katılıyorum. Mitolojinin en önemli işlevi, bireyin bütünlük (birlik) içine yerleşmesini sağlamaktır. Birey; kendisiyle (mikrokozmos), kültürüyle (mezokozmos) ve evrenle (makrokozmos) ürettiği mitolojik yapı sayesinde bütünleşir. Campbell'in deyimiyle,

birey; “ kendisinin ve herşeyin ötesinde ve içinde *huşu* (imleme benim- mkö) veren nihai gizemle *uyum* (imleme benim- mkö) sağlar. ” (15)

Modernite'nin mekanik dünya görüşüne karşın geleneksel toplumların “ organik dünya anlayışı” nda Adem denilen varlık; beden, akıl ve ruhtan müteşekkildir ve bu üç unsur içinde “ ruh ” u onun asıl ve asli kişilik ve kimliğini belirlemede göreceli olarak diğerlerine kıyasla baskın öge olarak sayılmaktadır. Yine aynı bakış açısı doğrultusunda Adem; (benim “3A ” denklemiyle izah etmeye kalkışacağım şekilde) ancak Adem (kendi), Alem (evren) ve Allah (Yaratıcısı) arasında birliği / birlikteliği (ya da isterseniz buna sistematik bütünlük de diyebilirsiniz) yakaladığı zaman uyuma/ ahenge ve bireysel dinginliğe ulaşır. Dolayısıyla, mitolojiler; içinde barındırdıkları insan, doğa, evren ve yaratıcı ruh(lar) telakki ve tasavvurlarıyla insanoğlunun birliğe ve (onun idraki diyebileceğimiz) bilgeliğe varma ihtiyacını karşılayan “ kozmik haritalar” şeklinde düşünülmelidirler.

Mitolojiler ise bugün neredeyse “etnik sanat” diye küçümşenen toplumsal ritüeller sayesinde canlı tutulur. Bu nedenle bu çalışmada Latin Amerika kimliğini kavramamızda sanatın bize vazgeçilmez ipuçları sunacağını düşünüyoruz. Dolayısıyla, elinizde tuttuğunuz kitapta karşınıza sık sık romanlara atıflar çıkacaktır. Anlatımın yanı sıra tablolarla karşılaşacaksınız. Hele son bölümlere müzik- ritm ve raks- egemen olacaktır. Doğaldır; çünkü antropologlara göre sanat, halkların duygu ve düşüncelerine tercüman olabildiği ölçüde birer “ kimlik yansımaları” dır. Sanatın bu kadar dar bir çerçevede de ele alınmasını sorgulamak istiyorum. “ Sanat, ruhun gıdasıdır ” klişesini hep kullanagelmekteyizdir, ama nedense nasılnı derinlemesine sorgulamaya gerek duymayız. Oysa ki, sanatın Allah/Alem/ Adem üçgeninde taşıdığı anlamı özellikle vurgulamak lazımdır. İşte, Fischer tam da meselenin “ mim noktası” na temas etmektedir.

“ Kendini aşmak istiyor , insan” diye söze başlayan Fischer’e bakılırsa kişi sadece birey olmakla/ kalmakla yetinememektedir : “ Bireysel yaşamın kopmuşluğundan kurtulmaya, bireyciliğin bütün sınırları ile onu yoksun bıraktığı, ama onun gene de sezip özlediği bir doluluğa, daha doğrusu daha anlamlı bir dünyaya geçmek için çabalıyor...İstiyor ki, “ ben” liğinden ötede, kendi dışında, ama gene de kendi için vazgeçilmez bir şeyin parçası olsun. ” (16) Fischer’in birey- insan için önermelerini ister “ zahiri ” boyutu ile kişinin toplumsallaşma güdüsü, isterseniz “ batını ” veçhesiyle kendini, kendinden daha yüce bir bütünle hemhal eyleme iştirakı olarak okuyabilirsiniz ki, bizim kimlik sorunsalına odaklandığımız bu çalışmada amacımız zaten insanın her iki kulvardaki arayışını da kucaklamaktır.

İnancım odur ki, bireyi hem özgün psikolojisi doğrultusundaki “ kişiliği ”, hem de içinde yaşadığı toplumun ona yüklediği “ kimlikle ” birlikte ele almak gerekiyor. Kişilik- kimlik sarkacındaki geçişliliği gözden uzak tutmuyorum. Kişilik- kimlik etkileşimini inkara da kalkmıyorum. Ancak, kişinin sosyal hayatın akışı içinde kendine “ güvenli ” bir konum elde etmek gayesiyle kendisine toplum tarafından önerilen kültürel bir kimliğe uyum sağlamakla çoğu kez, “ özgürlüğünden ” feragat ettiğini düşünüyorum. Bunun da, nihai analizde bireye kişilik ve/ya kimlik kırılmaları ya da krizleri şeklinde geri dönebileceğini iddia ediyorum. Birazdan 1492 ile birlikte Latin Amerika insanların nasıl dışarıdan kimlik aktarımı ile başbaşa kaldıklarını göreceksiniz. Yukarıda bahsedilen “ efendi- köle sendromu ”, bu çerçevede değerlendirilmelidir. Kaldı ki, Hegel’in deyimiyle “ özgürlük arayışı ” nın sadece nesnel cephesidir bu. Bir de bunun üzerine geleneksel toplumların Allah/Alem/Adem ritm ortaklığı hassasiyetini de eklerseniz; o zaman bireyin “ parçalanmışlığını ” kolaylıkla anlamamız mümkün olacaktır. Sömürgeciliğin akрасından sökün edecek modernleşmeyle birlikte yeryüzü sakinlerinin çoğu gibi Latin Amerika halkları da çağdaş burjuva dünyasının sekülerist yörüngesinde bütüncül kozmolojilerini de yitireceklerdi. Dahası, sanayileşmiş, nesnelleşmiş çağdaş burjuva dünyası, içinde yaşayan insanları – Latin Amerikalı olsun olmasın – öylesine yabancılaştırıyordu ki; bu ortamda bırakınız kimliğin kırımını, bizzat insanın tüketildiğinden söz etmemiz gerekecekti, artık !

İşte, sanat burada devreye girmektedir. Fischer'e katılıyorum: " Yalnız sanat insanı parçalanmış bir durumdan birleşmiş bir bütüne dönüştürebilir. İnsanın gerçekleri anlamasını sağlar, onları dayanılır bir biçime sokmasında insana yardımcı olmakla kalmaz, gerçekleri daha insanca, insanlığa daha layık kılma kararlılığını artırır...Sanatçı denen o üstün *büyücü* (imleme benim- mkö) gereklidir, topluma." (17) Evet, sanatın büyüü buradadır. İnsanın sınırsız birleşme yeteneğini yansıtır. Ya da başka bir deyişle, bireyin bütünle kaynaşması için vazgeçilmez bir araçtır, sanat!.. Öyle olduğu için de sanatçı, sanatta miti, efsaneyi yaratır/ kullanır. Fischer, sanat- mitoloji bağlamında " gizemciliği " yadsısa da, sanatçının amacının "bilincin en yüksek derecesine ulaşmak olduğunu" kabullenir. Bu bile elinizdeki araştırmanın teorik formülasyonu için bize yeter de, artar bile !

Ressamların Latin Amerika " gerçeğini " dışavurum özelliklerini ilerideki sayfalara bırakıyorum. Onlara genişçe yer ayırdım. Ancak, Latin Amerika edebiyatı- romanları- üzerinde hemen durmak istiyorum, yeri gelmişken... Örneğin, bu denemede Meksikalı yazar Carlos Fuentes'ten alıntılarımızı okuyacaksınız. Ünlü romancı Milan Kundera, Fuentes'in romanlarında tarihi adeta düş gibi işlediğini belirtmektedir. *Terra Nostra*, düş ile gerçeğin içiçe geçtiği bir romandır, gerçekten de... " Fuentes tarihi düşünde görür, tıpkı düşünde ölmüşleri gören biri gibi.... Fuentes'e göre tarihsel süreklilik sadece olayların nedensel bağlantısında değil, aynı zamanda aktörlerin kimliklerinde de vardır. " (18) Burada Thomas Mann'a hak vermemek elde değildir : " Sanatçı gözü yaşamı mitosumsu gören bir bakışa sahiptir. " (19) Aynı göz ve kalem bu araştırmada eserlerinden alıntı yapılan diğer romancılarda da bulunduğunu hemen belirtelim. Sizce Nobel ödüllü Gabriel Garcia Marquez'in yazım üslubuna " büyüü gerçeklik " denmesi basit bir tesadüf müdür ? Kısacası, Latin Amerika'yı ve Latin Amerikalı halkların kimliğini çözmede " büyüü gerçeklik " terminolojisinin fevkalade uygun olduğunu yinelemek istiyorum ki, sırf, o havayı koklayayım diye – bu denemede kullanayım / kullanmayayım – Latin Amerika edebiyatından bulabildiğim ne varsa elimde kalem sayfa yanlarına notlar olarak, satır altlarını çizerek adeta birer bilimsel araştırmayı okuyormuşçasına zevkle devirdiğimi ve sonunda da eşime- dostuma okumalarını salık verdiğimi ifade etmeliyim.

Pekii, Latin Amerika, müziği dışlayarak anlatılabilir mi? Müzik, Latin Amerika'da o " büyüü gerçekliğin" ta kendisi değil midir ? Zaten müzikperest biri olarak, ana ihtisas alanım diye seçtiğim " uluslar arası ilişkiler " de bile müziğin özel bir yerinin varlığını kaç zamandır savunmaktayım ve bir zamanlar Fransız Cumhurbaşkanı François Mitterand'ın dış ilişkiler başkanışmanlığını yapan Jacques Attali'nin şu sözlerine aynen katılmaktayım :

Batı zihniyeti yirmi beş yüzyıldır dünyayı görmeye çalışıyor. Anlamıyor ki, dünya görülmez, duyulur. Okunmaz, ama dinlenir. Bilim daima hislerimizi kontrol etmeye, hesaplamaya, soyutlaştırmaya, hadım etmeye çalıştı. Sadece ölümün sessiz olduğunu, yaşamınsa gürültülerle dolu olduğunu unuttu: İş gürültüleri, eğlence gürültüleri, yaşam ve doğa gürültüleri; satılmış, satın alınmış, dayatılmış ve ya yasaklanmış gürültüler ; başkaldırı, devrim, öfke ve umutsuzluk gürültüleri...Müzikler ve danslar; yakınmalar ve meydan okumalar...Dünyada tek bir temel eylem yoktur ki, gürültü olmadan gerçekleşsin.Bakışın geçersizleştiği, gösteri, gürültü ve piyasayla yetinildiği günümüzde, bir toplumu istatistiklerinden ziyade gürültüleriyle, sanatıyla ve eğlence biçimleriyle değerlendirmeyi öğrenmek gerekir. Müzik bir ayna, bir kristal küre, insanoğlunun yaptıklarını kaydeden bir yüzey, bir eksikliğin işareti, bir ütopya parçası, her dinleyicinin kendi duygularını kaydettiği hususi bir bellek, bir anemnez, düzenin ve soyağaçlarının ortak hafızasıdır; ne özerk bir etkinlik ne de ekonomik altyapının bir ürünüdür. O, halkların ve sanatçıların, insanların ve tanrıların, şenliklerin ve duaların ürünüdür. (20)

Attali'nin müzik için , “ o sanatçıların, insanların ve tanrıların, şenliklerin ve duaların ürünüdür ” dediği yeri imgeleyerek, biz de sözüme devam edelim. Şark bilgeleri evrensel ahengin müzikte gizli olduğu iddiasındadırlar. Onlara bakılırsa, evrensel varoluş kuralları tanrısal düzenin ahengini ritm yoluyla sağlamaktadırlar. Gerek evrenin, gerek insanın ; hatta canlı olarak addedilen “ cemad”ın bile kendine özgü bir ritmik hareketliliğinin olması bundandır. Öte yandan, tanrısal güç de kendini bu ritm (yani müzik) ile yaratılanlara belli eder; tabir yerindeyse müzikle onlara “ görünür”, müzikle onlara kendini “ sevdirebilir.” İşte, bu titreşim düzeninin “ farkı”na varan kendini bulur, doğa ile bütünleşir ve tabii yaratıcısı ile iletişim kurar. Demek ki, bu görüşe göre Tanrı ile bütünleşmenin en kestirme yolu akordu doğru müzik yapmaktır. Oysa ki, ruhsal açıdan az gelişmiş bir insan, ruhunun çırpınışlarını deşifre edemez; kişilik ve kimlik bunalımlarına girer. Çünkü, yolunu bulamamış, başka bir deyişle sürekli olarak dünyevi hayatın kafesinde kısıp kalmıştır, ruh. Kendini diri diri mezara kapatılmış gibi hisseder. İşte, Doğu felsefecilerinin bakış açıları doğrultusunda ruhu “ özgürleştirecek ” olan tek şeyin müziğin tatlı titreşimleri olduğu söylenebilir. (21) Kişi, ancak kendisinden “ geçip ” benliğini yok ettiği takdirde, “ 3 A ” ilkesi doğrultusunda varlıkla bütünlük oluşturur, birliğin neşesine varır.

Ritmi hisseden hareketlenir, yani raksa kalkar. Raksın ya da dansın genellikle folklorik yönü üzerinde durulmuştur. Toplumun estetik değerlerinin halk oyunları aracılığıyla örf ve adetlere- kültüre- dönüştüğü bir izahat yeterli görülmüştür. (22) Oysa ki, tanınmış Fransız felsefeci Paul Valery'ye bakılırsa, “ dans bir egzersiz, bir eğlence, bir süsleme sanatı, kimi zaman bir sosyete oyunu olmakla sınırlı değildir; ciddi bir iştir, kimi yönleriyle de çok saygıdeğer bir uğraştır. İnsan bedenini anlamış ya da en azından o düzenin gizini , kaynaklarını, sınırlarını, içinde barındırdığı enerji ve duyarlılık uyuşumunu duyumsamış her dönemde, dansla uğraşmış, dans yüceltilmiştir. ” (23) Yeryüzünün gördüğü en büyük dansçılardan olan Isadora Duncan , aynen yukarıda ritm için kullanılan ifadeleri raks için tekrarlar ve dans, özgürlüğe ulaşmanın biricik yoludur, der. Ona göre de özgürlük, kendini evrenin ritmik akışına teslim etmekten geçmektedir. Bu itibarla, böylesi bir “dans bir *dua* dır (imleme benim- mkö); her bir hareket uzun dalgalanmalarla cennete ulaşır ve göklerin sonsuz ritminin bir parçası olur. ” (24)

Şimdi bu aşamada bir an durup, size Isadora Duncan'dan bahsetmek istiyorum. XX. Yüzyılın başında yaşayan bu genç ve güzel kadın, fırtınalı hayatı ve trajik ölümü ile hatırlanır. Ancak, magazini bir kenara bırakırsak, balenin klasik kalıplarına başkaldırmış bir dans öncüsüdür o aslında... Dans etme fikrinin kafasında ilk belirişi, çok küçükken deniz kıyısına gidip, dalgaları seyre daldığı zamanlara rastlayacaktı. Yalnız başına okyanusun tam karşısında, kendini yavaşça sulara bırakırdı.

Doğanın bu muhteşem ritmi, okyanusun güçlü yaşamıyla küçük kızın zarif dansını uyum içinde bütünleştiriyordu... Bir kupa gibi ileriye uzanmış elleri güneşin son ışıklarını toplar gibiydi... Tıpkı Dionysos sunağına kendini kurban eden genç bir Bakkha rahibesi gibi lekesiz ve saf... En tiz notalara dek arzuların telini titreştiren bir sarhoşluğun bıraktığı ruh haliyle kendinden geçen bir çocuğun duyduğu coşku. İnsanı, sevince boğan bir tören... Isadora bıkuradan usanmadan yaptığı danslarla, dünyanın doğuşunu yeniden canlandırır gibiydi.

Evet, ileride dansıyla dünyayı “ büyülerken ”, tüm sanatın herşeyden önce dalganın ritmi olduğunu tekrarlaya gelecekti. Mesele, o ritme uyumsağlamaktır: “Burada önemli olan... bedenle evren arasındaki uyumdur. O mükemmel uyum, o katkısız sarhoşluktur dansın mantığı. Bunlar uydurulmaz, kendiliğinden oluşur, yaratılır, keşfedilir.”(24)

“ Kendini evrenin bir parçası gibi hissetmek ” benzetmesi bir başka tanınmış dansçı, Ruth St. Denis tarafından da kullanılmakta. (25) Susan Leigh Foster ise “ dansın, dans eden herkeste asil ve saf güdülerini uyandıran devrimci bir güç ” olduğunu savunmakta. (26)

Andrews da aynı fikirde. İnsanın makrokosmozun minyatürü olduğunu, hepimizin içinde evrenin enerjilerinin saklı bulunduğunu ve dansla bunların canlandırılabilceğini savunmakta. Doğu dünyasında hareket ve dansın gücünün dövüş sanatlarına bile yansıdığını biliyoruz. Aynı şekilde, Brezilya'nın capoeirasunu da buna örnek olarak gösterebiliriz. Ayrıca, Andrews, şöyle yazar; “ Sembolik dans, içinde bulunduğumuz dünya ile ruhsal dünya arasında irtibat imkanı sağlayan kozmik bir köprü oluşturur... Büyüsel dans yaşamı kutlamanın / kutsamanın bir aracıdır. İçimizde doğuştan var olan güç ve enerjiyi uyandırmanın, kend içimizdeki kutsallığı kutlamanın bir yoludur. Hepimizin kaybetmiş olduğu bir anlama, tedavi ve onurlandırma yoludur. ” (27)

Modern Batı dünyasının yeni yeni kavramaya çalıştığı ritm ve raksın mistik evrenini geleneksel toplumlar, neredeyse tarihin başlangıcında keşfetmişlerdi! Latin Amerikalılar ise bu sırrı yaşatabildiler. Kişilik ve kimliklerinin üretiminde fevkalade önemli olduğunu düşündüğümüz bu yönlerine aşağıdaki bölümlerde ayrıntılı bir şekilde temas edilecektir. Yalnız şunu hemen kaydedelim : Ritm ve raksın birlikteliği Latin Amerika'nın “ karnaval ” kelimesi ile ifade ettiği toplumsal ritüellerde hayat bulmaktadır. Öyle ki, karnaval denildiğinde artık hep akla Latin Amerika gelmektedir. İlginçtir belki ama Latin Amerika ritm ve rakslarını “ etnik ” dans diye küçümsemekte ısrar eden Batı'nın kendi geçmişinde de karnaval olgusu pekala yer almaktadır. Eski kıtada karnaval Yunan Dionisosculuktan filizlenerek, bayramlar vesilesiyle sokaklara taşmış; ancak Kilise ve sosyetenin elbirliğiyle kimi zaman yasaklanmış, kimi zaman da faşist askeri gösteriler, rock festivalleri ile spor müsabakaları ondan esinlenmişlerdir. Sonunda mitolojiye dayalı temalarıyla bale ve operada görünüm ve itibar tazelemiştir. (28) Ama, bu kez, ritm ve raks katılım için değil, “ seyir”lik içindir. Alkışlamak bile belli kısıtlamalara tabi tutulmaktadır, artık !..

Önceleri operayı Dionoscu ruhun yeniden yükselişi şeklinde yorumlayan Nietzsche, bir süre sonra karnavalı sahneye taşıyan ünlü besteci Wagner'le çatışacak ve tragedyanın soysuzlaştırdığından dem vuracaktır. “ Efendi- köle diyalektiği ” vesilesiyle kendisinden yukarıda söz ettiğimiz Nietzsche'ye sıra ritm ve raksa gelince de özellikle söz vermek gerekir diye düşünüyorum. Filozofumuz, müziğin Dionisoscu geleneğinden uzaklaşıp eğlence aracı haline gelmesinde şikayetçidir. Nietzsche, günümüzün eğlence piyasasını görse kimbilir neler söylemezdi, diyese geliyor insanın !.. Aslında Nietzsche yozlaşmanın Aydınlanma (ve onu takip eden) modernleşme ile başladığını düşünmekte olmalıdır ki, mekanik dünya görüşünü acımasızca eleştirir. Bu “ aydınlık (!), gerçekötesi avuntunun yerine yeryüzüne özgü bir uyum, özel bir *makine- tanrı*, daha doğrusu, bu makinenin ve maden eritme kabının tanrısını koydu. Bu makine daha, yüksek bir bencilliğin...yararınadır. ” (29) Oysa ki, Nietzsche'nin hayalleri / düşleri vardı. Şöyle yazmaktaydı, onları :

Dionisosça olmanın büyüü altında, yalnızca kişi, kişiyle yeniden bağlantı kurmaz, doğanın coşkunluğu içinde sevince kapılarak, birbirine dış bileyenler, yabancılaşanlar, yitirdiği oğlu ile buluşunca sarmaş dolaş olan bir insan gibi, birbiriyle kaynaşır. Seve seve döker ortaya bolluklarını doğa, çöllerin, kayaların yabansılıkları barışır, çiçeklerle, çelenklerle donanır Dionisos'un arabası : Aslan, kaplan koşulur boyunduruğuna... Her tutsak bir özgür kişidir şimdi, değişmez sanılan bütün düşmanca sınırlamalar kalkar ortadan, insanlar arasında “ kötü alışkanlık ” , sıkıntı kalmaz artık, istekler aydınlığa kavuşur...gizler dolu temel Bir'in önünde çepeçevre uçuşur gibi sezer özünü kişi. İnsan kendini, yüksek bir topluluğun üyesi olarak ortaya koyar, türkü söyler, oynar. Unutur artık yürümeyi de konuşmayı da düşer yollara oynayarak yükselmek için göklere doğru. Davranışlarından anlaşılır büyülenmişliği hayvanlar konuşur gibidir, toprak süt verir, bal akıtır, doğaüstü bir anlam çıkar insandan. İnsan kendini Tanrı sanır, geçer kendinden yükselir düşte dolaştığını gördüğü Tanrılar gibi. Burada kişi sanatçı değildir, bir sanat yapıtı olmuştur artık,

bütün doğanın bir sanat gücüdür, temel Bir'in en yüce kıvancına ulaşmak için, kendinden geçişin gözlemcisi önünde açılır, gelişir. (30)

Yukarıda anlattıklarımızın veciz bir özeti gibi, değil mi ? Nietzsche, insanın içinde sevgi dolu sarsıntıyı duyduğunda esriklığe yakın bir benzerlikte birliğe ve bilgeliğe ulaşabileceğini savunmaktadır. Sanat, onun için “ düşler ülkesi”dir. Filozof ya da bilge, Nietzsche'ye göre varoluşun gerçekliği içinde, bir sanatçı gibidir. İşte, Nietzsche bu bağlamda bilge- sanatçı özdeşliğine vurgu yapmaktadır. Tabii, Nietzsche'nin saptamaları bazılarına pek eksantrik gelebilir; biz ise fazla “ *Euro- centric* ” bulduğumuzu kaydedelim. Anlatmak istediklerini Diyonisosçu geleneğe indirgemesi, onun Avrupa(lı) kimliğini aşamadığını göstermektedir. Oysa, bu çalışmada da yer yer değindiğimiz gibi, hedonist Diyonisoscu ya da bilge Apolloncu esrimelerin kökenleri gayet rahatlıkla şamanizmden başlatılabilir. Dünyada mitolojisi olan tek halk Grekler değillerdi ki ! Mistisizmin ve metafiziğin anavatanını bizce Doğu'da aramak lazımdır. Nitekim, “ efendi- köle sendromu ” vesilesiyle Nietzsche'ye karşıt fikirleriyle andığımız Hegel, “ Güneş Doğu'dan yükselir ”, aydınlık oradan gelir mealindeki söylemiyle tam da bu tarihin “ büyüğü gerçekliği” ne parmak basmak istemiştir gibi geliyor bana.

Herhalde özgürlük – güvenlik kısılcındaki Latin Amerika'nın kimlik sorunsalını nasıl anlatacağımı böylece tamamlamış oluyorum. Önsözlerde veya girişlerde adettir, araştırmacılar öyle bölüm özetleri verirler ki, neredeyse kitabı okumadan anlamış olursunuz. Doğrusu, bu yolu hiçbir çalışmamda yeğlememiştim. Bunda yapacağım. Ama nasıl? Lütfen (Tablo no: 1/1) e bakınız. İşte, bu kitabın özeti karşınızdadır! Venezuela'lı ressam Jacobo Borges (1931-) kan kırmızısı bir fonun hakim olduğu bir sofr- adeta han-ı yağma – çizmiş; etrafında sosyetik hanımlar, politikacılar, cuntacılar...Tam da ortalarında çırılçıplak bir bayan, belki fahişe...Resmin adını da “ Fiesta'da ” diye koymuş. Neden acaba? İşte, kitabı okumanız için bir sebep!..

Elinizdeki kitabın, peşinen uyarayım, tabii ki tarihsel bir akışı var; ancak işlemek istediğim (ve önemli gördüğüm) temaları kronolojinin rehinesi kılmadım. Tam aksine başvurdum: Tarihsel perspektifi temaların daha iyi kavranabilmesi için özenle/ özellikle düzenledim. Dahası, Latin Amerika'nın tarihsel sorunsalını adeta karnavalı andırıcısına önünüzden geçecek bir “ kimlikler geçitresmi ” ile size aktarmak istiyorum. O nedenle bölüm başlıklarına göz atarsanız, karşınıza hep farklı kimlikler çıkacağını görürsünüz. Ama hepsi Latin Amerikalıdır. (Tablo no:1/2) de “ Ölüler Günü ” resmedilmektedir. Meksikalı ressam Diego Rivera (1886- 1957) ölümün kutsandığı o cümbüşte farklı kimlikleri nasıl da bir araya getirmiş. Çoğu asık suratlı, bir kısmı da maskeli...İşte, biz de o maskeleri bu çalışma ile çıkartabilirsek, o zaman “derin” (lerdeki) Latin Amerikalıyı bulabiliriz diye ümit ediyorum. Bir halkın psikolojisi (ruhu) hakkında yazılan denemelerin yanıltıcı genellemelere kendilerini kaptırabileceklerini biliyorum. Yine de denemek istedim. Umarım “ aynada ”gördüklerim, bu kitabı okumanıza değecektir. Öyle ya, boşuna dememiş, üstad Octavio Paz:

Görülen yüz türlü yaşantıların birikimi ve tarihidir ve ancak en yoğun ve özenli araştırmalardan sonra anlam kazanmaya başlar. Bu nitelikler önce bir yüz, sonra bir maske, sonra da anlam ve giderek bir tarih olarak görülür. (31)

CONQUISTADORLAR, MİSYONERLER VE YERLİLER

1980'lerde ülkemizi Avrupa Kültür İşbirliği Konferansı'nda (AKİK) temsil ederken her toplantıda İspanya delegasyonununun 1992'yi “ İspanya Yılı ” olarak ısrarla kabul ettirmeye çalışmasına şahit olmuştum. Hatta, Firenze'deki oturumda İspanya Kültür Bakan Yardımcısı bizzat bana ulaşmış, bu konuda desteğimin önemini vurgulamış, ricasını tekrarlamıştı. 12 Eylül rejiminden daha yeni çıkmış ve “ normalleşmeye ” çalışan Özal Türkiye'si'ne böylesine rağbet edilmesi o günlerde pek yadırgatıcıydı. Biraz düşününce Madrid'in yıllar öncesinden 1992'ye yatırım yapmasının nedenini sökmüştüm. Tarih bilenler de hemen kavramışlardır: 1992, 1492'nin 500. yıldönümüydü !..

Bugün uygarlıklar çatışmasına yuvarlandığı iddia edilen küresel sistemi kültürlerarası diyalog ve dostluğa davet eden Birleşmiş Milletler projesi “ Medeniyetler İttifakı ”nın eşbaşkanları İspanya ve Türkiye için 1492 tarihinin çok yüklü anlam(lar)ı vardır. Akdeniz'in batı ucundan bakıldığında 1492 Endülüs Emevilerinin başkenti Gırnata'nın (bugünkü Granada) düşüşüne tekabül eder. Endülüs'ün düşüşü, Ortaçağ Avrupası'nda uygar ve farklılıklara hoşgörülü bir devletin tarihe vedasıdır. Yerini Engizisyon fanatizminin egemen olduğu bir İberya alacaktır ! 1492, ayrıca, İspanyol denizasıırı imparatorluğunu vukuflla anlatan Profesör J. H. Parry'nin de itiraf ettiği gibi, (1) 1453'ün – İstanbul'un fethi – rövanşıdır ! Öte yandan, Akdeniz'in doğu kıyılarından bakıldığında 1492, ilk Müslüman Roma Kayzeri (Sezar'ı = Sultan-ı İklim-i Rum) ünvanını haiz uygar Fatih'in oğlu Bayezid'in İspanyol kırımına maruz kalan İberya Müslümanları ve Musevilerine himaye elini uzatıp, donanmasını seferber ederek, onlara can ve mal güvenliği ile yaşayabilecekleri ülkesine taşıdığı yıldır! İşte, AKİK'teki İspanyol delegasyonununun hatırlanmasını istemediği tarihi gerçekler de bunlardı!..

Madrid, 1492'yi bu veçhesiyle değil, başka bir boyutuyla gündeme getirmek istiyordu anlaşılın. 1492'nin onlara göre- olumsuzluğunu “ gölgeleme ” gayretiyle dikkatleri aynı yıl cereyan eden Kolomb'un “ Amerika'nın Keşfi ” vakiasına çekmeye çalışıyordu. Tabii, bu kıtanın keşfi ile Batı uygarlık ve kültürünün “ Vahşi Batı”ya nasıl aktarıldığını vurgulamak niyetiyle!.. “ Resmi ” tarih anlatılarını derhal kabullenmeyip, ezber bozan bir sorgulamaya kalkıştığınızda Kolomb'un seferleri bana pek “ keşif ” gibi gelmiyor. Çünkü, o kıta boş değildi ki ! Ama, nedense Amerikalı dendiğinde bugün akla gelen o kıtanın yerli (- otonkton) ahalişi değil de, sonradan gelen göçmenler ulusudur! Neyse tarihsel polemiklere dur diyelim ve hakkı teslim edelim. 1492 ile başlayan sözüm ona Amerika'nın keşfi- bana göre Batı Avrupa'nın Amerika kıtasına doğru yayılması- uygarlık tarihinin (küresel sonuçları itibariyle) fevkalade önemli bir dönüm noktasıdır. Amerika'nın global sisteme entegrasyonu (veya asimilasyonu) ile merkantilist sistem müthiş bir ivme kazanacak, Avrupa'da biriken sermaye ileride Endüstri Devrimi'ni tetikleyecek ve bu süreç Modernite'ye ebelik edecektir. Modern zamanların ve insanın doğumunu, işte o yolculuğa borçluyuz, neticede...

1492, Amerika yüzüyle tarihi bir kilometre taşı, kuşkusuz. Ancak, bu hadisenin ütopya mı, yoksa *El Dorado* mu olduğu tarihçiler arasında hala tartışılalgelmekte. Sir Thomas

More'un hayalinin bu yeni kıtada gerçekleştirdiğini savunanlar, Avrupa'nın Ortaçağ karanlıklarından kaçıp, uygarlık tarihinde " beyaz bir sayfa " açtığını dillendirirler. Din, o ütopyanın inşaindaki manevi harçtır. Öte yandan, keşfin ve onu takip eden göçün ana saikinin para hırsı ve (cinsel dahil) tüm iktidar güdülerinin tatmin fantezileri olduğu da kaydedilmektedir. Altına hücumu tanımlayan bir sözcük olarak dillendirilmiştir, *El Dorado*. Hoş, yıllar önce kızımınla beraber izlediğim Hollywood *Dreamworks* stüdyolarında yapılan aynı isimli çizgi filmde o keşif; ne kadar da Disneyland büyüyle anlatılmaktaydı... Aynen Gerard Depardieu'nun Kolomb'u canlandırdığı 1492 filminde olduğu gibi...

Lütfen 1862'de Dioscoro Teofilo de la Puebla Tolin'in (1831- 1901) yaptığı ve bugün İspanya, La Coruna'da bulunan şu tabloya dikkatlice bakınız. Ressam romantik milliyetçilik çağının baskın duygularını nasıl da Kolomb'un Amerika'ya ayak basışı sahnesine yansıtmaktadır (Tablo no: 2/1). Teatral bir sahne , ama propaganda yüklü: Bir sanat yorumcusuna bakılırsa:

Sömürgeciliğin desteklendiği bu resimde, çıplak vahşiler,dinsel ve ulusal onur simgeleri taşıyan kaşiflerden korku içinde, bilmemenin korkusu içinde gizlenirler. Haşmetli tek bir hareketle Kristof Kolomb figürü hem semaya bakar, hem de kılıcını toprağa hükmedici bir biçimde saplar. Resim yerlilerin toprağı üzerinde ilk yerleşimcilerin ilahi hakları olduğunu ima eder. Bu büyük resmiyle Tolin, tarihe baktığımızda bize zalim, bencil ve kibirli gelen bir sahneyi haklı göstermenin yollarını arar. (2)

Aslında herşey XIII. yüzyılda Marco Polo'nun Asya'nın zenginliklerine Avrupalıların gözünü açması ile başlamıştı. Baharat ve ipek yolları bu zenginliklerden yararlanmak üzere kurulmuştu. Ne var ki, Doğu'ya doğru açılmak Haçlı Seferleri fiyaskosu, hele Bizans'ın düşüşüyle akim kalmıştı. Ve Avrupa, zaten çoktandır giriştiği denizaşırı seferlere Asya'ya ulaşacak daha dolaysız bir rota " keşfetmek " üzere yeni bir çehre kazandırmak istiyordu. İşte, Cenovalı denizci Kristof Kolomb bu kavşakta meydana çıktı. İlk girişimlerinde ne Portekiz'i, ne de İspanya'yı " Hint Seferi"ne ikna edebilmişti. İberyaya yarımadasını birleştirmek ve ardından Kuzey Afrika'yı yeniden bir Hıristiyan toprağı kılabilmek (*reconquista*) Kastilyalı Isabella ve Aragon'lu Ferdinand çiftinin en temel tutkusuydu. Hayalini kurdukları Akdeniz imparatorluğu için paraya ihtiyaçları vardı. Kolomb ise İspanya tacına bu altın kaynağını ele geçirmeyi vaadediyordu. Çıkarlar birleşti ve Kolomb, 1492'de Santa Maria, Pinta ve Nina gemileriyle Atlantik'e açıldı.

İki ay sonra günümüzde Bahamalar olarak bilinen adalardan birine ulaştı. Buraya San Salvador adını verdi. Hindistan'a vardığını düşünerek, karşılaştığı halka Hintliler (= *Indians*) adını vermişti. Bugün de ilk Amerikalılar o adla anılıyorlar, ama bu çalışmada biz onları " yerliler " şeklinde zikredeceğiz. Kolomb, günümüzdeki adlarıyla Küba'ya, Haiti'ye çıktı. Buralar artık Hispaniola (İspanyol toprakları) idi, onun için... Kolomb, ömrü boyunca Amerikalara dört sefer düzenleyebilecekti. Üçüncüsünde Güney Amerika, dördüncüsünde Orta Amerika sahilllerine doğru rota kıracaktı. Geçici bir süre yeni kıtanın valiliğini de üstlenen Kolomb, Madrid'in beklentilerini karşılayamadığı için gözden düşer. Onca hizmetine karşı kendisine nankörlük edildiği kanaatindeydi: " Üzerimdeki elbiseler dahi alınarak onurum beş paralık edildi " diye Ferdinand'a acıklı mektuplar kaleme aldı. Andıç'ın çok yerinde ifadesiyle " Kolomb, bu keşif yolculuklarının sonunda şan, şöret, para, pul ve itibarını kaybedip yokluk ve sefalet içinde sessizce öldüğünde (1506), Latin Amerika'da 70 milyon yerlinin ve onlardan geriye kalan kuşakların çektiği acıların lanetini adeta peşin ödeyip gitmiştir. " (3)

Latin Amerika'nın paylaşımında İspanya yalnız değildi. Portekiz de hatırı sayılır bir deniz gücüyü ve gelişmeleri izliyordu. Asya'ya Afrika sahillerini izleyerek varmayı o güne kadar yeğleyen Lizbon, Atlantik'e yönelmeyi ihmal etmeyecekti. Nitekim, Vasco de Gama,

Hindistan'dan Portekiz'e döndüğünde, Pedro Cabral Mort 1500'de 13 gemilik bir filoyla Amerika'ya doğru yelken bastı. Brezilya sahiline ulaştı ve bu toprakları Portekiz adına sahiplendi. Dolayısıyla bugün tarihçiler Latin Amerika'dan bahsederken bu kıtayı Lusitanian (Luso/Portekiz) – Hispanik Amerika olarak tanımlamaktadırlar (ki biz de bu araştırmamızda Güney Amerika'nın yarısı kadar geniş olan Brezilya'ya özel bir konum atfedeceğiz).

Yerli kıtanın tarihinde “ keşif ” ve “ fetih ” süreçleri içiçedir. Avrupa'dan gelip Amerika karasına ayak basanlar bilimsel araştırma için değil, işgal etmek için oradaydılar. Dolayısıyla şu satırları yazarken, itiraf edeyim, nedense kalemim bizim dilimizde olumlu tınısı bulunan o iki kelimeyi onlar için kullanmaktan imtina etmekte. Oysa ki, Atlantik'in doğu kıyılarında “ kaşif/ fatih ” zümre *conquistador*lar diye kahramanlaştırılmaktadır. Gerçek de oydu ki, evet, *conquistador*lar dinsel dürtülere haizdiler. Artık evrensel bir deyim haline gelen “ kafir ” sözcüğünü kullanarak, yerlilere saldırıyorlardı. Ancak, onların dinsel arkaplanı, Engizisyon ruhunu içkindi. Kimliklerinin ortak yönleri ise para- toprak- şan/ şöhret arayan maceraperestlikte gizliydi.

Burada uzun uzadıya ne Amerika'nın işgalini anlatabilir, ne de size tüm *conquistador*ların geçitresmini sunabiliriz. Özetleyeyim : Hernan Cortes, yanına Tlaxcala yerlilerini alarak Montezuma'nın lideri olduğu Aztekleri dize getirip, Meksika'yı işgal edecektir. Adamı Pedro de Alvarado Maya bölgesine doğru akınlar yapıp, bugünkü Guatemala'ya el koyacaktır. Pizarro kardeşler ise İnka İmparatorluğu'nu çökerterek Peru'yu düşürürler. (4) Şunu da ekleyelim ki, *conquistador*ların sonları hiç de beklentileri gibi olmayacaktı. Cortes, aynen Kolomb gibi, unutulmuş bir adam olarak Avrupa'da gözlerini kapar. Alvarado bir çatışma sırasında atının ayakları altında çiğnenerek can verir. Pizarrolar da birbirlerine düşerler.

Bu çerçevede Latin Amerikalı tarihçilerin kıtalarının maziini Kolomb “ öncesi ” ve “ sonrası ” ya da 1492 öncesi ve sonrası olarak ayırma tabi tutmaları doğaldır. Hiç kuşkusuz, İspanyol öncüleri Amerika'da “ kusursuz ve ileri bir uygarlıkla karşılaşmışlardı .” (5) Evet, yekpare özelliklere sahip değildi. Ama coğrafi düzlemde farklı siyasal yapı ve kültürlerden oluşmalar da yine Ortaçağ Avrupası'na kıyasla Amerikalılar daha uygardılar. Kıtada tropik iklimin getirdiği zorlukların tesiriyle dağ/orman ya da nehir havzalarındaki seyrek nüfuslu bölgelerde “ ilkel ” diyebileceğimiz yaşam biçimlerine tabii ki rastlamak mümkündü. Ancak, Kolomb öncesi Orta ve Güney Amerika denilince, akla hemen Meksika'nın doğusunda yerleşik Mayalar ve onların üzerinde hüküm süren Aztek ile bugünkü Peru'yu kapsayan alandaki İnka imparatorlukları gelmelidir. Her ikisi de güneşe atfettikleri kutsallıktan ötürü “ Güneş(in) Krallıkları ” olarak tanımlanmaktadırlar (Tablo no: 2 / 2) .

Başkenti Tenochtitlan olan Aztek Devleti site devletler konfederasyonunu andırıyordu. Yargı kurumunun hayli gelişmiş olduğuna değinilen bu devlet tarım ve ticaretle ekonomisini ayakta tutuyormuş. Maya ülkesini de iktisadi sıkıntılarını aşmak için kendine kattığı iddia edilen Azteklerin ateşli silahlara sahip olmadıkları halde militer bir halk oldukları, hatta kanlı kurban törenlerini ihtiva eden bir dinseliklerinin varlığı da savunulmaktadır. Bilime ilgileri, o devre göre revaçta olan astronomi – astrolojiden ibaret değildi. Takvimlerinin üstünlüğü ve rasathanelerinin gelişmişliği bugün dahi övgüyle anılmakta. Tabii, turistleri cezbeden piramit tapınakları da... Öte yandan, İnkalar merkeziyetçi bir imparatorluk kurmuşlardı. Planlı ve kolektivist bir ekonomi, devletçe yönlendirilen disiplinli toplumsal yaşantıları vardı. Karşılıklı yardım ve sosyal dayanışma ilkeleri egemenmiş. Peru'yu ziyaret edenler, bayındırlık, özellikle ulaştırmada İnkaların üstünlüğünü görmekte dirler. Bugün dahi kalıntılarının işlevselliğine tanık olabileceğiniz yol şebekelerinin Romalı muadillerinden daha ileri olduğu kaydedilmektedir.

Halka gelince...Yerlilerle karşılaşan İspanyol öncülerin kanılarına yer vererek, kısaca bir profil çıkarmaya çalışalım. Kolomb ve adamları, aynen bu bölümde size sunduğumuz tabloda resmedildiği gibi, ellerinde kılıçlarla sahile çıktıklarında Arawak yerlileri onları

selamlamaya koşmuşlar; yiyecek, su ve hediye getirmişler. Kolomb gemi günlüğünde yerlilerin ne kadar konuksever olduklarının altını çizmektedir. Ayrıca, Kolomb yerliler için şunları da eklemektedir: “O kadar saflar, sahip oldukları şeylere karşı o kadar kayıtsızlar ki görmedikçe kimse inanamaz. Ellerinde bulunan herhangi bir şeyi isteyin, hemen çıkarıp veriyorlar. Hatta siz istemeden paylaşmayı öneriyorlar. ” (6) Kolomb’un tespitleri diğer gözlemcilerce de doğrulanmakta. Pekii, yerliler “ konukları ” hakkında ne düşünüyorlardı ; onu da bir Aztek belgesinden alıntılalım : “ (İspanyollara) altın amblemler, *quetzal*(kuş) tüyleriyle süslü bayraklar ve altın kolyeler verdiler. Bunları verdikleri zaman İspanyolların yüzleri sırttı: Memnun oldular, çok sevindiler. Altınları maymunlar gibi kaptılar... Açgözlülükle şişmişlerdi; açlıktan yırtıcı haldeydiler, yaban domuzları gibi o altının açlığını çekiyorlardı. ” (7)

İspanya işgal edilen yörelere nasıl bir “ düzen ” verecekti Madrid için öncelik iki kıta arasındaki seferlerin ve tabii buna bağlı olarak kıymetli metallerin İspanya’ya ulaşımındaki “ düzen”di. Bunu sağlamak amacıyla kurulacaktır, *Casa de la Contratacion de las Indias* (1503). Sömürgesindeki düzen ise kraliyetin denetiminde *conquistador*lara bırakılmıştı, ilk aşamada. Onlar da İberya geleneğini takip ettiler. Kırsal alan için *encomienda* adlı bir tür tımar sistemini – aynen Kanarya adalarında uygulanageldiği gibi – uygun görmüşler ve Avrupa feodalizmini aratacak kurullarla yerlileri tarım, hayvan ve madencilik sektöründe çalıştıracak çerçeveyi çizivermişlerdi. Kasaba ve kentler için ise ithal edilen kurum *cabildo* adı verilen konseylerdi. Tac’ın onayı ile *conquistador*ların insiyatifi ellerinde tuttuğu bir hayat başlamıştı yeni İspanya’da...

Ne var ki, İspanya’nın merkeziyetçi bir imparatorluk olduğu unutulmamalıdır. Kraliyet, Amerika’yı *patronato* adını verdiği hayli karmaşık bir vesayet sistemi altına almakta gecikmeyecekti. Başkentteki çeşitli kurullar, sömürgeadaki tüm hayatı yönlendirecek yetkilerle donatıldılar. Amerika için ise biri “ Yeni İspanya ”, diğeri Peru olmak üzere iki genel valilik ihdas edildi. İleride (1717) “ Yeni Granada ” (isme dikkatinizi çekerim...) valiliği kurularak ; Kolombiya, Ekvator, Panama ve Venezuela buraya bağlanacaktı. 1776’da ise Rio de la Plata birimi ile genel valilik sayısı dörde çıkarılacaktı. Valilerin ataması Madrid’den yapılıyordu. Kamu yönetimini denetlemek üzere İspanya gelişmiş bir yargı ağını oluşturacaktı. Öte yandan, Portekiz imparatorluğu da benzeri biçimde Brezilya’da bir genel valilik oluşturdu. 1549’dan itibaren 214 yıl süreyle Bahia (Salvador) Brezilya’nın başkenti oldu.

Sömürgeciler için kurumlar kadar “ yönetim kültürü ” de önemliydi, oradaki varlıklarını meşrulaştırmak için... Vatikan’ın onayı alındı. Papalık Amerika’yı İspanya ve Portekiz arasında bölüştürdü. Asıl önemli olan işgali kutsamaktı. O amaçla *ostiensis* kavramına sığınıldı. Kıtadaki siyasal yönetimler bir tür yerli diktatörlüğü şeklinde yorumlanarak, bu toprakların egemenliğini üstlenmenin ilahi bir borç / mükellefiyet olduğu ileri sürüldü. Parry’nin de kaydettiği gibi, *ostiensis* büyük ölçüde Müslüman Şark’ın istilasında kullanılan bir Haçlı kurumuydu. (8) Vitoria gibi devrin önde gelen İspanyol hukukçusu , doğal hukuk anlayışı doğrultusunda yerlilere karşı savaş ve topraklarını işgal süreçlerini yasal ve “ adil ” boyuta oturtuverecekti. Uygur Avrupa’nın cari “ uluslar arası ilişkiler modeli,” serbest ticaret ve özgürce misyonerlik esaslarına dayanıyordu. Yerliler bu düzeni kabul etmezlerse, edene kadar onları “ uygarlaştırmak ” sömürgecilerin dünyevi ve uhrevi hakkıydı ! Burada ilginç olan Salamancalı hoca Francisco de Vitoria’nın işgali meşrulaştırmak üzere uluslar arası ilişkilerde çığır açacak olan “ serbest iletişim hakkı ” konseptini geliştirmesiydi. Vitoria’nın bu açılımını Akal şöyle yorumlar :

Dünya ekonomik çıkarların rekabetine açılmaktadır. Hukuk, kıyamete ilişkin son yargının ufkunda değil, yerküre üzerinde, okyanusların ufkunda belirlenecektir. Savaşçı mantık yerini ticaret mantığına bırakmaktadır. Orta Çağ’ın keşif ve işgal hakkı (*ius inventionis et occupationis*) kavramının yerini değiş tokuş ilkesi almaktadır.

Siyaset artık ekonomiden türeyecektir. Bir yerde eski yönetim alaşağı edilip, yeni bir yönetim kurulacaksa, bunun tek haklı nedeni, yalnızca serbest ticaret hakkının korunması olacaktır. Vitoria kuramını, yeni dönemin temel iki kavramı ya da liberal ve kozmopolit bir etik üstüne inşa etmiştir: Ticaret ve dolaşım özgürlüğü...(9)

Pekii, bir tür uluslar arası ekonomik proto- liberalizm diye özetlenen bu doktrin, yerlilere hangi hakları öngörüyordu? Bu bağlamda - *conquistadorların* “ bırakınız yapalım, bırakınız ezelim” güdülerini bir yana koyarsak – karşımıza Casas- Sepulveda polemiği çıkacaktır. Aktaralım: Bartolomé de las Casas bir Domikan keşişiydi, misyoner olarak Amerika’ya hicret etmiş, hatta kendi adına bir *encomienda* dahi kurmuştu. Bugün Washington DC’deki Kongre Kütüphanesi’nde saklanan yazılarından – ileride görüleceği gibi- yerlilerle empati kurabilmeyi başarmıştı. *Brevisima relacion de la destruction de las Indias* adlı notlarında yerlilere yönelik vahşeti en tüyler ürpertici sahneleriyle biz tarihçilere ulaştırmıştır. İlk yerli hakları şampiyonu diye anılan Casas’a göre özgürlük insanoğlunun vazgeçilmeziydi. Mantık, kişiye barış içinde bir arada yaşamının avantajlı olacağını zaten söylemekteydi. Yerliler bunu anlayabilecek kadar uygardılar . Ve yerliler, diğer İspanyollar gibi, Kraliyetin doğal uyrukları değil miydiler ? Öyleyse, Madrid’in egemenliklerini kabul ettikleri andan itibaren Kastilya’nın öngördüğü adalet ve özgürlük garantileri onlar için de geçerli olmaktadır. Bunu öngörmek ve sağlamak ise devletin ödeviydi. Tabii, buna karşılık olarak yerlilerin de İspanya’nın selameti için “ vatandaşlık ” görevleri olabileceğini inkar etmiyordu, Casas...(10)

Casas’ın öğretisinin *conquistadorları* ne kadar tedirgin ettiğini tahmin etmişsinizdir. Onlar Sepulveda’nın yorumuna sığınmayı yeğleyeceklerdi. Juan Ginés de Sepulveda *Democrates Alter* adlı çalışmasını 1542’de tamamladı. Vitoria gibi hukukçuydu. Devletler hukukunun uygarlar arasında geçerli olduğunu söylüyordu. Uygarlığın “ kıyısında ” yaşayanlara yönelik aristokratik yönetimi doğal bir gereklilik addediyordu. Bugün dahi hep duyduğumuz “ beyaz adam’ın külfeti ” veya “ uygarlaştırma misyonu ” gibi soğanların akademik meşruiyetini sağlamak üzere yola çıkmıştı desem, herhalde Sepulveda’nın düşünce dokusunu hemen kavrayarsınız! Fazla ekleme yapmama gerek duyulmaksızın ... Kısacası, Sepulveda’ya bakılırsa, Amerika’daki yerliler silah zoruyla da olsa uygar insanlara biat ettirilmelidirler! Hıristiyanlaştırılmalıdırlar. Çünkü, Hıristiyanlaştırma ile uygarlaştırılma elelidir. İşgal, dini bir görevdir; ikellere yönelik sevaptır. Sonuçta kazanan yine yerliler olacaktır !..

Polemik kafaları karıştırınca, kraliyet her ikisini de 1550’de bilimsel bir düelloya çağırır. Casas ve Sepulveda , Valladolid’de tanınmış hukukçulardan oluşan bir jürinin önünde kozlarını paylaşırlar. Jüri gerçi nihai bir hüküm vermekten kaçınacaktır; ama tarihi kayıtlar Casas’ın daha ikna edici bulunduğu hemfikirdirler. Kral’ın da Casas’ın savunusunu paylaştığı ifade edilmektedir. Madrid’in açısından imparatorluğun çıkarı, sömürgelerde huzurun teşekkülünden geçmektedir. Amerika’nın ekonomik istismarı için anarşi istenmemektedir. *Conquistadorların* zulmünün geri tepebileceği öngörülmektedir. Ama, taraflardan hiç birinin gücendirilmeden bir uzlaşmaya varılması arzulanmaktadır. Kraliyet, bu amaçla *Ordenanzas sobre descubrimientos* adı altında bazı kuralları koymak zorunda kalmıştır, 1573. Madrid yerlilerin zorla çalıştırılmasını kabullenmiş; ama zulmü yasaklamıştır. (11)

Şunu da teslim edelim ki, İspanya sömürgeciliği süresince yerlilere yönelik dönem dönem “ davranış yönetmelikleri ” (... diyelim) ilan edilmiştir. Söz konusu yasalarda yerlilerin “ hür ” oldukları vurgulanagelmektedir. Ama, nasıl bir hürriyet ? Sınırları? Yer değiştirme özgürlükleri vardır, ama silah taşıma ve başkaldırmak yoktur. Çalışma serbestiyetini haizdirler, ama tembellik yasaktır. Dini özgürlükleri tamamdır- Hıristiyan oldukları takdirde...Uygulamaya gelince yerliler, *conquistadorların* elindedirler, nasılsa.

Yerliler, İspanyol yöneticilerin emri ve denetimi doğrultusunda köylerde toplanıp, zorunlu çalışmaya sevk edileceklerdir. *Conquistadorlar* ve onları takip eden nesillerin yerlilerin can ve mal güvenliğini teminat altına alma gibi bir veballerinin bulunduğunu hissettiklerinden söz etmek iyimserlik olacaktır. İşkence ve kadınlara tecavüz gibi cürümlerin yoğunluğunun Casas ve onun gibi düşünen ruhbanı ne kadar rahatsız ettiğini kaydetmek lazımdır. Onlar her vesile ile kraliyete şikayette bulununca, Madrid yine bir seri yasa çıkartacak; fakat gerek içerik olarak, gerek tatbikatında bu hükümler yine hayal kırıklığı uyandıracaklardır. Sistem bir şekilde sürdürülür; 1542’de suistimallere yol açıyor diye *encomienda* usulü kaldırılrsa da yerine konan *repartimiento* aslında lağvedilenden pek farklı değildir. Özetle: Atlantik’in batı kıyısında yerliler için değişen bir şey yoktur. (12) Olmayacaktır.

Demek ki, artık uygarlık tarihi boyunca hiçbir olay 1492 gibi bir kıtanın ve onun sakinlerinin kaderinde/ kimliğinde bu kadar etkili olmamıştır diyebiliriz. Başka bir deyişle Güney Amerika için – öncesi ve sonrasıyla kıyaslandığında- Kolomb’un avdeti (ardından sökün edenleri de kapsayacak şekilde tanımlıyorum...) gerçekten de bir milattır. Pekii, Kolomb’la gelen yaşantı tarihe nasıl bir sicil bırakmıştır; şimdi yerlilerin açısından o meşum yadigarı işlemeye çalışalım.

İlkin, hemen şunu kaydedelim : Keşif, “ kırım ” demek olacaktı. Ya da isterseniz, bunu “ askeri imha ” şeklinde de tasvir edebilirsiniz. İstila ve işgal sürecinde *conquistadorlar* acımasızdılar. Casas, soydaşlarının “ bıçaklarının keskinliğini ölçmek için 15- 20 yerliyi bıçaklayıp, etlerini doğradıklarını ” yazmaktadır . “ Bir gün iki sözde Hıristiyanın ellerinde papağan taşıyan iki yerli çocukla karşılaştıklarını ve sırf eğlenmek için çocukların kafalarını keserek ellerinden papağanlarını aldıkları”na da şahit olmuştur. (13) Bilemiyorum, ama acaba kim Cervantes ödülü sahibi Meksikalı romancı Carlos Fuentes kadar *conquistador* zulmünü bu kadar canlı anlatabilirdi, hem de birinci tekil şahıs kimliğiyle...

Işıktan bir asa; her ayna parçasından ışınlar çıkıyordu ve her ışında dehşet verici bir ölüm sahnesi görülüyordu, kesilmiş boğazlar, yangınlar, korkunç savaşlar, hepsini de ben yönetiyordum, at üstünde beyaz, sarışın ve sakallı adamdım, bir kundaklı yayım vardı, bir kılıcım vardı, göğsüme işlenmiş altın bir haçım vardı, bendim tapınakları ateşe veren, putları yıkan, yalnızca mızrakları ve okları olan bu ülkenin savaşçıları top ateşine tutan, sahilden bu yana hac yolculuğu yaptığım bu tarlaları, yaylaları, ormanları yakıp yıkan Kentauros bendim, atlı birliklerin köyleri atlarının ayakları altında çiğnedi, öfkeli meşalelerimle tutuşturduğum kentler kül oldu, piramitlerin önündeki şenliklerde dans edenlerin başının kesilmesini ben buyurdum, ben ırzına geçtim kadınların ve inekler gibi damgaladım erkekleri, ardımda bıraktığım çocukların babası olduğumu inkar ettim, bu ülkenin yoksullarının sırtına büyük vergiler yükledim ve kırbacımın altında yollara düşürdüm onları, yeni dünyanın duvarlarındaki ve yerlerindeki mücevherleri çaldım, altınları eritip külçelere dönüştürdüm, bu topraklarda yaşayanlara çiçek ve kolera bulaştırdım ben, ben ormandaki köylüleri bıçaklayan bendim, bu kez benim onuruma, geri dönen tanrıların onuruna, iyilik vaadi uğruna boğazlamıyorlardı kendilerini ; ben öldürdüm onları, isyancıların ellerinin ve ayaklarının kesilmesini buyurdum ben, ben, altınla, cesetlerle, ağıtlarla, gölgelerle yüklü, ben battım bir gölün çamurlu batağına, o göl ki yükünü taşıyamayan her erkek, dudaklarından damgalanan her kadın, çölde doğan her çocuk ölüp sularına düştüğünde çekilirdi biraz: Göl bir mezarlıktı ve ben onun içinden çıktım, altın ve kanla yıkanmış olarak, kimsenin yaşamadığı bir kenti yeniden fethetmek için , yalnızlıkların mozolesini...(14)

Conquistadorlar İspanya’dan gaddarlığı değil, bulaşıcı hastalıkları da beraberinde getirmişlerdi Amerika’ya. Ve salgınlar, metabolizmaları bu virüslere alışkın olmayan yerlileri kırdı, geçirdi. *Conquistadorlar*, salgınları dahi dinen ve siyaseten istismar etmekten

çekinmeyeceklerdi. Yerlilere bu ilahi akıbetin onlara kendilerini itaatte kusur ettikleri için Hıristiyan tanrısı tarafından ceza veya lanet olarak gönderildiği propagandasını yayacaklardı! İşin gerçeğini ayrıntılı olarak Jared Diamond'dan öğrenebilirsiniz. (15) Sonuçta, 1492'de Amerika'da bulunan 100 milyon yerlinin yüzde doksanı Kolomb'un kararı görmesinden sonraki yirmi otuz yıl içinde yok olmuşlardı. (16)

Söz konusu ürkütücü kaybın nedenlerinden biri de, yukarıda değinilen , zoraki çalışma düzeniydi. Tarım ve hayvancılıktan ziyade maden yataklarındaki koşullar ölümcüldü. Bu bağlamda en kötü şöhrete sahip olan da bugünkü Bolivya'nın güneyinde ve deniz seviyesinden 4.070 metre yükseklikteki Potosi'dir. 1545 yılında Potosi dağında gümüş bulununca yöreye hücum başlar. “ Ağlayan Tepe ” anlamına gelen Potosi bundan böyle adını haklı çıkaracak bir sahneye dönüşecektir. Hala belli ölçüde işlerliği bulunan bu madenler yöresi- Andıç'ın gözlemlerine bakılırsa- bugün bir turist cazibe merkezi. Bir zamanlar buradan çıkarılan gümüş nasıl Avrupa hazinelerine akmış, acaba o turistler bu dramın farkındalar mı diye düşünmekten edemiyor insan. ..Potosi'de alpaka yününden upuzun şalına sımsıkı sarılmış yaşlı bir yerli kadın, “ Dünyaya en çok şeyi verip de, en az alan kent Potasi'dir ” diye mırıldanırken, belki de bu tarihi gerçeğe işaret ediyordu. (17) Ne var ki, Potasi'leri unutturmak istemeyenler de vardır. Oranın diliyle *garimpeiro*ların (= madencilerin) yaşantısı Vasconcelos gibi pek çok Latin Amerikalı yazarın kaleminden günümüze aktarılmakta. (18) Bu anlatımların içinde en özlü ve vurucusu herhalde Galeano'nun kaleminden dökülenlerdir : 1600'ler...

Potosi Dağının bütün ağızlarından kan gibi akan gümüş, lama ve katır kervanlarıyla Arica limanına taşınıyor. Külçeler, uzun bir yolculuğun sonunda, orada savaş, barış ve ilerleme için gerekli parayı sağlayabilmek amacıyla Avrupa'ya ulaşıyorlar... Kızılderililer...Pazartesi sabahları bir hayvan sürüsü gibi dağlara sürülüyor, demir çubuklarla dövülüyorlar, o ışsız, havasız dev karında arasına görünen, arasına bağırsakların içinde yok olan o yeşilimsi beyaz yılanları, gümüş damarlarını bulmaya çalışıyorlar. Kızılderililer, mahpuslar, ciğerleri öldüren tozları soluyarak, açlığı kandırıp, yorgunluğu gizleyen koka yaprakları çiğneyerek, ne zaman gece olduğunu, ne zaman günün ağardığını bilmeden bütün hafta boyunca ter döküyorlar...Potosi'ye yeni gelmiş bir rahip (onları izliyor) uzun bir kafiye oluşturan sefil hayaletler, sırtlarında kırbaç izleri...“Bu cehennem resmini görmek istemiyorum ” diyor. “O halde gözlerini kapa ” diye öneriyor biri. “ Kapatam ,” diyor. “ Gözlerim kapalıyken daha çok görüyorum.” (19)

Zorunlu çalışma sistemini , daha iyi “ görebilmeniz ” için sizi Rivera ile başbaşa bırakmak istiyorum. Yandaki tabloda ressam, (yarı köle / zorunlu işçi) “ peon ” ları madende ve tarlada işlemektedir. *Garimpeiro*'nun üstü başı aranmakta, madenden çıkarttığı bir taşı beraberinde götürmesin diye... Garibanın ellerini iki yana açması Hz. İsa'nın çarmıhtaki duruşunu çağrıştırmaktadır (Tablo no: 2 / 3). Diğer tabloda ise Rivera, “ peon'un kurtuluşu ” nu anlatmaktadır (Tablo no: 2 / 4). Burada ressam , peonun kurtuluşunu hem dünyevi, hem de uhrevi boyutlarıyla örtüşürmektedir. “ Liberasyon”un Hıristiyan inancındaki zahiri ve batını manaları malumdur ki, ileride işleyeceğimiz “ kurtuluş ilahiyatı ” bu ikili vizyonu bize ayrıntılayacaktır. Ancak, resimde Rivera tablosunda “ kurtuluş ilahiyatı ” nı “ ironi ” ile anımsatarak, “peon”un kurtuluşunun ancak “ ölüm ” le gerçekleşebileceği pessimizmini yansıtmaktadır.

1492, yerliler için sadece can ve mal kıyımı değil; aynı zamanda kimlik ve kişiliklerinin de kıyımı olacaktır. Kolomb sonrası Amerikası'nda bütüncül anlamda “ soykırım ” a eşdeğer süreçlerin yaşandığını savunanlara - tabii ki - rastlıyoruz; kavramları titizlikle kullanmayı bilimsel ihtiyat haline getirmiş akademik çevrelerde bile...Toprakları yağmalanan, mal ve servetlerine el konan, direndiklerinde ise canlarından olan yerliler

zoraki çalışma koşullarında “ köleleştirilerek ” bir açıdan kişiliklerini de – insani onurlarını da- yitirmişlerdi. Bunlar yetmiyormuş gibi, kültürel bağlamda, kutsalları cümlesinden kimliklerinden de olacaklardı. Cortes ve onun *conquistador* yoldaşları insanlığın ortak mirası diye bugün kabullenilen piramit tapınakları derhal yerle bir etmekte hiç beis görmemişlerdi. Kolomb’la Amerika’ya ayak basan İspanyol gözlemcilerin adeta “ masal kentleri” andırıyolar diye hayranlıklarını ifade ettikleri Maya, Aztek ve İnka yerleşim merkezleri de yıkılmıştı. Yerli geçmişini, kalanlara ibret olsun diye tahrip eden Cortes, tarihi Aztek kentinin yerine dikmişti, Mexico şehrini...Hem de yerlileri ölesiye çalıştırarak !

Kültürel kırımında *conquistador*ların en yakın müttefiki, hiç kuşkusuz ki, misyonerlerdi. Yerlilerin “ sapık ” dinlerini, tüm görüntüleriyle kazımak ve yerine katolizmi yerleştirmek onların ilahi misyonlarıydı! Bu misyonun ifasını adeta “ askeri bir hareket disiplini ” içinde planlamışlardı. (20) Mendican, Fransiscan ve Cizvit (Jesuit) tarikatleri evlerde (saklı mahallerde bile) muhafaza edilen ikonlara baskınlarla ulaşp, onları hemen tahrip ediyorlardı. Dahası, yerlilerin kıyafetlerine hatta dillerine bile karışıyordu. İspanyol gibi giyinmeli ve İspanyolca konuşmalıydılar. (21) Kısacası, geçmişleriyle irtibatları kesilmeliydi.

Bugün Amerika uygarlıkları hakkında- diğer etnik kültürlere nazaran – daha kısıtlı bilgiye sahip oluşumuzun arkasında misyonerlerin yerlilerin “arşivi” diye adlandırabileceğimiz tüm yazılı kayıtları yaktırmaları yatmaktadır : Sizi 1562 yılında Mani’de cereyan eden bir olaya tanık ettireyim : “ Papaz Diego de Landa, Mayaların kitaplarını tek tek alevlere fırlatıyor. Engizisyoncu Şeytan’a küfrediyor, ateş ise çatırdayıp yutuyor. Kafirler ateş makinesinin çevresinde başlarını eğmiş inliyorlar. Ateş alevlenip, kitaplar sanki yakınır gibi çatırdarken ayaklarından asılı , derileri kırbaçlardan yüzülmüş Kızılderililerin üstüne kaynar balmumu dökülüyor. ” (22) Kitapların yanmasından oluşan dev ateşin çevresinde okuyucuları da cezalandırılıyor. Ekleyeyim: Sadece o eserleri okuyanlar değil, bizler gibi o kitapları okumak isteyecekler de yani gelecekteki okuyucular da bu arada cezalandırılıyordu!..

Misyonerler yerlilerin dinlerini değiştirmek üzere kiliselerini kurmuş, onları etrafında ikamete zorlamışlardı. *Pueblo* adı verilen bu köy/ kasabalarda çocuk ve gençlerin “ eğitimi ” (endoktrinasyonu) için okullar açmaktan geri kalmamışlardı. Bu okullarda yerlilere daha çocuk yaştan başlayarak, eski dinlerini gülünç düşürecek anlatımları müfredatın bir parçası halinde sunuyorlardı. (23) Bir başka açıdan bakıldığında, *Pueblolar*, etnik ayrımcılığın adresi mantığıyla yorumlanabilirlerdi. Çünkü, bu puebloların çevresine dikenli teller çekilip, Kuzey Amerika’daki muadilleri gibi Kızılderili “ rezervasyonları”na dönüştürülmeseler de , Latin Amerika yerlilerinin “ beyazlarla” iletişimi kısıtlayan bir tür açık cezaevlerine denktiler. Cizvitler “ ihtida” aşklarını daha ileri götürerek ve bugünkü Paraguay sınırları içinde teokratik bir devlet vücuda getirmeye kalkışmışlardı. Eğer bu projeleri tam manasıyla gerçekleşmemişse nedeni bu kez yerlilerin direniş gücü değil, Sao Paola’dan gelip, o yerlere göz diken Portekiz asıllı göçmen serdengeçtilerden oluşan milislerin – *bandeiras* – tacizleri ve misyonerleri o yörelerden sürmeleri idi. (24)

(1492’ye kıyasla) 1775 gibi ileri bir tarihten, Guatemala’dan bir sahne : “ Kızılderililer Pazar ayinine de gelmiyorlar. Çağrı ilanlarına ve çanlara karşılık vermiyorlar. Onları, ata binip köylerde, tarlalarda arayarak, zorla kiliseye sürüklemek gerekiyor. Devamsızlık, altı kırbaç vuruşuyla cezalandırılıyor...” Dikkatinizi çekerim: 1492’nin üzerinden neredeyse üç asır geçmiş ; ama yerliler hala kimliklerini korumada ısrarlı. Zira, onlara göre “ Pazar ayini de Maya tanrılarını kızdırmaktadır ve bunun etkisi kırbaç korkusundan üstündür. ” (25) Yerli inancına göre toprağın ta kendisi muazzam bir tapınaktır. Onların gözünde bütün topraklar kilise, ormanlar da dua evidir. Yerlilerin yukarıda ne kadar sabit kadem oldukları görülüyorsa, aynı belgeden misyonerlerin de onları “ Hıristiyanlaştırmada ” o kadar inatçı olabildikleri anlaşılmaktadır.

“ Avrupalılaşmayı ” içine sindiremeyen, ama bir süre sonra dayanma gücünün tükendiğini fark eden yerli Amerikalı için ise bireysel düzlemde tek bir “ kurtuluş ” reçetesi kalmıştı: Kendi canına kıymak. 1492 travması, onurlu ve özgür yaşamaya alışkın yerlilerin doğal ritmini bozmuş, onları melankoliye düşürmüştü. Sonuç kaçınılmazdı: Adeta “ bulaşıcı ” hale gelen intiharlar...(26)

Öte yandan, duçar oldukları koşullara topluca isyan etmeyi bileceklerdi, yerliler... İşgal altındaki Latin Amerika’da bölge bölge yerli başkaldırılarına rastlanacaktı. Ama her biri şiddetle bastırılacaktı. Verilen cezalar caydırıcılığı aşan ölçüsüzlükteydiler. Engizisyon usulü diri diri yakmak (*auto da fe*) (27), topluca kılıçtan geçirmek ve ellerini ve ayaklarını atlara bağlayıp vücutları parçalamak gibi...Yanda Siqueiros’un fırçasından yerlilerin yakılışını görüyorsunuz (Tablo no: 2/5). Diğerinde ise o diri diri yakılan liderleri Cautemoc’un aynen Anka efsanesinde olduğu gibi nasıl küllerinden yeniden dirilip, intikam almak üzere dönüşünü izleyebilirsiniz (Tablo no:2/6). Yerliler açısından asıl incitici olan, Latin Amerikalı Avrupalı sömürgecilerinden kurtulduktan sonra bile kaderlerinin büyük ölçüde değişmemesiydi. “ Bazı ” bağımsız ve modern Latin Amerika ülkeleri sanki yeni uluslar değil, *Çalıntı Kıtalar* ’ ın yazarının deyiimiyle, eski İspanyol imparatorluğunun “ klonlaşmış ” yan ürünleriydiler.(28) Nedenleri ister sınıf çatışması, ister nasyonalist-ırkçı eğilimleri şeklinde mazur gösterilmeye çalışılsın, söz konusu egemen devletler elinde/altında yerliler yine dışlanacaklardı. 1492’nin mirası olan kültürel farklılıklarının yani kimliklerinin reddi siyaseti sürdürülecekti. Öyle ki, yerli asıllı başkanlar bile soydaşlarının haklarına karşı hayli cimriydiler. Çarpıcıdır ; Galeano, Diaz dönemi Meksika’sından bir anekdot anlatıyor. Yıl 1910: Mexico City, 100. yıl Bayramı’nı kutluyor. Meksika’nın özgürlüğünün yıldönümünde herkes sokaklarda. Toplu halde sosyal alana çıkmaları kısıtlanan fahişeler bile... Ne var ki, Galeano’nun aktardığına bakılırsa, ömrünü sokakta geçiren fahişelerin durumu yerlilerden iyidir ! Hiç değilse arada sokağa çıkıp, gezinme hakkına sahipler. “ Hemen hemen saf kan Miztec Kızılderilisi olan Başkan’ın buyruğuyla, Kızılderililerin kentin ana caddelerinde dolaşım pazarlarda oturmaları yasaklanmıştır. ” (29)

Hal böyle olunca , bağımsızlık sonrasında dahi yerli ayaklanmaları sürecektir. Yerli gerillacılığı ve siyasal mücadelelerini ileride ayrıntılayacağız. Şimdilik, şunu vurgulamakla yetineyim: Onca baskıya rağmen yerliler yok edilemediler. Bu bir. İkincisi; tam aksine yerlilik; yüzyıllar içinde romantikleştirildi; Latin Amerika sanat (ve estetiğine) kimliğini veren o “ büyülü gerçeklik ” ışığında yeniden üretiligeldi. Böylece yerlilik mitolojisi doğuverdi. Kolomb öncesi mitolojilerine bir de o kadar sonrasında kapsayan destanlar/ söylenceler eklendi. Bu tespitimi iki örnekle delillendireyim.

Öncelikle Andıç’ın izinden Peru’ya gidelim. İnkaların başkenti Cuzco’dan bindiğimiz bir trenle And Dağları’nın ta tepesine çıkacağız. Orada kayıp kent Machu Picchu yükselmektedir. *Conquistadorlar* şehirlerini bir bir yaktıkça İnkalar da kentlerini dağın tam zirvesine kuracaklardır. Saklı ya da Kayıp Kent adıyla bilinen Machu Picchu, yerli direnişinin sembolü olup, çıkar. İspanyollar bir efsane olarak duydukları bu kenti bir türlü bulamayacaklardır. Güneşin çocukları bir yüzyıl boyunca bu kentte güven içinde yaşamışlar. Son İnkalının ölümünden sonra kent, orman tarafından sessizce örülür. Yüzyıllar süren bir yer altı uykusuna dalar. Ta, 1911’de Amerikalı bir tarihçi Prof. Hiram Bingham tarafından keşfedilinceye kadar ! Ve böylece tüm dünya İnka Uygarlığı ile tanışır. Machu Picchu, 1983’te UNESCO sayesinde “ Dünya (Kültürel) Mirası ” kapsamına/ korumasına alınacaktır. Pablo Neruda ne güzel yazmış: “ Taş setlerin yüksek kenti / insan uygarlığının yalçın kalesi, / çökmüş krallık, işgallere ve asırlara rağmen hala dimdik ayakta...” (30)

Bu bağlamda ikinci olarak aktarmak istediğim söylence Tupac Amaru adının etrafında şekillenmektedir. Tupac Amaru destanı da kayıp kente yakın Cuzco’da yaşanmış. Tupac Amaru, “ mesihleşen ” bir İnka lideri. Yıl 1781, Tupac Amaru – asi lider – yakalanmış. İspanyollar adamı elleriyle ayaklarından dört atın kolonlarına bağlamışlar, atların üzengilerini

bastırarak atlarını pusulanın dört yönünde sürüyorlar. Fakat, o da ne ? Tupac Amaru parçalanmıyor: “ O hızla havaya kalkmış, örümcek gibi asılakalmıştır. Üzengilerle karınları deşilen atlar tüm güçlerini kazanabilmek için art ayakları üstünde şaha kalkıyorlar, yine de Tupac Amaru parçalanmıyor. ” O sırada gökten şiddetli bir yağmur boşanıyor... Sanki Tanrı ya da Güneş...dünyayı kör edecek bir fırtına çıkmasının zamanı geldiğine karar vermiştir. (31) O günden itibaren Tupac Amaru'nun göğe yükseldiği , bir gün gelip İnka yerlilerini kurtaracağına inanılıyor. İspanyollar, bu “ lanetli ” adın yerliler arasında uyandırdığı etkiden çekinerek, aynı soydan gelen kim varsa, hepsini işence ile öldürmeyi sömürgecinin (ve kraliyetin) selameti açısından gerekli göreceklendir. (32) Ama, bugün Tupac Amaru adı gerilla örgütünde hala yaşıyor!

“ Yerlilik kültü ” , aydınlar ve sanatçıların da kayıtsız kalamayacağı bir gelişimdir, artık. İleride farklı siyasal versiyonlarına değinilecek olan *indigenismo* (yerlilik) akımı doğar. Meksika Devrimi sonrasında eğitim bakanlarından Jose Vasconcelos – romancı Vasconcelos ile karıştırmamalıdır- melezliği (*mestizo*) ulusal kimliğin / bilincin çeki taşı olarak görmektedir. Aztek geçmişinin o metafiziksel arka planında *mestizo* tipolojisinin olanca gizemiyle zaman içinde yoğrulur, Meksikalıya onurlu bir kişilik kazandıracağına inanmaktadır. Ve bu inancın da milli kültür politikası olarak kitlelere yaygınlaştırılmasında öncülük yapacaktır. Tarihin bağrından kopup gelen trajedilerin tavında dövülen Meksikalılık kültürü doğaldır ki, anti-empyrist (- Batı) bir duruşa sahip olacaktır. Kısacası, Meksikalı açısından “ Neo-Aztek Uyanışı ”, kimbilir belki de bir halkın kendini yeniden “ keşfetmesi ” arzu ve arayışını resmetmektedir.

En büyük canlanma da resim sanatında yaşanır. Bu bölümden itibaren tablolarını sunmaya başladığımız muralist ekolün temsilcileri Diego Rivera, Jose Clemente Orozco ve David Siqueiros bu kültürde “ özedönüş ” felsefesinden etkilenmişlerdir. İç ve dış mekanlardaki duvarlara devasa boyutlarıyla nakşedilen tabloları, üslup açısından hakim Batı sanat anlayışına aykırıdır. Batılı sanat eleştirmenlerince propaganda yüklü olarak küçümsense de “ muralistler ”, bu tablolarıyla çevrenin (doğanın) ruhunu yansıttıklarını, mitolojiyi kutsadıklarını ve halkla diyaloga girdiklerini ileri sürmektedirler. (33) İşte, şimdi sıra onların gözünden 1492'yi resmetmeye gelmiştir. Yandaki tabloda (Tablo no: 2/7) Meksika'nın İspanyollarca “ fethi ” işlenmektedir. Bu aşamada lütfen tabloyu, bölümün başındaki Tolin'inkiyle kıyaslayınız ki; 1492'nin Atlantik'in iki yakasından nasıl farklı görüldüğünün “ mim noktası ” nı keşfedebilirsiniz ! “

1992'de Kolomb'un Amerika'ya ayak basışının 500. yılı şaşası sırasında sürgünde yaşayan bir yerli kadın aktivist verdiği uzun mülakata şu sonuç paragrafını eklemiştir: “ Kolomb'un kutlanması bize hakarettir. Yeryüzündeki hiç kimsenin bir *işgali* (imleme benim- mkö) kutlayacak kadar yurtseverlikten, milliyetçilikten, *kimlikten* (imleme benim- mkö) yoksun olduğunu sanmıyorum. Bütün bu beş yüz yıl boyunca halklarımız fedakarlıkla, sefaletle mücadele etti. Kendi sömürgeleştirilmesini kim kutlar ki? ” (34) Haksız mıydı ?

Bu bölümde – AKİK'teki anıma konu olan – İspanya'ya haksızlık ettiğimi düşünüyorum musunuz? Düşünüyorsanız o zaman size 11 Eylül saldırısı sonrasındaki bir başka anımı anlatacağım. Ailemle birlikte Antalya, Kemer'de kaçamak bir bahar tatilindeyiz. Akşam yemeğinde cep telefonum çalıyor. Karşımda lisans sonrasında geçici bir süre çalıştığım Birleşmiş Milletler'deki şefim...İqbal Rıza (bey), o günlerde BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın birinci yardımcısı. Bana uluslar arası sistemin “ Uygarlıklar Çatışması ” uğursuz kehanetini neredeyse doğrular bir kırılma noktasına oturmaya başladığından dem vuruyor. Bu gidişe bir son vermeli...heyecanı ile benimle dertleşmek, neler yapılabilir konusunda danışmak istemiş.

Ben de o sıralarda İstanbul'da “Medeniyetler Diyalogu” adı altında uluslar arası bir bilimsel toplantıyı organize etmişim. Hemen projemi- Akdeniz'in lacivert sularının ilham verici atmosferinden etkilenerek olsa gerektir – özetliyorum. Eşbaşkanlarının Türkiye ve

İspanya olduğu bir “ Medeniyetler İttifakı ” tasarımı...Diyalog kavramı yıprandığından, “ ittifak ” kelimesini daha uygun bulmuştum. İqbal Rıza, “ Türkiye tamam da, neden İspanya ? ” demişti. Nedenlerini sıralarken özellikle İspanya'nın Engizisyon geçmişinden ibretler çıkarttığını ve bugün diğer Batı ülkelerine kıyasla- Müslümanlarla pek sorunları olmadığını ifade ettim. Projeyi yazmamı istedi; yazdım, mailledim. Genel Sekreterlikçe kabul edildikten sonra Ankara'ya sunmamızda aracı olurmusun, dedi; oldum. Bir süre sonra proje somutlaşp, ilk toplantısını İstanbul'da yaptığında ise yoktum. Özal- Demirel ve Ecevit dönemlerinde danışmanlık yaptığım Dışışleri, beni davet etmemiştir! İqbal Rıza o seyahatinde protokolu aşp, benim evimde kaldığında Ankara'ya resmi bir şikayette bulunduğunu da söyleyecekti, bana. Güldüm, geçtim. Burada da uzatmak istemiyorum.

Elinizdeki “ deneme ” türünde bir eser olmaya çalışıyorsa da, aktarılan şahsi anı ve anekdotların da limiti olmalıdır diye düşünüyorum. Zaten, bu bölüme de son noktayı artık koymalıyım. 1492 ile başladık, onunla bitirdik. İspanya ile başladık, onunla bitirelim. İspanya denince ilk akla gelen kim olabilir ki? Bizim Lepanto (İnebahtı) deniz savaşından taıdığımız, o kanlı kapışmada kolunu kaybeden ünlü yazar dostumuz Cervantes. Bakalım, Don Kişot'taki bu sahneyi hatırlayabilecek misiniz ? *Don Kişot* ile Sancho Pancha'nın aşağıda verilecek diyaloglarındaki ince eleştirisi bu bölümde anlatılanları – bence- o kadar güzel özetliyor ki... Dayanamayıp, neredeyse İspanya'yı “ Tarih yargılanıyor : 1492 ” episodundan da beraat ettiriyor, diyeceğim !

Bana kaç kez yol arkadaşlığı etmiş olan Sancho, şunu bil ki Hint Adalarında adalete ve şöhrete susamış şövalyeleri şan, şeref bekliyor...Eh, epeydir dayak yemiyoruz....onların uşaklarıysa kocaman, hiç keşfedilmemiş krallıklarla ödüllendiriliyorlar. Birazcık daha yakında bir şey olmaz mı? Ve sen Rocinenta, Hint adalarında atlar gümüşle nallanıp altın gem geveliyorlar. Tanrı sayılıyorlar! Bin dayak yetmez ona. Binbir dayak istiyor. Kes sesini Sancho. Babamız Amerika'nın alçakların barınağı, fahişelerin sığınağı olduğunu söylemedi mi? Kes sesini dedim. Hint Adalarına doğru yola çıkan herkes vicdanını rıhtımda bırakır dedi. O halde, bizi bir hapisanede yaşayan özgür insanlar olarak yaratanın ourunu temizlemeye gideriz oraya! Yasını buradan tutmakla yetinsek ? Böylesi ihanete saygı mı diyorsun sen? Seni hain ! Yeniden yola düşeceğiz. O bizi dünyayı dolaşmak için yarattıysa eğer, biz de onu dünyada gezdireceğiz. Miğferimi uzat bana ! Kol zırhım Sancho! Mızrağım!(35)

KÖLELER, CRIOLLER VE DEVRİMCİLER

Unutmayalım; 1492 “ keşfi ” hem Luso- Hispanik (Güney), hem de “Anglo” (Kuzey) Amerikalıları kapsamaktadır. Beyaz Anglo-Sakson Protestan (= *White Anglo-Saxon Protestant*, WASP) tarihçiler nedense Kolomb sonrasındaki “ işgali”, kuzey ve güneydeki tatbikatlarıyla farklılaştırmaya çalışırlar. Onlara göre, kuzeydeki istila daha “ soft ” tur. İspanyol ve Portekiz *conquistadorlar*, Engizisyoncu militanlar ve yağmacı gruplar iken Kuzey’e ayak basanlar Avrupa’nın Aydınlanma ruhundan etkilenmiş hümanistlerdi, yani ütopyacılar! ..Sosyal bilimlerde genellemeleri tehlikeli, hatta yanıltıcı bulan birisi olarak, söz konusu ayırımın pek doğrulanamayacağını düşünmekteyim. Kuzey Amerika tarihini bir de halkların merceğinden kaleme aldığımızda “ altına hücum ” sendromu ile Avrupalı göçmen ve yerleşimcilerinin önce Kızılderililere, sonra siyah kölelere hiç de “insaniyetperver” davranmadıkları açıkça görülecektir. Bugün Amerika’da mevcut çokkültürlülüğün üzerine inşa edilen demokrasiyi görüp- ki 11 Eylül sonrasında bu iddianın da aşındığı kaydedilmektedir- ya da bu kıtada sivil haklar hareketlerinin tarihsel evriminden etkilenip; geçmişi “ aklamak ” ne denli bilimsel bir yaklaşım olmaktadır, sormalıyız. Kaldı ki, Akal o kadar önemli bir gerçeğe parmak basmaktadır; birlikte okuyalım:

Avrupa bütünüyle yararlandığı bu fethin faturasını İspanya’ya çıkararak, onu bir günah keçisine dönüştürür ve suçluluk duygusundan kurtulmaya çalışır. Tabii, özellikle Fransa, İngiltere, Hollanda, Almanya ve Belçika’nın İspanya’ya karşı verdiği kirli sömürge savaşında, “ İspanyol mezalimi ” propagandası iyi bir ideolojik silah olacaktır. Ama, bu yeni sömürgeciler, zorbalık açısından İspanya’yı aratmasalar da, onların, Las Casas ve yandaşları gibi, fethin yasallığını reddeden ve sömürgeciliği sorgulayan düşünürleri olmayacaktır. O dönemde, bu ülkelerde, sömürgeci kör uygulamanın yanında, İspanya örneğinde görüldüğü türden, özgürlükçü kaygıların ürünü olan bir öğreti yükselmeyecektir. İspanya bu açıdan farklı bir yerde ve dönemdedir: Fetih savaşına karşı güçlü seslerin yükseldiği tek yerde ve sömürgecilik karşıtı İspanyol düşüncesinin en görkemli döneminde...Yine de, Vitoria, Quiroga, las Casas ve diğerleri, dışlanan İspanya’yla birlikte unutulur, ama Kara Efsane , yeni sömürgecilerin yüzyıllar sürecek varlığına rağmen unutulmaz. (1)

Ben akademik çilemi “ kimlik sorunsalı” nı sırtlayarak çekerken, kızılderililere ve siyahlara odaklanan bir araştırma için 1989’da Amerika’daydım. Beş eyaleti kapsayan ve bir ay süren turum sırasında Arizona’da bir Kızılderili rezervasyonuna da uğramıştım. Rezervasyonun yerli muhtarına barakalarda ömür tüketen soydaşlarını evlerinde ziyaret etmek istediğimi söyleyince “ Gidelim , ama size yardımcı olacaklarını sanmıyorum ” demişti. Haklıydı. Kızılderilileri açık unutulmuş bir televizyonun önünde sızmış bir şekilde bulacaktım! Bozuk alkol vererek yerlileri uyuşturmak ve doğal besine alışkın metabolizmalarına şeker yüklü içecekler takdim edip sağlıklarına kastetmek eski bir Yankee istila metoduymdu. Hoş, yerliler alkole öylesine müptela olmuşlardı ki, artık ikrama gerek

kalmamıştı. Kızılderililer, bu yolla toplu intihar sürecindeydiler. İtiraf edeyim, içim burulmuştu.

Kente döndüğümüzde durağım Arizona Üniversitesi'ydi. Burada benim için özel olarak kampüsteki yerli öğrencilerle bir çay sohbeti planlanmıştı. Dekan beni takdim etti, ben de araştırmamın konusunu özetledim. Ne var ki, hiçbiri “ ilgilenmemişti.” Başları önde, sanki oraya zorla toplattırıldıklarını ima ediyorlardı vücut dilleriyle... Baktım olmayacak, tüm sempatikliğimi kullanarak, benim “ yabancı ” olmadığımı; onlar Bering Boğazı'ndan geçmeden, biz ise Anadolu'ya göçmeden atayurdu OrtaAsya'da birlikte olduğumuzu, hatta bir yerde “hemşehri” sayılabileceğimizi belirttim. Sonuç değişmeyecekti. Yine etkilenmemişlerdi. Herhalde istenmeyen bir konuğum diyerek anfiyi terk etmek üzere bir hamle yapınca, saçlarını ortadan ayırmış bakır tenli bir kızılderili kız, “ Bizden ne öğrenmek istiyorsunuz? ” deyiverdi. Arkadaşlarına da kendi dillerinde seslenerek, protestoya bir son vermeleri gerektiğini söyledi ki, gözler üzerine çevriliverdi. Ben de saf saf, “ Burası Amerika...lobilerin memleketi, kaderinizi kabullenmek (ve böylece tükenmek) yerine diğer ulusal gruplar gibi içinde bulunduğunuz kötü koşulların düzeltilmesi için niye mücadele etmiyorsunuz? ” dedim. Cevabı hala kulaklarımda çınlamaktadır:

Siz de herkes gibi aynı hataya düşüyor ve diğer etnik/dini cemaatlerle / halklarla bizi bir (eşdeğer) tutuyorsunuz. Oysa ki, bizim “ derin ” bir farkımız var, onlara kıyasla. Biz bu ülkenin sahibiydik. Sonradan gelmedik. Beyaz adamla ancak bu toprakları bize terk edip, çekip gittiğinde barışabiliriz.

“ O güne ” değin işbirliği yapmamaya kararlıydılar! Aynı mentalitenin Güney Amerika yerlileri için de varsayılabileceğini söyleyebiliriz. Evet, yerliler ne *conquistadorlar*, ne de onları takip edenlerle işbirliği yaptılar. Onun içindir ki, kırıldılar; onun içindir ki, Latin Amerika'ya zenci köleler getirildi. İşte, bu bölüm, Latin Amerika'nın “ efendi- köle tahtıravallisi”ndeki yaşamını öykülemeye hazırlanmaktadır.

Avrupa'nın 1492'den başlayarak Amerika'ya doğru genişlemesi, uygarlık tarihinde bir başka kıtanın da kaderini etkileyecekti. O kıta, hepimizin bildiği gibi, Afrika'ydı. Amerika'yı sömürmek için ihtiyaç duyulan iş gücü Afrika'dan temin edildi. Tabii ki , köleliğin kökenleri 1492 öncesine dayanır. Ama, yerküre “ insan ticareti” nin bu niteliksel ve niceliksel boyutta yapıldığına ilk kez şahit olacaktı. İlginçtir, Orta ve Güney Amerika'nın işgalinde rakip iki devlet -İspanya ve Portekiz -konu kölelerin ithali olunca nasıl da yakın ticari partnerliğe girişeceklerdi. Köle *asientoslarına* (anlaşmalarına) göre Portekizliler köleleri toplayıp, Afrika'dan Amerika'ya – İspanya'ya uğramaksızın – direkt olarak İspanyol müşterilerine ulaştırabilecekti. (2)

Köpekbalıkları adalara kadar gemileri izliyor, gemiden atılacak insan gövdelerini bekliyorlar. Çoğu yeterli su olmadığı, olan suyu da güçlüler içtiği için ya da dizanteri ve çiçekten, bir çoğu da kederden ölüyor. Yemek yemeğe yanaşmıyorlar, çenelerini açmak da mümkün olmuyor, sıkışık sıralar halinde yatıyorlar, burunları üst güverteye geliyor. Elleri kelepçeli, ayak bilekleri prangadan hep yara. Fırtına ya da yağmur nedeniyle lombarlar kapatıldığında içerideki hava bayıltıcı bir sıcaklığa ulaşıyor, ama lombarlar açılınca ambar nefret, mayalanmış nefret kokuyor, mezbahaların en kötü kokusundan kötü kokuyor, döşeme ise hep kayıyor; kan, kusmuk ve boktan. Güvertede uyuyan denizciler geceleri aşağıdan gelen bitmez tükenmez inlemeleri, gün ağarırken de düşlerinde kendilerini ülkelerinde görenlerin çılgınlıklarını dinliyorlar. (3)

Afrikanlı aydınlar açısından köle ticareti, “ insanoğlunun kendi ırkına ihaneti ” idi. Afrika sadece ilk insanın değil, aynı zamanda ilk uygarlıkların da beşiği idi. Kıtalararası merkantilizm, insanoğlunu kendini, atalarının soyunu satacak derekeye indirmişti! 1492 tarihi;

Afrika için de, Afrikalı için de bir milat olacaktı. Mazruı, bugün Afrika kıtasında yaşayan her beş kişiden birinin atalarının sözde Yeni Dünya'ya göçürüldüğünü, bunun da bu kıtanın demografisini ve tüm toplumsal kurumlarını paramparça ettiğini- tabii bu arada Afrikalı kimliğini de- savunacaktır.(4) İleride “ Afrikalı kimliği ” üzerine çalışmayı tasarlamaktayım. Ancak, bu vesile ile (kısaca özetlemek kabilinden) size benim yaşta olanların hala belleklerinde olan Alex Hailey'nin *Kökler* adlı TV dizisini hatırlatmakla yetineyim. Ve ekleyeyim; birazdan görüleceği gibi Afrika'dan Amerika'ya insan ticareti, Kuzey ve Güney olmak üzere Amerika'nın tarihini de travmatik biçimde etkileyecektir (ki bu da benim dünya yaratılalı beri 1492 ile kıyaslanabilecek şiddette bir deprem geçirmediği savımı güçlendirmektedir).

Konumuza dönelim, iki önemli tesbitle: İlkin, hemen şunu belirtelim ki, evet, yerlilere kıyasla Afrikalılar, sömürge(cilerin) koşullarına uyum sağlayacaklardı. Yaşamak için başka çareleri yoktu ve yakalandıkları andan Amerika'daki malikane sahiplerine satılincaya değin geçen süreçte kişilik ve kimliklerini yok edici bir “ psikolojik hareket”tan geçirilmişlerdi. Amerika'ya ayak bastıklarında ise kendilerine sürekli olarak şu gerçek belletilmeye çalışılmıştı: “ Afrikalı olduğunuzu unutun, ama zenci (*negro*) olduğunuzu hiçbir zaman aklınızdan çıkarmayın. ” Kısacası, uygulanan beyin yıkama yöntemleriyle kölelerin Afrika'ya özlemleri tüketilmeye çalışılmıştı. Siyahlara sürekli olarak Amerika'da köle olmanın, geldikleri vahşi ve ilkel yaşamdan kurtulmak anlamına geldiği aşılantıydı. Böylelikle bu insanların kendilerinden/ kimliklerinden utanç duymaları ve nefret etmeleri isteniyordu. Kemancı arkadaşının Kunta Kinte'ye söyledikleri bunu çok çarpıcı bir şekilde ifade etmektedir: “ Beyazlar, bütün Afrikalıların otlarda yaşamaktan, oraya buraya koşuşturmaktan ve birbirini öldürüp, birbirlerinin etlerini yemekten başka bir şey bilmediklerini söylüyorlar. ” (5)

İkinci tespitimiz ise, ilk aşamada şaşırtıcı gelebilir size...Şöyle ki, yukarıda kaydettiklerimize rağmen Latin Amerika'nın sömürgecileri *negro*'lara yerlilere kıyasla daha “ yumuşak” davranmışlardır! Haydi, isterseniz katılıklarında “ indirim” yapmışlardır, diyelim, daha doğru bir ifadeyle... Anlaşılabilir nedenlerden ötürü..Bir kere, sömürgeciler yerlileri “ gücendirmenin ” kendilerine nelere mal olduğunu idrak etmekten yoksun değillerdi. O sebeple yerlilerden sonra siyahları da kaybetmek istemiyorlardı. Çünkü, buna mecburdular. Eğer Latin Amerika bir Luso-Hispanik *El Dorado* ya da ütopya olacaksa, bu düşlerini onlar için Afrikalı köleler sırtlayacaklardı kara kaslarının gücüyle. Ekonomik verimlilik kuralından söz ediyoruz basitçe tanımlanacak olursa!..

Bu bağlamda sambalar ülkesi için söylenen şu sözün anlamı hemen kavranabilecektir: “ Angola'ya şükran borçluyuz. Çünkü, Angola olmasa Brezilya olmazdı. Bu nedenle Brezilya'nın gövdesinin Amerika'da, ruhunun ise Afrika'da olduğunu söylemek hiç de yanlış olmayacaktır. ” (6) Brezilya'nın kuzeyinde bulunan ve bu ülkenin ilk başkenti olan Bahia'ya yolu düşenler, kentteki “ kuzguni kültür (ve kimliğin) ” baskınlığını gördüklerinde yukarıdaki alıntıya hak vereceklerdir. Orası adeta Amerika'daki Afrika gibidir. Bahia'ya gidemeseniz bile kenti size Amado, romanlarında fevkalade canlı biçimde yaşatabilir, okumanızı tavsiye ederim.

Bir nokta daha : Sadece Brezilya için değil, tüm Latin Amerika ülkeleri için geçerli sayılabilecek bir gerçek : Köle ticareti sayesinde Batı dünyasının, özellikle Uzak Batı'nın (Amerikalıların) kısmen de olsa “ Afrikalılaşması”ndan bahsetmek mümkündür, başta spor ve müzik kültürü olmak üzere...Tabii ki, “ Afrikalılaşma ” olgusu, her Latin Amerika ülkesinde aynı oranda hissedilmeyecektir, bunu teslim edelim. Pekii, ya Kuzey (Anglo) ile Latin Amerika arasındaki “ Afrikalılaşma ” oranı nedir diye şu aşamada sormak istemez misiniz? Başkan Obama'nın ABD'sinin bile “ ulusal” kimlik ya da bilincinde Afrika(lı)nın kimyasını araştırmak bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Bu tahrik edici merakı sizlerde uyandırdıktan sonra asıl odaklanmak istediğime geçelim. Bu bölümün başında WASP tarihçilerin Kuzey ve

Güney Amerika'nın sömürgeleştirilmesindeki farka değinip, kuzeydeki tatbikatı nasıl olumlulamaya çalıştıklarına değinmiştik. Ve bu savı pek ideolojik bulduğumuzu kaydetmiştik ya işte şimdi sıra “ köle –efendi sendromu”nu bir de Latin Amerikalı sosyal bilimcilerden dinlemeye gelmiştir. Sürprize hazırlanın.

Freyre; Brezilya'da “patriomyal” bir sistem kurulduğunu, “ tropik feodalite ” şeklinde tanımlanabilecek bu yapıda bizdeki “ devlet baba geleneğini ” andırır biçimde bir ataerkil toplumun oluştuğunu, ülkenin Portekizli kurucu babalarının Endülüs Müslümanların İberyadaki mirasından etkilenerak etnik bağlamda “ içtimai (sosyal diyor) ” demokrasiyi inşa ettiklerini, ırk(çılığ)ın yerine daha evrensel bakışı bulunan din birliğinin – Katolizm – konarak uyruklar arasında birliğin sağlandığını, melezleşmenin o tapraklara zenginlik ve yaratıcılık kattığını ve en önemlisi plantasyonlardaki hayatın Kuzey (Anglo) Amerika ile kıyaslanmayacak kadar daha insancıl olduğunu ileri sürmektedir! (Tablo no: 3).

Fuentes'in *Terra Nostra*'sındaki dilini anımsatacak uzun bir cümle oldu, farkındayım. Şu kadarını söyleyeyim ki, Gilberto Freyre saygın bir akademisyendi. Eserleri başta İngilizce olmak üzere çeşitli dillere çevrildi ve Türk(iye) üniversitelerinde dahi hala referans kaynağı olarak kullanılmakta. Biz de hayli hacimli olan bu araştırmalarda Freyre'nin gerek disiplinlerarası yaklaşımına, gerek ise Latin edebiyatına egemen olan o “ büyülu gerçekliğin ” akademik türüne şahit olduk. (7) Yeni bulgular bizi Freyre kadar iyimser olmamamız gerektiğine inandırmakta; ama Freyresiz de o “ kızgın topraklar”ın anlaşılamayacağını da teslim etmekte. Gerçek şudur ki, Avrupa'da ırkçılığın tüm baskıcılığıyla hüküm sürdüğü o faşizm- nazizm yıllarında farklılıklara böylesine ılımlı bir yaklaşım sunabilmek kayda değer bir cesaretti. Özellikle kendi ülkesinde / kıtasında...Freyre akademik cehdini ırkçılığın Latin topraklara fazla kök salmaması için sarf etmekteydi. Dolayısıyla, bir yerde bu çileli kıtanın melez halklarına ve kendilerini saf kan sanan sosyetik kesime kendilerinden, birbirlerinden/ geçmişlerinden utanmamaları gerektiğini anlatmaktaydı. Dahası, çoğulcu demokrasisiyle böbürlenmiş ABD'ye (yukarıda değindiğimiz gibi) hem yerinde, hem de zamanlı bir mesaj veriyordu. Eserlerini California Üniversitesi basmaktan imtina etmeyecektir.

Freyre'nin Brezilya kırsalı için yazdıkları- kabaca da olsa- tüm Latin Amerika'nın benzeri coğrafi yapısı için de genel geçer bir portre sunmaktadır. Tropik feodalite çağında Latin Amerika şeker kamışı, kakao ve kahve üretiminin yapıldığı *fazendeiro* ya da *haciendalar* denilen tarım ünitelerinden oluşan bir “çiftlikler konfederasyonu” görüntüsündedir. Söz konusu çiftlikler, çoğu zaman birbirleriyle de savaş veren yasa tanımaz beyaz Latin derebeylerince toprak gasp edilerek kurulmuştur. Askeri bir kariyerdan gelmemelerine rağmen bu derebeyler kendilerine “ Albay ” lakabını yakıştırdılar. Albay(lar) ve aileleri *casa grande*'de (= malikane) otururlar, siyahi kölelerini de aynı çiftlik içinde *senzalalarda* barındırırlardı. Malikane diyoruz, ama bu çiftlik evleri , dönemin şartları gereği mahrumiyet bölgelerinde konuşlandıklarından hiç de öyle şaşalı bir zenginliğe sahip değillerdi.

Çiftliklerde bir tür “ oligarşik kayırmacılık ” (= *compadrisimo*) sistemi egemendi. Latin kimliğinin “ efendi- köle sendromu”ndan oluştuğunu düşünürsak, o zaman siyahilerin , verdikleri hizmete göre albayların iltifatına mazhar olduklarını da kaydetmeliyiz. Afrikalı kölelerin hanımları ev içinde, beyleri ise dışarısında efendilerinin sağ kollarıydılar. Erkeklerin kimi tarım işçisi, kimi kahyası, kimi de plantasyonun fedaisiydiler. Silah kullanmaya yetenekli olan sadık Afrikalılar *junganço* diye anılan katil(ler) zümresini oluştururlardı. Amado'nun *Pusu*'sunda, kölelik kalktıktan sonra bu adamların nasıl eski efendilerinin onayı ve yöntemiyle kendi plantasyonlarına sahip oldukları işlenmektedir. Anlaşılacağı gibi, Latin Amerika kırsalında hayat ve ölüm içiçedir. Öyle ki, albayların bu alışkanlıktan tuhaf bir tad aldıklarını Fuentes, roman kahramanlarının ağzında şöyle dillendirmektedir:

Aile XIX. yüzyıl başlarında Puebla Vadisi'ne yerleşmiş ve durulup oturmamış, çalkantılarla dolu bir ülkenin akıl dışı olaylarından sağ salim çıkmayı başararak günden güne güçlenmişti.

“ Zaman zaman düşünüyorum da, kan dökülmedikçe ve ölüm olmadıkça umutsuzluğa düşüyoruz, sanki ancak idam mangaları ve ölümle kuşatıldığımız zaman yaşadığımızı anlıyoruz gibi geliyor bana , ” diye sözünü incelikle sürdürdü ihtiyar (albay). “Ama idare edip gidiyoruz. Hep yaşayıp gidiyoruz, çünkü sağ kalmayı öğrendik...”

Yabancı (konuğu) kupkuru bir sesle, “ Ama sağ kalmanın bedelini de ödemek zorundayız” dedi.

“Ah tabii, ne var ki kabul edilebilir bir fiyat üzerinde pazarlık yapılabilir her zaman...Herşey bu pazarlığın yapılmasındaki inceliğe bağlı...Onur zedelenmemeli.” (8)

Albaylar ne derlerse desinler tarihin akışı pazarlığa gelmiyordu. Feodalitenin yıkılışı evrensel bir gelişmeydi ve dalgaları Atlantik'in batı kıyılarını da dövmeye başlamıştı. Latin kırsalındaki patrimonyal sistem, tarımdaki gerileme ile çöküşe girecekti. Çağın zinde gücü, endüstriydi. Madenlerin işlenmesinden tutunuz, kahvenin üretimine kadar artık sanayi olup, çıkmıştı. Para giderek büyüyor, şehirlere kayıyordu. Zenginlik de bankaların, dış ticaret acentalarının ve onları vergileyenlerin elindeydi, artık. Zamanın dinamiklerini kavrayabilmek albayları aşmaktaydı. Albaylar ayakta durmaya çalışırken, onların servetine imrenip, kısa zamanda zenginleşmenin büyüyle kapağı Amerika'ya atan rakipler ortaya çıkmıştı: Göçmenler. Ve Amado, 1925 Ilheus'daki gelişmeleri anlatıyor:

O sıralarda, kakaonun kazandırdığı servetlerin çekiciliğine kapılan yüzlerce ve yüzlerce yurttaşla dünyanın her yerinden değişik kökenli bir yığın insan, deniz, ırmak ya da karayollarıyla , vapurlar, yelkenliler, sandal ve kayıklarla ya da eşek sırtında ve yaya olarak ormanlarda yol aç aça hergün bölgeye akın ediyorlardı...Kol işçileri, tüccarlar, şöhret peşindeki gençler, haydutlar serüvenciler...Zenginleşmiş albayları yenilgiye uğratmak için gelen son uyanıklara...(9)

Karşı savaşmak, albaylar için zorlaşıyordu. Kimi sıfırlandı, kimi kente inip düşmanın cephesinde vuruşmaya çalıştı. Bu arada servetlerini tefeciye kaptıranlar çıktı. Kentteki yaşama ayak uydurmak isterken, plantasyonlar ihmale uğradı. Öte yandan, kölelik kademeli olarak tüm Latin Amerika'da kaldırıldı ve albaylar en büyük gücünden de oldu.

Tropik feodalite çözülürken, Latin Amerika'da efendi- köle ekseninde işleyen sosyal kontrat da geçerliliğini yitirmekteydi. Eğer efendi- köle sendromunun kızgın topraklarda kendine özgü dokusuyla bir tür uluslaşma sürecini doğurduğunu varsaymışsak, şimdi bu evrimin de sonuna gelindiğini kaydetmemiz gerekmektedir. Zaten Freyre'nin iyi niyetine rağmen, Latin Amerika kırsalında efendi- köle ilişkileri “ büyü ” bir gerçekliği haizdi. Köleler, yerlilerden ancak göreceli olarak bakıldığında daha olumlu şartlara sahiptiler. Ama, nihai analizde köleler ve o koşulların muhatabıydılar. Şöyle ki, köleler de – yerliler gibi-salgınlara maruz kalmaktaydılar.

Eğer çiçek salgını olmasaydı, tifüs, sıtma, okumazyazmazlık, cüzam, Chagas hastalığı, xisostomose ve doğanın insanlar üzerine saldırdığı bunlar gibi yararlı daha birçok bela olmasaydı, sınırları belli koskoca bir devleti barındıracak büyüklükte *fazendalar* nasıl edinilebilirdi, korku nasıl üretilebilirdi, herkes nasıl büyüklerin sözünü dinlemeye zorlanabilirdi, halk nasıl sömürülebilirdi? Dizanteri olmasa, kuşpalazı, tetanos, düpedüz açlık olmasa, düşünün bir kez, çocuk büyür, adam olur, toprak kölesi, gündelikçi, ortakçı olur – yollarda sürünen bir avuç insandan – koskoca Cangaçeiro taburları çıkar, topraklara el koyar, emekçilere dağıtır. Bereket versin kara

salgın gelir, iyilik ve mutluluk getirir, o olmasaydı o kadar karlı bir iş olan kuraklık endüstrisi kurulamazdı; o olmasa toplum düzeni nasıl korunur, tüm belaların en belalısı olan halk nasıl zapt edilir? Bütün bu insanları yetişkin, güçlü kuvvetli ve üstelik okur-yazar olarak getirin gözlerinizin önüne, bundan daha büyük bir tehlike olabilir mi? (10)

Salgınlar, ne feodalite, ne de kapitalizm diyor; her çağda Latin Amerika'yı kasıp kavuruyordu. Ne var ki, bu kıtadaki “*ancien regime*” i Avrupa'dan gelen başka iki virüs kangren/kanser edecekti. İlki, köleliğin kaldırılması ve Afrikalıların sözum ona hürriyetlerine kavuşmasını sağlayan özgürlükçü düşünce ; ikincisi de bu gelişmeyle zıtlaşacak şekilde sökün eden- ve yine Avrupa'dan intikal eden- ırkçılık ya da ırkçı nasyonalizm.

Evet, köleliğin kaldırılmasına karşılık çözüm bulunmuştu: Zorunlu çalışma statüsü yani *peonluk*. Buna Brezilya'da *panceria* sistemi deniliyordu ve sonuçları itibariyle eski köleleri hayli hiddetlendirecekti. Peonlar şimdi tarımda kullanılacak aletlerini kendileri satın almakla yükümlüydüler. Tabii, borçla alacaklardı. Bu borç da çalışarak ödenemiyordu. “ Kölelik olduğu zamanlarda, ben daha çocuktum, dedi ihtiyar doğrularak. Babam köleydi, anam da öyle. O zamanlardan pek farkımız yok. Hiçbir şey değişmedi. Gerisi boş laf. ” (11) Sözü bittiği yerde silahlar konuşurdu. Siyahlar da gruplar halinde ayaklanmaya başlayacaklardı. En dikkat çekici olanı da yukarıda alıntıya ev sahipliği yapan Bahia'daki zenci Müslümanların başkaldırısıydı. Tarihe “ Male İsyanı ” olarak geçecekti.

İkinci virüsün adı ırkçılıktı. Kentlerdeki yaşam bir tür “ neo-Avrupalılaştırken ”, daha doğrusu Parizyenleşirken imrenilen sadece Fransız giyim ve eğlence modası değildi. Yaşlı kıtadan gelen yeni bir ırkçılık türü , zencilerin – tam da özgürlüklerine kavuşmuşken- kimliğine ilişkin zehir zemberek tanımlamalar getiriyordu. Bahia'da komutayı elde tutanlar şöyle diyorlardı: “ Tanrı beyaz adamı yarattı, kara adamı ise boyayla çizdi. Kara adam, Seytan sıçırığı. ” (12) Anlaşılan ten rengine dayalı üstünlük iddiaları bu topraklarda kök salmaya başlayacaktı.

Bir zencinin ikinci sınıf bir ruhu olduğunu, bunun da onu hayvandan ayırmaya yettiğini söylemişti. Tanrının lütfu sonsuzdur.

“ *Mais , pas du tout, mon ami, ce n'est pas un animal. C'est un homme, il possède une ame immortelle que 'le missionnaire lui a donné avec la bapteme* ”

(Fakat hepsini değil dostum , o bir hayvan değil. Bir insan, rahibin vaftizde kendine verdiği ölümsüz ruhu taşıyor.)

“ *Un homme?* ” (Bir insan?) Baron kahkahaya boğuldu...

“ Bana kızmayın *ma chere* (dostum), söylediğiniz, saçmalık. Bir zencinin insan olduğunu nereden duydunuz? Güzel bir hayvandır o, hem de atınız Mavi Elmas'tan daha akılsızdır. ” (13)

Bu satırlar öyle yüklü ki, Latin sosyetesinin Fransızca konuşma rüküşlüğü kadar, hani o dinin-Katolizmin- evrenselleştirici ruhunun da artık bir şey ifade etmezliğini yansıtmaktalar. Kimliğin ırk kriteri üzerine oluşması gerektiği düşüncesi – yerkürenin diğer yöreleriyle kıyaslandığında göreceli olarak daha “ soft ” sanılsa da- Latin Amerika'da bugün dahi vardır; pek çok toplumsal çatışmanın da nedenidir. Hem de yüzyıllardır süregelen “ melezleşmeye ” rağmen! Yerli kökenden gelen kırmalarla (*mestizo*), Afrikalılardan gelen kırmalarla (*mulatto*) Latin Amerika'da, o kıtaya özgünlüğünü sağlayan renkliliğe aldırılmaksızın, bazı çevrelerde rengin en az dört kuşak beyazla evliliğin kesintisiz sürmesi sonucunda “ aklanabileceğine ” inanılmakta ve içten içe dip akıntı olarak Latin Amerikalı/Yerli ayırımı yapılabilmektedir. Şaşırtıcı gelebilecek bu “ etnik çatışma ” olgusunu yine Amado *Mucizeler Dükkanı* romanında alaylı bir üslupla–ama bir o kadar da düşündürücü biçimde- ele alır. En iyi eserlerinden biridir.

Bu romanda yıllar boyu kökenlerini inkar eden sosyetik ailelerin övündükleri gibi hiç de saf kan Latin olmadıklarını bir devlet üniversitesinde hademe olan Pedro Archanjo, araştırmalarıyla ortaya çıkarır. Roman, onun bu bulguları sayesinde çektiği çile kadar, ölümünden sonra bir Kuzey Amerikalı profesörün kendisine atıf yapmasıyla ülke yöneticilerinin zaman zaman gülünçleşen tepkilerini de anlatmaktadır. Brezilyalı bazı akademisyenler melezliğin Latinliğe canavarca bir saldırı olduğunu düşünmektedirler. “Tüm geri kalmışlığımız melezlik sayesinde” demektedirler. Melezler, Brezilya’nın görüntüsünü “ çirkinleştirmektedirler. ” Afrika’dan gelen, bizi lekeleyen bütün bu çirkefi yaşamdan ve vatanın kültüründen süpürüp atacağız, hatta bunun için güç kullanmak pahasına da olsa.” O zaman yapılacak bellidir: “ Kirlenmiş ülkemizde uygarlığın haklarını yeniden satın alacak ulu bir haçlı seferi, kutsal savaş.” (14) Tevekkeli değil, Amado uzun yıllarını Brezilya’nın dışında- gönüllü sürgünde- yaşamak zorunda kalmıştı!..

Gelelim şimdi ırkçılık sonrası Latin Amerika’da “ kalan” siyahi Latin Amerikalılara... Özgürlüklerini sözümlerine ona kazanmışlardı. Kimi zorunlu çalışma koşulları altında yaşamayı içine sindiremeyerek maişet avcılığı için kentlere yığıldı; şehirlerde – bugün dahi turistlerden saklanmaya çalışan ama Habitat’ın gözünden kaçmayan- oluşan “ barakalara ” sığındı. Gecekondulaşma bir yerde bir Latin Amerika klasiği olacaktır. *Favela* ya da *mucambos* bazı Latin Amerika ülkelerinde Afrika getoları haline gelecektir. *Tanrıkent* adlı bol ödüllü filmde, oralaradaki hayat yine o Latin “ büyümlü gerçekliği ” doğrultusunda resmedilmiştir. Bu gecekondu mahallelerinde siyahiler örgütlenmeye başladılar. Tapınaklar açarlar, eğlence klüplerini, işçi kooperatiflerini kurarlar. Yavaş yavaş kendi kaderlerini ellerine alma zamanı geldiğine inanmaktadırlar. Ancak, ırksal çitin öte yanından bakıldığında ise tehlikeli görülmektedirler. Çünkü, zenci artık sokaktadır. Çeteleri oluşmaya başlamıştır, asayiş ihlal edilmektedir. İşte, o zaman yeni yasaklar gelir: zenci silah taşımayacak, ata binmeyecek, gündüz veya gece bağıra çağıra sokaklarda şarkı söyleyemeyecek vs.vs...

İlginçtir, XIX. yüzyıl İspanyol Amerika’sında özgürlük fitilini ateşleyen etnik ihtilaflar olmayacaktı. Evet, bu kıtada bağımsızlık meşalesi bir yerde “ efendi- köle sendromu ” kibritinden alev aldı; ama “ beyaz ” versiyonundan...İspanyol kökenli olsalar da, Latin Amerika’da *peninsular* denen yarımadalılarla (İberyalılar), sömürgeci doğan soydaşları (*criol*) arasında ciddi bir ayrım(cılık) güdülmekteydi. Doğrudur, her iki kesimin *conquistador*lardan başlayarak, yüzyıllara yayılan bir kader ortaklığı mevcuttu, Ama;

Babasının kıtaya göç etmesinden bir hafta sonra bile doğmuş olsa, Amerikalılar’da doğmuş olmak arızası- dil, din, soy ve terbiye bakımından İspanya’da doğmuş bir İspanyol’dan farkı olmadığı halde – onu astlığa mahkum ediyordu. Yapılacak bir şey yoktu. Kurtulamaz bir şekilde *criollo*’ydu. Ne kadar akıldışı gelmiş olmalı ona bu dışlanma! Yine de bu akıldışılığın berisinde şu mantık yatıyordu: Amerikalılar’da doğan biri gerçek bir İspanyol olamaz; *ergo* (öyleyse) İspanya’da doğan *peninsular* da gerçek bir Amerikan olamaz. (15)

Yerlileri ve Afrikalıları “ dışlayanlar ” şimdi “ dışlanmışlıktan” muzdariptiler. Kadere bakınız; Beyazlar bölünüyordu. Metropol İspanya’ya karşı çıkan sömürgeci İspanyollar artık kimliklerini *Americanos* olarak tanımlamaya başlayacaklardı. Ve onlara göre, İspanya’yı sırtlarından atmak zamanı gelmişti. Kendilerini yönetmekten aciz değillerdi ki! İspanya, Avrupa içi dalgalanmalar nedeniyle Amerika’daki denetimi gevşetince zaten yalnız başlarına ülkeyi yönetebiliyorlardı. Öte yandan, İspanya’nın güçlendiği dönemlerde sömürgelerine merkeziyetçi baskıyı arttırmasının nedenini de anlayamıyorlar, yadırgıyorlardı. Ekonomik perspektiften bakıldığında da Latin Amerika İspanya’yı besliyordu, tersi değil. Üstelik, Madrid kendi lehine olsa bile Latin Amerika sömürgecinin üçüncü ülkelerle ticari ilişkilere girmesini istemiyordu. Kısıtlıyor, engeller çıkarıyordu. Bunların üzerine bir de

kültürel bağlamda “ ikinci sınıf ” İspanyollukları da eklenince *crioller*in efendilerine karşı sabırları taşma noktasına gelecekti.

Latin Amerika'nın bağımsızlık öyküsü, ilk okunuşunda insanda arkasında ilahi bir dokunuş varmış izlenimini yaratır. Ne kadar olsa burası Latin Amerika'dır ve büyüğü gerçeklik yaşamlarının her alanına sinmiştir. Latin “ Kutsal İsyanı ” (diyelim); 1808- 1810 yıllarında bir anda Meksika'da başlamış, akabinde birbirinden bağlantısız oldukları halde bölgesel ayaklanmalar sanki biri düğmeye basmış gibi tüm kıtayı sarmış, Venezuela'dan çıkan bir ordu Peru'ya uzanırken; onunla eşzamanlı bir başka ordu, Arjantin'den çıkarak Şili'ye girmiştir. Bu büyük kısaç hareketi, herhangi bir stratejik plana dayanmıyordu! Ve 1825'e gelindiğinde, yani on-onbeş yıllık bir dönem içinde 1492'den bu yana yüzyıllar boyu varlığını sürdüren İspanyol İmparatorluğu'ndan geriye birkaç Antil adasından başka bir toprak kalmamıştı. Böyle bir destanı anlatırken romantizm katmanıza gerek yoktur, kendisi romantizmi içkindir çünkü...Milliyetçiliğin , devrimciliğin en romantik kahramanlarına Latin bağımsızlık mücadelesinin liderleri olarak yine bu topraklarda rastlarsınız. Ne var ki, bağımsızlık savaşlarının çıkış ve evrimi kadar sonuçlarındaki hüznü ve hayal kırıklıkları da bu hamasi edebiyatın konularıdır!..

Criolle isyanı; büyük hayallerle küçük hesapların, mesihvari kurtarıcılarla yağmacı liderlerin ve birbirleriyle çelişen toplumsal hedeflerden tutunuz, zıtlaşan ideolojilere kadar herşeyin bir arada harmanlandığı- ama maalesef “ melezleşip ” birbirlerine katış(a)madığı – bir kokteyldir. Ortak düşman – İspanya- onları birarada tutmaktadır diye bile yazılamaz. Çünkü, Madrid'in teşviki olmasaydı dahi İspanyol egemenliğini sürdürmek isteyen *crioller* vardı ve diğer *crioller*le savaşıyorlardı. Kaldı ki, Latin Amerika bağımsızlığının bir de Portekiz (-Brezilya) boyutu bulunmaktadır ki, buradaki tablo tamamen – araştırmacının kafasını karıştıracak ölçüde- farklıdır. Şimdi size o evreyi aktarmaya çalışacağım. Kolay gelsinler diyelim birbirimize o dolambacın içinde ilerlerken...

Akademisyenler hemfikirdir: Hiçbir tarihsel fenomen lamet üzerinde, çevreden kopuk incelenemez, Latin Amerika bağımsızlık süreci de öyledir. Küresel koşullara baktığımızda çağa milliyetçilik ve devrimcilik akımlarının egemen olduğunu görüyoruz. Latin Amerika'dan ne koparırsak kardır güdüsüyle katmerlenmiş İngiliz ve Flemenk ihtirasının – her ne kadar bağımsızlık evresinde bastırılmışsa da- bu tabloda tuzu biberi olacaktır. Dahası, ABD Başkanı Monroe 1823'te Kongre'de okuduğu mesajında Avrupa'nın Latin Amerika'nın içişlerine karışmaması için uyarıda bulunmuştur. “ Monroe Doktrini ” diye bilinen bu uyarı, Avrupalıların ellerini bağlarken, *crioller*in ise ellerine serbestlik kazandırmıştır. Hoş, ABD, bu yolla Meksika'nın içişlerine karışma hakkını kendinde bulmaktadır. Bunu da gerek savaş açarak, gerek parasını ödeyerek toprak parçası (başta Texas) kapmak şeklinde ifa edecektir.

Dış güçler cümlesinden en etkin aktör kuşkusuz ki, “ İhtilal-i Kebir ” i ile ünlenen Fransa'dır. Napolyon'un İspanya ve Portekiz'i işgali Latin Amerika'ya bu mücadeleyi verebilecek manevra kabiliyeti sağlar. Başka bir deyişle, metropol ülkeler sömürgelerinden önce kendi bütünlüklerini koruma telaşına düşmüşlerdir. Üstelik, Napolyon Bonaparte kardeşi Joseph'i İspanya tahtına geçirince- ilginçtir- *crioller* kızdırır. Öfke içindeki *cabildolar*, Napolyon'un bu kibirli müdahalesini kınayacaklardır. Birbiri ardısıra Latin Amerika kentlerinde kurulan *criolle* cuntalar önce yönetimi ele geçirecek ve ardından eski kral VII. Ferdinand'a bağlılıklarını açıklayacaklardı! Bir uzmanın kaydettiği gibi, “ doğal olarak bir süre kendilerini yönetmeleri sürekli bağımsızlık isteğini körükleyecek; *crioller*, kendileri bile farkına varmadan, devrimci olacaklardı. Böylece, Fransa'ya karşı başlatılan eylem, sonunda, İspanya'ya karşı yürütülen bir bağımsızlık savaşına dönüşecekti. ” (16)

Fransa – Latin Amerika “ülfeti” burada bitmiyor. “ Kutsal ” *Criolle* İsyanı'nı başlatan efsanevi liderlerden her ikisi de – Miranda ve Bolivar- sürgünde iken Fransa'da bulunmuşlar ve bu ülkedeki devrimci masyonalizmden etkilenmişlerdir ! Şimdi, onları tanıyalım: Fransisco de Miranda 1750'de Caracas'ta (Venezuela) *criolle* bir ailenin çocuğu

olarak doğdu. ABD'ye gidip demokratik yaşantıyı inceledi. Napolyon'un tabiri ile " ruhunda kutsal bir ateşin yandığı " Miranda, daha sonra aynı amaçla gözlemlerini Avrupa'da sürdürdü. Hatıralarından 1876'da Sultan Hamid Türkiye'si'ne de uğradığı anlaşılmaktadır. Osmanlı'yı dürüstlük ve toplumsal dayanışmacılıklarıyla över. İlginç olan, ırkların halitası olan Latin Amerikalı bir konuğun, İzmir- İstanbul deniz seferi sırasında gemide yaptığı şu tespittir:

" Türk kaptan ...sofrasında her gün davet ettiği yolcular arasında fark gözetmiyor. *Zencisini* (imleme benim- mkö) de Türk ağasını da yemeğe alokoyuyor...Türk milletinin zencilere yaptığı eşit muamele, dikkate değer. (Ama) küçümsedikleri Frenkleri (Avrupalıları- mkö) çekemiyorlar! " (17) Miranda, Caracas cuntasınınca Venezuela Devrimi'nin başına getirilir. Cumhuriyetçilerin lideri olan Miranda kralcılarla yenilemeyince Bolivar ve diğer genç subaylar tarafından önce alaşağı, sonra kralcılara teslim edilir. Miranda Cadiz, İspanya'da bir zindanda ölür. İki liderin " anlaşamamaları" ibret vericidir.

Simon Bolivar da Caracaslı bir *criolle* aileden gelmektedir. O da Miranda gibi Avrupa'da bulunmuş, Fransa'nın devrimci ikliminden etkilenmiştir. 1810'da Caracas cuntasına katılır. İspanyollarla mücadelesi başarı- yenilgi gelgitleriyle örülmüştür. 1812de önce Jamaika'ya, sonra Haiti'ye kaçmak zorunda kalacaktır. Şu aşamada tekrar hatırlatılması gereken ; Latin Amerika bağımsızlık serüveninde her dem başgösterecek olan " lider çekişmesi" ve " kavram(lar) kargaşası"dır. Yukarıda da kaydedildiği gibi, *Criolle* İsyanı'nın genel akışına bakıldığında; kralcı/cumhuriyetçi, federalist / merkezîyetçi, yerli/*criolle* rekabeti- aynen liderler çekişmesi gibi- birbirleriyle içiçe geçen dip akıntılardır ve bu gerçek o övülesi yurtsever devrimcilik romantizmini gölgelemektedir.

Latin Amerika'da bağımsızlık meşalesi – Bolivar'ın kaçıışı ile – Meksika'ya geçecektir. Hem de yerlilere...Dolores (kadın ismi...) adında küçük bir köyde yaşayan Rahip Miguel Hidalgo Castilla 1810 yılında kilisesinin avlusuna çıkar ve soydaşlarına seslenir: " Çocuklarım, özgür olacak mısınız? İspanyolların üç yüz yıl önce atalarınızdan çaldığı toprakları geri almaya hazır mısınız? " Hazırdılar. Tarım ve maden işçileri esmer tenli Guadalupe Bakiresi'nin heykelinin ardına takılarak başkaldırdılar. Başarılı olabilirdi. Ne var ki, *crioller* kaderlerini " bir alay cahil ve öfkeli yerlilerin eline bırakmak " istemiyorlardı. Yerli korkusu, İspanyol düzenini savunmaya yetmişti, *crioller* için!..Hidalgo'yu yalnız bıraktılar, darağacında. Ancak, kimse Hidalgo'nun elinden Latin Amerika devriminin/ bağımsızlığının ilk kahramanı oluşu gerçeğini alamayacaktır. Onu takiben bir başka melez ve rahip olan Jose Maria Morelos'un da akıbeti aynı olacaktır. Bağımsız Meksika'nın resmi lideri Eylül 1821'de Mexico City'ye giren *criolle* ordusunun başındaki Iturbide olacaktır. Ne var ki, Meksika daha uzun yıllar durulmayacak; kaderi yerli ayaklanmaları, *prononciamientolar* (askeri darbeler) ve askeri isyanlarla yoğrulacaktır.

Bu aşamada Latin Amerika'nın bağımsızlık savaşlarında insiyatif eş zamanlı olarak Bolivar ile Arjantinli San Martin'e geçecektir. Bolivar, Caracas *cabildosunun* ona verdiği ünvanla *Libertador* (= Kurtarıcı) 1816'da yeniden kıtaya çıktı. İspanyolları birbiri ardısıra bozguna uğrattı. 1819'da Venezuela Cumhuriyeti'ni ikinci kez ilan etti. Rotasını And Dağları'na kırarak, Bogota'ya girdi. 1822'de gönlündeki hayaline nerede ise ermişti : Yeni Granada, Venezuela ve Ekvator'dan oluşan Büyük Kolombiya federal devleti. Nihai amacı; Peru'yu da alıp Kolombiya, Peru ve Bolivya'dan oluşan bir " Güney Amerika Devletleri Konfederasyonu " ydu. İşte, tam da o kavşakta biri daha Peru'ya doğru ilerliyordu: San Martin. Mesleği askerlik olan San Martin zaten bir süredir İspanyollarla boğuşuyordu. Üstün bir stratej olan San Martin önce " And Ordusu " adı altında silahlı güçlerini örgütledi. Ardından başarılı bir hareketle And Dağları'nı aştı, bir dizi seferden sonra 1817 Ocak'ında Santiago'ya girdi. Şili'yi bağımsızlığına kavuşturmuştu. Kendisi için hiçbir unvanı/ makamı kabul etmedi. 1822 temmuzunda Bolivar'la Quayaquil'de buluştular. Uzlaşamadılar. San Martin Lima'ya geri dönerken yokluğunda Peru'da bir devrim olduğunu öğrendi. Kendisine

ihtiyaç kalmadığını düşünerek Peru'dan ayrıldı. Bir daha siyaetle ilgilenmedi. 1850'de Fransa'da yalnız bir sürgün olarak hayata veda etti.

Bolivar'ın sonu da farklı olmayacaktı. İmparator olmaya hevesleniyor dendi. 1830'da iktidardan çekilmek zorunda kaldı. Kurduğu devlet ise üç parçaya – Venezuela, Kolombiya ve Ekvator – bölündü. Ölümünden kısa bir süre önce “ Amerika'yı yönetmek imkansız. Devrime hizmet eden biri sanki sapanla denizi sürmektedir ” diye yazmıştır. *Labirentindeki General*'in son günlerini Gabriel Garcia Marquez romanlaştırmıştır. Ama, ben burada Galeano'nun epik anlatımından dinlemenizi istiyorum:

Lima sokaklarında , ona elmas kakmalı kılıcını vermiş olan halk şimdi anayasasını ateşe veriyor. Ona, “ Ülkenin Babası ”, demiş olanlar şimdi Bogoto sokaklarında kuklasını yakıyorlar. Caracas'ta adı resmi olarak, ‘Venezuela düşmanı’na çıkmış. Bu muydu insanlık tarihi? Bu labirent, bu sonuçsuz gölge oyunu ? Kara derililer Venezuela'da, yasalara karşın hala köledirler. Kolombiya'yla Peru'da, Kızılderilileri “uygarlaştırmak ” için çıkarılan yasalar onları talan etmekte kullanılıyor. Bolivya'da koloni vergisi, Kızılderililerin salt Kızılderili oldukları için ödedikleri harç , yeniden yürürlüğe girmiş. Bu mu yani, tarih bu muydu? Tüm görkemler sonunda cüceleşiyordu. Her vaadin teninde ihanet biti geziniyordu. Amerika'nın oğulları birbirlerini kırmaktaydılar. (18)

Evet, Amerika'nın oğulları birbirlerini kırmaktaydılar. Bağımsızlık sonrasında rastladığı için artık devletler savaşıyordu: Arjantin-Brezilya (1825-28), Arjantin- Uruguay (1842-52), tekrar Arjantin- Brezilya (aynı yıllar), Paraguay- Arjantin, Uruguay- Brezilya (1864- 70), Şili- Peru- Bolivya (1879-83), Bolivya- Paraguay (1932- 35)...Savaşlarında güdülen amaç, *conquistador* günlerinden kalma alışkanlıklar mıydı, acaba? Yoksa, malikaneler döneminden mi geliyordu bu toprak hırsı? Patlak verişlerindeki amaç(lar) ne (kadar farklı) olursa olsun, bu savaşların icra ediliş yöntemindeki “ aynılık ” çarpıcıydı. Nasıl da ortak kaderi paylaşan bu kıtanın insanları, özgürlüklerine ilk kavuştukları anlarda birbirlerine karşı böylesine acımasız olabiliyorlardı, doğrusu şaşırtıcıdır. Katliamlar, ırza geçmeler... Blanes'in tablosu (Tablo no:5.2) Latin Amerika'lıların birbirlerine reva gördüklerini bilançosunu resmetmektedir, kıta dışından gelenlerin onlara yaptıklarının değil!Bu aşamada Galeano'nun alıntısına hak vermeyi, inanın hiç istemiyorum;sadece düşündürücü bulduğum için aktarıyorum: “ Latin Amerika, birbirinden ayrı kalmak üzere programlanmış ve birbirlerini sevmemek üzere yetiştirilmiş bir zeka özürü ülkeler takımadasıdır. ” (19)

Bu aşamada Freyre'nin “iyimserliği”ne sığınmak istiyorum. O Brezilya'yı bize hep olumluyarak tanıttıyordu ya, sanırım şimdi bu ülkenin bağımsızlık öyküsünü aktardığımda siz de Freyre'ye hak vereceksiniz. Latin Amerika'nın özgürlük labirentinde Brezilya'nın kaderi ne kadar da farklı bir yörüngeye oturacaktır. Anlatalım: Napolyon'un 1807'de Portekiz'i işgal ettiğini yukarıdan hatırlayacaksınız. Bu işgali takiben veliaht prens Dom Joao Brezilya'ya sığınır. Böylece Brezilya fiilen Portekiz İmparatorluğu'nun merkezi haline geliverecektir. 1816'da veliaht prens VI. Joao olarak tahta çıkar. İşler Fransızlar'ın Portekiz'den çekilmesiyle karışacaktır. Kral 1821'de oğlu Dom Pedro'yu veliaht tayin ederek Lizbon'a dönmek zorunda kalır; ama oğlu baskıya rağmen Portekiz'e gitmek yerine Brezilya'da kalmayı yeğleyecektir. Üstüne üstlük bir de 7 Eylül'de Brezilya'nın bağımsızlığını ilan edip, üç ay sonra imparatorluk tacını giyecektir. 1831'de ülke içi muhalefete dayanamayarak o da oğlu (II. Pedro) lehine tahtından feragat edecektir, ama Brezilya gördüğümüz gibi sessiz- sedasız, daha önemlisi kansız bir şekilde özgürlüğüne kavuşmuştur bile...

Sıra İspanya'nın Latin Amerika karasularına ilk girdiği yer olan Karayip adalarındaki özgürlük mücadelelerini özetlemeye gelmiştir. Antillerdeki serüven(ler) de sürprizlerle

doludur. Bu adaların sömürgecinin güvenliği ve ticareti için ne kadar stratejik konuma sahip olduğu belliydi. Bu adaların deniz aşırı donanmalarla korsanların üsleri olduklarını da Johnny Depp'in *Karayip Korsanları* filmlerinden anımsayınız. Fransız korsanları Batı Hispanyola'ya (Santo Domingo'ya) yerleşivermişlerdi. Fransız korsanlarını takip ederek XVII. yüzyılda Batı Hispanyola'nın kendilerine kendilerine ait olduğunu İspanyollara kabul ettirdiler. Adaya Afrika'dan köle ithal ederek, şeker kamışı plantasyonları kurdular. Yönetimleri İspanyolları aratıyordu. Sonuçta köleler Fransız Devrimi'nin özgürlük sloganını kendi açılarından yorumlayarak isyan ettiler. 1791- 1804 yılları arasında yaşanan kanlı çatışmalardan sonra eski bir köle olan Toussaint L'Ouverture, Latin Amerika'da bir ilki gerçekleştirecekti. 1800'de sömürgeyi ele geçirdi ve cumhuriyeti ilan etti. Napolyon gönderdiği birliklerle onu alaşağı ettiyse de 1804'te başka bir zenci lider, Dessalines Haiti adını verdiği bu eski sömürgeye yeniden bağımsızlığını iade etti. Haiti, Doğu Hispanyola'ya da sızmak istemiş; ancak püskürtülmüştü. Burada Dominik Cumhuriyeti ilan edilecekti, 1844. Haitililerle düşmanlığı neredeyse birincil siyaseti haline gelen Dominik Cumhuriyeti ise tarihi boyunca ne güvenlik, nede özgürlükten nasibini alabilecektir. “ XX. yüzyılın en rezil diktatörlerinden biri olan Trujillo, Dominik Cumhuriyeti'ni 1930 ile 1961 yılları arasında amansız, insanlık dışı bir gaddarlıkla yönetti.” (20) Talih mi? Kader mi? Yoksa “Kara büyü” (*fukü*) mü?

Haiti ve Dominik Cumhuriyetleri deneyimleri Küba'yı yönetenleri ürkütmüştü. *Crioller* İspanyol sömürgeci olarak kalmayı, zenci cumhuriyetine dönüşmeye tercih etmişlerdir. Onca yolsuzluk ve sömürüye rağmen...Ne var ki, Küba, bir sonraki bölümde işleyeceğimiz Latin Amerika devrim tarihinde kaderin bir cilvesi olarak kilit konuma yükselecektir. O günlerde acaba kim Küba'nın geleceğinde böyle bir misyonun olacağını söyleyebilirdi ? Küba, sadece kendisine özgü biçimiyle devrimin Che romantizmiyle nasıl o Latin Amerika'nın “ büyülü gerçekliği”ne bürünebildiğini de ispatlamakta. Sürat Çağı dediğimiz günümüzde herşey hızla değişirken (veya fırl fırl dönerken) Küba'nın hala ve hatta inatla devrimine onurla sahip çıkması da o romantizmin vazgeçilmez bir eki olmalıdır. Dahası Küba sadece devrimler müzesinin en ilgi çekici/cazip seksiyonu değildir; Castro devrimi sonrasında varlığı, uluslar arası siyasal sistemde ideolojik kutupları kafa kafaya toktuşran inisiyatiflerin de adresidir. Efendi Washington'un ambargosu ile küreselleşen dünyada izolasyona/ yalnızlığa terk edilen Küba'nın yeniden köleleştirilmeye direnmesinin anlamı, Latin Amerika'nın sömürge geçmişinin genel çerçevesinde daha belirginleşebilir diye düşünüyorum. Dahası, 11 Eylül saldırısı sonrası ABD'nin terörist “ rezervasyonu ” haline getirdiği Guantanamo üssünün de bizzat Küba'daki Amerikan işgal topraklarında konuşlandırılmasını da, bu bağlamda, ne kadar “ ironik ” bulduğumu belirtmekten de kendimi alamıyorum.

GERİLLALAR, GRINGOLAR VE GENERALLER

İspanyol Amerika'daki Bağımsızlık Devrimi İspanyolların hiçbir zaman sahip olmadıkları devrimdi, on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda tekrar tekrar başarısızlığa uğrayan devrimdi. Bizimki modern çağın iki büyük siyasal arketipinin esinlediği bir hareketti: Fransız Devrimi ile Amerikan Devrimi. Bu çağda benzer ideolojileri olan üç devrimin olduğu bile söylenebilir: Fransız, Kuzey Amerikan ve İspanyol Amerikan. Her üçü de başarılı olmakla birlikte, sonuçları çok farklıydı: İlk ikisi yeni toplumlar yarattı, buna karşılık bizimki on dokuzuncu yüzyıldan günümüze dek tarihimizi belirleyen yalnızlığı başlattı. İlkelerimiz, Amerikalılar ile Fransızların ilkeleriydi, ordularımız İspanyol mutlakiyetçilerini bozguna uğrattı ve bağımsızlık elde edilir edilmez, topraklarımızda Cumhuriyetçi hükümetler kuruldu. Gene de hareket başarısızlığa uğradı: Toplumlarımızı değiştirmede ve bizi özgürleştirenler bizi köle yaptılar. (1)

Octavio Paz'ın saptamaları fevkalade isabetli, bir o kadar da düşündürücü.. İspanyol sömürgecilerine meydan okuyan *crioller*, dönemin devrimci fikirlerinden yararlanmışlardı kuşkusuz; ama toplumlarını değiştirmeye ne niyetleri, ne de becerileri vardı. Çarpıcı fakat doğru: Bağımsızlık sonrasında Latin Amerika, İspanyasız bir Amerika'ydı veya İspanyaydı! Uzmanların kaydettiği gibi o büyümlü gerçekliğinden soyutlandığında bağımsızlık mücadelesi, yabancı sömürgeciliğe karşı yürütülen kitle ayaklanmaları değil, küçük *criolle* gruplarının başını çektiği askeri hareketler dizisi şeklinde tarihe geçecektir. Latin Amerika'da bağımsızlık sonrası düzen söz konusu bu militer operasyonları yöneten ve *caudillo* adı verilen yerel milis liderlerinin eline geçecekti. Böylece, Latin Amerika'nın evriminde *caudilismo*; gerillaların da, onlara karşı savaş veren ve dış güçlerce monitörlenmiş kontracı gringolarla onların yandaşı generallerin ruhuna sinecek ortak payda haline geliverecekti ki, şimdi biz bu bölümde size bu öyküyü anlatmaya hazırlanıyoruz.

Bağımsızlık sonrasında Latin Amerika'da kurulan ve günümüze değin süregelen devlet yapılarının ortak özelliği “ Bürokratik – Otoriter Cumhuriyet ” oluşlarıdır. (2) Bu modelin en belirgin vasfı, devletin – ister sivil, ister asker egemenliğinde olsun- kendisini , halkı kolonyal güçlerden kurtaran bir “ baba” olarak görmesidir. “ Patrimonyal ” eğilimin ağır bastığı bu devlet, üretim güç ve ilişkileri zamanla farklı yapılanmalara bel verse de, meşruiyetini kendine bağımlı mahmi odakları yaratarak; başka bir deyişle *clientalizm* (=yanaşmacılık) ile sürdürebilmektedir. Devletin ekonomik imkanlarını dağıtarak, kendi kurduğu ve/ya kurdukları kamu örgütleriyle –korporatizm- etrafında uydulardan çelik zırh oluşturur. Anlaşılan *casa grandeler*de rastlanan efendi-köle alışkanlığı merkezileşerek-modernleşerek (ve kısmen yumuşatılarak) devam ettirilmektedir.

Bürokratik- otoriter cumhuriyetlerde eğer katı bir mutlakiyetçilik egemense, Başkan “ tek seçici” dir. Eğer partilerin varlığına izin verilmişse o zaman Başkan ve arkadaşları / yandaşları “ denetimli / güdümlü bir demokrasi ” (*democracia vigilada*) lütfetmişlerdir- tabii

yine kendi vesayetlerinde... Buna *plebisiter* ya da delegatif demokrasi de denmektedir, literatürde: “ Delegatif demokrasi, başkanlık seçimini kazanmanın, kazanana canının istediği gibi yönetme hakkı verdiği varsayımına dayanır. ” (3) İşte böylesine keyfi bir kamu yönetimi Latin Amerika’da ister istemez siyasete silahın araç olarak sızmasını kaçınılmaz hale getirecektir. Değişimin levyesi şiddeti kullanmaktan geçecektir. *Caudillismo* geleneği evrilerek siyasetin militerleşmesini / militanlaşmasını beslemiş; bir yandan darbeciliğe (cuntacılığa), diğer açıdan da gerillacılığa ebelik yapmıştır.

Askeri darbelerin varlığı ve sıklığı sadece silahlı kuvvetlerin tercihi olmamıştır, sivil siyasetçiler de bu kaderin üreticisi olmuşlardır. Pek çok sivil- yöneten/ yönetilen olsun- diğer (rakip) sivillerin idaresi yerine ordunun iktidarını yeğlemişler, hatta bunun tahakkuku için önyak olmuşlardır. Üstelik, halkın bile darbeleri destekledikleri anketlerle ortaya konmaktadır. Halka göre darbeler (*golpes*) demokrasinin ayrılmaz bir parçasıdır! Doksanlara doğru bu eğilimin zayıfladığı tespit edilmekle beraber, sonuçlar yurttaşların – askeri darbe sürekli olmadığı sürece – darbelere, tıkanmış politik sistemi açmak için doğal bir yöntem olarak baktıklarını göstermektedir. (4) Yukarıdaki bulgular doğrultusunda Latin Amerika’da “ sivil ” toplumun henüz “ prematüre ” demokrasinin kurumları olduğu herhalde kaydedilebilir. (5)

Öte yandan, kökenleri Bağımsızlık Savaşlarına kadar uzanan silahlı halk ayaklanması olgusu da aynı *caudillo* geleneği içinde mütalaa edilebilir. Bu olgu; “ kurumlaşmış siyasete duyulan güvensizliği ve başkan Babacılığın tüm biçimlerinin radikal bir reddini içermektedir. ” (6) Anlaşılan, haklar iyiliksever bir otorite tarafından “ verilmemekte ”, silahlı mücadeleyle “ alınmaktadır. ”

Siyasetin cunta- gerilla sarkacında oturması Latin Amerika’da, zaman zaman dozu artan *violencia* (şiddet) dönemlerine ve içsavaşlara yol açmaktadır. Sömürgeciliğin mirası olarak şiddet, Latin Amerika’da siyasetin kimyasına girmiştir bir kere... Ve bir türlü kırılmayan bu şiddet sarmalı akıttıkları kanlar için hem gerillaları, hem de cuntacıları neredeyse – kendi eylemleri açısından- vicdanlarını rahatlatacak bir mazeret olarak kullanılmaktadır. Namlunun ucundaki siyaset aslen “ siyazetsizliktir ” denebilirse de Latin Amerika uzmanları yine daha nazik bir ifadeyle bu iklimi “ demokratları olmayan demokrasi ” diye değerlendirmektedirler.

Venezuela’lı ressam Borges’in , Latin Amerika’da siyasal aktörleri / sistemi hicveden tablosu “ Kırmızı Çember veya Deliler Dairesi ” adlı tablosuna dikkat ediniz (Tablo no: 4/1). Kan kırmızısına bulanmış dar çemberin / çevrenin içinde kimler yer almaktadır ? Renkli ve süslü üniformalarıyla cuntacılar, lacivert takımıyla “ sivil ” siyasetçiler ve herhalde sosyetik burjuvayı resmeden çıplak bir hanım!.. Askeri ile sivil giysilerin tam belirgin olmayışı, sanırım Latin Amerika siyasetindeki “ demokrasi”nin , zinde güçlerini arasındaki ilişkilerin muğlaklığını / geçirgenliğini yansıtmaktadır. Benzeri bir siyaset- ticaret- ordu ilişkisine Orozco’nun bir tablosunda da rastlamaktayız (Tablo no: 4 / 2). Burada da silahlı kuvvetlerin açgözlü para babalarıyla içiçeliği resmedilmekte. Üniformaların farklılığı, yabancı devlet müdahalesini çağrıştırmakta. Devrimci güçleri temsil eden Zapatista’nın asık suratı, acaba akıbetlerinin endişesini mi yansıtıyor? Hele arkasından hançerlenmekte iken...

Yukarıdaki tespitlerimizi somutlaştırmak amacıyla sizi kısa bir Meksika turuna davet edelim: General Porfirio Diaz otuz beş yıldır (1876- 1901) ülkeyi mutlak otoritesi altında yönetmektedir. Evet, Meksika’ya modern bir ekonomi kazandırmış ve ülkenin kapılarını yabancı sermayeye açmıştır, ama orta sınıf bu büyümeden nasibini alamamıştır. Asıl önemlisi “Porfirizm” in toprak ağalarını – bizim eski *caudillos*lar – kayırması sonucu köylüler ve yerliler sefalete sürüklenmişlerdi. Bu gidişe dur demek üzere 1910’da seçim zamanı geldiğinde Fransisco Madero adaylığını koyunca filmlere, ramanlara ve tablolara konu olan “Meksika Devrimi” patlak verdi (Tablo no: 4/3). Ayrıntıları bilinmese de herkesin belleğinde beyaz giysileri, göğsüne çapraz yerleştirilmiş fişeklikleri, başlarında sombreoları

ile Pancho Villalar ve Emiliano Zapatalar vardır. Artık onlar haydut (*bandelerios*) değil, devrim kahramanları olarak atlarının üzerinde poz veriyorlardı. Diaz'ın seçimlere hile katacağından emin olan muhalefet, silahlı başkaldırığı 20 Kasım'da Chihuahua'nın Pueblo kentinden başlattı. Kısa süreli ve küçük çaplı bir askeri harekattan sonra Madero, 7 Haziran 1911'de Mexico City'ye girdi. Artık, Başkandı o ! Ama, Meksika'da film şimdi başlıyordu.

1913 Şubatında büyük toprak sahipleri ve onlarla birlikte hareket eden ordunun yarısı Madero'ya karşı ayaklanacaktı. Meksika tarihine trajik on gün (*deceno tragica*) diye geçen kardeş kavgası dönemi Modero'nun kurşuna dizilmesiyle geride kalmayacak; aksine yaşanan şiddeti tırmandırarak devam edecektir. Artık, hani o ünlü tabirle “ şirazesi kopmuştur ” herşeyin...Ayakoyunları, ihanetler, değişen cephele ve tabii bolca kan! Devrimi yaşayanlar ya da seyredenler kadar şu anda yazanların dahi mantığını kavrayamadığı olaylar zinciri içinde Madero'dan sonra onun yerine geçen general Huerta'nın Carranza tarafından devrilmesi, Zapata'nın ve Pacho Villa'nın – ayrı ayrı – tuzağa düşürülerek öldürülmeleri, Carranza'nın idamı ve Wilson ABD'sinin ülkeye müdahalesi de bulunmaktadır. Herhalde-diyesi geliyor insanın – öldürmekten yorgun düştüler ki, Meksika Devrimi 1920'de bitmiş gibi göründü. Önce Obregon, sonra Calles başkan oldu. O günlerden Devrimi kurumsallaştıracak tek gelişme, Meksika'nın bundan böyle siyasi kaderinde önemli rol oynayacak PRI'nin (*Partido Revolucionario Institucional*) kurulması olacaktır.

Meksika Devrimi'ne tarihsel perspektif ışığında bakıldığında ilk gözümüze çarpan – ileride bir sonraki bölümde değineceğimiz Latin Amerika'da kadın olgusuyla ilintisi açısından- kadınların (özellikle yerli kadınlarının) bu sürece katılmalarıdır. “ Devrim orduları hiçbir zaman yalnız hareket etmemişlerdir: Yanlarında daima yemek pişiren, yama yapan, giderek savaşa etkin biçimde katılan bir sürü *soldaderas* (kadın askerler) bulunur. ” (7)

İkinci olarak şunu vurgulayalım: Meksika Devrimi'nin ideolojik içeriği zayıf ve belirsizdi. Bu nedenle Latin Amerika devrim(leri) tarihinde örnek alınacak bir başkaldırı biçimi olarak görülmediği ifade edilmektedir. Tam aksine, ibret alınıp, onun gibi seyretmemesi gereken bir “ halk ayaklanması” diye nitelendirilmektedir. Meksika Devrimi'nin olumsuz imajı , hayal kırıklığı içindeki Meksikalı aydınlarca şöyle yorumlanmaktadır:

Devrim savaş alanlarında yoğrulup biçimlenir, ama bir kez yozlaştı mı, savaşlar kazanılsa bile devrim yitirilmiş demektir. Bundan hepimiz sorumluyuz. Bölünmelere göz yumduk, iplerin amansız, haris ve bayağı insanların eline geçmesine ses çıkarmadık. Köklü ve ödünsüz, gerçek bir devrim isteyenler, ne yazık ki, cahil ve amansız kişiler. Aydınlar ise, sadece kendi çıkarlarıyla uyuşan yarım devrim istiyorlar. Onların çıkarı, ön plana çıkmak, iyi yaşamak, Don Porfirio'nun elit tabakasının yerini almak. Meksika'nın dramı işte burada. (8)

Yine de, üçüncü olarak şunu kaydetmekte yarar vardır ki, Meksika Devrimi'nin de kendine özgü bir “ nostaljisi ”- herşeye rağmen – oluşmuştur. Ama, sanatta...Örneğin, *La Cucaracha*, *Adelita Carabina* 30 / 30 gibi devrim şarkıları hala dillerdedir. Dahası ve asıl önemlisi, bu devrimin varlığı ya da yaşanmış olması bile Meksikalı kimliğinin oluşmasında vazgeçilmez bir unsur haline gelecekti. “ Gözyaşı ve kanla, dehşet ve acıyla Meksika halk(lar)ı kendi varlığının, kendi cevherinin, kısacası Meksikalılığın bilincine ulaştı. ” (9) Biz de zaten o nedenle Meksika Devrimi'ni bu sayfalarda konuk etme ihtiyacını hissettik. Kaldı ki, üstat Octavio Paz da devrimin Meksikalı için kendisini yeniden keşfetmeye yaradığını kaydedecektir. Ona göre, Meksika Devrimi bir *fiesta* idi, bir fişekler *fiestası*... “ Bu kanlı *fiestada* Meksika kendisiyle, kendi öz varlığıyla buluşup, birleşir, içiçeleşir, kendisi olmak yürekliliğini gösterir. Devrimci patlama, kendi varlığıyla *esrik* (imleme benim –mkö) dolaşan Meksikalının Meksikalı yoldaşının kucağında öldüğü ve onun bilincine vardığı

görmekli bir *fiesta*'dır. ”(10) İmlerimizdeki şifreleri çözmeyi ilerideki bölümlere bırakıyoruz ve bir başka yazara geçiyoruz.

Mario Vargas Llosa, Peru'nun tanınmış yazarlarından. *Kentler ve Köpekler* (11) adlı romanında Lima'daki bir askeri kolejdeki hayatı anlatır. Köpekler, kolejin birinci sınıf öğrencileridir. Kolejde zenginlerle yoksullar, beyazlarla yerliler, siyahlarla melezler, burjuva ile halktan çocuklar bir arada bulunmaktadır. Bu çocuklar hangi amaçla bu okulda toplanmışlardır? Subaylardan biri şöyle açıklar : “Yarısını aileleri haydut olmasın diye buraya gönderiyor. Öteki yarısını da eşcinsel olmasınlar diye. ” İkinci nedenin Latin Amerika toplumundaki anatomisine bundan sonraki bölümde yer vereceğiz. “ Haydut (*bandeliros*) olmasın diye ” ifade edilen ilk nedenin ardında yatanlara sanıyorum yukarıda yeterince temas ettik. Ama, yine de ekleyelim, Latin Amerika'da orduya da çeki düzen verilmesi gereği – hele Meksika Devrimi'nden sonra- daha acil biçimde ortaya çıkmıştı. Bu da şimdi bizi, bu kıtadaki silahlı kuvvetlerin zaman içindeki evrimine getirmiştir.

Kabaca tasniflemek de olsa, biz de Rouquie'nin katmanları doğrultusunda Latin Amerika'da orduların kronolojik olarak, üç dönemden geçtiğini belirtmek istiyoruz. İlk dönem istiklallerine giden yoldur. Askerin siyasi hayata müdahalesi yoktur. “ Çünkü, o tarihlerde siyaset, askeri araçlarla sürdürülen savaşın ta kendisidir ve siyaset adamları da savaşçıdır. ” Rouquie, istilacı İspanyollara karşı mücadelede Amerika doğumlu İspanyol asıllıların (*Crillo*) oluşturduğu çetelerin kabadayı bir lider (*caudillo*) altında iktidarı ve onun ekonomik nimetlerini ele geçirmek üzere vuruştıklarını kaydeder. Ona göre, bu süreç, “ yağmacı militarizm ” le özdeştir. Devlet, onlara karşı kurulur. Kurulur kurulmaz da Fransa ve özellikle Almanya'dan askeri uzmanlar getirerek ulusal ordularını teşekkül ettirir, 1880-1930. Bu dönem “ askersiz militarizm ” dönemidir. Başka bir deyişle, askerlerin sivil denetim altında bulunduruldukları dönem. Rouquie, üçüncü dönemi, yüzyılın başından bugüne değin olan takvimle belirler. Zorunlu askerliğin çıkarıldığı bu süreçte, ordu profesyonelleştirilmiştir. Ancak, bu arada da “ orduya siyasal hayata müdahale etmesinde işe yarayacak moral (siyasal kültür unsurları da kastedilmekte) ve örgütsel kaynaklar sağlanmıştır. Bu özgül örgüt – ordu – meşruiyetini ölümden alır; ufkunu ölüm belirler. ”

(12) Bu silahlı kuvvetler Soğuk Savaş için yetiştirilmişlerdir adeta...

Bu çerçeve, ordunun eğilimini belirginleştirmekte ise de, darbeler sürecinde ordunun zamanla değişen rolü hakkında bize yeterli bilgi vermemektedir. Şöyle ki, ordunun pretoryenlik biçimi olarak vasıflandıracağımız kimliği, sosyo- ekonomik süreç içerisinde arabuluculuktan yöneticiliğe doğru bir dönüşüm geçirmiştir. (13) 1960'lara kadar “ *poder moderator* ” (arabulucu güç) olarak sistemin dengeleyici rolünü oynayan ordu, Stepan'ın deyimiyle , bu onyıllardan itibaren sınırını aşmış veya siperini değiştirmiş; baskı grubu olarak kalmayarak önce devletin kolu, daha sonra ise yönetici eliitini teşkil edecek şekilde devletin ta kendisi haline gelmiştir. (14) Rouquie'ye göre ise devlet, “ ordunun uzantısı ”dır. (15) “ Ve yerleşen kışla rejimi, bir karargah düzeni kurmaya koyulmuştur. ” Siyasetin alanı daraltılmış, özerkliği de kaldırılmıştır. Partiler, halkın talep ve özlemlerini sisteme aktaramayan ürkek ve atıl kurumlar haline gelmişlerdir. (16)

Latin Amerika silahlı kuvvetlerinin üstünlük duygusunun , onların yetişme biçiminden kaynaklandığını kaydeden O'Donnell, bu bağlamda ordunun *caudillo* tipi askeri lidere bağımlı gevşek kurumlar olmaktan çıkıp, giderek “ profesyonelleştğini ” savunacaktır. Söz konusu profesyonelleşme arttıkça Huntington'un modeli uyarınca, silahlı kuvvetler “ depolitize ” olacak ve siyasete müdahaleleri azalacaktır. (17) Ancak, Latin Amerika'da ordunun profesyonelleşmesi Huntington'un tezlerini tekzip etmektedir. Şöyle ki, profesyonelleşme ordu mensuplarında – kimlik bağlamında – farklılıklarını / üstünlüklerini pekiştirecek ve bu da “ objektif sivil denetim ”le hiç de bağdaşmayacak bir sonucu beraberinde getirecektir. Hiç olmazsa Latin Amerika için profesyonelleşme sivil denetim arasında pozitif bir illiyet kurmak mümkün görülmemekteydi. (18) Latin Amerika ordularının

profesyonelleşmesindeki ABD katkısı özellikle vurgulanmalıdır. Bir kere, ülke ekonomileri ile içiçe olan (ve oradan nemalanan) Latin Amerika silahlı kuvvetlerinin küresel ekonomi politikten etkilenişi gözden kaçırılmamalıdır. Açalım: Latin Amerika’da modern orduların oluşumu Latin Amerika periferisinin Bu da bizi Latin Amerika ordularının gerek kendilerine biçtiği rol, gerek profesyonelleşmesinin arkaplanında uluslar arası kapitalizmin belirleyiciliğine getirmektedir. İdeolojik bir terminolojiye bile gerek duyulmaksızın özetlersek; uluslar arası sistemin Soğuk Savaş’ın marifetiyle iki kutba ayrıldığı dönemlerde Washington “ arka bahçesi” nde anarşi ve kaos istemiyordu. Komünizmi ya da sol tandanslı halkçı ayaklanmaları ? Asla. Bu kabus(lar)a karşı da Latin Amerika yönetimleri kadar, onları ayakta tutacak “ zinde güçlere ” ihtiyacı vardı ! Hele karşısında, açık bir havada Florida’nın en güney ucu Key West’ten bakıldığında çıplak gözle seçilecek olan Küba dururken !..

Washington’un “ Küba fobisi ” malumdur. Oysa ki, filmlerdeki gibi bir *flash back* yaparsak; Küba’nın Castro öncesinde Amerikalı turistler için ne kadar cazip bir eğlence merkezi olduğunu görürüz. Batista rejiminin ülkenin verimli topraklarını ve ticaret ayrıcalıklarını yabancılara- özellikle Amerikalılara – dağıttığını göz önünde tutarsak, Küba’yı sevmemek mümkün müydü ? Ne var ki, Küba tablosu Kübalılar için çok farklıydı. Küba yüzyıllardır Castro’nun “Tarih beni haklı çıkaracaktır” (*La historia mi resolverá*) öngörüsüne doğruluk kazandıracak şekilde yoksul bırakılmıştı. Kübalılar barınma, sağlık ve eğitim koşulları itibariyle acınası koşullara göğüs germişlerdi. İspanyol sömürgecilerine karşı köle ayaklanmaları birbiri ardısıra patlak vermişse de ideolojik söylemle ilk ortaya çıkan Jose Marty’ydi. Küba Devrimci Partisi ile bütünleşerek 1895’te özgürlük bayrağını yükseltmişse de Küba’nın kaderi yine değişmeyecekti. Küba kurtuluş mücadelelerini “ bekle-gör- kap” siyasetiyle takip eden ABD, İspanya tükenince 1 Ocak 1899’da diplomatik bir manevrayla adayı devralıverdi. Kukla Batista rejimine karşı ilk başkaldırı ise 1953’te gerçekleşen Santiago’daki Moncado Kışlası baskınıydı. Başarısızdı. Asileri yöneten Fidel Castro tutuklandı.

Fidel Castro Ruz (d.1927), ilginçtir, büyük toprak sahibi zengin bir ailenin çocuğuydu. Cizvit lisesini bitirdikten sonra Havana Üniversitesi’nde hukuk okudu. Ateşli bir sosyal adaletçiydi. Moncado Baskınından sonra yattığı hapisneden aftan yararlanarak çıktı ve Meksika’ya gitti, 1955. Bu ülkede yol arkadaşlarıyla birlikte Küba Devrimi’ni planladı. 1956 Ekiminde 87 devrimci *Grandma* yatıyla Küba’ya ayak bastılar. Sierra Maestra dağlarında Batista güçlerine karşı gerilla mücadelesi verdiler. Kentlerde de onu haklı bulanlar çoğalmaya başlamıştı. Grevler ve boykotlarla sarsılan Batista diktası sonunda pes etti. *Fidel* tek bir engelle karşılaşmadan devrimci taburlarıyla Havana’ya girdi. Başlangıçtaki anlaşmazlıklara rağmen Fidel, kadrosuna ve ülkeye egemen olmayı başaracaktır. Bugün bile hala karizmasını sürdürmektedir. Amerikalı film yapımcısı ve yönetmeni Oscar ödüllü Oliver Stone’un Fidel belgeselini izlemenizi tavsiye ederim. *Commandante*’nin tilsimini en iyi resmedenlerden biri olan Nobel ödüllü yazar Gabriel Garcia Marquez şöyle diyor: “ (Konumuzla ilintili bulduğum bölümü aktarıyorum) Latin Amerika’nın geleceğine ilişkin hayali, Bolivar ve Marti’ninkiyle aynıdır: Dünyanın *kaderini* (imleme benim-mkö) değiştirme kapasitesine sahip uyumlu ve özerk bir toplum.” (20)

Ne var ki, Karayip Denizi’nin diğer kıyısında Küba’nın kaderine hükmetmek ya da değiştirmek isteyenler vardır. ABD daha 1800’lü yıllardan itibaren adayı ilhak etmeyi düşlemekteydi. Başaramamıştı. Ama, şimdi Soğuk Savaş döneminde Küba’da sosyalist bir yönetim Washington için tahammül edilemez bir çıbanbaşıydı. Kübanın Meksika devrimine benzemiyordu. İdeolojiktir; hem de düşman bir ideolojininkiydi. Che romantizmiyle de pekişince Küba Devrimi enternasyonal gerillacılığın ilham kaynağıydı. Kaldı ki, Küba pek devrim ihracına yeltenirse de, yerküredeki başkaldırıları bilfiil desteklemeye çalışıyordu. Bu bağlamda Afrika’ya gerillacılarla işbirliği yapmak üzere siyahi askerler göndermekten çekinmiyordu. Küba rüzgarının Latin Amerika’da neden olabileceği devrimci kasırgadan

çekinen Washington, Amerika'daki Kübalı mültecileri de kullanarak uluslar arası ilişkiler derslerinde her dönem okuttuğumuz o meşhur Domuzlar Körfezi Çıkartması'nı organize etti. Sonuç; ABD için fiyaskoydu. Sonuç; Fidel efsanesine ivme katmıştı. Castro, Domuzlar Körfezi badiresini atlattıktan sonra 1961 Aralık ayında Havana Bildirisini yayınladı. Emperyalist Amerika'yı ağır bir dille eleştiriyordu. ABD bugüne değin en katı biçimde sürdürülen ambargolarla bunalttığı Küba'yı deviremeyeceğini – açıkça itiraf etmese de – nihayet anlayacaktı. Ne var ki, ne yapıp yapıp, Latin Amerika'nın “ Kübalaşmasına ” engel olmalıydı.

Evet, Küba Devrimi'nin “özgünlüğü” (ve dolayısıyla bire bir tekrarlanmadaki zorluğu) kuşkusuzdu. Fidel'in ideolojik çekirdeğe rağmen, bu ortak paydayı paylaşmaya yanaşmayan farklı toplumsal kesimleri uzlaşmacı bir tavırla hedefe kitlemesi ve bunu başaracak karizmaya (büyüü gerçekliğe) sahip oluşu vurgulanırken, Castro'nun bu manada gerçekte popülist bir *caudillo* mu, yoksa Marksist bir devrimci mi olduğu sorgulanmaktadır. Nitekim, Fidel'in kendisi de “ Devrim, palmiye ağacı kadar Kübalıdır ” diyerek (21) bir yerde taklit edilemeyeceğini belirtmemiş miydi? Ona rağmen, halk ayaklanmaları geleneğinin XIX. yüzyıldan itibaren anti-emperyalist nasyonalizm ve XX. yüzyıldan başlayarak Atlantik'in batı kıyılarına ulaşan komünizm cerayanlarıyla harmanlanması sayesinde zaten devrim heyecanı yaşayan Latin Amerika'da Küba demeyimi , kıtada bir sosyalist devlet kurma ihtimalinin imkansız olmadığını ispatlamaktaydı. Öyleyse, gerillacılar açısından kolları sıvama zamanıydı, ellilerin sonlarına doğru...1959 içinde Panama, Nikaragua, Dominik ve Haiti'de dört ayaklanma patlak verdi. Ardından günümüze uzanan süreçte, benzeri çabalar Venezuela, Guatemala, Peru ve Kolombiya gibi ülkelerde de yaşandı. Ve Che'nin (Ernesto Guavera) hayatına da mal olan bu mücadeleler gerillacılar için sonuçsuz kalacaktı.

Burada Latin Amerika'nın dökümü uzun ve çetrefilli bir uğraş olacak devrim tarihine girmek istemiyoruz. O labirentlerde kaybolmayalım. Ancak, söz konusu devrimlerin başarısızlığının ardında, gerilla güçlerinin aralarındaki ideolojik ve diğer anlaşmazlıkların varlığına işaret etmekle yetinelim, şimdilik. İkinci olarak da, belki Latin kişiliğinin gereği olan aceleciliğe...Gerillaların açmazlarından biri de Castro'nun “Ateş” (*foco*) kuramından doğan bir devrim aceleciliğini benimsemeleriydi. Nitekim, “ fokoculuk”; Latin Amerika'da olduğu kadar sosyalist dünyada da nimet ve külfetleriyle bugüne değin tartışılmalıdır / sorgulanmaktadır. Che'nin öldürülmesinden sonra *Commandante* Fidel zaten herşeyden önce kendi devrimini “ konsolide ” etme ihtiyacını hissedecekti. Küba'nın güvenliği için SSCB'ye yanaşması, sadece askeri- diplomatik bir zorunluluk değil, aynı zamanda bu ülkenin “ Bir ülkede sosyalizm ” doktrinini sonunda benimsediğini de göstermekteydi. Fidel, ilginçtir, hem devrime ihanet, hem de devrimi ihraç etmekle suçlandı! Latin coğrafyasında Bolivar gibi bağımsızlık mücadelesini yürüten öncü liderlerin nasıl daha yaşarlarken yandaşları / yoldaşları tarafından kıyasıya eleştirildiklerini , hatta alaşağı edildiklerini yukarıdaki sayfalardan hatırlayınız. Fidel'in kaderi bir yerde – kendi ülkesinde olmasa da, diğer Latin Amerika ülkelerinde – farklı olmayacaktı. Zaten farklı olsa yadırgardık, diyeceksiniz! Nitekim, Latin Amerika'nın devrimcileri Fidel'in devrim “ baba” lığına bir süre sonra sıcak bakmayacaklardı. Fidel'in 1967'de Venezuela Komünist Partisi'yle yaptığı ideolojik düelloyu anımsayınız. Venezuellalı komünistler “ Fidel, Latin Amerika devrimlerinin *kaderinde* (imleme benim-mkö) bir papa(z) rolü oynamak istiyor... Reddediyoruz” diyeceklerdi. (22)

Devrimin gerekliliği ise hiçbir zaman reddedilmeyecektir, Soğuk Savaş'ın en baskın günlerinde bile – Birleşik Devletleri çileden çıkartırcasına- sürekli dillendirilir : “ İhtilal mi? Evet, çünkü Meksika ile Küba'nın ispatlamış olduğu gibi, kast ordularını ve rejim koruyucularını ancak silahlı ihtilal ebediyen yıkabilir. ” Bu sözlerin sahibi “ evet, ihtilal ” diyordu. Başka türlü ekonomik yağmadan Latin Amerika kurtulamayacaktır. Bize göre, diye

sözlerini sürdürür, Latin Amerika'da gerçek bir ihtilal, kurtuluş savaşına tekabül eder. Amerikalılara seslenir:

Buenos Aires'in "sefalet köyü"nde, Rio'nun *favelalarından* Santiago'nun *cayampa* gruplarında oturanlara komünizmden korkup korkmadıklarını sorun. Bu dilenciler, bu paryalar size şimdiki baskıcılarından, kendilerini kapitalizm ve temsili demokrasi adına sömürenlerden korkmadıkları ve bir değişikliği ifade edebilecek herhangi bir şeyi tercih ettikleri cevabını vereceklerdir... Şunu iyi anlayın: Latin Amerika kısa zaman sonra sizin arka bahçeniz olmaktan çıkacaktır. (23)

Yukarıda kısmen naklettiğimiz söylev, Meksikalı genç bir yazarın kaleminden çıkmıştır. ABD'nin en büyük televizyon şirketlerinden biri 1962'de onu Latin Amerika İşleri Bakanı yardımcısı Richard Goodwin ile bir tartışma programına davet eder. Fakat, Meksika Büyükelçiliği genç yazarın ABD'ye girebilmesi için gerekli vizeyi vermeyecektir. Televizyon programı suya düşer. Bunun üzerine genç yazarın hazırladığı konuşmanın Amerika'da bir dergide yayınlanması için girişimde bulunulur. O da boşunadır. Yazıyı kimse basmaz! Kimdi bu genç yazar, biliyor musunuz? Carlos Fuentes. (Ünlü romancı gerçi ileride düşüncelerini yumuşatacaktır;ama 1960'lı yıllarda o cümleler Washington'un korkularını pekiştirip, artıracaktır bile...)

Domuzlar Körfezi (ve onunla birlikte anılan füzeler) Krizi'yle Küba'nın yardımına koşan SSCB ile kafa kafaya tokuşup, dehşet dengesini yıkma pahasına III. Dünya Savaşı'nı bile neredeyse göze alan ABD yönetimi; Latin Amerika arka bahçesini sürekli disiplin altında tutmakta kararlıydı. Bu doğrultuda yerel müttefik ihtiyacını kıtadaki ordularda bulacaktı. Başkanlar, ne kadar olsa, gelip geçiciydiler. Üstelik, bu başkanlar çoğunlukla darbe ile gelip, gitmiyorlar mıydı? O zaman en " akıllı seçim" Latin Amerika'da askere yatırım yapmaktı. Bunun da kolay olmayacağı bellidir. Çünkü, yukarıda örneğin Meksika Devrimi'nde gördüğümüz gibi Latin Amerika'da askerler/ subaylar bizzat devrim güçlerinin içinde , onlarla birlikte hatta başlarında olmuşlardı. Şimdi, onlardan cephenin diğer yanına geçmeleri istenecekti. Dahası, Latin Amerika yerkürenin III. Dünya dediğimiz yörelerinin ortak koşullarını taşıyordu ve sosyalist darbelerin bizzat mimarı olabiliyorlardı. Öyleyse Washington bu zor işi sıkı tutmalı ve Latin Amerika'nın kontracı " yeni askeri"ni bizzat kendi elleriyle yetiştirmeliydi. Böylece, Latin Amerika silahlı kuvvetlerinin mazisinde kritik bir viraja girilmiş oluyordu. ABD'nin Georgia eyaletinde bulunan *School of Americas* (SOA) Latin Amerikalı güvenlik güçlerine kontrgerilla eğitimi vermek için kuruldu. (Bu okuldaki yetişenlerin ülkelerine döndükten sonra yaptıkları insan hakları savunucularını üylesine ayağa kaldırdı ki, Washington 2001'de okulun adını değiştirerek, eski işine devam etmediğini savunmak zorunda kalacaktı.) Ayrıca, ABD benzeri okulları Latin Amerika'da da açtıracak ve birazdan işleyeceğimiz " Ulusal Güvenlik ve Kalkınma Doktrini " ni bu okullarda öğretecektir.

" Ulusal Güvenlik (ve Kalkınma) Doktrini " kapitalistleşme sürecini egemen kılma döneminde statükoyu muhafaza yöntemi, hatta garantisi ve/ya emniyet süpabı olarak görülmektedir. Hükümetlerin " güvenlikle (birlikte) kalkınma " sloganı ülkenin ve ulusun bölünmez bütünlüğüne yönelik ve/ya yönelebilecek olası saklı, bilinmez ve/ya aşık " iç tehditlere " odaklanmıştır. Doktrin harp okullarında okutulan biçimiyle, ordu, Soğuk Savaş zihniyeti ile " topyekün harp " sistemine kilitlenmiştir. Tehditlerin sadece askeri savunmasına değil, ülkenin sosyo- ekonomik , siyasi, hatta kültürel kapasitesine de kastedebileceğine inanılmıştır. Ordunun ders kitaplarında bu " sürekli " savaştan kaçınamayacağı kaydedilmektedir. Komünistlerin ajitasyonla vatandaşların aklını karıştırabileceğinden hareketle, silahlı kuvvetler psikolojik hareket adını verdikleri yurt içi propaganda faaliyetlerine de ağırlık vermek zorundadırlar. Dolayısıyla ordu konsept olarak " iç güvenlik siyaseti "(*politica de segurança interna*) geliştirmiştir. Siyasetçiler ve devlet bu

büyük stratejiyi benimsemek, altyapısını kurmak ve uygulamakla mükellef olmalıdırlar. Bu, kısacası, bir “ulusal güvenlik devleti” dir.

Brezilya’da örneğin, 1967 Anayasası ile bir Milli Güvenlik Kurulu oluşacak ve iç güvenlikle ilgili her şeyi koordine edecektir. Başkanın altında, bütün bakanların ve genelkurmay başkanı ile diğer ordu komutanlarının üyesi olduğu bu kurum, “ulusal güvenlik çıkarlarıyla ilgili ekonomik ve idari bütün kararları almak ” yetkisiyle donatılmıştır. Bu sürecin sonunda parlamentonun kapatıldığı, kamu bürokrasisinden ayıklamaların yapıldığı, kilise, işçi ve güvenlik teşkilatlarının baskı altına alındığı da kaydedilmelidir. (25) Bu ortamda kırsal alanda, yerlilerin ve köylülerin arasında gerilla nüveleşmelerinin artması kaçınılmaz olacak ve UGKD doğrultusunda bunların imhası ordunun, iç güvenlik açısından birincil ödevleri arasına girecektir.

İleride kurtuluş ilahiyatının rüzgarı ile kilisenin orduya muhalefet sürecinin en önde gelen müessesesi olduğu irdelenecektir. Böylece, Latin Amerika bağımsızlık döneminin iki kadim müttefiğinin aralarının nasıl açıldığını ve sistemin bu eksen üzerinde nasıl kutuplaştığını okuyucu görecektir. Ancak, yeri gelmişken, bu vesile ile Latin Amerika’da ordunun pretoryenlik kategorisi içinde kendini laik gardiyanlıktan kutsal kurtarıcılığa nasıl dönüştürdüğüne de değinmek gerekmektedir. Tekrarlamak pahasına hatırlatalım : Latin Amerika ordularının öncüleri kaşif ve istilacı İspanyollar değil miydiler ? İlginçtir, Cortés, Meksika kıyılarına adımını attığında karşısında gördüğü yerli tapınaklarına “ cami ” demişti. O, ondan sonraki *conquistadorlar* (fatihler) gibi, Avrupa’daki Hilal/ Haç çatışması ile yoğrulmuş ortamdan ve uygarlıklar çatışmasını yeni kıtaya taşıyordu. Cortéslere göre , askerin misyonu, kıtaya Hıristiyan medeniyetini hakim kılmaktı. Aztekler, Mayalar ve İnkalar “ öteki” lerd. Barbarlar, Kılıç ve Haç zoru ile ehlileştirilecek olanlar. Bustamante , bu zihniyetin bağımsızlık sonrası profesyonelleşen Latin Amerika ordularına sindiğini açıklamaktadır. (26) Yerlilere, komünistlere karşı mücadele veren uygarlık şövalyeleri, XIX. yüzyıl gelince belki bu ilk dönemin esintileriyle Junker (Prusya) otoriterliğini benimserken, bunun arkasında “ Alman ordusunun Töton Şövalyesi – dinsel anlamda tarikat yönü ve şeref gizemciliğini” de ithal edecektir. (27) Peroncu söyleme dayanan şu alıntı aydınlatıcı olacaktır:

Bu tür bir duygu insanları mutlaka ileri toplumsal yönelimlere ve devrimci tutumlara götürmez, ama her zaman mesihvari bir boyut taşır. Egemenlik hakkına sahip halkı eğitmek, özellikle ona yurtseverliği aşlamakla yükümlü olan ordu, ne yazık ki çürümüş, kadınsılaşmış ve kozmopolit bir sivil toplumla karşı karşıya kalan, temiz, atak, yurtsever vatandaşlardan oluşmalıdır. Kahramanca yücelikleri bulunmayan bir askeri yaşamın külfetleri ve salt “ uygulamaya ” dönük bir mesleğin basitliği , bu tür bir safiyet kazandırıcı belagatı gerekli kılmaktadır. Ulusa tapma dininin papazı olan ve varlığını ona feda eden subay, güçlüler tarafında ne kadar çok bilmezlikten geldiği ve ihmal edildiği duygusuna kapılıyorsa, toplumsal yapıyı yeniden canlandırma görevi için kendini önermeye de o kadar hazır olacaktır. (28)

Gerçekten de başka kaynakların da ifade ettiği gibi, Latin Amerika orduları, özel hatta kutsal misyonları/ kaderleri olduğuna kendilerini inandırmışlardır. (29) Örneğin, Arjantinli General Ongaria şöyle söylüyordu: “ (Silahlı Kuvvetler), ulusun egemenliğini ve toprak bütünlüğünü güven altına almak, Hıristiyan Batı uygarlığının ahlaki ve ruhi değerlerini korumak; kamu düzenini ve iç barışı sağlamak, genel refahı artırmak, anayasanın güçlendirilmesini, getirdiği hakları ve temel güvenceleri desteklemek ve içinde yasal olarak kurulmuş oldukları cumhuriyet kurumlarını yaşatmak için mevcuttur. ” (30)

Gelinen kavşakta asker ve din denklemini ayırtılmakta yarar vardır. Evet, Latin Amerika silahlı kuvvetlerinde savaşçı “ papaz efsanesi ” diyebileceğimiz *El Cid* sendromu vardır. Söz konusu mitolojik söylem irdelendiğinde, ordunun kendine özgü bir *la Patria* (

vatan) ilmihali ürettiği görülecektir. Sembolü bayrak, incili anayasa olan bir ilmihal . (31) Vatanperverlik “ kültü ” , onları profesyonel asker olmanın ötesinde kutsal bir cemaat, hatta tarikat haline getirmiştir. (32) Ancak, bu oluşum, Tanrısal kutsallıktan ziyade laik kaynaklardan beslenen bir “ sivil din ” olmalıdır. Seküler Avrupa’nın askeri uzmanlarınca Latin Amerika’ya ulaşan pozitivizmin, ordunun modernleştirilmesi sürecinde, aynen Jön Türk dönemi Osmanlısında olduğu gibi taşıdığı milliyetçi dogmalar bu yeni kıtanın silahlı kuvvetlerinin de dini haline gelecektir. *La Patria* , dinin yerini almamış, onu inkar da etmemiş; fakat Katolik Hıristiyanlığın sembelleri bu yeni sivil dinin kutsallaştırılması için benimsenmiş ve kullanılmıştır. Dönemin milliyetçi şairlerinden Brezilyalı Olavo Bilac gibi düşünenler, ancak askerlik kültürünün Latin Amerika’da farklı kökenlilerin küçük yurtlarından , çıkarlarından büyük ve yekpare bir vatan çıkarabileceğini savunmaktadırlar. Bilac’a göre askerlik hizmeti cemiyeti birleştirir, sorumluluk sahibi yapar, ruhunu yıkar. Bu açıdan der, Bilac, ordu milletin ruhbanıdır, papazıdır. (33)

İleride kilisenin dinin “ siyasallaşması”ndan şikayetçi olacağını göreceğimiz ordunun, bu bağlamda, kapıyı açıp; kınayıp, kızdığını bizzat işlediğini belirtir, Levine. (34) Loveman’a bakılırsa , kendi kendisini kutsayan ordunun onurunu anlamayan, hatta hiçe sayan gerillaların sert ve şiddetli tepki ile karşılanmaları boşuna değildir. (35) Ordu hem rencide olmuş, hem de gerillaların şiddet eylemlerine tırmandırılmış bir şiddetle cevap vermiştir. Bu ortamda, *La Patria* için devlet terörü mubah görülmüştür. (36) Latin Amerika’da 1960 ile 1980 arasında çeşitli yörelerde yapılan bu “ kirli savaş”ın nasıl böylesine “ kriminal” bir aymazlıkla sürdürülebildiği merak konusudur. Ayrıca, Latin Amerika gibi dini hassasiyetlerin ağırlıklı yaşandığı bir kıtada, şiddetin törpülenmesi hususunda dinin yatıştırıcı bir rolünün , her iki taraf açısından da , bulunup bulunmadığı sorgulanmaktadır. Nasıl olur da özel hayatlarında iyi birer Katolik, baba, eş, arkadaş olan bu beyler evden çıkınca böylesine gaddar işkenceciler, mafyacılar ve gerillacılar haline gelebilmektedirler ?

Dealy, bu sorunun cevabını Latin Amerika insanının “ çifte ahlak ” paradigmasında bulmaktadır. (37) Onlar, hayatı mahrem ve kamusal olarak (dualizm) şeklinde telakki etmektedirler. Ev ile sokak, din ile siyaset, zihinlerde ayrıştırılmıştır. Her birinde birbirine zıt etik konsepti olan ayrı dünyalar yaşanmaktadır. Kilisede papazın önünde günah çıkartarak gözyaşı döken bir *caudillo*, sokağa çıktığında aynı papazı, silahtan, kavgadan arındırılmış bir dünyaya kendini adadığı için , efemineleşmiş görmektedir. Dindar bir coğrafyaya laikliğin girişi ile ortaya çıkabilecek kimlik ve kişilik krizleri birbirinden yalıtılmış ayrı dünyalar inşa edilerek bertaraf edilmektedir, bir yerde... İşte belki de o nedenle Castro’ya, siz de Marx gibi dinin afyon olduğunu düşünüyor musunuz diye sorduklarında; Küba lideri, “ Ben siyasetten anlarım... Hıristiyanlığından vazgeçmeden Marksist olabilir ve dünyayı değiştirmek için diğer komünistlerle işbirliği yapabilirsin !” demişti. (38) Onunla açmaza düşen bazı yoldaşlarının Castro’yu “ Latin Amerika devrimlerinin kaderinde bir papaz rolü oynamak istiyor ” diye eleştirmeleri de bu bağlamda anılmalıdır. Bu nokta bizim ileride tanışacağımız kurtuluş ilahiyatı ile gerilla işbirliğini anlamamıza ilişkin şifreleri de sunmaktadır.

Tabii ABD, Latin Amerika’daki “ güvenliği”ni sadece kontracı ordulara emanet etmekle yetinmeyecekti. Monroe Doktrini’ni paravan kılıp, hamiliğini yaptığı orduları desteklemek için Latin Amerika’ya bir yüzyıl boyunca askeri müdahalelere başvurmaktan kaçınmayacaktı. Washington’un bu alandaki sicili hayli uzun bir döküme sahiptir (ki, burada söz konusu envanteri vermeye yerimiz kısıtlıdır). (39) Ancak, şunu da eklemekten vazgeçemeyiz. Washington’un müdahaleleri sadece gerillalara karşı kontrgerilla sevkياتından ibaret değildi. Washington, seçilmiş hükümetleri dahi devirmek için beşinci kol faaliyetlerine de başvurmaktan kaçınmamıştı. Bu doğrultuda büyük elçilikler komplo üsleri gibiydiler. İlginçtir diye Latin Amerika’da dolaşan bir fikrayı aktarayım sizlere: ABD’de neden darbe olmadığını biliyor musunuz ? .. Çünkü, orada Amerikan büyükelçisi yoktur da ondan !..

Bunun en tanınmış örneği kaderin hükmüne bakınız ki, 11 Eylül'de Şili'de gerçekleşen Allende'nin devrilmesi olacaktır. 1961'de Che, *Gerilla Savaşı* adlı kitabını kendisine armağan ederken “ aynı sonucu başka yollarla gerçekleştirmeye çalışan Allende'ye ” diye yazmıştı. Evet, Şili'de Dr. Salvatore Allende sosyalizmi demokrasi ile ülkesine getirmeye azmetmişti. 1970'de seçimle devlet başkanı oldu. ABD kaygılanmıştı. Sadece yönetim değil, başta ITT olmak üzere Şili'de iş yapan uluslararası şirketleri de...Böylece taraflar buluşup, Allende Şilisi'ni bir yandan ekonomik ablukaya aldılar, diğer yandan da muhaliflerini – ordu dahil- kıskırttılar. Allende öyle bunalmıştı ki, 1972'de BM'deki konuşmasında Şilili ozan Pablo Neruda'nın sözlerini haykırdı: “ Şili sessiz bir Vietnam'dır. ” Nihayet, 11 Eylül 1973'te Genelkurmay başkanı General Pinochet, Allende'nin görevinden çekilmesi için 24 saat tanıdı. Allende “ hayatım pahasına direneceğim” dedi. Ve Başkanlık Sarayı bombalandı. Allende inandığı yolda hayatını verdi.

Allende'nin katledilmesinden birkaç gün sonra Nobel ödülü sahibi Pablo Neruda-kimbilir belki de kısmen kahrından- vefat edecekti. Neruda, bilindiği gibi sadece Şili'nin değil, tüm Latin Amerika'nın en büyük şairlerinin başında geliyordu. Azmini yitirmeyen bir anti-faşistti. 1973 darbeciler, Neruda'nın evinin kontracılarca tahrip ve kitaplarının yağmanlanmasını tahrik etmişlerdi. Ne var ki, halkı onun naaşını-sıkı yönetim yasalarını çiğneyerek-yalnız bırakmayacak ve cenaze törenini Pinochet'yi ve onun arkasındaki ABD'yi protesto vesilesi kılacaklardı. O sabah yığınların akışıyla kendiliğinden oluşan kortejin başında biri, Neruda'nın bir kitabını açar ve yüksek sesle okumaya başlar: “Generaller/hainler. Yıkılmış evime bakın/ Ölü İspanya'ya bakın.../ Çakalın geri püskürttüğü çakallar... ” Kitleler mezarlığa üzerlerine çevrilmiş tanklar ve makinalı tüfeklerin arasında ulaşacaktı. Şilililer tutuklanmayı hatta ölümü göze almışlardır. Mezarlıkta sessizliği bozan bir çığlık yükselir: “ Yoldaş Salvador Allende...” Herkes “Burada! ” diye bağırır. Kalabalık yumruklar havada, “enternasyonal”i söylemeye başlar... Askerler donup kalmışlardır!

Latin Amerika siyasal hayatın literatüre kattığı kavramlar/ kelimeler arasında cunta(cılık) kadar; kirli savaş ve düşük yoğunluklu savaş da bulunmaktadır. Ve bu savaşların mucidi olarak da ABD'nin katkısı bizzat Latin Amerikalı mağdurlar tarafından uluslar arası adalet mercilerine aktarılacaktır. Örneğin 1984'te Nikaragua hükümeti Lahey Adalet Divanı'na başvurarak ABD'yi iç savaş “ kirletmekle” suçladı. Çünkü, ileride Saddam sonrasında Irak'ta Amerika'nın valiliği görevini üstlenecek olan Büyükelçi Negroponte Honduras'ı üs olarak kullanmış ve Nikaragua'daki Sandinist iktidarı devirmek için kontrgerilla gruplarını örgütlemiş, daha sonra da onları Nikaragua'ya göndermişti. Adalet Divanı , ABD'yi “ hukuki olmayan güç kullanımı ” suçundan mahkum etti. Tabii, Washington bu kararı hiçe saydı. Ne var ki, tarih herşeyi kaydetmekteydi- özellikle insan hakları ihlallerini...

Edebiyat da tarihe not düşen kaynaklardandır; hem de öyle bir kaynak ki nice yıllar geçse o etkili anlatımıyla “ unutmak ihanettir” diyen...İşte, o kaynaklardan biri de romancı Marquez'in *Başkan Babanın Sonbaharı* adlı kitabı olmalıdır. Marquez, her Latin Amerika ülkesinde bir zaman yaşanan bir diktatörlüğün öyküsünü; yalnızlaşan zalimin iç çatışmaları ile kurbanlarının haykırıları arasında gidip gelen bir anlatımla kaleme almış. Kurbanları, diktatöre son anlarında/ satırlarda şöyle seslenmektedirler:

En son anda bile, yaşanılacak asıl hayatın bir gösteri olduğundan habersizdi, biz yoksul insanların sahici yüzünden gördüğümüz, sayısız acılı yıllarımızın sarı yapraklarıyla, uçucu anlık mutluluklarımızla dolu sizin olmayan o hayat, aşk gerçi ölüm tohumlarıyla çürüyüp bozulmuştu ama hayat tepeden tırnağa aşkı generalim, siz bir tren penceresinden bakan hüznü, bir görüntüydünüz yalnızca, suskun dudakların titreyişi gibi bir şeydiniz, kim olduğu, ne olduğu bilinmedik, yazgıdan yoksun bir ihtiyarın, kadife eldiveninin sallanıyordunuz, kim bilir belki de bizim düşlerimizin ürünü bir görüntüydünüz, hayatın asıl yüzünü bilmeyen gülünç bir zorba, bizse sizin

kanlı canlı ve geçici olduğunu aklınıza bile getirmekten ürktüğünüz hayatı doyumsuz bir tutkuyla seviyorduk, öyle olduğunu bilerek generalim, başkası yoktu ki, çünkü bizler kim olduğumuz biliyorduk; oysa o hiç bilemedi, ölümün kamçısıyla köklerinden biçilmiş ihtiyar bir ölü olarak kaldı usulca sızlayan hayasıyla, sonbaharında, son donmuş yaprakların karanlık hışırtılarında unutuş gerçeğine, sılaya uçuyordu, ölünün çürümüş cüppesinden duyduğu korkuya sıkı sıkı tutunarak, ölüm haberini alıp sokaklara fırlayan, neşeli türküler çığırın, kalabalıkların gürültülerine yabancı, kurtuluş ezgilerine, şenlik fişeklerin, zafer çanlarına yabancı, kutlu haber, bütün dünyaya bildiriliyordu; sonsuzun bitmeyen süresi dolmuştu artık. (40)

Örnek teşkil etmesi açısından önümüzdeki rapora değinelim: “Guatemala: Sessizliğin Anısı (*Tz’inil Na’tab’al*)” başlıklı bu rapor, bir insan hakları kuruluşunca görev verilen tarihsel Aydınlatma Komisyonu tarafından kaleme alınmış. Guatemala İç Savaşı sırasında 42.275 kaybın olduğu cümlesiyle açılan rapor, ülkede hukukun yerine şiddetin egemen olduğunu kaydetmekte...Soğuk Savaş’a, ABD’nin telkinlerine ve ulusal güvenlik doktrinine atıfta bulunan çalışmada, ordunun gerillalarla mücadelesi sonrasında “ dinin savunmasını ” da yaptığı sloganlarına başvurduğu belirtiliyor. Başkaldırının boyutları ile orantısız bir şekilde sindirme operasyonları uygulanmış. Bu şiddetten Maya yerlileri, kadın ve çocuklar da etkilenmiş. Toplum ve devlet gerilla saldırılarına karşı “ militerleştirilmiş”. Açıkçası, halk üzerinde “ psikolojik savaş” uygulanmış. Gerillaların da aşırı şiddete yöneldikleri kabul edilen raporda, devletin paramiliter güçlerinin yer değiştirme, işkence, adam kaçırma gibi yöntemlere başvurdukları anlatılıyor. “ Guatemala,” deniyor, “ sessizleştirilen / susturulan bir ülke (*a country incommunicado*) ” oldu. (41)

Halka korku veren, dehşete düşüren ve dolayısıyla zoraki “ pasifleştirilen ” bu tünelin sonunda gelinen nokta, sadece (*despaparecidas*) kayıpların istatistiki verileriyle açıklanacak olursa, karşımıza şu tablo çıkmaktadır: 1976-1983 arasında Arjantin’de 8960, Şili için açık istatistikler olmamasına rağmen, Şili İnsan Hakları Komisyonu’na göre, 1973-1983 yılları itibarıyla 1600 ile 2500 arası! Arjantin’de sözü edilen dönemde sürdürülen “ kirli savaş ” öylesine kirlidir ki, bazı belirsiz kaybolmaların faturası da eklendiğinde sayının , yani 15.000 ile 30.000’e ulaşacağı iddia edilmektedir. Kaynaklara göre Arjantinli kayıpların % 30 ile 40’ı kadın olup, bunların % 10’u hamiledir. Guatemala’da ise 1966’dan bu yana son 30 yılda kayıpların sayısı 38.000’i, tüm Latin Amerika’da ise 90.000’i bulmuştur. (42)

Latin Amerika’nın darbeler ve arkasından sökün eden totalitarizm karabasanı ; ister zoraki göçler, ister gönüllü sürgünlerle deyiniz kendi diasporasını yaratacaktı. İnsanlar; yeryüzü coğrafyasını- ailelerin parçalanmasını da beraberinde getiren kaderin rüzgarıyla-oradan oraya savrulacaklardı. Diaspora’da yaşamak ne zor zanattı! Toplumsal bağlamda ele alındığında Latin Amerika, ilerlemesinin motoru sayılabilecek liderlerinden/ aydınlarından/ sanatçılarından yoksun bırakılmıştı. Kısacası, bu ciddi sonuçlara yol açacak bir “ beyin göçü” ydü. Hem yurttaşlarına, hem de yurda karşı işlenen bir “ insan hakları ihlali”ydi, diyemez miyiz? Hele sürgünlerin çoğunun bu makûs kaderlerinin mimarı ABD’yi “ sığınak” olarak seçmeleri aslında ne hazin bir “ ironi”ydi!...

İşte, sürgünlerin yaşantısını dile getirmede 1973’te alaşağı edilen Dr.Salvatore Allende’nin yeğeni Isabel’in özel bir yeri vardır, diye düşünüyorum. Isabel Allende *Paula* adlı romanında müthiş bir kalem kıvraklığıyla kızı ve ülkesini yitirşini nasıl da yürek burkan bir büyümlü gerçeklikle aynı anda, birbirleriyle içiçe, paralel kurgulamayla işlemiştir; okumanızı özllikle dilerim. Binlerce başka Şilili gibi kendisine sık sık diktatörlük sırasında ülkesinden kaçmakla doğrusunu yapıp yapmadığını soran Isabel, sonunda akibetinin adeta bir Yunan trajedisi misali kaçınılmaz olduğuna ikna olacaktı. *Paula*’da kurtuluş ilahiyatçıların kardinallik içinde bir kriz masası kurarak Pinochet düşmanlarını generalin hışmından kurtulabilmek için onlara sığınacak ülke aradıklarını anlatacaktır. Ama, Isabel Allende’nin

bütün yaşadıkları içinde beni-konumuz açısından- en fazla etkileyeni, sürgündeki ilk günlerinde yaşadıklarını tasvir ettiği bölümdür. “ Düşüğüm en büyük boşluk ne olacak ? ” diye sorar, kendine... Böyle yaşamayı sürdürmek istemiyorum, demektedir. Hayatına son vermek çare değilse, o zaman ne yapmalıydı?

Bir süpürge sopasına binip uçmak ve öteki pagan büyücülerle birlikte bir ormanda ayışığında *dans ederek* (imleme benim-mkö) toprağın güçlerini çağırıp, şeytanları kaçırmak hoşuma giderdi... Büyücüler, azizler gibi, kendi ışıklarıyla parlayan yalnız yıldızlardır, hiçbirşeye ve hiçbir kimseye bağlı değildirler, bu yüzden de korkuları yoktur ve parçalanmak yerine uçacaklarından kesinlikle emin olarak kendilerini körü körüne atabilen boşluğa... (43)

Ve Allende büyücüye dönüşür; süpürgesiyle değil, kalemiyle!.. Sürgününde önce gazeteci, daha sonra romancı olarak Şili'nin/Şililerin hatta benzeri tarihi kavşakları idrak ve tecrübe etmiş tüm Latin Amerika'lıların kaderlerini anlatır dünya kamuoyuna. Latin Amerika'nın “ gerçekler”ni öyküleştirebilir; ama öyle “büyülü” bir üslupla ki, okuyanları bir anda kendilerini şaman ayininde buluveririler... Allende'nin “ unutulmuşları” hatırlattığı , örneğin *Eva Luna öyküleri* ; şiddet-erotizm-duygusallıkla öylesine harmanlanmıştır ki, diktaya muhalefetin “kalemle dansı” na hayran olmamak inanın elde değildi. Şu aşamada “kadının fendi cuntayı yendi” demek geliyor içimden. Ne var ki, bizim bu kitapdaki öykümüzün bir sonraki durağına hemen geçmek istemiyorum.

Nihai analizde düşünöldüğünde diyeyim, en iyisi Latin Amerika, “ gerillalar, gringolar, generaller ” üçgeninde cereyan eden gelişmeler sayesinde Soğuk Savaş döneminde oldukça “ karanlık bir tünel” den geçti. Küba efsanesine, Che büyüüne rağmen gerillalar tükenmişlerdi; hem de şiddet sarmalındaki payları nedeniyle halk nezdinde yıpranarak...Yukarıda kaydettiğimiz açmazlarının dışında yenilgilerinin en belirgin sebeplerinin başında ABD tepkisini küçümsemeleri geliyordu: “ Ne yolla olursa olsun, bir ülkede Castrocu eğilim belirince Pentagon çoktan hazır oluyordu. Askeri danışmanlar, silah, cephane ve teknik yardım, tehlikede görölen devletlerin hizmetindeydi. Durum daha mı kötüye gidiyor, deniz piyadeleri- *marines* – her an çıkarmalar yapmaya hazır dılar.”(44)

Gerillalar, kendi profesyonelliklerine güvenerek, ABD'nin “yetiştirdiği” Latin Amerika ordularını küçümsemişlerdi. Oysa ki, Latin Amerika silahlı kuvvetleri de kontracılıkta profesyonelleşmişlerdi. Sonuçta tüm taraflar adeta bir “ şiddet teslisi ” ya da “ terör trinitesi ” gibi insan hakları ihlallerinin tırmanışına hizmet etmişlerdi. Pişman mıydılar, bilemem. Ama görönen oydu ki, duygusal ifade ile dökölen kan ve gözyaşı Latin Amerika makus talihindeki 3Y (yoksulluk, yolsuzluk ve –demokrasi- yoksunluğu) gerçekliğini değıştirmemiş; bilakis diktatörlükleri “konsolide” etmişti. Pekii, bu kaderi kim değıştirebilirdi artık ? Burası Latin Amerika'ydı ve bu topraklar her zaman sürprizlere gebeydi. Nitekim, seksenlerin başında hiç beklenmedik bir faktör ortaya çıkıverdi: Kadın(lar)! İşte şimdi kadınların nelere kadir olduğunu işleme sırası gelmiştir.

MAÇOLAR, FAHİŞELER VE AZİZELER

Gerçekle hiç ilgisi yoktu. Gerçeğin de gerçekliği kalmamıştı zaten; öteki bir yığın köye girdiği gibi, Sinaola köyüne de , sokağa çıkmak gafletinde bulunan ilk kadını yaka paça götürmek niyetiyle daldığı da gerçek değildi. Onsekizinde bir kızın atın terkisine atılıp subay koğuşuna götürüldüğü ve sessizce ırzına geçildiği de gerçek değildi. Kızın dürüstlüğünün onu sessiz sedasız başışladığı da gerçek değildi; direnci eriyip hazza dönüşmüş o güne kadar erkek eli değmemiş kolları boynuna dolanmış ve nemli ağzı mırıldanıp durmuştu, tıpkı son geceki gibi mırıldanıyordu; evet, evet hoşuna gitmişti, Artemio ile sevişince zevk almış, sevmişti bu işi, dahası istiyordu, onca mutluluktan ürkmüştü. Regina; kendinden geçmiş, coşkulu Regina. Duyduğu zevkin gerçekliğini sessizce kabullenmiş ve Artemio’yu sevdiğini itiraf etmişti. Deniz durgun suda yansıyan yüzlerinin masalı, daha sonra Artemio da onu sevince, utanç kaynağı olabilecek anıların unutulması için uydurulmuştu. Yaşamının kadını, Regina. İştah uyandıran, kıvrak, kısrak gibi kadın. Sürprizlerle dolu beyaz büyücü. Bahanesi, kendini haklı göstermeye çalışan tek sözü olmayan kadın. Hiçbir zaman canı sıkılmayan , hiçbir zaman yakınmalarla baş ağrıtmayan, ve her zaman hazır beklemekte, bu köyde değilse de mutlak ötekinde. Ağaçtan sallanan o kaskatı gövde bir düştü, yok olacaktı ve Regina’yı bir sonraki köyde kendini bekler bulacaktı. Her zamanki gibi. Köyden çıkmış, güneye gitmişti. Federal ordunun cephe hattından süzülmuş, bir sonraki kasabada oda tutmuş olmalıydı. Evet, Artemio’nun kuşkusu yoktu; çünkü ne Regina onsuz yaşayabilirdi, ne de o Regina’sız. Öyleyse, yapılacak iş yola koyulmaktı. Gelecek mola yerinde Regina ile buluşabilmesi için atına atlamalı, silahına sarılmalı, dövüşe girmeliydi. (1)

Yukarıdaki uzun paragraf, Carlos Fuentes’in Meksika tarihini ölüm döşeğindeki Artemio Cruz’un kendisiyle yüzleşme prizmasından aktardığı ünlü romanından alınmıştır. Bu paragrafta Latin Amerika kültüründeki savaş, devrim, aşk gibi evrensel temalar kadar kadın-erkek ilişkileri ne kadar vurucu şekilde anlatılmaktadır. Alıntılanan sahne, eserin başkişisi Teğmen Cruz’un savaş/devrim günlerinde sevgilisi Regina’yı karşıt güçler tarafından ağaçtan darağacına – diğer köylülerle birlikte – asılmış bulunca; koşup Regina’yı kucaklayışından sonraki ruhsal anaforlarını işlemektedir.

Siz de benim gibi Latin Amerika sanatı – resim , edebiyat, müzik, dans-*aficionado*’su (tutkunu) iseniz, o zaman siz de tüm eserlere sinmiş cinsellik vurgusunu ilk başta hayli yadırgamışsınızdır. Sadece tangoların güftelerinde değil, Rivera’nın tablolarından Amado’nun romanlarına değin seks unsuru nedense hep ön plandadır. İlginç olan ise söz konusu erotizmin sanat eserinin genel üslubunu belirleyen Latin “ büyülü gerçekliği ” içinde nasıl da olağan ve doğal, adeta vazgeçilmez görüldüğüdür. Aynen Rivera’nın *Manolyalar Arasındaki Çıplak* resminde olduğu gibi, Latin erotizminin estetikleştirilmiş dokusunda – kimbilir belki de bana öyle geliyor- müstehcenlik göze batmaz , hele “ müstekreh ” asla sayılamaz. Nobel ödüllü Gabriel Garcia Marquez’in romanından beyazperdeye uyarlanan *Kolera Günlerinde Aşk*’ı,

hatta yukarıda andığımız Meksikalı Rivera'nın yine ressam olan eşinin hayatını işleyen iki Oskar ödüllü *Frida*'yı eğer görmüşseniz, sanırım yine kanınız değişmeyecektir.

Eğer yukarıdaki girişte biraz sizin adınıza konuşmuşsam ; isterseniz bir çekinceyi de hemen ekleyeyim: Burada Latin sanatında kendini dışa vuran cinsel ilişkilerin niteliğinin “ püriten ” bir etiğe farklı, aykırı, hatta sapkın gelebileceğini yadsımak istemiyorum. Örnek vereyim : Amado'nun filme de çekilen “ Tarçın Kokulu Kız ”'ı eşi Nasib'i aldatmıştır. Ve romanda erkeğe verilen öğütlere bakınız: “ Ne budalalık, ne akıl almaz şey; yattıkları kadın başkasıyla da yattı diye erkekler niye üzüldülerdi? Anlayamıyordu. Bay Nasib, diliyorsa gidip başkasıyla yatabilir, başkasının kollarında uyuyabilirdi” (2). Ama, Latin Amerika'da kadın-erkek eşitliği, modernitenin kabullerine sahip değildir ! Şimdi yine aynı yazarın *Pusu* adlı romanındaki kahramanın duygularını işleyelim. Genç kız falcıya gitmiştir. (Falcıya niye gidilir ki?)

“ Senin olmasını istiyorsun değil mi ? Başka biriyle olmasın. Bir iki yüzlük ver de sana bir dua edeyim, başka hiç kimseyi istemez sonra. ”

“ Niye yalnız benim olmasını istiyorum ki? ” Bir an irkildi.

“ Kimi isterse onunla olur. ”

Çingene kadın, kızın ciddi yüzüne baktı şaşkınlıkla. Hepsinin istediği ilk ve tek olmak, ondan başkasının olmamasıydı; rakiplere lanetler yağdırır, falcı ve büyücülere koşarlardı. Kızdaki anlaşılmağa bir açıklama arayarak baktı kederli yüzüne, şaşkın şaşkın sordu.

“ O halde ne istiyorsun ? ”

“ Benden bıkmayıp bıkmayacağını bilmek istiyorum. Günün birinde usanacak mı benden ? ”

“ Bir iki yüzlük ver, çingene kadın söylesin sana. ” Paranın aşkıyla, daha inandırıcı olmak için “ kan ve ölüm görüyorum ” dedi.

“ Hepsini bir kere de söyle. Tüm hayatı boyunca sevecek mi beni ? ”

Sesindeki keder duygusu çingenenin kalbini deldi. Her zaman söylenen, alışılmış şeyleri bırakıp, kızın duymak istediklerini tahmin etti.

“ Tüm hayatı boyunca. ”

“ Ölümden bahsettin teyze. ”

“ Onun kollarında öleceksin ” diye fısıldadı. (3)

Yukarıdaki alıntıda geçen aşk, hüznün ve ölüm temaları bize Latin karakterini daha yakından tanımamıza yarayacak anahtarlar olacaktır. Onun kişilik/ kimlik şifrelerini çözebilmek için Nobel ödülü sahibi Meksikalı ünlü şair Octavio Paz'ın bende hayranlık uyandıran denemesinin sayfalarını aralayalım. Paz, İspanyol ve yerli kanları taşıyan bir melez (*mestizo*) olarak kendini bulmaya çalıştığı labirentlerde ulusunun portresini öylesine çarpıcı bir şekilde ortaya koyar ki, savları sanki tüm Latin Amerika kıtası sakinlerini kapsar gibidir. Benlik (ya da aidiyet) idraki zaman zaman bütün halklar için sorun oluveriyor. Ama, Paz, “ bizim halkımız...(bizzat) kendisi için de sorundur, hem de çözümü olmayan sorun” diye sözbaşı yapar. (4) Pekii, nedir Latin Amerika halklarının sorunsalını, diğer halklardan daha kronikleştiren ? Cevabı tarih laboratuvarında gizlidir. Öyle ki, Paz'a göre Meksika tarihi, yitirdiği ana- babasını, soyunu- sopunu arayan “ insan”ın öyküsüdür. Bu insan sömürgecilerce katledilmiş, yani öksüzleştirilmiş, yetimleştirilmiş; kısacası yalnızlığa itilmiştir. Yalnız insan için yaşam(ak) bir mücadeledir. Kaderi kabullenmek de, ona direnmek de erkekçe bir duygu, dahası içinde saldırganlığı da tahrik edebilecek bir hal ise Paz, Meksikalıdaki bu davranış kalıbını derhal “ maçoizm”le tanımlayacaktır: “ Meksikalı *macho* (maço) içine kapanık, kendisini ve ona emanet edilmiş herşeyi savunmaya hazır olan yürekli bir varlıktır. Erkeklik düşmanının silahına aldırılmamakla ve yaşama boş vermeye ölçülür.”(5)

Ulusal kimliği “ bıçkın ” erkeğin belirlediği bir kültürle karşı karşıyayız. Ya kadın? Kadın erkeğin düş gücüyle biçim bulacaktır. Başka bir deyişle, Latin kadını başlı başına bir varlık değil, erkeğin uzantısı olarak algılanmaktadır. Kendi kendisinin efendisi değildir. Olamaz da. Çünkü, kadın erkek(si) toplumun onun için yarattığı imge kafesinde tutukludur. Meksikalı erkek, kadını bir araç gibi görür; erkeğin istediklerini yerine getirmek; ahlakın, toplumun ve de yasaların belirlediği işleri yapmakla görevli bir araç! (6) Kadın, ister fahişe, tanrıça, ermiş, kapatma, eş ya da evlat olsun; hep “ edilgen”dir, maçoizmin dünyasında...

Aslında bunlar, Batılı sosyal bilimcilere bakılırsa, geleneksel toplumların hepsinde var olan bir “stereotip”i çağrıştırmaktadır. Öyleyse, Meksikalı evrensel sayılabilecek bu takıntıda hiç de yalnız değildir, diyebilirsiniz. Hatırlatalım, bir farkla ki, Meksikalı erkek için – Paz’ın deyimini de kullanıyorum – kadın “öteki”dir! Ötekileştirilmiştir. (7) Nedeni Meksikalının coştuğunda patlattığı bir çığlıkta gizlidir: “ *Viva Mexico, hijos de la Chingada !* ” (Yaşasın Meksika(lılar), vay gidi... Irzına geçilmiş ananın oğulları!) Hangi millet kendi için bu cümleyi reva görür ? Ne var ki, o cümle Meksikalı için “ savaş narası ”dır; “ düşteki düşmana sıkılmış kurşun, gökteki gürlemedir. ” (8)

Kökene hakkında çelişik savlar olsa da *chingar* sözcüğü (“çingar çıkarmak ” gibi) saldırı, çatışma, tecavüz anlamlarını içermekte. Kısacası *chingar* bir başkasına karşı şiddet kullanmaktır. Paz, sözcüğün anatomisine inerken şunları eklemekte: *Chingar* erkeksi ve acımasızdır; deler, batırır, keser, yaralar ve kirletir. *Chingada*, yapana acı, utanç ve nefret verici bir doyum sağlar. *Chingon* (= *chingar* çıkaran/ yapan kişi) “maço”dur, “ erkek ” ; acısını çeken kişi (*chingada*) ise dişidir.(9) Meksika argosunda, demek ki, *chingada*, zorla açılmış, saldırıya uğramış, işgal edilmiş “ ana”dır veya kadındır.

Kimdir bu *chingada* ? Tarihi veriler bizi İspanyol işgalci Cortes’in metresi yerli kızı Dona Malinçe’ye götürmekte...Malinçe kendi isteğiyle ya da baskı altında kendini düşmana vermiş; daha sonra da tecavüzcüsü tarafından çocuklarıyla terk edilmiştir. Amerika’nın asıl sakinlerinin işgalciler tarafından katledildiğini; Meksikalı soyunun da Malinçe’nin çocukları olarak *chingada*’dan ürediklerini varsayarsak; o zaman Latin(lerin) trajedisini anlamak/resmetmek kolaylaşacaktır. Meksikalı ressam Antonio Ruiz’in tablosuna (Tablo no:5/1) göz atınız. Bu tabloda neler anlatılmaktadır, sizce? Meksika’nın Malinçe’nin düşünde oluşumunu, desek...

Malinçe’nin onursuzluğunu ve ulusuna ihanetini Meksika halkı unut(a)maz. Ancak, kaderin sunduğu bu ikilemde, Meksikalı bizzat o ananın oğlu olarak da belirlemektedir. İşte, Meksikalı “ *Viva Mexico, hijos de la chingada !* ” diye haykırırken, kimbilir belki hem anasını hem de melezliğini inkara kalkışmaktadır. Ama, nereye kadar? Şimdi sizi Amado’nun *Ölü Deniz (Mar Morto)* eserine götüreceğim. Romanda denizcilerin en korkusuzu yerli asıllı Guma’nın aşkı anlatılır. Guma biraz önce yattığı kadının yanına uzanmıştır. Düşünmektedir:

(Kız) çok gençti, ama yaşlanmakta gecikmeyecekti. Kendi anası da aynı hayatı yaşamıştı. Çok acınacak bir yazgıydı...

“ Bu hayata girmek için çok genç olduğumu düşünüyorum.”

“Felaketin yaşı yoktur.”

“ Kaç yaşındasın ? ”

“ On altı. Neden ilgilendiğini sorabilir miyim ? ”

“ Çok gençsin ve şimdiden bu hayatın (fahişelik- mkö) içindesin. Dinle, bir kadın tanıyorum...(Anasını hatırlıyordu)...Çok çabuk ihtiyarladı...” Acımişti kadına...Elini kadının omuzuna öylesine incelikle koydu ki, kadın dönüp baktı ona :

“ Özür dilerim.”

“ Tanıdığım kadının kim olduğunu biliyor musun ? Anamdı.Onu gördüğüm zaman çok gençti, ama batık bir tekne gibi yıpranmıştı...Güzelsin, küçük bir kızsın. Niçin buradasın? Niçin gitmiyorsun? ”

Anasıyla konuşan bir oğulun sesi gibi okşayıcıydı sesi. Annesine söylemek istediklerini ona söylüyordu.

“ Nereye ? Burada bir bataklığa düşüyor insan. Tutunacak bir ağaç dalı yok. Bir sap ot bile yok...Buradayım, çünkü utanıyorum...Alnı karalı olarak ayrıldım memleketten. Çocuğum öldü.(Guma) elini kızın başına koydu. Sessizce hıçkırıyordu, başı önüne düşmüştü.

“ Peki ,söyle (senin için...mkö) ne yapabilirim ? ” (10)

Cortes-Malinçe ilişkisi (ve onun gibi niceleri) ulusal kimlikte nice gizli çatışmaların ve ruhsal anaförlerin kaynağı olmaktadır, anlaşılın. Fahişe ana saplantısı Amado'nun dışındaki romancılarca da işlenmiştir. Örneğin Fuentes'in Mexico City'i anlattığı *Yanık Sular* kitabında “ Analar Günü ” adlı öykü beni çok etkilemişti; iki kez okudum. Bu kısa hikayenin, dikkatle okursanız ve eğer o ülkenin tarihini biraz biliyorsanız, çok “ yüklü ” olduğunu görebilirsiniz. Neyse, dede-torun, felekten bir gece çalmak üzere geneleve giderler. Emekli general dedemiz, kadınla (Judith) başbaşa kalır; ama beceremez. Odaya torun girer ve ...

Judith'i boynundan yakaladım, kolunu arkaya kıvırdım.

Omzuma geliyordu orospu, bağırıyordu, suç benim değil, tüm becerimi gösterdim, elimden geleni yaptım, kazıklamadım, ama hep öyle bakıyor bana, isterse parasını geri veririm, ama bana öyle hüzünlü bakmasın, canımı yakma , rica ederim, bırak beni.

Kolunu daha çok kıvırdım, kıvırcık saçlarını iyice karıştırdım, haykıran yabanıl kedi yüzünü görüyordum aynada, gözleri sıkılı, elmacık kemikleri yukarıda, dudaklar gümüş rengine boyalı, küçük, ama seyrek dişler, sırtı ter içinde.“ Annem buna mı benziyordu ? Orospu anne bunun gibi midir? Bunu mu söylemek istediniz dede ? ” (11)

“ Ana” yı red ile sahipleniş sendromuna ileride tekrar döneceğiz. Analizimizi adım adım sürdürürken öncelikle – şu aşamada- kaydedelim: Bu günkü Meksikalının dramı, ne anasoylu (yerli) , ne de babasoylu (İspanyol) olmak istemesinde yatmaktadır. O nedenle Meksikalı “ yalnız”dır; kendini yalnızlığa mahkum etmiştir. Öyle de olsa yaşamalı, hayatla vuruşmalıdır. İşte, tam da bu bağlamda kader ona yeni bir pusu kurmaktadır.

Anlatalım: Yukarıda Cortes'e “ kendini sunduğu ” için Malinçe'nin ulusal bilinç tarafından kınandığını işlemiştik. Pekii, ya baba ? İlginçtir, ana (ya da kadın) “ öteki” leştirilirken, baba da (=Cortes) *chingar*'ı yapan/çıkarın kişi olarak maçoluk tahtına yükseltilmektedir. Latin kültüründe kutsanan “maçoluk”, cilveye bakınız ki, düşman(ın)ın davranış biçimiyle özdeşleşmek ve ondan türemek gibi vahim bir sonucu doğurmaktadır ! (12) Çarpıcıdır: Meksikalının bilinçaltında ana aşağı görülürken , baba da – maçoluğu dolayısıyla – yüceltilmektedir ki, bu dram – Paz'ın da ifade ettiği gibi – Meksikalıya özgü başka bir örneği var olmayan bir tutumdur. Sıra bu sıradışı tutumun nedenlerini sorgulamaya gelmiştir. Hıristiyanlığın “ilk günah” inancıyla pekişen Malinçe miti, nihai analizde, Meksikalıyı bu topraklarda garibanlıktan , itilmiş/kakılmışlıktan kurtulmak için geçerli akçenin / yöntemin bundan böyle Cortesci davranış biçimi olduğuna inandıracaktır. Hayatı sürdürebilmek için savaşırken maçoluk, Sosyal Darwinciliğin Latin versiyonu haline gelecektir, burası kesin ! Meksikalı (ve bu virüsün bulaştığı diğer Latin Amerika halkları) maçolukta tam bir yaşam (ve ölüm) felsefesi bulmuş; bir güç ve iktidar kavgası diye nitelendirilen sosyal (-siyasal) alemde kendini, “ bıçkınlaştırarak ” kanıtlama ve kabullendirebilme güdüsünü benimsemiştir. Cinsel düzlemde dahi...

Tecavüz olgusu, Latin Amerika'ya *conquistador*'larla girmiş; onları takip eden göçmenlerle yüzyıllarca sürdürülen bir sosyal gerçekliğe dönüşmüştü. Yerliler, köle siyahiler, *criolle* kadınları da sırayla bu akıbetten kendilerini kurtaramayacaklardır. 1556'da bir

gözlemci şöyle yazmakta: “ Kızılderili kadınlar rulet, zar ya da iskambil kağıtlarıyla kazanılan şeylerdir, ormana düzenlenen seferlerin ganimeti, düello ve cinayet güdüsüdürler. ” (13) Yerlilerin yatağa nefretle girdiklerini itiraf eden gözlemci, onların bu kaderi kabullenmeyerek çocuklarından memelerini esirgediklerini, hatta kendilerini astıklarını da kaydetmektedir. Afrika’ dan getirilen köleler için ise kaçış yoktur: “ Zenci kızını beyaz adamın yatağında oyuncak olsun diye büyütür. ” (14) Brezilya’ da bir atasözü vardır: “ Beyaz kadın evlenmek, yerli kadın yatmak, zenci kadın çalıştırmak içindir. ” (15) Tecavüze uğrayan kadının geri kalan ömrünü genelevde geçirmesi tek seçeneğidir. İşte, bu kıtada kadınlar arasında ondört- onaltı yaşlarından başlayarak fahişe olma korkusu egemendir. O nedenle dünyanın bir ucu olan bu yerde bir adama yaşıyor olmak sadece ehven-i şer değil, güvenli bir statü şeklinde bile değerlendirilmekteydi. (16)

Yukarıda aktardıklarımızla Latin Amerikalı kimliğine haksızlık yaptığımız sanılmasın. Genç kızların daha çocuk yaşta tacize maruz kalabildiği bu kıtanın tarihinde “ aile ” kurumu fevkalade saygın bir konuma sahiptir. Hem de tüm sosyal katmanlarca... Orozco’nun Meksika ailesini resmettiği tablolarla kıvançta ve tasada “ bir ” olabilme/kalabilme duygusu ne kadar da sentimantal fırça darbeleriyle işlenmiştir. Ayrıca, maçoğunun bile fedakar bir aile babalığını kavram olarak içerdiğini hatırlatmak isteriz. Öyle ki, Latin Amerika’nın evrimini işlediğimiz bölümde Freyre’nin Brezilya tarihi ile ilgili tespitleri ışığında ataerkil bir sistemin nasıl patrimonyalizmin koruyuculuğuyla dokunduğunu vurgulamıştık. Şeker kamışı, kakao ve/ya kahve plantasyonlarının çevresinde kurulduğu malikanelerde bir tür *familizm* (= ailecilik) egemendir. (17) Erkeğin babalığı sadece İspanyol asıllı kendi ailesini değil, yerliler ve zenci köleler dahil plantasyonun her sakinini sarıp, sarmalamaktadır. Kısacası, plantasyon tam anlamıyla bir “ aile işletmesi”dir. Evet, Brezilya’ da ırksal ve etnik farklılıkların kabulü diğer Latin Amerika coğrafyasına göre daha kolay gerçekleşmiştir; ama yine de ailenin bu kıtada toplumu ayakta tutan birincil acenta olduğunu rahatlıkla kaydedebiliriz.

Freyre plantasyonlardaki yaşamı “olumlularken”, İspanyol yerleşimcilerin yerli kadınlardan yıkanmayı, kişisel hijyeni, gastronomiyi, hatta ev dekorasyonunu- hamak, örneğin bir yerli yatağıdır- öğrendiğini itiraf etmektedir. Bu açıdan, Freyre’ye göre, yerli kadınlar “ kültür taşıyıcısı ”dırlar, Brezilya tarihinde...(18) Yine Freyre, zenci kölelere beyaz İspanyolların davranışını irdelerken, söz konusu yumuşak tutumun Müslümanlardan devralındığını itiraf eder. İberyaya yarımadasındaki Endülüs kültüründe cariyelere ve halayıklara yönelik alışkanlıklardan esinlenilmiştir. (19) Dahası, zaman içinde ırklar arası evlilikler artmış, renkler nesiller arasında açıldıkça ayrımlar da ortadan kalkmıştır. Öyle ki, zaman gelmiş kökenine bakılmaksızın plantasyonu artık hanımağaların bile yönettiği devirlere (ya da örneklere) varılmıştır.

Ülkesi (hatta kıtası) ile ilgili tüm peşin hükümleri “ aklama” çabasına karşın Freyre, herşeye rağmen olumsuzluklara gözlerini kapatmayacaktır. *Casa grande* (= malikane) lerede buluşa ermiş beyaz erkek çocukların zamparalıklarını köle kızlarla ve fahişelerle nasıl parlattıklarını, bu arada cinsel sadizm olaylarına da sıkça rastlandığını ve Cizvitler dahil yöredeki Katolik ruhbanın aleni olarak zenci kadınlarla düşüp kalktıklarını da teslim edecektir. (20) *Fazendalardaki* cinsel yaşamı en vurucu biçimde dile getirenlerden biri de Isabel Allende’dir. *Ruhlar Evi* adlı ünlü romanında XIX. yüzyıl Şili’ sine götürür bizi...Eserin başkişilerinden Esteban Trueba yörenin astığı astık patronlarından. Şehveti azgındır.

Çiftlikte yeni yetmelikten ergenliğe geçip de onun ormanlara, ırmak kıyısına ya da oyma demir karyolasına sürüklediği kız yoktu...Çoğunlukla gün inerken, tarlaların arasında uygun bulduğu bir yerde, gözle kaş arasında sahip oluveriyordu onlar. Gizli kapaklı davranmak zahmetine katlanmıyordu, çünkü kimseden korkusu yoktu. (21)

Trueba “yöreye piç tohumları ekip, kin ve nefret biçti; dağarcığına tepeleme günah yığıdı ” diye yazan Allende, kendisine insani değerler hatırlatıldığında, bu öğütleri patronun“ kokuşmuş, Bolşevik fikirler ” diye terslediğini de kaydedecektir. Trueba’ya bakılırsa köylüler – yerliler , zenciler- cahil ve nankördürler. “ Yönetirken sert olacaksın, başka dilden anlamaz onlar...Daha götlerini temizlemesini bilmezler, ama oy hakkı istiyorlarmış.” (22) Trueba’nın ve onun gibi zenginlerin *haciendalar*ında (= büyük çiftlik) yaşayan beyaz kadınların ise nasıl bir dolçe vita içinde yaşadıklarını anlatır Allende... Zengin bayanlar , “ Çarliston havası, yepyeni caz ritimleri, foksrot müziğiyle ve harikulade ayıp sözlü zenci *cumbias*’larla dans ederek eğleniyorlardı” derken hemen zihnimde Rivera’nın sosyetik hanımları hicveden tabloları geliverdi... Devamla , Allende’nin şu satırlarında da aradığımı özellikle “ mim”lemek istiyorum: Sosyetik bayanlar “ saçlarını erkekler gibi kesip yüzlerini *fahişeler* (imleme benim –mkö) gibi boyuyor, sigara içerek baca gibi tütüyorlardı, korse giymeyi de bırakmışlardı. ” (23)

Allende’nin *hacienda* portresi bu saptamalarla bitmiyor. Malikanelerin erkeklerin – o maço patronların- eğlence hayatında kulüpte eski Roma’yı hatırlatan iştret alemleri ve de horoz dövüşleri vardı. Akşam olunca toprak sahipleri “ Kırmızı Fener” (li) sokağı da basarlarmış. “ Burada on iki yaşında kızlarla genelevin eşcinseliyle...dans ederlerdi .” Trueba, Allende’nin aktardığı kadarıyla, pek fahişelerle düşkün bir erkek değilmiş, ama kızlardan en güzel dans edeniyse – Transito Soto – birlikte olmaktan zevk alıyormuş. Şimdi, beklediğim cümle geliyor: “ Bir keresinde kız ona (Esteban Trueba’ya) hayatta çok ilerleyeceğini söylemiş, bu da Esteban’ı eğlendirmişti. (yani güldürmüştü- mkö) “ Ömrümü Kırmızı Fener’de geçirecek değilim,” demişti Transito. “ Başkente gideceğim, çünkü zengin ve ünlü olmak istiyorum. ” (24)

Bu son alıntıdaki temaya ilerleyen sayfalarda döneceğiz; ancak, şimdi analizimizi sürdürürelim. İlk, şunu belirtelim: Latin Amerika’da yekpare değil, maço luk kültürünün raconu olsa gerekir, çoğul ahlak anlayışları bulunmaktaydı. Açarsak; “ Senyör ” için ayrı, ailesi (eşi ve kız evlatları) için ayrı, yoksullar (yerliler, zenciler, melezler) için ayrı etik kategorilerinden bahsedebiliriz. Bu birinci tespitimiz...İkinci olarak da vurgulamak isteriz ki, söz konusu kompartmanlaştırılmanın çoğu zaman – paradoksal gözüke de- geçirgenleştiğini, hatta örtüştüğünü (veya kesiştiğini) de görmekteyiz. Burada ne demek istiyoruz, örneklemeyle aktaralım. Kadınların kökeni ta Malinçe’ye giden tarihsel travma nedeniyle aşağılandığını yukarıda vurgulamıştık. Buna rağmen, kadın, Latin kültüründe yine de saflığın sembolüdür. O nedenle eşten eve kapanması, kız evlatlardan ise bakireliğini koruması için erken yaşta evlenmesi beklenir. İlginçtir, yukarıdaki tespitlerimiz ışığında maço, kirli bir dünya ile savaşmak için kirlenmeyi göze almıştır; ama – ona göre – toplumda, demek ki, temiz kalması gereken kadın’dır; aynen “ bakire” Meryem gibi ! Başka bir deyişle, bu toprakların kültüründe ahlak kadından sorulur. Ahlaka kaynaklık eden din, dahi!...Amado, boşuna “ kilise (sadece) kadınlar için(dir) ” diye yazmamıştır. (25)

Nereden nereye geldiğimizi düşününüz. Latin kimliğinin dolambaçlıyken daha pek çok sürprizle karşılaşacağız. Bu kültürdeki kadın ve din eksenine biraz daha eğilirsek, yukarıdaki “ kilise kadınlar içindir ” gizinin ilk kapısını aralamış olacağız. (İkincisini “ kurtuluş ilahiyatı ” ile ilgili bölüme saklıyorum .) Şöyle ilerleyelim: “ Dindar ya da ermiş kadın ” kültü, Amerika topraklarının ta Kolomb öncesine kadar uzanan (ve günümüze kadar süregelen) bir olgusudur. Latin Amerika’ya yolu düşen bir turist mısır (yiyeceğinin) kutsallığını mutlaka duyacaktır. Bizim Anadolu uygarlıklarındaki “ Toprak Ana”nın Latincesi olan Mısır Ana’yı da... Mısır Ana’nın öyküsünü kızıma üniversitenin yakınındaki kitapçıdan temin ettiğim *Klasik Dünya Masalları*’ndan (26) okumuştum. O sevdi, bakalım siz de beğenecek misiniz? (Kısaltıyorum, tabii ki) Bir zamanlar Amerika kıtasının güneyinde yerli erkekler ya savaşır ya da savaşa hazırlanır; ailelerini ihmal ederlermiş. O kabilelerin birinde bir kadın, oymağındakiler için ne pişireceğini doğada ararken, bir bitkiye rastlar. Adına mısır

derler. Tadına da bayılırlar. Erkeklerin savaşa gittiği bir dönemde mısırlara bakmak her zamanki gibi kadınlara kalmıştır. Güneş yakıcıdır. Mısırlar ya kavrulurlarsa ? Gölge de yoktur ki! Mısırı bulan kadın mısırları toplar ve Tanrı'dan kendisine yardım etmesini diler. Bir anda kadın geniş gövdeli kocaman bir ağaca dönüşür, verdiği gölgeyle mısırlar kurtulur. Kadın – ona Şekerciboyası adını verirler – ulusu için kendini feda etmiştir. Bu örnek davranış , savaştan dönen erkek yerlilere ders olur. O günden sonra ganimet için savaşmayı bırakır, çiftçi olur, eşlerine yardım ederler. Masal kitabı Mısır Ana'nın öyküsüne ne güzel de bir başlık koymuş: “ Aile Hazinedir .” Bir Latin Amerika “ klasiği”...desek !...Çünkü, bizim kitabımızda sık sık tablolarına yer verdiğimiz Meksikalı ressam Rivera da kadınları, çiçekler kadar mısırlarla da çizmeyi ihmal etmemiştir. Hem de fazla erotikleştirmeden...

Amerika'nın “ otonkton ” ahalisi ya da ilk sakinleri olarak bilinen yerlilerin OrtaAsya şamanlığını anımsatan/ yansıtan inançları olduğu zaten bilinmektedir. Bilinmeyen ise Latin “ ruhgüder ” lerinin kadın oluşlarıdır; hiç olmazsa Kolomb sonrası dönemde...*Chicano* (Yerli Meksikalılar) edebiyatının babası sayılan Rudolfo Anaya *Kutsa Beni Ultima* adlı romanında işte tam da söz ettiğimiz şaman kadınlardan birini ele almaktadır. Ultima, yazarın da tanıdığı, bir “ şifa dağıtıcısı ”dır. Kitabı okumayı size özellikle salık veriyorum, Anaya'nın önsözünden şu satırları da ekleyerek:

Geleneksel New Mexico köylerinde Ultima gibi kadınlar vardı. Köylerde doktorların olmadığı dönemlerde ebeler bulunurdu. Masaj yaparlar, kırık kemikleri yerleştirirler; bölgedeki şifalı bitkileri tanırlar ve onları çeşitli hastalıkların iyileştirilmesinde kullanırlardı. Bu şifacıardan bazıları cadıların lanetlerinin kötü etkilerini ortadan kaldırmak için yoğun arınma törenleri yönetirlerdi. Bugün akıl sağlığı ile ilgili bir sorunda psikiyatra gidebilirsiniz. Ancak New Mexico'da dört yüz yıldan uzun bir süre, benim “ kadın savaşçılar ” dediğim şifacılar parçalanmış ruhların onarılmasına yardım ettiler. (29)

Kolomb'dan sonra kıtaya zenci kölelerle birlikte yine şamanımsı özellikleri baskın Afrika dinleri de girecektir. Bu kez sizi Brezilya'nın bugün dahi tüm egzotizmini koruyan ve kuzguni tenlilerin çoğunluğu oluşturduğu Bahia bölgesine götürelim. Sao Salvador'dayız. 1939'da Kuzey Amerikalı kadın antropolog Ruth Landes yörede alan araştırması yapmaktadır ve yazar Galeano'nun “ Tanrının Kadınları ” diye adlandırdığı “ ermiş” lerle karşılaşır. Terreiro denilen tapınaklarını ziyaret eder ve gördüklerini şöyle not eder: “ Bu tapınaklarda Afrika tanrılarını bedenlerine kabul edenler hemen hemen her zaman kadınlardır, siyah dişi rahipler. Bu şahane giyimli, top gibi yusuvarlak kadınlar o cömert bedenlerini, konukluğu zevkli olan bir ev gibi sunuyorlar. Tanrılar bedenlerine girip, içlerinde dans ettikçe bu tanrı tutkunu rahibeler halka cesaret ve avuntu sağlıyorlar; dudaklarından kader sözcükleri dökülüyor. ” (28) Böylece bu araştırmamıza neden “ Kaderle Dans ” adını yakıştırdığımız da anlaşılabilir olmaktadır !

Landes'in konumuzla ilintili olarak bir başka saptamasının altını çizelim: Antropoloğun gözlemlerine bakılırsa, Bahia'nın siyah rahibeleri *koca* değil, *sevgili* kabul etmektedirler. Resmi nikahın özgürlüklerini kısıtlayacağını düşünmektedirler. “ Hepsi de başları dik, bedenleri baygınca salınarak tüm dünyalarının kraliçesiymişler gibi dolanıyor ve erkeklerini, tanrıları kıskanmanın benzersiz azabına mahkum ediyorlar. ” (29) Söz konusu gözlemin, psikanalitik çözümlemelere gerek kalmayacak kadar anlaşılır olduğunu düşünüyorum.

Bir süre önce Kabalcı Kitabevi'nde *Dances of Ecstasy* (= Esrime Dansları) adlı iki bölümlük bir müzik DVD'si bulmuştum. Michelle Mahrer ve Nicole Ma isimli iki Avustralyalı kadın filmci dünyayı dolaşarak mistik dansları çekmişler. Yaptıkları belgeselde Nijerya, Afrika'daki Yoruba ayini ile Latin Amerika'daki *Candomble* töreni de görüntülemekteydi.Ritm ve raksın benzerliklerinin yanı sıra dikkatimi çeken unsur, her iki

ritüeli de yönetenlerin, yukarıda Landes'in işaret ettiği, “ siyah keşişler ” oluşlarıydı !.. Bu konuya ileride müzikle ilgili kısımda tekrar döneceğiz; ancak şunu vurgulamadan geçemeyeceğim. Belgeselin yapımcıları, “ mistik dansın ” modern insanın ruhsal dinginliği için en etkin terapi olduğunu işliyorlar ve bu konuda uzman olan Gabrielle Roth isimli bir kadın dansçı ve koreografin NewYork'taki atölyesindeki çalışmaları övüyorlardı!

Yerli şamanlar, kuzguni keşişler...derken Latin Amerika'nın yine yaşayan bir efsanesine değinmeden geçemeyiz: Guadalupe Bakiresi. Bu, üç katmanlı bir kimlik buluşmasıdır. Hem ana, hem kraliçe, hem de Meksikalıların tanrıçası olan Guadalupe Bakiresi, Kolomb öncesinde Azteklerin Tonantzin'iymiş. 1531'de Tonantzin'e adanmış Tepeyac tepesinde tekrar zuhur etmiş. Anlatılanlara göre, bugün Mexico City merkezinden bir bulvarla ulaşacağınız Üç Kültür Meydanı'na bakan o tepede Juan Diego adlı okumayazma bilmeyen bir yerliye görünür, Guadalupe Bakiresi. Dördüncü karşılaşmalarında Azize, Juan Diego'ya elindeki çiçekleri verir. Yerli bu çiçekleri elbisesine ilişirir. Sonra, elbiseyi çıkartırken üzerine Bakire'nin yüzünün çıkmış olduğunu farkeder. Esmer tenine karşın halk onu Hz. İsa'nın annesi Meryem Ana ile özdeşleştirivermiş. Böylece, Guadalupe Bakiresi Meksikalıların “ Ave Maria, Avé, Ave! ” diye yakararak himmet dilendikleri kutsal bir figür olmuş. Hala öyledir. Öyle ki, Latin Amerika'nın bağımsızlığını işlerken andığımız Peder Miquel Hidalgo kiliseden Guadalupe Bakiresi'nin heykelciğini alıp, bir mızrağın ucuna bağlamış, “ Bin yaşasın Guadalupe Bakiremiz! Kahrolsun İspanyol köpekler ! ” diye haykırarak Katolik sömürgecilere karşı kutsal isyanı başlatmıştır. (30) Bugün Tepeyac Tepesi'nin eteklerinde bulunan Guadalupe Kilisesi'ne dilek dilemek üzere yığılmış kalabalığı yarararak girebilirsiniz, içeride Azize'nin yüzünün yansıdığı kumaşı görebilirsiniz!

Maçoizmden Meryemizme (*Marianismo*'ya) salınımın bu durağında, Kutsal Bakire'nin dini tablolarla defalarca yansıtılan o hüznü simasının, Latin Amerikalı ressamların çizdikleri kadın figürlerine nasıl tıpatıp aksettiğini hiç olmazsa bir örnekle dahi olsa belgelemek isterim. Yandaki tablo XIX. yüzyılda kıtayı kana boğan meşum Paraguay savaşını göstermektedir. Uruguaylı ressam Juan Manuel Blanes (1830- 1901), ellerini kavuşturmuş, gözlerini yere dikmiş, üzgün ve yalnız bu *mestizo* kadını nasıl da *Marian*laştırmıştır /Meryemleştirmiştir (Tablo no : 5/2). Eğer Delacroix 1830 komününü, bir göğsü açılmış *Marian* (Meryem) ile kişiselleştirmiş ve o *Marian* da eğer Fransız ulusunun paralarına kadar nakşedilen simgesi olmuşsa; Blanes'in *Marian*'ı da (Meryem'i de) sadece Paraguay kadınına değil, ileride tüm Latin kadınları temsil edecek bir Meryem'e dönüşmüştür.

Dolayısıyla, Latin kişilik ve kimliğini Mariansız resmetmek mümkün değildir. Çilekeş kıtanın tüm ıstırabını yine kadın taşımaktadır. Bu rol, erkeğe/maçooya değil; ona yakıştırılmıştır. Ve bu kültürde kadın imgesi, ıstırabı en soylu biçimde – aynen Meryem Ana gibi – yüklendikçe, erkeğin saygısını kazanacak, onun nezdinde yüceleşecektir. Böylece, kadın giderek gizemlileşecek, mistik bir hava bulacak; kısacası, tapınılan varlık haline gelecektir.

Aşk / nefret sendromunun izdüşümünde kadının, Latin Amerika'da bir yanda fahişe kültü ile aşağılanırken; diğer yanda Meryemleştirildiğini görüverdik. İlk bakışta iki ayrı uçta gezindiği sanılacak kadın tipolojisinin, şaşılacak şekilde, nasıl bilinç altında içiçe geçtiğini de varsaymamız inanın abartılı bir teşhis olmayacaktır. Delillendireyim: Bir Orozco'nun Meryem tablosuna (Tablo no: 5/3), bir de Rivera'nın spiritualizmi resmeden tablosuna (Tablo no: 5/4) bakınız. Mistisizmle erotizm ne kadar ustaca harmanlanmıştır! Latin kimliğinde / kişiliğinde rastlanan bu ilginç “ düalite”ye, sizi sıkmadıysam bir örnek daha vermek istiyorum. Bu kez ressamımız Jorge Gonzales Camarena. Tablosunun adı, dikkat ediniz, “ Büyükanne ve Büyükbabamız (Tablo no: 5/5)”. Sert tonlar kullanılan bu kompozisyonda iki başlı Yunan ilahı Janus'u anımsatacak biçimde Meksikalı kimliği biraz İspanyol bir işgalci, biraz Aztek yerlisi olarak resmedilmektedir.

Malinçe / Mariana sarkacının bir yerde “ fahişe/ azize sendromu” na bel verdiğini de kaydederek bir adım daha atmak istiyorum. Latin Amerika sanatı fahişeliğe hoşgörülüdür, diyeceğim. Nitekim, ıstırap olgusu, bu kıtada kadını yükselten başlıca unsur olarak sayılıyorsa, o zaman tarihsel akış ,toplumda en fazla acı çekenlerin fahişeler ya da o kaderin kurbanları olduğuna şahitlik etmektedir. Onların- dramlarının yüzü suyu hürmetine- “ kahramanlaştırılması ” bile söz konusudur. Bu bağlamda sadece Amado’nun romanlarını hatırlamak yeterlidir. Örneğin *Tereza Batista*. (31) Bu hacimli eserde oynak yürüyüşlü, yaşama sevinciyle dolu, bakır tenli Tereza’ nın öyküsü işlenmektedir. Küçük yaşta köle olan, ama sonradan efendisine başkaldıran bu kızcağız; sonuçta fahişeler ordusunun başında polise kafa tutması; fakirlere/ hastalara kucak açması ile hala toplumsal bellekte yaşanan bir efsanedir. Tereza Batista ve onun gibiler, erkekler dünyasında toplumsal haksızlıklar karşısında kendilerini etkinleştiren kişilikler olarak alışıl gelmiş / beklenen Latin kadın stereotipini kıran toplumsal kesimin yegane öncüleri şeklinde alkışlanmaktadırlar.

Yukarıda Allende’nin anlatımına sığınarak sosyetedeki uygar hanımların giyim/kuşam ve davranışta içten içe bu “ düşük ahlaklı ” hem cinslerine nasıl öykündüklerine değinmiştik. Onlara göre, tarçın kokulu kızlar erkeklerin kendilerine biçtiği kodlardan kurtuldukça özgürleşmekte, mutluluğu bile yakalayabilmektedirler. Hatta, zaman zaman dayanamayıp, toplumsal normları çiğneyerek Gabriela’lara katılabilmektedirler. 1920’lerin Brezilyası...Kocası sayesinde sınıf atlayan Gabriela, *samba* ekipleri İlheus’un caddelerini doldurunca, kendini tutamaz. Dans, dünyadaki her şeyi onun gözlerinden silivermiştir. Kibar konuklarının şaşkın bakışları altında “ ayakkabılarını fırlatıp attı, kortejin başına doğru koştu...Bedeni silkindi, kalçaları çalkalandı, cendereden kurtulan ayakları dansı yarattılar...Başka hanımefendiler... ve balodaki tüm davetliler şimdi sokakta çılgınca dans ediyorlardı.” (32)

Fahişe deyip geçmemek gerekiyor; özellikle Latin coğrafyasında ! Onların da kendi kuralları vardı. Festival gecelerinde, örneğin, müşteri kabul etmezlermiş. İyi vakit geçirmek, dinlenmek, gülmek, isterlerse istedikleriyle yatmak; o şenliklerin raconudur onlar için...(33) Arjantinli Andahazi’nin *Gölgedeki Gezgin* – bana göre- pek başarılı bir roman değildir. Ne var ki, etkileyici bir pasajı sizlere aktarmadan edemeyeceğim. Ivonne konsomatristir. Para karşılığında müşterilerle beraber olmaktadır. “ Yalnız ” başına şehvetli tango figürleri sergilediği bir gece erkekler onunla dans etmek için baskı yapmaya başlarlar. Hepsini reddetmektedir. Lokal sahibi onun kulağını bükmeye gelince, cevabı vurucudur: “ Seçme şansım olsaydı saçımın teline dokunamazdın. Kiminle olursa olsun yatabilirim, istediğin pantolonluya dokunurum. Ama serveti ne olursa olsun önüme gelenle dans etmem!..” (34)

Dansın Latin Amerika insanı için işlevselliğini ileride ayrı bir bölümde işleyeceğiz. Şimdi sıra “ fahişe- azize sendromu ” çerçevesinde başka bir danscının öyküsüne temas etmeye gelmiştir. Eva’ninkine...Bu adı en azından neo-kapitalist show dünyasının ticarileştirerek, yozlaştırdığı *Evita* müzikali vesilesiyle duymuşsunuzdur. Doğrusu üç kıtadaki – New York, Londra ve İstanbul – sahneleşmelerini izlemiş biri olarak başta Che olmak üzere başkişilerin böylesine karikatürleştirilmesine fena içerlemiştim. Ne var ki, benim öğrenci olduğum on yıllarda Batı liberalizmi Hz. İsa’yı bile *Süperstar* başlığıyla şovlaştırmıştı. Bana göre, *Evita*’nın serüveninde bize Latin Amerika kimliğini deşifre etmede öyle ipuçları vardır ki!.. Onun hakkında yazılan biyografilerin çokluğu bile bu savımızı güçlendirmektedir. Ben, bu çalışmada, konumuzun ilgi menzili içinde kalmaya çalışacağım.

“ Maria” (Meryem) Eva Duarte, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Buenos Aires’e yakın bir kasabada yoksul bir ailenin gayrimeşru çocuğu olarak dünyaya gelir. O ortamda onu bekleyen kader, ya bir peon’la evlenip , kırsalda tarla bellemek; ya da şehre gidip hizmetçilik imkanı araştırmaktır. İkinci halde evin beyi tarafından iğfal olunup, batakhanelere düşmesi kuvvetli bir ihtimaldir. Oysa ki, bizim *Evita* hırslıdır ya da daha iyimser bir ifadeyle kişiliğinde “ Sindrella Sendromu ” nu barındırmaktadır. Kararını verir: Erkek egemen

toplumda bu cinsin zaaflarını sömürerek toplumsal merdivenleri tırmanacaktır. “ Cinselliğini silah olarak kullanmaktan ” başka çaresi yoktur. (35) Yeteneği yoktur, ama yine de revü “ sanatçısı ” olmayı dener. Ta ki, kader onun karşısına Juan Domingo Peron’u çıkarıncaya kadar ! İleride Arjantin siyasal tarihine Peronizm’i hediye edecek bu müstakbel başkanın ikinci eşi olmayı başarır. Sırası ile Peron’un Çalışma Bakanı, sağ kolu ve Başkan yardımcılığına yükselir.

Siyasal yaşamında kadın haklarının şampiyonu; yoksulların ve muhtaç çocukların hamisi rolüne soyunur. Evita bir anda Arjantin’de ezilenlerin ve dışlanmışların iyilik meleği haline gelmiştir. Kısacası, fahişelikten azizeliğe salınımın en çarpıcı numunesidir , o artık! Ne var ki, Eva da billurlaşan bu denklemin rahatsız ettiği kesimlerce acımasızca eleştirilecektir. Sosyetenin ve silahlı kuvvetlerin başını çektiği muhalefet, Evita tablosunda “ barbarlığın müstehcen bir biçimde yeniden dirilişini ” görmektedir: “ O, beceriksizliğin, rezilliğin, alçaklığın, namussuzluğun, kindarlığın, zehirli yılanlığın en üstün aşamasındadır.” (36) 1952’de gırtlak kanserinden öldükten sonra, ordu Peron’dan da bir darbe ile kurtulur. Evita’nın mumyalanmış cesedi, halkın ona olan sevgisi (ve tapınması) dinmediğinden cunta tarafından gizlenmeye çalışılır. Ölüsü bile gizemli öykülere malzeme olacaktır. Evita efsanesi öylesine yer edecektir ki, Peron siyasete geri döndüğünde bu kez bir başka sarışın güzel kadına – İsabella – yaslanmak zorunda hissedecektir, kendini...Evita’nın anısı bugün Arjantin’de turist durağı olarak “ müzeleştirilmiştir. ”

Arantin’de kadınların “ siyasallaşması ” ise 80’lerde bu kez farklı *Marian*’lar tarafından sürdürülecekti. Onların yöntemi, politik bağlamda erkeksi duruşları benimsemekten, ya da maçoizme rezerve olunan alana tecavüz etmekten değil; bugünkü siyaset bilimi terminolojisindeki pasif direniş ve/ya “ sivil itaatsizliklik ” ten geçiyordu. Dışarıdan veya herhangi bir siyasal aktörden direktif almaksızın, spontane bir hareketle kadınlar, kayıp eş ve çocuklarının başlarına gelenleri öğrenmek, yaşıyorlarsa ve gözaltında iseler mahkemeye çağrılmalarını sağlamak , değilirse resmen ölmüş ilan ettirilerek sorumlulardan hesap sormak talepleriyle siyaset sahnesine çıkıverdiler. İleride gireceğimiz taban cemaatlerinin arka planını oluşturacak şekilde örgütlendiler. Toplu dilekçeler sundular, gösteriler düzenlediler, evlerde ve kiliselerde toplandılar. Maçoizmin egemen olduğu Latin Amerika toplumlarında kadınlar bu çıkışlarıyla militanlık değil, anne ve eş olmanın gereğini yerine getiriyorlardı. Militarist söylemin kutsallık affettiği aile kurumunun gerektirdiği role soyunmuşlardı. Bu, hiç de yönetimin beklediği bir başkaldırı biçimi değildi. Arjantinli kadınlar ne cinsiyetçi, ne feministiler, ne de siyasallaşmışlardı. Kayıplarını hatırlatmak için Plaza de Mayo meydanında toplananlar, “ Biz anneyiz, kadın değiliz! ” diyorlardı. Onların eylem biçimi, kumaş kırpıntılarını birleştirerek, yastık ve yorgan (*arpilleras*) yapmaktan ibaretti.

Bu kadınlar çocuklarının ve eşlerinin siyasal fikirlerini paylaşmasalar da sokağa dökülmüşlerdir. Ayrıca, geleneksel katılım yollarının herkese (onlara her zaman) kapalı olduğu bir dönemde yaşamlarını tehlikeye atan “ öncü ” muhalifler olmuşlardır. Bir diğer deyişle, bu kadınlar “ ilk ” aktif siyasal katılım kararını, hem de düzene muhalif ve üstelik askeri rejimin kurduğu düzene karşı bir doğrultuda vermişlerdir. (37)

Tekrarlayalım: İlginç olan, kadınların, ailelerini bir arada tutabilmek için annelik ve aile gibi devlet (ve sistem) tarafından savunulan simgeleri kullanarak bizzat devlete karşı koymalarıdır. Arjantin’deki “ Cumartesi anneleri” nin eylemi yurt dışına da taşacaktır. Yıl 1979, Madrid’de yapılan özel bir ayinle Arjantin’in bağımsızlık günü kutlanıyor. Diktatörlüğün büyükelçisi general de orada. Devamını Galeano’nun lirik diliyle aktaralım:

Komünyon dakikası gelip çatmıştır. Korumalarının halkasıyla kuşatılmış olarak Arjantin Büyükelçisi sunağa yaklaşıyor. Diz çöküyor, gözlerini yumup dudaklarını aralıyor. O anda, birden açılan beyaz mendillerin hışırtısı duyuluyor: sıra aralarındaki bütün yollardan sunağa doğru yürümekte olan kadınlar beyaz mendilleri başlarına bağlıyorlar. Plaza de Mayo Anaları, pamuklu giysileri hışırdayarak usul usul ilerliyorlar ve gelip büyükelçiyi kuşatan korumaları kuşatıyorlar. Ve sonra gözlerini elçiye dikip bakıyorlar, öylece bakıyorlar. Büyükelçi gözlerini açıyor, kirpiklerini bile kırıştırmadan kendine bakmakta olan bütün bu gözlere bakıyor ve yutkunuyor; papazın eli ise havada donup kalmıştır, parmaklarının arasında İsa'nın bedenini simgeleyen ekmek lokmasıyla birlikte. (38)

Arjantinli “ana”ların eylem yöntemi, diğer ulusların, özellikle aynı kaderi paylaşan Latin Amerikalı kadınların da örnek almasına yol açacaktır. Catavi madenlerinde çalışan Domitila, yanına dört kadın ve çocuklarını alıyor, La Paz’a gidiyor. Noel gününde açlık grevi başlatıyor, 1978. Onlara ruhbandan, halktan katılımlar başlıyor. Sayı artıyor: Üç bin...Beş bin...Yine Galeano'nun şiirselliğine başvuralım: “ Ve sonunda yemek yemeyi ve çalışmayı bırakmış olan Bolivyalıların sayısı artık bilinemez oluyor ve açlık grevinin 23. gününde insanlar sokaklara dökülüyor. Artık onları hiçbir şey durduramıyor. Beş kadın, askeri dikta rejimini devirmişlerdir. ” (39)

Bu bağlamda çarpıcı olan, kadınların bu eylem biçimleriyle sadece devleti değil, kiliseyi de zor bir ikilem içine sokmalarındır. Şöyle ki, bu araştırmanın ilk bölümünde kadınları uysal, depolitize ve edilgen durumda tutmak isteyen devletin, Katolikliğin umdelerinden destek aldığını belirtmiştik: Öyle ki:

Kadını politika dışı görmekle birlikte cezalandırılabilir bulma yolundaki çelişkili görüş kısmen Katolikliğin, kadını erkeğin günah ve suçları için sorumlu tutan anlayışına dayanmaktadır. Yani, bir anne kendi başına apolitik iken koca, erkek kardeş ve oğulun davranışlarından, siyasal tavırlarından sorumlu tutulur – bir tür imtiyazlı kadın suçudur bu. Bu duruma iyi bir örnek , Arjantinli bir subayın bir Plaza de Mayo annesini “ oğluna daha özenli bakmadığı, ev ödevlerini yapıp, yapmadığı ve kimlerle arkadaşlık kurduğunu denetlemediği ” suçlamasıdır. Bu kendi kimliğini ailesi için feda eden biri, çocuklarının ve kocasının bir tür bekçisi olarak kabul edilir ve onların gösterdiği taşkınlıktan sorumlu bulunur. Bu şemanın bir diğer parçası, machismo'yu dengeleyen *marianismo* ve Bakire Meryem imajı üzerine kurulmuştur. Bakire Meryem, saflığı, duyguyu ve yoz siyaset tarafından kirlenmemiş sonsuz iyiliği temsil eder. Kadın bir kere “ siyasi ” bir varlık gibi algılandığında “kirlenir ” ve tanım gereği cinsel açıdan etkin ve saldırgan bir fahişe olur. O zaman, kadın başka bir yüzyılın cadı yakma törenlerinde yapıldığı gibi, kaybolma, cinsel saldırılar ve ölümle cezalandırılır. (40)

Pekii, gelinen bu kavşakta kilisenin tavrı ne olacaktı? Kilisenin önündeki meydanda toplanan *Marianları* gördükçe, hele o kadınlar asker-polis dipçiğinden kaçıp, kiliseye sığınca; ne yapacaklardı? Bu onlar için “ Sophie'nin Seçimi ” kadar zor bir durum olmalıydı ki, biz bu konuyu bundan sonraki bölümde işlemeye çalışacağız.

ERMİŞLER, KEŞİŞLER VE KURTULUŞ İLAHİYATÇILARI

Herhangi bir Latin Amerika ülkesinde bir hafta kalırsanız, bu insanların ne kadar dindar Katolik olduğunu hemen farkedersiniz. Bir yıl kalırsanız dindarlıkları hakkında kanaatiniz değişmeyecektir; ama “ hangi din ? ” diye sorgulamaktan da kendinizi büyük bir ihtimalle alamayacaksınız! Tarihsel akış, Latin Amerika’nın yerli dinleri ile daha sonra bu kıtaya ithal edilen dinlerin sahnesi olduğuna şahittir. Sözüm ona “ fatihler ”, Maya- Aztek ve İnka kayıtlarını yakıp yok ettiklerinden yerli dinleri üzerinde hakettiği bilgiye sahip değiliz. Ne var ki, bugün hala aynı inancı sürdürenlerden öğrenebildiğimiz kadarıyla, Kolomb öncesi kutsal öğretiler şamanımsı özellikler taşır ve metafiziksel derinliğe sahipmişler. Aynen kölelerle Afrika’dan gelen ve kimilerine göre animistik, kimilerine göre Neo-Platonyen (Yeni Eflatuncu) addedilen kültler gibi...(1) Buna İspanyol ve Portekiz işgalcilerle kıtaya taşınan Katolizmi; daha sonraki evrelerde göçmenlerin kültürel bagajlarındaki Musevilik, Müslümanlık ve Hıristiyanlığın diğer mezheplerini de katmalısınız ki, karşınızdaki kutsallıkların üstüste yerleştiği çok katlı bir Latin inançları tablosu şekillensin.

Dinlerin sadece mevcudiyetleri değil, toplumsal hayattaki etkileri üzerine de uzun uzadıya konuşabiliriz. Fazla dağılmadan altını çizeyim: Latin Amerika tarihinin her döneminde dinsel etkindi. Satırbaşlarıyla örnekler verelim: Azteklerin yenilgisini askeri-siyasi öğelerle açıklayamazsınız. Kral Moktezuma’nın bu kadar gönüllü başeğışinin ardında-tarihçilerin farklı versiyonları olsa da- “ kutsal kehanet ” vardı. İspanyolları bekliyorlardı ! Sonraları bu kutsal kehanet, tanrılarının onları düşman karşısında “ yapayalnız ” bıraktığı “ kutsal ihanete ” dönüşecektir! Azteklerin düşmanları ilk işgalciler- sergüzeşt takımı da olsa, kıtadaki sicilleri dinsel hümanizm ile çelişse de- yine dinciydiler. Cortes, piramitleri gördüğünde “ yıkın şu camileri ” diye haykırırken, kendini Haçlı Seferlerinden birinde tahayyül ediyor olmalıydı. Zaten misyonerlerin – özellikle Cizvitlerin – askerleri takiben kıtaya nasıl sökün ettiğini daha ilk bölümde sizlere aktarmıştık. Burada, o anlattıklarımıza eklemek istediğim bir husus var, o da şudur :

Katolizmin Amerika kıtasına Avrupa’da yozlaşmaya ve sorgulanmaya başladığı bir dönemde adım attığını vurgulamak gerekmektedir. Vatikan’ın ekonomik gücü, siyasal baskısı ve Engizisyon uygulamaları eski kıtada dinsel kökenli çatışmalara neden olurken, misyonerler Amerika’da- ilk bölümde kaydettiğimiz eski alışkanlıklarına rağmen yine de – daha temkinli ve hoşgörülü olmak mecburiyeti hissedeceklerdir. Eğer Katolizmin tohumları yeni kıtada yeşerecekse, misyonerler iklime uymayı stratejik bir zorunluluk şeklinde değerlendireceklerdi. (Aynen birazdan işleyeceğimiz kurtuluş ilahiyatçıları gibi...)

Dolayısıyla, “ fetih ” sonrasında misyonerler (ve diğer Katolik Kilisesi mensupları) *conquistador*ların kılıcının altında inleyen yetim ve yalnız yerliler ve daha ileri bir tarihte aynı akibete maruz bırakılacak Afrikalı köleler için bir yerde bir “ sığınma kapısı ” aralayacaklardı. Nitekim, Orozco’nun yerli ve keşişi kucaklaşırken gösteren tablosu bu tutumun tual üzerine aksedişi olmalıdır. Bu tabloda keşişin ifadesi ne kadar da yoruma açık, hatta ikirciklidir. Paz

da aynı kanaati kaydederken, şunları yazacaktı: “ Kilise, kapalı kapıları açmak için vaftiz anahtarını akıllıca kullanmış ve böylece toplumu herkese açık evrensel düzene dönüştürmüştür...Katolik olmak demek kişinin (sömürge-mkö) evren(in)de kendine bir yer-yurt bulmuş olması demektir.” (2) Misyonerlerin sömürge yönetimi ile sömürülenler arasında zaman zaman tampon rolüne soyunması da böylece anlaşılabilir olmaktadır, umarız.

Kısacası, Katolizm Latin Amerika’da diğer (kadim) inançların yaşamasını tolere etmeyi deneyecekti. Belki de bu sayede yerli halkların (köleleri de buna katıyorum) “ fetih ” sonrası dini, yeni ve eski inançların bir “ karışımı ” olacaktı. İster yerli, ister Afrikalı olsun yönetilenlerin inanç aleminde ruhlar/ilahlar özel bir yer tuttuğu için, ilginçtir – bundan önceki bölümde Guadalupe Bakiresi’nin şahsında işaretlediğimiz biçimde – Hıristiyan azizler paganımsı derinlik kazanacaklardı. Örneğin, ejderha ile savaşan Aziz George vahşi boğanın üstündeki Afrikalı Oxossi ile özdeşleşecektir. Brezilyalı ressam Marcelo Grassman, Hıristiyan şövalyesi ile şamanistik inançların ruhlarını içiçe geçirerek verdiği eserlerle tanınmıştır (Tablo no: 6/1-2).

Azize / fahişe sendromu ile altını çizdiğimiz “ dualite ” olgusu bir kez daha karşımıza çıkmaktadır. Bu ikili yapının inananlar nezdinde yarattığı kafa/gönül karışıklığını Amado’nun (benim en sevdiğim) romanı, *Gecenin Çobanları*’nın ikinci bölümünde bulabilirsiniz. Bahia’nın o çok renkli atmosferinde yerli kızla zenci babanın çocuklarının vaftizi kültürel bir sorun oluverecektir. Romanın kahramanlarından birine göre; mesele abartılmamalıdır. “ Senin yerinde olsaydım, papaza, sihirbaza, her çeşidinden protestanlara- o kadar çok var ki, yirmiden fazla- her seferinde de bir vaftiz yaptırır, her vaftiz için de bir vaftiz babası seçerdim. ” (3) Amado ekler:

Kiliseye gitmekten , dinsel törenlerdeki yürüyüşlerde Meryem Ana heykellerini taşımaktan kaçınmayan bu insanlar; *candomble*’lere de gitmekten geri kalmaz, hem Roma kilisesinin ermişlerine, hem de Afrika’dan gelme *Orişa*’lara inanırlardı, bunları tek bir tanrısallıkla birleştirip, kaynaştırırlardı. (4)

Amado’nun (size özellikle tavsiye ederim) şen-şakrak anlatımıyla verilen bu kutsallar alemini, Vasconcelos’un, yine çok beğendiğim, *Çıplak Sokak* romanında da bulabilirsiniz. (5) Kimlikteki bu “ dubleks” hatta tripleks kutsallığın Latin kişiliğinde yol açtığı kaçınılmaz tartışmaları da *Kutsa Beni Ultima*’da (6) okuyabilirsiniz. Anaya’nın bu romanında küçük Antonio bir inanç ikilemiyle karşı karşıya kalır: Hangi Tanrı daha bağışlayıcı, insan yüreğine daha yakındır? Katolik Kilisesi’nin Tanrısı mı, yoksa toprağın ve göklerin pagan tanrıları mı? Cevabı belki kitabı alarak bulabilirsiniz. Latin edebiyatına üslubunu veren “ büyümlü gerçekliğin ” bu çoğul inançlar dünyasından feyz aldığı var saymak herhalde yerinde olacaktır. Ermiş(ler) kültüne böylesine odaklanışın da kendine göre bir sebebi vardır ve bir tanesini de- yine *Tereza Batista*’dan bir alıntıyla- şöyle açıklayalım:

Mucize vardır; yurdumuzda bu kadar keramet sahibi ermiş kutlanmasaydı fakir fukaranın hali ne olurdu? Eğer padre Cicero Romao, Pernambuco’lu mutlu Melania, mutlu Oynak-Alfonsina, Propria kıyılarınin cüzzamlı ermişi, yani küçük adıyla Cılkıyara Arlindo, tüm dertlere şifa bulan ve kendisi de ermiş olan Jesus da Lapa olmasaydı, kuraklığa, salgın hastalıklara, sellere çare bulmasalardı, açlığa, halkın yoksulluğuna çare bulacağımız diye didinmeselerdi , makilerde *cangaçeriolari* çeşitli tehlikelere karşı korumasalardı, ah, korumasalardı Senhor cavalheiro, halimiz ne olurdu? Doktorların , albayların, hükümetin yardımı mı ? Eğer iş onlara, hükümete, enginlere, parabalalarına kalsa, çoktan açlığa ve hastalığa yem olur giderdi; halk hala yaşıyorsa ve bir tek mucizenin yüzü suyu saygısına yaşıyor. (7)

Plantasyonlar döneminde malikane sahiplerinin, çalışma hayatına burunlarını soktukları için misyonerlere ne kadar içerlediğini tarihçe kısmında vermiştik. Dinselliğin

kadınlara tahsis edilen bir hayat alanı olarak görüldüğüne de değinmiştik. Amado'ya bakılırsa, gerek albaylar ve *faziendalardaki crioller*, gerek ise kıtada para ve macera arayan göçmenlerin “ her an Allahın adını anmaları, hatta hile ve dolanlarında dahi ona sığınmalarına rağmen din ile pek ilgileri yoktu. ” (8) Buna rağmen uzmanların da belirttiği gibi; Latin Amerika dünyeviliği Batı sekülarizminden farklıdır. (9) Plantasyon sahipleri (ya da ileri tarihlerde şehirli iş adamları) bizim vurgulayageldiğimiz o Latin kimliğindeki ikili yapıyı din-toplum ilişkilerine de monte etmişlerdir. Fuentes'in romanındaki ihtiyarın dediği gibi; “ insan ayırım yapmasını bilmeli; örneğin iş başkadır, din başka.” (10)

Latin kırsalındaki ibadethanelerde de aynı ikiliği (ve ileri tarihlerde çoğulluğu) görmekteyiz. Cizvitlerin müdahalesine karşı emniyet süpabı olsun diye mi, yoksa kendi günahlarının – Vatikan alışkanlığı doğrultusunda – kefareatine bedel olsun diye mi veya kendi topraklarında çalışanları din afyonuyla uyutmak/ avutmak için midir diyelim; plantasyon sahipleri *haciendalarında* mutlaka bir kilisecik (*chapel*) bulundururlar, papazını da kendileri seçer ve denetlerlerdi. Bu da Katolizmin bile Latin Amerika'da paralel kulvarlara sahip olduğunu delillendirmektedir. Bundan sonraki aşama ise bugün Meksika'da köy ve kasabalarında sıkça gördüğümüz bizzat yerli din adamlarının ev sahipliği yaptığı kiliseler dönemine- tabirimi mazur görürseniz *volkhıristiyanlığa* – geçiş olacaktır. Başka bir deyişle, yerel kiliseler...Ki bu oluşumun birazdan “ kurtuluş ilahiyatı ” na Latin rengini veren taban cemaatleri ile ne kadar ilintili olduğu görülecektir. İlginçtir, Latin Amerika'ya Hıristiyanlık/ Katolik İspanya ve Portekiz tarafından sömürgecilik döneminde girmesine ve bir yerde düşmanın kişiliğinin en önemli unsuru olmasına rağmen, bu kıtanın yerlileri olsun, köleleri olsun; söz konusu ithal inancı- bir yerde sığınak olarak kendilerine takdim edildiğinden de olsa gerektir – hemen reddetmemişler; onu alıp ya eski inançları doğrultusunda yeniden yoğuruma tabi tutmuşlar, ya da umdelerini kendi ihtiyaçları istikametinde şekillendirerek – bkz, ileride “ kurtuluş ilahiyatı ”- yerelleştirmişlerdir.

Demek ki, Latin Amerikalıyı “ anlamak ” için kutsallığa özel bir konum atfetmekten kaçamayız. Bu labirentli topraklarda zaman zaman birbirleriyle çatışan/ örtüşen dinsellikler içinde gezerken, bazı başka gerçeklere de gözlerimizi kapatmak mümkün değildir. O da dünyanın her yerinde saltanat/ iktidar sahiplerinin dinden yönetimlerini “ meşrulaştırmak ” için medet ummaları eğilimidir. Latin Amerika'da devlet(ler) açısından da, hele bağımsızlık döneminde , bu klasik yöneme başvurulması kaçınılmazdı. O nedenle Katoliklikle devlet bir yerde “ müttefik” ti. (11) Toplum nezdindeki bu işlevine karşılık devlet de kiliseyi koruma altına alacak, Katolizmi resmi din olarak ilan edecek, hatta ona bazı özel imtiyazlar vermekten kaçınmayacaktı. Ne var ki, 80'lere gelindiğinde, bir önceki bölümün sonunda sinyalini verdiğimiz gibi, rejimin banisi silahlı kuvvetler ile devletin yandaşı din kurumu arasında bir çatlağın başgöstermemesi mümkün değildi. Bu da “ kurtuluş ilahiyatı”nın (*Liberation Theology*) avdeti ile sökün edecekti.

“ Kurtuluş teolojisi/ ilahiyatı”nın kökenlerini Latin Amerika'da kilise değil, ruhban sınıfı ile yakın ilişkide olan militanlaşmış cemaat mensupları arasında aramak gerekir. (12) Bu gruplar, Katolik kültürünü modernitenin illetlerinden korumak amacıyla bir araya gelirken, sosyal adaletsizliğin de artık tahammül edilmez hale geldiğini vurgulayacaklardı. Mazisini 1930'lara değin taşımak mümkün olan Katolik Hareket'ten (*Accion Catolica*) sonra Arjantin'de 1960'larda gençlik arasında başka isimler altında da olsa filizlenecekti.

Söz konusu örgütler, mahalle ölçeğinde 12 ile 20 kişilik gruplar halindeki hücrelerden farklı değillerdi. Haftada bir gün bir araya gelerek, sanki “ huzur dersleri ” yapar gibi İncil okur, dini sohbet yapar, dua ederlermiş. Aktüaliteye de temas edilen bu toplantılar şehirli ve kırsal kesimden gelen yoksullara ev sahipliği de yaptığı için ileride “ taban cemaatleri ” (*Comunidades de base*) adını alacaklardır. “ Biz kilisenin içinde bir kulüp, dernek değiliz. Kilisenin ta kendisiyiz ! ” diyeceklerdi. Bir yanda mahalli kiliseleri etkileyen bu gruplar, bir süre sonra işçi, çiftçi ve öğrenci derneklerinin, kooperatiflerin hatta gecekonduların içine

sızacaklardı. Taban cemaatleri içinde kadınların aktif rolü de bu bağlamda özellikle belirtilmelidir. Örgütlenmelerin bütün kıtada boy atmasıyla 1955'te, adeta bir dönüm noktası teşkil edecek olan toparlayıcı bir konseye vücut verecektir. Latin Amerikan Episkopal Konseyi, kısaca CELAM. Kurtuluş ilahiyatının gelişim grafiği göz önüne alındığında 1968'deki Medellin (Kolombiya) ve 1979'daki Puebla'daki (Meksika) kongreleri önemlidir.

Bu arada tabandan gelen bu baskı kadar, tavandan esen rüzgarların , Latin Amerika Katolik kiliselerinin dönüşümünde etkili olduğunu belirtmek zorundayız. Tavan derken, kastımız Vatikan, Papa XXIII. John'un kişiliği ve II. Vatikan Konseyi'ni toparlayıp, kiliseyi "dünyevi" işlerle daha ilgili kılması özellikle teslim edilmelidir. Kısaca altı çizilecek olursa, yeni papa, kiliseyi bir anlamda çağın ihtiyaçları ve inananların sıkıntıları doğrultusunda "modernleştirmeyi" düşünmüş olmalıdır. Dahası, XXIII. John Avrupalı dindashları ile kıyasla dünyanın diğer coğrafyalarında yaşayan inananları arasındaki yaşam farkını görerek, Hıristiyanlık ailesi içindeki "kültürler çatışmasını" bertaraf etmek istemiştir.

II. Vatikan Konseyi'nin aldığı kararları, yerel ölçeğe inkılap ettirmeyi, başka bir deyişle, "Latin Amerikalılaştırmayı" hedefleyen Katolik gruplar için Torres, Gutierrez ve Boff adlı üç pederin yapıp söyledikleri, kurtuluş ilahiyatının ideolojik arpa planını sağlamıştır diyebiliriz. Kimlikler karnavalı doğrultusunda izlediğimiz Latin Amerika tarihinde Camilo Torres'in portresine özel bir çerçeve açmak gerekmektedir. Torres genç bir papazdı. Aristokrat bir aileden geliyordu. Gerillacılığı seçti. Onun için yeni kimliği, barışçı ve yorucu bir yolun son aşamasıydı. Ülkesindeki haksızlıkları gidermedeki güçsüzlüğü kavrayınca silaha sarıldı. Şöyle diyordu: "Eğer lafta değil de gerçekten Hıristiyan isen , sosyal devrime katılman gerekir. Pasif bir dinsel inanç, insanı Tanrıya ulaştırmaz." (13) 1965'te Torres, *Frento Unido de Pueblo* (Birleşik Halk Cephesi) adlı bir örgüt kurdu . Halk onu sevmiştir. Ama, otokrasinin baskılarıyla ruhban cübbesini çıkarmak zorunda kaldı. Bogota'dan ayrılıp, Santander dağlarında FLN gerillalarına katıldı. 15 Şubat 1966'da güvenlik güçleriyle girdiği çatışmada öldürüldü. Adı ve sanı artık devrimci posterlerde yaşıyor. Azizleştirildi, halk tarafından. Aynen Che gibi. Guavera'nın da Hz. İsa'ya benzetilerek yapılan tablolarını bulmak mümkündür. Bu da bize Latin Amerika'da "gerilla – aziz denklemi" nin nasıl ilginç bir şekilde kurulabildiğini göstermektedir.

Öte yandan, tahsilini Fransa'da tamamlayan ve Fransız radikallerinden etkilenen Perulu Gustavo Gutierrez, dönüşünde yazdığı eser (*Teologis de la Liberacion*) ile hareketin isim babası sayılabilir. Bu bağlamda, fazla ayrıntıya girmeden Leonardo Boff'un da adını zikretmek gerekecektir. Hepsinde ortak olan nokta, dünya ve ukba ayrımının yapılmaması ve dinin dünyevi işlevinin- sosyal sorumluluğunun- unutulmaması gerektiğine dair inançtır. Bu inanç siyasi alana girmeyi öngörse bile !..Siyasi etkinliklerinin bazıları Vatikan tarafından tedirginlikle karşılanırsa bile !..

Papalık bürokrasisi siyasi gündemle böylesine özdeşleşecek çıkışları ileride hoş karşılamayacak ve Kardinal Joseph Ratzinger'i hareketi denetim altında tutmak için Latin Amerika'da görevlendirecekti. Ne var ki, Vatikan, II. John Paul , ikilem içinde kalmıştı. Hareketi reddetse – ki aforoz demiyoruz- kıtayı kaybedecekti. İlimli olmaya davet ediyordu. Bu tavır da kurtuluş ilahiyatına kapılanlar arasında radikallere karşı daha "soft", geleneksel Katolikleri emniyet süpabı olarak desteklemeyi denedi. Bu süreçte hareket içinde sürtüşmeler kaçınılmaz olacaktı, hatta 1992'de Amerika'nın keşfi "kutlamaları" sırasındaki ziyareti dolayısıyla Papa John Paul'ün öğütleri de halk tarafından tepki ile karşılanacaktı. Sonuçta, yine aynı yıl, Vatikan yayınladığı bir siyaset belgesi ile "uzlaşma" yoluna gitmeye mecbur kalacaktı. (14)

Medellin Kongresi'ne katılan taraftarlar daha açık konuşurlar. Latin Amerika'da iki kötülük (günah/haram, İng: *sin*) bulunduğunu, bunlardan ilkinin dış bağımlılık, ikincisinin ise iç sömürgecilik olduğunu haykıracaklardır. Hz. İsa, bütüncül bir kurtuluş/selametten

bahsetmemiş midir? Fakir ve baskı altında tutulan kitlelerin çektikleri eziyet karşısında kilisenin hangi tarafta olduğunu göstermesi gerekmektedir. Ordu ile çatışma söz konusu olsa bile !..Her halükarda Tanrı zaten fakirlerin yanında değil midir ? Kilisenin de aynı safta yer almasını beklemek hem hakları, hem de dinin söylemi gereğidir. “ Tanrı'nın krallığı ” nı bu dünyada yaratmak kilisenin misyonu olmalıdır.

Papa I. John Paul'un ölümü ile bir yıl tehir edilen Pueblo Kongresi, II. John Paul'un seçiminden sonra gerçekleşir. 1968'de Latin Amerika'daki sıkıntılar, adaletsizliklerle daha da artmıştır. Kongre'de cari iktisadi sistemin , toplumun merkezinde olan insana değer vermediği, çokuluslu şirketlerin her yerde ülkeleri bağımlılaştırdığı, silah yarışımın savaşa yol açtığı, iş çevrelerinin yolsuzluk alışkanlığının maddi ve manevi değerleri erozyona tabi tuttuğu dile getirilir.

Latin Amerika için, kurtuluş ilahiyatı, akademik/ entelektüel bir sistem değil, ideolojidir. Cleary'ya göre, ordunun “ ulusal güvenlik ideolojisi”ne karşıt ve alternatif bir ideoloji... Yine gözlemcilere bakılırsa, kurtuluş teologlarının felsefi odağı, insandır, daha doğrusu insan sayılmayanlar: Fukara. Devlet ayrımcılığının marjinalleştirdikleri. Bunlar, “ görünmezler”dir. Devletin görmedikleri: kadınlar, zenciler ve fakirler.

Bu da bizi ister istemez “ kurtuluş ilahiyatı ” ile Marksizm arasındaki, eğer varsa, ilişkiye taşıyacaktır. Ulusal güvenlik stratejilerinin tehdit olarak belirlediği Marksizm, Latin Amerika'ya birbirine karşıt iki yaklaşımla girmiş ve kendine kültürel kulvar bulmuştur: “ Avrupa merkezci ” yaklaşım ve Latin Amerika'nın kültürel özelliklerini yansıtan yerli egzotizmi. (15) Bir yandan Stalinizm, öte yandan özgünlüğü yıllar geçse de karizmasını koruyan Küba Devrimi ile anılan romantik gerillacılık Marksizmin devrimci yolunun Latin Amerika örnekleri olarak sol antolojilere geçmiştir. Marksizm ile kurtuluş ilahiyatının kesişme noktalarını *Tanrının Savaşı* adlı eserinde inceleyen Löwy, yelpazenin solundaki bir aydın olarak, öncelikle Marksizmin dini, “ kitlelerin afyonu ” şeklinde nitelendirdiği imajının hiç de doğru olmadığını izaha kalkışır. (16) Kurtuluş ilahiyatını da teolojik bir akıntıdan ziyade tabandan gelen sosyal bir hareket olarak tanımlar. Kapitalizm karşıtlığının Katolizmin kimyasında olduğunu , ruhbanların risalelerine göndermeler yaparak kaydeder. İşte, ona göre, kurtuluş ilahiyatı bu nedenle Latin Amerika'daki ezilmişliği vurgularken, Marksist söylemi kullanmıştır. Bu, Hıristiyanlığın “ mesihçi misyonu ” ile Marksizmin devrimci ruhunun etkileşimini doğuracaktır. Ya da ortak bir eksene oturuşunu...

Löwy, “ merkez- çevre ” ilişkileri modelinden hareketle Latin Amerika'da geri kalmışlığın oluşturduğu ortama yerel kiliselerin kayıtsız kalamayacağını, kalmadığını belirtir. Kıtada din, fukaranın kilisesi olmak zorundaydı, der. Vatikan'ın yukarıda temas ettiğimiz gibi, Kardinal Ratzinger'in aracılığı ile, kıta Hıristiyanlığını sosyal devrimci ruhundan arındırma çabalarına karşın, kurtuluş ilahiyatı, ta baştan beri yönetimin savunduğu kapitalizme, dogmatik mücadeleciler bir tavır alacaktır. Bu tavrıyla kurtuluş ilahiyatının ekonomik modernleşmeyi de sorguladığını hatırlatır. Hatta, bu çerçevede kurtuluş ilahiyatının kendine özgü bir romantik sol olduğuna işaret eder. Löwy'ye bakılırsa belki de bu nedenle ABD yetkilileri kurtuluş ilahiyatını maskeli bir komünizm olarak değerlendirmektedirler. Böylece, kanılarının tatışılabilirliğini peşinen kabullenmekle birlikte Löwy, Hıristiyanların, Latin Amerika'da devrimci hareketin, hatta onun Marksist öncüsünün “ ayrılmaz bir parçası ” olduğunu savunur. Kısacası, ona göre, kurtuluş ilahiyatı bir çeşit “ Marksist Hıristiyanlık” tır. (17)

Kurtuluş ilahiyatını inceleyen diğer kaynaklar, Löwy kadar “ bütünleştirici ” bir mantıkla hareket etmeseler de , onlar da, söz konusu süreçte neo-Marksist bir yaklaşımı inkar etmemektedirler. Çünkü, ekonomik bağımlılık (*dependencia*) Latin Amerika'nın gerçeğidir. Kaldı ki, Marx da sadece sosyalistlerin sahiplendiği bir sosyolog değildir.

Söylemde Marksizmle uzlaşma ya da bir tür “ buluşma ” yaşanmış olsa da, eylem biçimi konusunda tartışmalar kurtuluş ilahiyatı kadrolarını , hiç olmazsa bir süre meşgul

edecekti. Yönetime karşı mücadele verilirken, devrimciliğin gereği, şiddete yer verilip verilmeyeceği ciddi bir sorunsaldı. Kilisenin üst kademeleri şiddetten uzak durulması çağrısı yapadursunlar, taban, her türlü ifade imkanının esirgendiği bu ezilmişlik ortamında silaha davranmaktan başka çarenin kalmadığına inanıyordu. İlk başta inanmasalar bile hareket geliştikçe tepkisel olarak o yöntemi benimsemek zorunda kalacaklardı. Bu konuda en net çıkışı yapan San Salvador Başpiskoposu Oscar Romero olacaktır. (1978): “ Ne zaman ki, diktatörlük insan haklarını ihlal eder, ulusun ortak iyiliğine saldırır, tahammül sınırlarını aşar, bütün diyalog uzlaşma ve anlayış kanallarını kapatırsa; o zaman kilise de şiddete dayalı başkaldırı meşru hakkını kullanır. ” (18) Hıristiyanlığın , teolojiye göre düşmanını ve komşunu sev ilkesinin bağlayıcılığına karşın, kurtuluş ilahiyatçıları devletin onlara karşı kullandığı kurumsallaşmış şiddet, sırf bu sevgi temasına dayalı olarak güçle karşı koymayı gerektirdiğini savunacaklardı. Devletten şiddeti arındırabilmek, devleti de özgürleştirmek demekti ki, bu ancak karşı şiddete dayalı bir çözümle sağlanabilirdi. (19)

Papa II. John Paul, Pueblo Kongresi’ni açış konuşmasında “ Hz. İsa bir devrimci değildi ” demiş olsa da, Latin Amerika koşulları, ülkeden ülkeye değişse de, kurtuluş ilahiyatının gerillalarla işbirliğine tamamıyla set çekemeyecekti. Muhafazakarlarca “ gerillacı papazlar ” diye anılsalar da!.. Bu bağlamda Brezilyalı Başpiskopos Helder Pessoa Camara’nın 1999’daki ölümünün ardından yazılanlara göz atmakta yarar görüyoruz. Kurtuluş ilahiyatının önemli isimlerinden olan Peder Camara, Marksist olmasa da ülkesindeki Katolik solun kahramanlarından. Nobel Barış Ödülü’ne aday gösterildi. Ona, askeri yönetim, “ Kızıl Papaz ”, “ Cüppeli Fidel Castro ” adlarını yakıştırmıştı. O ise bu ithamları şöyle cevaplandırmıştı: “ Fukarayı doyurduğumda, bana aziz dediler. Pekii, onlar niye aç diye sorduğumda, bana komünist dediler (*New York Times*, 30.viii.1999). ”

Latin Amerika’da iç güvenlikten çoğunlukla ordu sorumlu tutulduğu için onun kurtuluş ilahiyatı ile er veya geç çatışması mukadderdi. Zaten ordu, hareketin ülkedeki otoriter yönetimi kıyasıya eleştirmesinden rahatsızdı. Ayrıca, hareket orduyu ülkede sosyal ve siyasal katılımı engellemekle ve asayiş bahanesiyle insan haklarını ihlalle suçluyordu. Öte yandan da, ordular kurtuluş ilahiyatını güvenlik tehdidi olarak görecektir ve tutuklamalar, hatta öldürmelerden – ya da kayıp vakalarından – ruhban sınıfı da nasibini alacaktı. Ordu açısından en tedirgin edici olgu, hareketin Latin Amerika modeli “ ulusal güvenlik ” doktrinine karşı çıkmasıydı. Nitekim, Pueblo Bildirisi’nin en az beş yerinde bu tavır açıkça sergilenmişti. İlginçtir, burada ordunun global çatışmayı, Soğuk Savaş söylemi ile Batı- Doğu ekseninde gördüğü eleştiriliyor; oysa ki, asıl mücadelenin Kuzey ile Güney , başka bir deyişle varlıklılarla yoksullar arasında cereyan ettiğini hiç algılamadığı vurgulanıyordu.

Şimdi sıra, kurtuluş ilahiyatının Latin Amerika ülkeleri içindeki faaliyetlerini, ordu ile çatışma noktaları başta olmak üzere özetlemeye gelmiştir. Doğaldır ki, davanın, her ülkedeki seyri, o coğrafyanın koşullarına göre değişecektir. Haiti’den başlarsak, bu küçük ülkenin Latin Amerika tarihinde bazı ilklere imza atacağı pek düşünülmemişti. 16 Haziran 1990’daki ilk demokratik seçimlerde Jean-Bertrand Aristide başkan seçilir. Kıtanın maziinde hiç böylesine radikal bir solcu, böylesine büyük bir (% 67) seçim zaferi kazanmamıştı. Kıtanın maziinde kurtuluş ilahiyatı ideolojisiyle özdeşleşmiş bir din adamı ilk kez, bir halk hareketinin lideri olarak iktidara geliyordu. Aristide’i bir yıl sonra askeri darbe devirir, üç yıl sonra da ABD onu koltuğa iade eder. Hiç olmazsa Aristide dönemi için, uzmanlar kurtuluş ilahiyatı davasının en dolaysız şekilde iktidarda olduğunu ifade etmektedirler. Haiti istisnai durumu itibariyle incelememiz dışında bırakılacak olursa, şimdi ilk durağımız Nikaragua olmalıdır.

Modern çağda dindarların hem taban, hem de liderlik itibarıyla, ön safi oluşturduğu ilk devrim olarak görülmektedir, Nikaragua’da olanlar...Aslında Medellin Kongresi öncesinde Nikaragua Kilisesi toplumda tutucu biliniyordu. Somoza saltanatını desteklemişti. Değişim sinyalleri yurtdışından gelen Maryknoll Kapuçin , Cizvit misyonerler tarafından verilecektir.

Nihayet, 1969'da Managua'daki taban cemaati, bir " Hıristiyan Gençlik Hareketi " ne vücut verir. Hareket bu hızla radikalleşir. 1970'lerde çoğunun " Sandinista " (*Frente Sandinista de Liberacion Nacional*, FSLN) adlı Marksist gerilla örgütünün sempatanı olduğu görülecektir. Bu sürece paralel olarak " Devrimci Hıristiyan Hareketi " filizlenir. Bu hareket, FSLN'nin fideliği gibidir. 1977'de Solentiname Cemaati, Milli Muhafızların San Carlos Kışlası'na saldırıya katılacaklardır.

Nikaragua'daki kurtuluş ilahiyatı, gerilla ile iç içedir. 1978'de Peder Laviana, seçimini aktarırken " İncim ve Katolik Kilise'ye mensubiyetim beni aktif bir şekilde Sandinistalara katılmaya sevk etmiştir! " diyordu. " Baskı altında tutulan insanların özgürlüğü İsa'nın bütüncül selamet kavramında mündemiçtir. " Laviana, 11 Aralık 1978'de eylemde vurularak ölür. Ancak, kilise bürokrasisi davaya sahip çıkmıştır. 6 Ocak 1978'de Nikaragua Piskoposlar Birliği " Halka Sesleniş " mesajında, gelir dağılımındaki uçurumlar ve yurttaşların kayıp ve ölümleri karşısında kurum olarak sessiz kalamayacaklarını açıklayacaktı. 1979'daki ayaklanmaya Hıristiyanlar kitleler halinde katılacaklardır. Sandinistalar, 1980'de yayınladıkları bir teşekkürle, " Demek ki, aynı anda devrimci ve mümin olunabiliyormuş " diyeceklerdir. İlginç olan başka bir nokta da, Sandinistaların söylem ve sembollerini Hıristiyan kültüründen seçmeleridir. Ne var ki, devrim sonrasında bu " balayı " pek sürmeyecek ve kilise, hükümete verdiği bakanlarını çekecekti. Kilise, farklı kimliğini korumada hassastır. Sandinistalar tarafından ne eritmek, ne de kullanılmak istemektedir.

Hepimiz belki ağzında piposu, başında hiç çıkarmadığı kar maskesi (*bandanası*) ile Kumandan Yardımcısı Markos'u televizyonlarda görmüştür. Irksal kökenleri Meksika'nın otonom ahalisi yerliler Mayalara, ideolojik kökenleri de Emiliano Zapata'ya uzanan Marcos'un " Zapatista"ları (asıl adı EZLN: *Ejerciton Zapatista Liberacion Nacional*) 1 Ocak 1994 sabahı erken saatlerde Chiapas bölgesindeki dört şehre bir anda girerek, bir bildiriyle Başkan Gortari'ye " Artık Yeter ! " mesajını vereceklerdi. O günden bu güne gündemdeli. Meksika hükümeti ile iş dünyası Zapatista Başkaldırısı'nı Katolik Kilisesi'nin tahrik ettiğini ileri sürecekti. Medyaya göre de kıtadaki kurtuluş ilahiyatının son kalıntılarıydılar. Bu çalışmada devrimlere, din ile irtibat ölçüsünde odaklanıyoruz. Ancak, pek ayrıntıya girmeden kaydedelim: " Zavallı Meksika! Tanrı'ya o kadar uzak, ABD'ye o kadar yakın ki!.." atasözünün ülkesinde Zapatistaların yurdu Chiapas, fakir halkın, zengin yöresidir. " Hidroelektrik santralleri, petrol kuyuları, doğalgaz rezervleri, kahve plantasyonları ile Meksika'nın iktisadi varlığını barındırırken; Chiapas, yöre insanının % 62'sine bile ilköğretim imkanı sunulamayacak kadar geri bırakılmıştır. " (20) Ve bu ortamda Chiapas'ın papazı Monsönyör Samuel Ruiz Garcia, onların " laik vaiz " adını taktıkları binlerce *catequistaları* ile eylemleri başlattığı iddia edilecektir. Yönetime bakılırsa, Ruiz, tam anlamıyla, " Tanrı'nın gerilla savaşçısı"dır.

Aslında Meksika'da dinin siyasal hayatı etkileme süreci yeni bir olgu değildir. 1810'da başlayan Meksika bağımsızlık davasının ardında da Peder Miquel Hidalgo Castillo yok muydu? Ancak, hürriyete 1821'de kavuşması ile birlikte Katolik Kilisesi kırılğan devletin iktisadi açıdan en zengin topraksal donanımına sahip kurumu olarak ortaya çıkacaktı. Devlete egemen olan liberaller, feodalite ile mücadelelerinde, kiliseyi bu nedenle hedef seçeceklerdi. Böylece, geniş çaplı " sekülerizasyon " projesine girişeceklerdi, 1856. Porfirio Diaz'ın başkanlığında kilise/devlet med-cezirinde dalga ilkinin lehine Meksika kıyılarına vuracaktı. Diaz, kiliseyi kazanmaya çalıştı. Tabii, gücünün devamı için...Ne var ki, Diaz ihtilalle devrilince (1910), ülkenin yeni efendileri kilise aleyhtarlığını o derece ileri götüreceklerdi ki, 1917 Anayasası'nın 130. maddesi ile kiliseyi yasal olarak ortadan kaldırdılar! 1926 ile 1929 arasındaki Cristero İhtilali zamanındaki med/cezir yine kiliseye yarıyacaktı. Başkaldıran köylüler, başka isteklerinin yanında, dini haklarında ısrarlıydılar. Ve aldılar.

1958'de işler yine karıştı. Başkan Mateos okul kitaplarına kiliseye ters gelen müfredatı sokmaya çalışınca, Hıristiyanların devletle araları bir kez daha açılacaktı. Ardından 1968'lere

gelindi. Kurtuluş ilahiyatının filizlendiği günlere...Meksika Kilisesi, ilk başta geleneksel bir duruş sergileyecekti. Ancak, taban cemaatlerinin ülkede yaygınlaşmasını engellemeyecekti. “ Sosyalizm için Hıristiyanlar ” Cemiyeti, yetmişlerde Meksika'nın davadaki kontenjanıydı. Başkan Gustavo Diaz Hıristiyan eylemcilere karşı askerleri devreye sokunca, Meksika tarihine Tlatelolco Katliamı geçecekti. İlişkiler ancak 1922'de dinin devlet tarafından yeniden anayasal olarak kabulü ile düzelme çizgisine gelecekti. Ne var ki, bu kez kırsal kesimin perişanlığı, özellikle de Chiapas bölgesindeki Maya yerlilerinin dramı Meksika'da din/devlet gerilimine yeni boyutlar kazandıracaktı. İşte, Zapata Ayaklanması bu ortamın ürünüdür.

Yukarıda tanıdığımız Piskopos Ruiz, Chiapas'da katolikliğin “ siyasallaşması ” nı sağladı. Binlerle ifade edilen *catequistaları*, halkı bilinçlendirdi. Yerliler, devletten topraklarını geri istiyorlardı. Hükümet üzerlerine silahlı güçle gidip, 723 aileyi evsiz barksız bıraktı. Bu sindirilme olayını Cizvitler kamuoyuna intikal ettirerek, devlet sansürünü kırdılar. Bu hercümerçte tutuklanan peder Joel, savunmasında; “ Yerli halkın dışarıdan tahrikçilere ihtiyacı yoktu. Ben onlara açsınız dediğim için aç değiller. Ben onlara cahilsiniz dediğim için cahil değiller...” diyordu. (21)

Devlet, gelişmeleri denetim altında tutmak için 1993'te Papa II. John Paul'un Meksika ziyareti sırasında Ruiz'i görevden almasını istedi. Ekim 1993'te bu talep yerine getirildi. Fakat, devrimin ateşi sönmeyince bu kez devlet Ruiz'den Zapatistalar arasında arabuluculuk yapmasını önerdi. Ne var ki, devlet güdümlü olduğu sanılan bazı paramiliter gruplar Ruiz'e suikast girişiminde bulunacaklardı. (22) Fox'un başkanlık koltuğuna oturmasıyla Zapatistalarla uzlaşma sağlanır gibi gözükse de Marcos'un adamlarıyla başkentte bir gövde gösterisi yapmasına izin verildiyse de, bugün hala Zapatista sorunu çözülebilmemiş değildir. Konumuz açısından önemli olan, uzmanların da belirttiği gibi, bu olayın salt bir başkaldırı teolojisinin neticesi olmadığı; ancak kurtuluş ilahiyatının Zapatistaların arzuladığı demokratikleşmenin tohumlarını atarak, ortamı hazırladığıdır.

Yerli ayaklanmaları ortamında akla gelen bir başka ülke Ekvator olmalıdır. 1994 Haziran'ında Ekvator'da Quechuas yerlileri ayaklanınca, hükümet, kurtuluş ilahiyatı davasının savunucularından Monsenyör Proano'yu suçlayacaktı. Evet, Proano etkili olmuştu. Ayaklanma iç harple sonuçlanırken, bir süre sonra hükümet orduyu geri çekecek ve isyancıların itirazlarına hedef olan tarım yasasını yumuşatacaktı.

Gerilla/devlet/kurtuluş ilahiyatı üçgeninde zikredilecek bir diğer ülke olan El Salvador'da kilise ikiye ayrılmıştı. Bir grup orduya itaat üzere iken, diğer grup askeri baskının halk hareketlerini baskı altında tutmasını eleştiriyordu. İlegal sayılan *Farabundo Marti/Ulusal Özgürlük Cephesi* (FMLN) orduya karşı on iki yıl sürecek iç savaşı başlatınca, aynen Nikaragua'daki gibi, tabandaki Hıristiyanlar saflarını gerillalarla birleştireceklerdi. Bir farkla ki, bu ülkede din ile politika arasında işbirliği değil, ikincinin ilkini “ yutması ” gerçekleşecekti. Tabanda bile Hıristiyan öz, bir süre sonra özgürlüğünü yitirecekti. Buna rağmen, iç savaş sırasında Monsenyör Romero gibi radikaller 23 Mart 1980'de vaaz kürsüsünden askerlere hitap ederek, üstlerinin emirlerine uymamalarını salık verebilecekti. Monsenyör, ertesi gün paramiliter güçler tarafından suikaste kurban gidecekti .

Latin Amerika Katolizmi içinde en geniş taraftar kitlesine hakim olan Brezilya Kilisesi'dir. Kurtuluş ideolojisinin en etkin olduğu kilise budur. Dahası, bu kilise işçi örgütlerine ve köylü birliklerine nüfuz edebilmiştir. Harekete öğrencilerin katılımıyla kurtuluş ilahiyatı davası giderek radikalleşince kilise onlardan bağıni kısmen kopartacak ve 1964'teki askeri darbeden sonra “ tanrıtanımaz komünistlerin ” karşısında yönetimle birlikte duruş sergileyecektir. Solun baskı altına alınması sürecinde hareket içinde bir tek Dominiken grubu silahlı mücadeleyi destekleyecek ve ALN gerillalarının yanında yer alacaktır. Ancak, bu tavırlarının bedelini de ödeyeceklerdir. 1970'deki askeri sindirme hareketi sırasında, her şeye karşın kilise, yine başkaldıranların sığınağı olacaktır. Brezilya Piskoposları Ulusal Konfederasyonu (*Conférenca Nacional dos Bispos do Brasil, CNBB*), demokratik güçler

için şemsiye haline gelmiştir. (23) Yine kilise, mesela 1975'te Sao Paola'da işkence altında öldürülen bir radikal gazetecinin (Herzog) askeri kuşatım altındaki katedralde caddelere kadar taşan otuz bin kişinin katılımıyla cenazesini kaldırmış ve Kardinal Arns, bir yandan halkı sükunete davet ederken , öte yandan da, verdiği vaazla orduya karşı olsa bile, demokrasi ve insan hakları mücadelesinin mutlaka kazanılacağını açıkça söyleyebilmiştir. İnsan hakları ihlallerini gündeme getirebilecek kurum artık sadece kilisedir. Bu rolü ile kilisenin, ülkenin 1985'te başlayan sivilleşmesindeki katkıları gözlemcilerce kaydedilmektedir.

Şili'de kilise gerek sömürge döneminde, gerek bağımsızlığını kazandığı ilk yıllarda muhafazakar bir siyasal aktördü. 1925'te anayasa din ile devlet işlerini ayırınca gücü büyük ölçüde zayıflayacaktı. (24) Aslında Şili'de kilise “ apolitik ” kalmaya özen göstermiş ve kısıtlı gücünü yönetim mezdinde sınava tabi tutmaktan kaçınmıştı. 1970'lere kadar süren dönemde siyasi arenadaki Hıristiyan Demokratlara kısmi yakınlık göstermekten öte bir tavır geliştirmemişti. Ne var ki, kilise gözlemcileri, ülkede alttan alta bir devrimin gelmekte olduğunu fark etmiş ve belki de bu nedenle liberal kapitalist düzene karşı eleştirilerini esirgememişti. Yayın organları *Mensaje* dergisinde, kilise, inananlarına “ Devrime karşı çıkmayın; onu Hıristiyanlaştırmaya çalışalım ” diyordu. Demek ki, siyasi koşullar Şili'de kiliseyi giderek sola kaydıracak ve Marksistlerle işbirliği yapacak kıvama getirecekti. “ Genç Kilise ” dernekleri Allende'yi iktidara getiren sürece katkıda bulunacaklardı. Bu gençler kendilerine “ Marksist Hıristiyanlar ” denmesinden hiç alınmıyorlardı. Hem de kilisenin üst katlarındakilerinin kendilerine karşı örgütlenmelerine rağmen...Engellemeler kar etmeyecekti. Diğer ülkelerde etkisini sürdüren kurtuluş ilahiyatı, ilerici Hıristiyanları cesaretlendiriyordu.

Allende iktidara gelince kilisenin desteğinin devamını isteyecekti. Kilise ise Marksist yönetimle arasına sınırlar çekerek, özerkliğini korumayı istiyordu. Üst kademe bürokrasisi kiliseyi partizanlaştıracak bir girişimden kaçınıyor; ancak, gençlerin “ Sosyalizm için Hıristiyanlar ” hareketine de göz yumuyordu. Sosyalist Hıristiyanların 1972'deki kongresinde, kurtuluş ilahiyatının hüküm sürdüğü diğer ülkelerde olduğu gibi, Hıristiyanlığın “ özgürleştirici ” ruhu vurgulanacak ve Marksizmle buluşulacak hemzemin geçit arayışları sürdürülecekti. Bu birliktelikler, giderek daha organik bir özdeşleşmeye karşı sürüklendikçe kilise çatısında tolerans tükenecek ve tam bir karşı eyleme hazırlanırken Allende 13 Eylül 1973'te askeri bir darbe ile iktidardan uzaklaştırılacaktı.

Darbenin hemen akabinde kilise bir açıklama yaparak, dökülen kanı onaylamadığını belirtecektir. Ne var ki, onlar da ülkenin ekonomik ve siyasi iktidarsızlığı karşısında bu müdahalenin kaçınılmaz olduğunu algılamış ve kabullenmişlerdi. Pinochet rejimi sırasında barış çağrıları yapan kilisenin solcuları da baskı altına alınır, tutuklanır, işkence görür. Kilise, aşırı Marksist bir beladan kendilerini kurtardığı için silahlı kuvvetlere minnettardır. Ancak, ordu kendini “ sağlıklı milliyetçiliğin yegane acentesi ” olarak görmekten de vazgeçmelidir. Gerçek vatanseverlik, demektir kilise bildirisi, kanun ve insan haklarına uymaktan geçmektedir. Açıkçası, kilise, Pinochet'in yaptıklarına değil, yaptıklarının yöntemine karşıdır. Şili Kilisesi, diğer Latin Amerikan kurtuluş ilahiyatçılarından etkilenen kiliseler gibi cesur çıkışlar yapamamıştır ; ama, ortam onu ciddi bir meydan okumayla başbaşa bırakacaktı. Öyle ki, Pinochet diktatörlüğü sonrasında kilise, ister istemez, demokratik muhalefetin koruyucu şemsiyesi haline gelecektir. Taban cemaatleri , işçi- köylü birlikleri onun Pinochet nezdindeki dokunulmazlığı sayesinde takibattan kurtulacaklardı. Bu duruşu kiliseye saygınlık kazandıracak, fakat onu klasik destekçisi muhafazakar (ekonomi) seçkinlerinden koparacaktı. Dahası, Pinochet Katolik muhalefetten yakasını kurtarmak için Protestan misyonerlere ülkenin kapısını açarak, kilisenin ağırlığını kırmaya çalışacaktı. Ne ilginçtir ki, 1983'te demokrasiye kavuşan Şili'de Katolik Kilisesi, Pinochet'yle mücadelesinin bedelini , ileride kıta çapında inceleyeceğimiz gibi, Protestan kiliselerinin rekabeti ile karşılaşarak ödeyecekti. (25)

İnkaların yurdu Peru, 1980'den sonra askeri yönetimden kısmi demokrasiye geçecek; ancak gerillalarla mücadelesi nedeniyle ülke bir türlü istikrarı yakalayamayacaktır. Peru'da diğer Latin Amerikan örnek olaylarının aksine kilise " ilerici " sayılabilecek ordu ile geçinebilmiş, hatta onun toprak ve eğitim reformlarını desteklemiştir. Yine, kıtadaki tecrübelerin tersine kurtuluş ilahiyatının etkin olduğu yetmişlerde Peru Kilisesi tutuculaşacaktı. Bu farklı tavrın nedeni herhalde kilisenin ülkede etkin olan Tupac Amaru ve Aydınlık Yol (*Sendero Luminoso*) adlı iki güçlü gerilla hareketinin baskısını hissetmesindedir. Maoist bir örgüt olan ve militanlarını İnka yerlilerinden seçen *Sendero*, Latin Amerika'daki diğer gerillaların aksine , Hıristiyan devrimciliğine hiç sempati ile bakmıyordu. *Sendero*'nun eylemlerinin şiddete dayalı olması ve bunlardan sivil halkı soyutlamaması kiliseyi ürkütmüştü. Hatta, 1991 sonrasında *Sendero*, kiliseye karşı da silahlı eylemlerini artıracaktı. Bu nedenlerle , kurtuluş ilahiyatı, Peru için fizibilitesi olan bir proje değildi. (26)

Ülkeler turunu bitirirken, bir an Guatemala'ya dönmek istiyoruz. Araştırmacı gazeteci Steer ile Guatemala Kurtuluş Hareketi (URNG) İsyancı Birlikler başkanı Pablo Monsanto arasındaki röportajdan aşağıdaki bölümü alıntılatalım:

-Baskının başka bir hedefi Katolik Kilisesi. Son dönemlerde binalarına yönelik saldırı ve tahribatlarla kışkırtılmak isteniyor.

-Şiddetin başka bir boyutu bu.

Son yıllarda Guatemala'da önem kazanan kökten- Protestancı eğilimlerle Katolik Kilisesi arasında gerçekten dinsel bir çatışma mevcut. Kökten- Protestancılar dış ülkelere destek ve para yardımı alıyorlar. Katolik Kilisesi'ni kışkırtma amacıyla bir dizi eylem gerçekleştirdiler.

Gerek Devlet Başkanı Serrano, gerekse çevresindeki yüksek düzeydeki bürokratların bazıları kökten -Protestancı bir tarikat üyesi. Hükümet tarikatlarının çoğalmasını teşvik ediyor mu?

-Hem hükümette hem de ordu subayları içinde birçok köktendinci tarikat üyesi var. Politik ve askeri gücün önemli bir kısmı bunların elinde. İktidarlarını tarikatlarının çıkarları doğrultusunda kullanıyorlar.

Katolik Kilisesi'nin bu tarikatlarla bir 'din savaşı'na sokarak, daha çok olumlu olan potansiyelini- örneğin pazarlık sürecindeki rolü – zayıflatmak isteyen güçler var mı?

-Ülkedeki bu tehlikeye dikkat çekildi. Gerçekten de böylesi bir gelişmeyi isteyen kesimler var gözüküyor.

Bu saldırılar son derece büyük toplumsal bir güce sahip olan ve hükümet/ ordu ve URNG arasında olası bir arabulucu olarak hizmet edebilecek kiliseyi zayıf düşürüyor.

-Piskopos Quezada Toruna Oslo'daki (Mart 1990) görüşme sürecinde arabulucu seçilirken kilisenin temsilcisi değil, birey olarak vardı. Hükümetin ve ordunun onu artık bu rolde görmek istemediği açık. Katolik Kilisesi son yıllarda Guatemala'da ilerici bir rol oynadı. Baskıya karşı çıktı, insan haklarından ve toprak reformundan yana tavır aldı. Çatışmanın politik yollardan çözülmesini istiyor. (27)

Gerçekten de yukarıdaki söyleyişi doğrularcasına 1970'ler Guatemala'sında Katolik ve solcular ordu tarafından baskı görmeleri ile Protestan Pentakostalizmin yükselişi eşzamanlıdır. Özellikle 1976 depreminin ardından Amerikan Pentakostal Kiliseleri yardım amacıyla ülkededirler. Böylece, ordu ile Pentakostal Kilise arasında yakınlık başlar. Bir yazara göre, Protestanlık kontrgerillacılığın dini haline gelmiştir. (28) 1982'de devlet başkanlığını darbe ile ele geçiren Guatemala'lı General Rios Mott, Kaliforniya kökenli " Dünya Kilisesi " nde " yeniden doğduğunu " ilan edecek ve bu tarikata ülkesinin kapılarını

açacaktır. Bu tarikatın etkilemesiyle artık Guatemala’da hükümetin “ Tanrı’nın elinde ” dahi olduğunu söyleyen Mott, 1982-83 yıllarında yıkıcı diye addettiği kitlelere şiddetli bir sindirme hareketi uygular.. 14.934 ölü. Ne var ki, 1983’te ordu, Mott’u başkanlıktan devirecektir.

Bu aşamada akıllara Latin Amerika’daki Protestan “istilası”nın ardında kurtuluş ilahiyatına karşı düzenlenmiş bir ABD komplosunun olup olmadığı gelmektedir ki, bazıları Albay Oliver North’un Nikaragua’daki kontrgerilla misyonuna Protestan misyonierlerinin desteğini bu bağlamda hatırlatmaktadırlar. Bilindiği gibi, ABD Kongresi’nin kontralara yardımı – insan haklarını ihlalleri dolayısıyla- iptal etmesinden sonra North açığı misyonierler desteği ile kapatmak istemişti. Ayrıca, Latin Amerika’ya yönelik USAID projelerinde Protestan kiliselerinin kampanyaları da, bu bağlamda, delillendirilmektedir. Ne var ki, Latin Amerika’daki din piyasasına giren sadece Protestanlık değildir. Yehova Şahitleri’nden Bahailere, Scientology’den Moonculara kadar çeşitli tarikatlar kıtada kendilerine pazar bulabilmektedirler. Latin Amerika’da Katolizmin inanç olarak tekelinin kırılması tek nedene indirgenmeyecek karmaşık bir olgudur. Bastion, bu eğilimin , sosyo- kültürel kökenleri kadar daha global bir yüzü olduğunu ve postmodern insanın, ister burjuva ister varoşta olsun , spiritualizma tüketimi ihtiyacından kaynaklandığını yazar. (29)

Şurası açıktır ki, Latin Amerika’nın askeri yönetim/diktatörlükler döneminde Katolik Kilise(leri)nin kurtuluş ilahiyatı sayesinde orduya karşı dikilebilen, demokratik güçlere altında toplanabilecekleri bir bayrak sunan, halk ile devlet arasında arabuluculuk yapan bir kurum kimliği sergiledikleri teslim ediliyor. Kilisenin iktidarın yanında, onların yönetimlerini meşrulaştıran kimlikten sıyrılıp, devrimci bir kültürel doku kazanmaları Latin Amerika açısından siyasi hayatı “ dönüştürücü ” tesiri gözden kaçırılmamalıdır. Zira, yine belki dinin tesiriyle “ kadercileştirilmiş ” ve sistemi Tanrı’nın böyle öngördüğünü, acıları ve meşakkatleriyle kabullenen Hıristiyanlara başkaldırı dinamizmini ancak yine kilise telkin edebilirdi. (30) Kurtuluş ilahiyatı ile silkinen kilise; sendikalara, grevcilere “ siper ” ve mekan olmuştu. Hem de “...Sao Paulo ve Varşova’daki işçiler egemen sınıflara karşı çıkmak üzere belki aynı anda kiliseşere doldular; Bakire Meryem , haç, kandiller ve kutsal kokular arasında...”(31)

Kilise bazı ülkelerde mücadeleyi gerillalar safında bile sürdürmüş, çoğunda insan hakları hizmetlerinde başı çekmişti. Bu yönleriyle demokratikleşmeye ve sivilleşmeye katkıları şükranla vurgulanıyor. (32) Bu çerçevede düşünüldüklerinde kurtuluş ilahiyatının çeşitli birimlerinin sivil toplum örgütleri olduğu savunulagelmektedir. Latin Amerika gibi toplumun örgütlenmesinin engellendiği bir konjonktürü irdelerken Oxhorn , devletin halkı siyasi- iktisadi yaptırımlarla özellikle dışladığını ve kısıtlı bir şekilde zorla “ marjinalleştirdiğini ” ileri sürmektedir. (33) İşte, bu arka planda değerlendirildiğinde taban cemaatleri ile başlayan kurtuluş ilahiyatı , askeri rejimin otoriter korporalist toplum projesine karşı alternatif bir örgütlenme modeli sunmuştur.

Pekii, ordu/din geriliminin bitimi ile kurtuluş ilahiyatının cazibesi tükendi mi? Yukarıda da değindiğimiz gibi, dinsel rekabet, Latin Amerika’da Katolizmi, özellikle de onun sosyalleşmiş modeli kurtuluş teolojisi ideolojisini tarihe mi mal ediyor? Bu sorulara kesin cevaplar yok. Ancak, Kurtuluş Hıristiyanlığının diğer mezhep ve tarikatlar kadar Vatikan’ın “ ehlileştirme ” istikametinde baskısını hissettiğini ve böylelikle geleneksel siperlerine çekildikçe durağanlaştığını, hatta gerildiğini varsaymalıyız. Latin Amerika, kurtuluş ilahiyatının da yukarıda incelediğimiz katkılarıyla, sivilleşip demokratikleştikçe Vatikan, kiliseyi eski, tarafsız, belki de tutucu konumuna çekmek için öncelikle ruhban kadrolarından militanları ayıklayacaktır. Vatikan’a göre, mücadele bitip dava kazanıldığına göre, kilise “ normalleştirilmelidir”. Öyle ya , kıtada Löwy’nin kitabının başlığını hatırlatacak olursak Tanrılar Savaşı bitmiştir! Bu savaşı kurtuluş ilahiyatı cephesi kazanmıştır; ama eğer kilisenin bölünmesi yıprama demekse, o zaman kilise kaybetmiştir. Dava sırasında mümkün olabildiğince bütünlük imajı veren kilisede, demokratikleşmenin başlaması ile radikallerle

ılımlılar arasındaki çekişmeler de su üstüne çıkacaktır. Yine paradoksal gözüke de kilise, demokrasiyi sırtlamış; ancak nihai analizde de onun, toplumdaki konumu açısından kurbanı olmasa bile mağduru olmuştur. Diktatörlükler döneminde ayakta durabilen yegane “ sivil toplum ” örgütü olan kilise, demokratikleşme sonrasında bu konumunu, özgürleşen ortamdan yararlanan diğer sivil toplum kuruluşlarıyla paylaşmak durumunda kalmıştır. Artık toplumun seslerini duyurabilecekleri başka kanallar da vardır.

Bütün bunlara karşın, gözlemciler Latin Amerika’da kurtuluş ideolojisinin misyonunun tükendiğini söyleyememektedirler. Çünkü, onca alınan merhaleye rağmen, kıtanın sorunları tamamiyle bertaraf edilmiş değildir. Bir kere, ordu kışlasına çekilse de, buna anayasal imtiyazlardan ya da toplumdaki ağırlığından ricat etmiş sayılmaz. Kaldı ki, kıtadaki “ uyuşturucu savaşı ” ve başka adı suçlardan kaynaklanan güvenlik kaygıları hem orduyu siyasal sisteme çekiş gücüne sahiptir; hem de toplumun istikrar ve sosyal barışını engellemektedir. İşte, bundan sonraki bölümün ana temaları da bizim açımızdan belirlenmiş olmaktadır.

LİBERALLER, DEMOKRATLAR VE KAÇAKÇILAR

Dünyamızı 2000'e – yeni milenyuma- taşıyan son yirmi yıl, macera filmlerinin en heyecanlı son yirmi dakikası gibiydi, bana soracak olursanız. Uluslar arası sistem küreselleşmenin hız kazanmasıyla “ postmodern bir çağı ” idrak ediyordu. Evrenin ruhu/çağın dinamikleri çöşmüştü, sanki...SSCB ve kollektivist ekonomiyle idare edilen kamp yerle bir olurken, kimi uzmanlar sistemin gerilim eksenindeki taraflarından birinin vedaı ile artık “Tarihin Sonu” gelmiştir diyorlardı. Batı liberalizmi kazanmıştı, Soğuk Savaş düellosunu. Kazanınca da hayatın akışından diyalektik gerginliği de kalkmış oluyordu. Bundan böyle liberalleşebilen refahı ve felahı bulabilecekti! Gelişmeler III. Dünya açısından ibretle okunmalıydı. “ Güney ”, Kuzey gibi olmak istiyorsa liberalizmden başka sarılacağı reçetenin kalmadığını/ olmadığını nihayet kabullenmeliydi. Üstelik, sosyalizm yıkılırken liberalizm serpilmişti, özellikle ekonomik boyutuyla...Uzmanlar postmodern neo-liberal geç kapitalizm olgusunu öve öve bitiremiyorlardı. ABD'de Reagan, İngiltere'de Thatcher ve Türkiye'de Özal'ın yarattıkları ekonomik mucizeler bu argümanların delilleri diye takdim ediliyorlardı.

Pekii, Latin Amerika liberalizme hazır mıydı? Felsefi bağlamda düşünüldüğünde Latin Amerika'da – ilginçtir aynı dönemlerde Osmanlı İmparatorluğu'nda rastladığımızı benzer biçimde- pozitivizm rağbet görür. Aynen bizdeki Jön Türkler gibi Jön Latin genç aydınları da Auguste Comte, Emille Durkheim ve Herbert Spencer'e hayranlık duymuşlardır. Bilimi baş tacı kılmak, ilerlemenin önünü açacaktır, diyorlardı. Önceleri felsefi düzlemde kalan pozitivist düşünce giderek monarşik mutlakiyetçilikle Katolik bağınazlığa karşı mücadele etmenin zorunluluğuna ulaşacaktı. Latin Amerika'da liberal birey, yurttaş, örgütlü toplum henüz meçhul kavramlar olduğu için pozitivist liberallerin toplumsal amaçlarına varmaları için tek çare vardı: Devrimci yol... İşte, Meksika Devrimi...Muhafazakarlar Katolik Kilisesi'ni , *criolle* aristokrasisini ve statükoyu desteklerken, liberaller kilise karşıtı, pozitivist ve cumhuriyetçi olma eğilimindeydiler. Bu şablon, Latin Amerika'nın neredeyse tümü için geçerli olacaktır. Bu kamplaşmada Mason teşkilatlarının pozitivist liberallerin can yoldaşı oldukları da kaydedilmekte. (1)

Ne var ki, liberal aydınların hayatı pozitivizm umdeleri ışığında fazla “ dünyevileştirmeleri ” , sekülerleştirmeleri, hatta laikleştirmeleri Latin Amerika(lı) kimlik ve kişiliğin dokusuna sinmiş o hep tekrar edegeldiğimiz “ büyümlü gerçeklik ” mitolojisine/ mistisizmine aykırı gelecektir. Paz'ın da belirttiği gibi bu kıtada *modernismo* adeta “ öteki”lerin romantizmi şeklinde (2) karşımıza dikilecektir- liberalizme karşıt bir akım olarak! Yine ilginçtir, pozitivizmin tılsımlı kelimeleri “ ittihat ”(= birlik) ve “ terakki ” (= *progress*) ileride otoriter modern cumhuriyetçi devletlerin toplumsal sloganlarını oluşturacaklardır. Kastedilen milli birliktir. Kastedilen devrimsel değil, evrimci bir gelişmedir. Başka bir deyişle, halkı eğiterek, tedrici usullerle düzeni (= *order*) muhafaza edebilmek. Kısacası, Latin Amerika'nın da İttihat ve Terakkicileri vardır!

Bürokratik otoriter devletler kalkınma için, öncelikle devlet kapitalizmini, devamen ithal ikamesine dayalı bir liberal açılımı benimseyerek zaten ekonomide liberalizmi halka

tattırmışlardır. Ama, şimdi postmodern zamanların gereği dışa dayalı (ihracatı öne çıkararak) büyüme modellerine sarılmak lazımdır. Eğer 1980’li ve 90’lı yıllarda Latin Amerika, küreselleşmenin zoruyla, Kuzey’le entegre olacaksa o zaman yapılacak belliydi:

Böylece Latin Amerika’da Pinochet diktatörlüğü altında Şili’de erkenden başlatılmış olan deney, şimdi bütün kıtaya yayılıyordu. Uygulama o kadar ileri gidiyordu ki, Menem yönetimindeki Arjantin’de veya Ekvador’da ulusal paranın yerine doların dolaşım aracı haline gelmesi türünden uç uygulamalara başvuruluyordu. Gerçek sosyalizm dışında her siyasi akım neoliberalizme angaje olmuştu. Örneğe, Brezilya’da eskiden Bağımsızlık ekolünün sol kanadının önde gelen yıldızı Fernando Henrique Cardoso başkan sıfatıyla ülkeyi “ küresel ekonomi”nin ayrılmaz parçası haline getiriyordu. Şili’de burjuvazi adına Pinochet sonrasına geçişin pazarlığını yapmış olan *Concertacion* adlı Sosyalist Parti- Hıristiyan Demokrat Parti koalisyonu, neoliberalizmi olduğu gibi devralmıştı. (3)

Zaten , ABD de Latin Amerika’ya yönelik “ neo-liberal taarruz”un arkasındaki itici güç , değil miydi? Bu ülkenin Latin Amerika’ya yönelik siyasetlerini bir şema çerçevesinde bize sunan Wiltze, 1800 ile İkinci Dünya Savaşı arasındaki dönemde Birleşik Devletlerin Monroe Doktrini ile bu kıtada hegemonyasını kurduğunu; Soğuk Savaş sonrasında ise *containment* (çevreleme) stratejisi doğrultusunda kontracılığa başvurduğunu hatırlatmaktadır. Soğuk Savaş sonrasında ise Washington neoliberal bir yaklaşımla Latin Amerika’yı serbest ticaret anlaşmalarıyla kendine bağlamak istemektedir. (4) Yöntem değişikliğidir, söz konusu olan...NAFTA ve FTAA (Amerika Serbest Ticaret Alanı) gibi ortak Pazar veya Gümrük birliği şemsiyeleriyle Latin Amerika’yı yeniden fethetmeye girişen ABD, tabii ki güney komşularının liberal siyaset ve ekonomiyi kucaklamaları için üstüne düşeni yerine getirecekti. Dış borçları ödeyemez hale gelen Latin Amerika ülkelerinin Dünya Bankası ve IMF ile anlaşmasını sağlayacak “ Washington Uzlaşması”nın mimarı olacaktı. Dahası, ABD, Profesör Milton Friedman’ın monetarist ekonomi politik ekolünden “ Chicago Oğlanları ” nı (ne yapayım, İngilizcesi *Chicago Boys!*) Latin Amerika’ya uzman olarak gönderecekti. Ve bu sayede Latin Amerika ülkeleri birbiri ardısıra “ liberal uyum ” programlarını iktisadi politikalarına monte ediverdiler.

Latin Amerika’nın tarihinde “ sömürü ” kavramının saltanatını izlersiniz. Ne var ki, bu kıtada sınıfsal doku öyle Avrupalı ölçülerde bir çırpıda anlatılabilecek şemalara sığmaz. 1492’den itibaren bu “ kızgın topraklar”da kurulan kolonyalizmin, “ efendi-köle sendromu ” bağlamında toplumu nasıl katmanlaştırdığını yukarıda okumuştunuz. Siyahilere özgürlüklerinin verilmesiyle düzenin pek değişmediğine de temas etmiştik. Aynen merkantalizm gibi, kapitalizm de Latin Amerika’ya büyük ölçüde dış güçlerce nakledilen bir sosyo-ekonomik yapı olacaktır. Bu nedenlerle , hangi evresinde olursa olsun, kapitalizmin Latin Amerika’daki evriminde sınıfsallaşmanın arkasındaki bu boyut gözden uzak tutulmamalıdır. Bu çalışmada Latin Amerika’nın sınıf kriteri üzerinden oluşan kimliklerine tabii ki değinmeliyiz; ama, bunu yaparken de içinden çıkılmaz tartışmalara saplanmaktan kaçmak istiyorum. Bu vesile ile Isabel Allende’nin saptamalarına yer vermenin yeterli olabileceğini düşünüyorum.

Allende, anılarında, içine doğduğu toplumun sınıflar arasında “ aşılma sınırları ” olduğunu kaydetmektedir. Ünlü romancı , o sınırlar “ bugün artık daha belirsiz, ama yine de Çin Seddi kadar kalıcı ” diye anlatır. Allende’ye bakılırsa, yabancılar, örneğin Şili’deki şaşırtıcı sınıf sisteminin nasıl işlediğinin ayırıcısına zor varabilirler. Ve Allende şöyle yazar:

Bizim toplumumuz tıpkı bir milföy pastası gibidir, her kişi kendi yerinde, doğumun belirlediği kendi sınıfının içindedir... Biz Şililerde, bir insanın dış görünümünden, teninin renginden, davranışlarından ve özellikle de konuşma tarzından hangi sınıfa dahil olduğunu bir görüşte anlayacak göz vardır...Normal olarak alt sınıfı

hemencecik tahmin edebiliriz; bayağılığın, zıppıklılığın, rüküşlüğün, sonradan görmeliğin ve benzerlerinin farklı düzeylerine göre otuz kadar altsınıf bulunur. (5)

Sosyo- ekonomik yapının siyasal oluşumları nasıl tetiklediğine gelince...Tabii ki, III. Dalga Demokratikleşmesi ile liberalizmin siyasal izdüşümleri ihmal edilemezdi. Latin Amerika “ demokratikleşmeli”ydi. “ Sivilleşmeliydi. ” Ama, öncelikle Washington’un bu ülkelerle ilişkileri demokratikleşmeli ve sivilleşmelidir, diye sormazlar mıydı adama ! Washington Latin Amerika’yı ta Başkan Monroe’dan beri “ arka bahçesi ” görmüş ve bu kıtada diktatör de olsalar statükocu güçleri desteklemiş, hatta Soğuk Savaş’ın ezeli rekabet yıllarında darbe mühendisliğine bile kalmıştı. Reagan zamanında “ kontra”lar, “ hürriyet savaşçıları ” olarak nitelendirilmiş , Latin Amerika iç savaşlarına taraf olunmuştu. Bu bağlamda Amerikalılar Okulu kıtada *la escuela de golpes* (darbeler okulu) olarak nam kazanmıştı. CIA ve Ulusal Güvenlik Konseyi, Kongre engelini aşmak için illegal yollardan İran’a satılan silahların karını Latin Amerika kontralarını desteklemek için kanalize etmişti. Ne var ki, Kontragate / İrangate denen komplonun içinde yer alan Albay North yargılanmıştır.

Carter’dan başlayarak Washington, kesintilere uğrasa da, Latin Amerika’da önce insan hakları, daha sonra da demokratikleşme yönünde duyarlılıklar kazanmaya başlamıştı. Gerçi bu yöndeki açıklamaların samimiyeti ne ölçüde dünya kamuoyunu hedef alan retorikler olup olmadığı sorgulanmıştır. Kıtadaki uyuşturucu mücadelesini militerleştirmek ithamları altında kalan Clinton, bizim de yukarıda değindiğimiz Guatemala Raporu’nu okuduğunda, “ Geçmişimizi (mazide yaptıklarını kastediyor) unutmayacağız; ama asla tekrarlamayacağız ” demiştir . (6) Ulusal güvenlik doktrininin mimarı olarak kabul edilen ABD’nin , istihbarat birimleriyle Latin Amerika’daki etkinlikleri artık mahcubiyet vermektedir. Kendi ülkesinde bile... Şu “ çirkin Amerikalı” imajına son verilmeliydi. Artık, ABD, kıtada sadece liderleri değil, yurttaşların da kalplerini kazanması gerektiğini anlamıştı. Bu bağlamda Sandinistaların Kültür Bakanı Fernando Cardenal şöyle demişti: “ Siz kendiniz için ne istiyorsanız, biz de onu istiyoruz. Eğer Birleşik Amerika’da diktatörleri istemiyorsanız, bizdekilere de destek vermeyin.” (7) Soğuk Savaş’ın bitimi ile gerillalara komünist bloktan yer altı desteği çekilince , Washington da karşılık olarak yerel diktatörlerden desteğini çekecekti. Bu gidiş, gerillaların devletle “ uzlaşmalarına ” basamak olacak ve kıtada demokratikleşmenin önünü açacaktı.

İlginç olan husus, ABD-Latin Amerika ilişkilerinin ABD’de askeri odaklarca da tartışıldığında yükselen değerlere atıf yapılmasıdır. Şöyle ki, 1999’da yapılan bir seminerde ABD Kara Kuvvetleri’nin Latin Amerika ordularında yapıcı demokratik sivil-asker ilişkileri zihniyetinin yerleşmesine yardımcı olması gereği zikredilmiştir.Ulusal güvenlik sahasında sivillerin de yetiştirilmesinin zorunluluğuna temas edilen seminerde, bu çerçevede ABD ordusunun, bir “ öğretmen ”, hatta “ örnek ” olması önerilmiştir.(8) ABD Savunma Bakanlığı’nın , “ Amerikalılara Yönelik Güvenlik Stratejisi ” Raporu’nda da aynı zihniyet görülmektedir. (9) Bu bağlamda, ABD’nin Latin Amerika’daki “ yeni rolü”ne ilişkin akademik askerlerce kaleme alınmış münferit çalışmaların arttığını da görüyoruz. WWW’de gezinenler, mesela, ordu-toplum diyaloguna eğilinmesinin, insan haklarının Latin Amerika’da silahlı kuvvetlerin müfredat programlarına konmasının ve bu yönde ABD’nin etkin işbirliğinde bulunmasının salık verildiğine şahit olacaklardır!(10)

Latin Amerika’da o dönemde demokratikleşme demek öncelikle geçmişe yönelik hesap verilebilirlik ilkesine işlevsellik kazandırmakla eşdeğer tutuluyordu. Haklıydılar. Silahlı kuvvetlerin kontracılığı sayesinde çok çekmişlerdi- en hafif ifadeyle. Pekii, Latin Amerika orduları sivilleşmeyi, daha da önemlisi insan haklarını ihlalden yargılanmayı – Washington (görüldüğü gibi) cevaz verse de – kabullenebilecekler miydi ? İşin “ mim noktası ” buradaydı. Evet, Latin Amerika’da silahlı kuvvetler, Soğuk Savaş’ın bitimiyle hayli toplumsal eleştiriyle karşı karşıya kalmışlardı. Halklar, dünya kamuoyunun da desteğiyle, seslerini yükseltiyorlardı.

Önemlidir, Latin Amerika orduları da yıprandığını idrak edecekti. Güvenlik saiki ile toplumlara baskı altında tuttıkları vakit, bunun iktisadi kalkınma için gerekli bir taviz ya da fedakarlık olduğunu savunmuşlardı. Oysa ki, “ Ulusal Güvenlik ve Kalkınma Doktrini ” kıtaya iktisadi refah getirmemişti. Dahası, Arjantin silahlı kuvvetleri, örneğin Falkland Adaları macerası ile, en birincil dış savunma sahasında bir de askeri yenilgiye uğramıştı. Bu arada, ordu kendi içinde fraksiyonlara ayrılmış, iç çekişmeler yaşamıştı. Hem imajı kirlenmiş, hem de kurumsal bütünlüğü zedelenmişti. İşte, bu nedenlerin demetlenmesi ile ordu, “ düşük profil ” çizen bir konuma artık geçmesinin zorunlu olduğunu hissetmeye başlayacaktı. Ne var ki, ileride de görüleceği gibi, ordu, siyasi gücünü sivillere devrederken , bu transferin kendi inisiyatifi ve denetimi altında gerçekleşirse, bazı anayasal siperleri tutabileceğini düşünüyordu.

Sivil (objektif ya da sübjektif) kontrolün siyaseten ne kadar “ derine ” nüfuz ettiği , edebildiğine ilişkin nihai bir kanaate varmadan, sıra sivilleşme sürecini ülkeler bazında ele almaya gelmiştir. El Salvador’dan başlarsak, Duarte’nin Hıristiyan Demokrat Hükümeti’nin ordu ile değil, gerillalarla çatışması vardı. Kontrgerillanın 1980’lerin başına bile sarkan (ve Hollywood filmlerine konu olan) şiddet eylemleri , insan hakları ihlallerine karşı duyarlaşan Washington’u bile tedirgin edecekti. Bu arada 1989 Kasım’ında altı Cizvit papazı ve iki kadının vahşice öldürülmesi ile Amerikan baskısı artacaktı. Birleşik Devletler , iktisadi- askeri yardımın durdurulmasını istemiyorsa, El Salvador’a orduyu geriye çekip, bugüne değin gerilla diye nitelendirdiği FMLN ile uzlaşmasını şart koşacaktı. Bu koşullara büyük ölçüde uyulduysa da, El Salvador’un demokratikleşmede daha ileri adımlar atabileceği hiç olmazsa şimdilik mümkün görünmüyor. İnsan hakları ihlallerinden de sadece göstermelik olarak birkaç genç subay mahkemeye çıkarılabilecekti. (11)

Aynı konuda Uruguay’da da ilerleme kaydedilemeyecekti. Savunma Bakanı General Medina, suçlanan subaylara mahkemeye gitmemelerini emredecekti. Başkan Sanguinetti bir yasayla ordu mensuplarına dokunmazlık getirerek, ordu-toplum ilişkilerini gelecek yolun önünü kesmek istedi. Bazı örgütlerin bastırmasıyla yargı yolunu açacak referanduma 1989’da gidildiyse de netice değişmedi. Aslında, ordu ile yönetim arasında uzlaşmaya varılmıştı. Hükümet, insan haklarında geriye dönüp bakmayacak, ordu da, Milli Güvenlik Kurulu’ndaki konumunu muhafaza ederek, sivil denetimi kabullenecekti. İçerlese de, savunma bütçesinin tırpanlanmasına suskun kaldı. (12)

Ekvator’da ordu, aynen Uruguay’daki meslekdaşları gibi, anayasal garantiler karşılığında, devletin yeniden yapılanma planına onay verecekti. Güvenilir kaynaklar, eğer 1989 seçimlerini popülist Abdala kazansa idi, askeri müdahale kaçınılmazdı diye yazmaktalar. Yine muhafazakar Başkan Cordero, şahsi nedenlerle hava kuvvetleri komutanı ile çekişecek, hatta bu davası yüzünden kısa süreli rehin bile alınacaktı. Ordu, diğer ülkelerde olduğu gibi Milli Güvenlik Kurulu’ndaki yerini muhafaza edecek ve ayrıca elinde sivil havacılığı, iki ticari havayolunu ve askeri fabrikaları tutacaktı. Kısacası, ülkeyi siyasallaşmış bir ordu ile anlaşmalı olarak siviller yönetmektedir.

Bolivya’da da benzeri durum hakimdir. Sivil yönetim... Askeri darbe söylentileri...Peru ise ilk sivil hükümetini Başkan Fernando Belaunde’nin seçimi ile görecektir, 1980. Gerillalarla yoğun bir çatışma yürüten yönetimin , ordu-toplum ilişkilerinde sivilleşme yönünde fazla açılması zaten beklenemezdi. Bu nedenle ordu, anayasal ağırlığını MGK’da korudu. Belaunde’nin ihtiyatlı yaklaşımını halefi Garcia sürdürmedi. Halkın desteğine inanan Garcia, hem insan haklarında, hem de bütçe kısıntılarında orduyu karşısına aldı. Başarılı da oldu. Ancak, Peru’nun ekonomi sıkıntıları, koltuğu Fujimori’ye kaptırmasına sebep olacak ve yeni Başkan da orduyu siyaset ortağı olarak görüp, süreci tersyüz edecektir. Fujimori’nin de ileride yüz kızartıcı suçlardan yargılanarak azlini ve sürgününü basından izledik. Fujimori’nin devredışı kalması ülkede ordunun “ depolitizasyonu ” için fırsat olarak

görülebilecek; Ancak General Ollanta Ekim 2000’de darbe teşebbüsünde bulununca, Başkan (vekili) Paniqua onu ve on iki darbeci generali azledecekti.

Kolombiya, ileride değineceğimiz uyuşturucu savaşı / gerilla geriliminde özel bir konumdadır. Ülkenin ulusal güvenliğinin karar merkezi, asker ağırlıklı “ Ulusal Güvenlik ve Savunma Yüksek Konseyi”dir (*Consejo Superior de Seguridad y Defensa Nacional*). Buna rağmen, bu ülkede kırk yıldır ilk kez Savunma Bakanlığı’na bir sivil oturacaktır (1991). İnsan hakları ihlallerini soruşturmak için, Kolombiya’da, diğer ülkelerden farklı olarak ordunun içinde sürekli bir ofis açılır (1995); ama başkanı sivilinden seçilir. Çokuluslu şirketlerin paramiliter- kontrgerilla grupları sübvansede ettiği rivayetlerinin dolaştığı bu ülkede insan hakları ihlallerini araştırmak güç olmalıdır. Ancak, 1989 Nisan’ında hükümet savunma desteği için dahi olsa ordunun “ korucu ” – diğer bir deyişle , paramiliter- sistemi oluşturmasına yasak koyacaktır. Barco Hükümeti (1986- 90), özel timi mercek altına alır. Ancak, Gaviria döneminde de bu güçler, otonomilerini koruyacaklardır. Uyuşturucu kralı Escobar’la savaşırken, hükümetler bu konunun üzerine fazla varamazlar. Samper (1994-8) de başarılı olamaz. Ekonomik güçler, CONVIVIR adı verilen bu güvenlik birimlerini “ yıkıcılıkla ” mücadelede vazgeçilmez görmekte ve açıktan açığa korumaktadırlar. İnsan hakları örgütlerinin bu seddi aşmaları imkansızdır. Samper’in yapabileceği ordu içinde suçları tescil edilmiş General Bedoya’yı görevden almak ve 20. Birliği lağvetmektir. Birleşik Devletler yönetiminin bazı kademelerinden bu yönde baskı gelmeseydi, bu adımı atmakta zorlanabileceği bilinmekteydi. (13)

Yıllar süren askeri yönetim ve gerilla savaşlarının ülkesi Guatemala’da 1982 darbesinin mimarları bir siyasi- askeri proje ile devleti yeniden yapılandırdılar. İlginç olan, sivil-asker ortak yönetimini içeren bu projede insan hakları ve demokrasi terminolojisinin sıkça kullanılmasıdır. (14) Ordu, bu projeye “ stratejik barış ” adını verecekti. İstihbarat ve iç güvenlikten sorumlu oluşlarının tasdik edildiği bu projeyle ordu, “ kontra ” faaliyetlerini eski şiddet yüküyle , ne dünyanın gözü önünde, ne de ulusal kamuoyunda taşıyamayacağını, buna izin verilemeyeceğini anlamış ve çağdaş kavramlardan yararlanarak kendine siyaseten ağırlığını koruyabileceği yeni bir alan yaratmak istemiştir. 1985 Anayasası doprultusunda sivil Başkan Cerezo, ordu mensuplarının insan hakları ihlallerinden yargılanmalarının önünü kesecek bir affı ilan etmekten kaçınmayacaktı. 1996 Eylül’ünde ordu ile hükümet arasında imzalanan bir anlaşma ile silahlı kuvvetlerin dış savunma ile iktifa etmeleri karara bağlansa da, buna uyulmadığı görülecekti. Ordu açıklamaları silahlı kuvvetlerin ulusal güvenliği dahili boyutlarıyla tanımlayan duyarlılığından vazgeçmediğini ortaya koymaktadırlar. Ancak, ordu, hem askeri gücünün % 30, bütçesinin de % 11 oranında düşürülmesine karşı çıkmayacaktı. Guatemala’da bu şartlarda ordunun sivil denetime tabi kılındığını ifade etmek için henüz çok erkendir. Resmi olarak iktidardan vazgeçtiğinden beri, ordu devletin karar alma süreçlerini gölgelemeye devam etmiştir. (15)

Şili, Pinochet sonrası dönüşümü ile ayrıntılı ele alınacak örnek teşkil etmektedir. Yeni Başkan Aylwin, “ kirlili savaş”ın müsebbiplerinin insan haklarını ihlalden yargılanmaları yönündeki kamuoyu baskısıyla harekete geçti. Bu süreçten, ilkin araştırma yapılması, ikinci aşamada suçluların belirlenmesi, sonunda da yargılanması bekleniyordu. Aylwin, 1990’da başkanlık kararı ile ulusal komisyonu kurdu. Komisyon, bir sene içinde bin sayfalık raporu ile çalışmalarını tamamladı. Sonuç: 2.279 ölüm ve 957 kayıptı! Rapor, orduyu karıştıracaktı. Sürecin ikinci ve üçüncü safhayı idraki, yargı ve parlamentonun sorumluluğunu yerine getirmesine bağlıydı. Yargı tahmin edilebilecek nedenlerden dolayı af taraftarıydı. 1978 Affi’ni hatırlatarak, yetkisizlikte direndi. Yargının önünü açabilecek parlamenter irade de Şili Kongresi’nden , tahmin edilebilecek nedenlerden dolayı, çıkmadı. Şili’nin anayasal güçleri daha ileri gidemeyeceklerdi. (16)

Şili’de demokrasinin sınırları belliydi. Zira, Pinochet, geri çekiliş yıllarında, daha 1977’de ülkenin “ korunan (bir) demokrasi ” olduğunu açıklamamış mıydı? 1980 Anayasası

ile 1989'da çıkarttığı Silahlı Kuvvetler Yasası ile sivillerin elini kolunu bağlayacak tarzda “ çıkış garantilerini ” rejime yerleştirmişti. Bu çerçeve ile ordu demokratik sayılmayacaktı. Fakat, anayasal yetkilerini sisteme dahil etmişti. Anayasa'nın 95 ile 96. maddelerinde yer alan Milli Güvenlik Konseyi, ordunun inşa ettiği siyasi düzenin temel taşıydı. Ensalaco, MGK'nın genişletilmiş bir ulusal güvenlik kavramı ile askere yönetici vasfı verdiğini vurgular. (17) Her ne kadar 1989 ile 1991'de gerçekleşen iki referandumla 1980 Anayasası tadile uğrasa da, değişiklikler, nihai analizde Şili'deki ordu- toplum ilişkilerini kökten sivilleşemeyecektir. Yine de 8. maddenin tadili ile parti, örgüt, dernek kapatmak yetkisi kaldırılacak, hatta 5. maddenin değişiklik öngörmesi ile insan haklarında uluslar arası hukuk ve örgütlerin müdahalesi zımnen dahi olsa kabullenilecektir. Asıl dönüşüm MGK'nın bünyesinde olur. Kurula hazine müsteşarının dahil edilmesiyle içerideki asker ağırlığı kırılacak ve asıl önemlisi, kurulun güvenlik konularında hükümeti “ temsil etmesi ” cümlesi, “ haberdar eder ” şekline dönüştürülecektir. Bu noktadan sonra MGK, anayasal kuruluşlara ve/ya hükümet organlarına düşüncelerini başkan, anayasa mahkemesi ve kongre aracılığıyla duyurabilecektir.

Aylwin'in Şili jandarmasını (*Carabineros*) ordudan koparıp, İçişleri Bakanlığı'na bağlamasıyla, Şili Silahlı Kuvvetleri'nin iç güvenlik rolü zayıflamıştır. Ne var ki, ordu, yine de tam anlamıyla özerkliğini kaybetmiş değildir. Bilakis, hem Aylwin, hem de halefi Frei, ordunun sosyolojisinde ve ekonomisinde herhangi bir tasarrufa kalkışmayacaklardır. Şöyle ki, silahlı kuvvetlerin, bir kamu iktisadi teşebbüsü olan bakır madenleri şirketinin (CODELCO) karından tahsil ettiği yüzde onluk paya ülkenin ekonomik darboğazlarına rağmen dokunmayacaklardır. (18) Ayrıca , Şili'de 1989 Yasasına göre, ordunun bütçeden alacağı pay sabitlenmiştir. Demokratik yönetimler, bu payı tavan olarak gördüklerini kaydetseler de, bu rakamın bütçeden ek fonlarla ileride destekleneceği görülecektir.

Hepimizin de basından takip etmiş olabileceği gibi eski diktatör Pinochet'nın kaderi, ülkede sorun olmuş; MGK'da tartışılmış, hatta Şili'de ordu- siyaset ilişkilerini geren bir unsur haline de gelmişti. Öyle ki, 1999 yazında Kara Kuvvetleri Komutanı Gen. Izurieta, yüksek rütbeli subayları bir araya getirmişti. Bu toplantıda ordunun rejim muhafızlığının anayasaya kaydedildiği cihetle mensuplarının – Pinochet dahil- bu uğurda yaptıklarının “ hesabının sorulamayacağı ”, hatta asıl bunun anayasaya aykırı olduğu dile getirilmişti. Hükümet de bu hamleyle karşı ordu mensuplarının yanı sıra; sivil toplum örgütleri, kilise, basın, hatta bilim adamlarından oluşan bir yuvarlak masa (*mesa didlogo*) oluşturacaktı. Ancak, hassas konunun komisyona “ havalesi ” bazı insan hakları örgütlerince, işin sulandırılması şeklinde yorumlanacak ve protesto edilecektir. (19)

Brezilya'da demokratik hayat José Sarney (1985- 1990) ve Fernando Collor de Mello (1990- 92) ile başladı. İkincisinin daha cesur olduğu söylenebilir. Diktatörlük dönemi yadigarı olan askeri istihbaratı ve MGK'nu lağvetti. Ardından ordunun gizlice yürüttüğü nükleer programı resmen açıklayarak; hem Arjantin, hem de uluslar arası Atom Enerjisi Ajansı ile, saydam denetime varılmasını sağladı. Brezilya'nın özellikle Ortadoğu'ya ihraç ettiği askeri endüstrisi vardı. İran- Irak Savaşı bitince, Brezilya'nın en önde gelen iki askeri imalatçıları Engesa ve Avibros konkardato ilan edeceklerdi. Collor Hükümeti onlara destek vermedi. Üstelik, askeri bütçe % 20 oranında kısıldı. Rakamlara gerek kalmadan, şunu belirtmek yeterlidir. Brezilya, 1993 itibarıyla, dünyadaki 166 ülke içindeki askeri harcamalar sıralamasında 133. sıradadır! Bu Brezilya'nın istiklalinden beri görülen en düşük rakamdır. (20)

İktisadi ayrıcalıklarının kesilmesine ses çıkarmayan Brezilya ordusu, siyasi açıdan duyarlıdır. Bu duyarlılığı demokratik hükümetler sınama yoluna gitmemişlerdir. Mesela, diğer ülkelerde gerilime neden olan insan hakları ihlallerinde, Başkan Cardoso, 1995'te hem de askeriye tanınan af yasınının 16. yıldönümünde bir yasa ile, ölen ve kayıp (mağdur)ların ailelerine devletin tazminat ödeyeceğine söz vererek maziye, her tarafı teskin edecek şekilde, gömmeye çalışmıştır. Brezilya demokratları, ülkede hala bir savunma bakanlığının

kurulamamasını sorun etmemektedirler. Brezilya Ordusu'nun iç güvenlik, hatta sivil işlerdeki etkinliği de onları rahatsız etmemektedir. Kamuoyu ordunun başta iç asayiş olmak üzere dahili rolünden hiç de şikayetçi değildir. Yapılan anketler hep orduyu en saygın ve güvenilir kurum olarak göstermektedir. (21)

Brezilya'ya ilişkin tespitler, araştırmacıların aklını karıştırmakta. Örneğin Zaverucha ülkede ordu-toplum ilişkilerinde hiçbir düzelme olmadığını ve silahlı kuvvetlerin her vesile ile hüküme meydan okuduklarını iddia ederken, (22) Monterey, ABD Deniz Kuvvetleri Akademisi'nden Dr. Tollefson, Brezilya'nın artık hiçbir biçimde askeri vesayet altındaki demokrasi sayılamayacağını vurgulamakta. Agüero ülkenin her an bir çalkantıya dönüşecek kritik eşikte bulunduğunu işaret ederken, diğer yandan Hunter iyimserliğini korumaktadır. (23)

Arjantin *Proceso* döneminde Latin Amerika'da cuntanın en fazla ağırlığını hisseden ülke olmuştu. 1983'te demokrasiye geçince, orduya karşı en cesur çıkışları yapan ülke de oldu. Özellikle Radikal Parti'den seçilen Başkan Paul Alfonsin döneminde...Öncelikle insan hakları ihlallerini soruşturan *Comision Nacional de Desaparicion de Personas* (CONADEP= Kayıp Kişiler Ulusal Komisyonu) kuruldu. Alfonsin, her ne kadar suçlu subaylarla kurum olarak orduyu ayırmak hedefini güttüyse de ülkenin koşulları amacına varmada onu hayli zorlayacaktı. Yurttaşlar, yargılama sürecinin kapılarının aralandığını görünce, iki bine yakın dava açtılar. Bu, Alfonsin'in sınırlarının ötesine geçen bir akıntıydı. Bu nedenle Alfonsin kongreden son dava tarihinin belirlemesini isteyip, bu sürecin önüne set çekmek istedi. Kongre'nin 23 Aralık 1986'da kabul ettiği *Punto Final* Yasası ile askeri personeli sorgulama süresi 60 güne indirildi. Bu süre sonunda mahkemelere celp edilemeyenler cezai takibata uğramaktan kurtuluyordu. Ancak, yasa umulanı vermedi. Yargı daha hızlı çalıştı ve davalar birdenbire arttı. Ordunun tedirginliği arttı ve Alfonsin 1987 ve 88 arasında *carapindates* denilen isyancılar tarafından üç kez darbe teşebbüsü ile karşılaştı. Sonunda yargı, *obediencia debida* yasasını çıkarmak zorunda kaldı. Böylece, insan hakları ihlallerinin sorumluluğu sadece üst rübeli subaylara şamil kılındı. Yine de herşeye rağmen, Arjantin, Latin Amerika ülkeleri arasında, silahlı kuvvetler mensuplarını en fazla yargılayabilen ülke olacaktı. (24)

1989'da başkan seçilen El Turco lakaplı Carlos Saul Menem daha “ temkinliydi”; silahlı kuvvetler için hemen af çıkardı. Bu aflu, orduya karşı “ hareket özgürlüğü ” kazandı. Ne var ki, iyi niyetine rağmen Menem de 1990 Aralık'ında bir darbe ihtimali ile baş başa kalacaktı. Yine de ilginçtir, diğer Latin Amerika ülkelerine kıyasla, Arjantin Silahlı Kuvvetleri, cunta sırasındaki devlet terörünü kabul edip, kınayan yegane kurum olacaktır. 1991'de genelkurmay başkanlığına getirilen Martin Balza, ordu içinde kirli savaş ile Malvinas/ Falkland Adaları macerasını sorgulayabilecekti. (25)

Menem'in performansına gelince, kimi yazarlar onun Alfonsin döneminde sağlanan sivil denetimi tersyüz ettiğini, kimileri de onun orduyla “ stratejik bir anlaşma ” yaparak, mantıklı bir uzlaşmaya vardığını savunmaktadırlar. (26) Gerçek şudur ki, ordu, zaten Savunma Bakanlığı kanalı ile otonomisini korumaktadır. 1988'de Alfonsin Hükümeti, Ulusal Savunma Yasası ile orduyu sadece dış güvenliğe kaydırmak istemiş, silahlı kuvvetlere Savunma Konseyi'nde sandalye vermemişti. 1994'te zorunlu askerliği kaldıran nükleer programı engelleyen ve askeri harcamaları düşüren neo-Peronist, neo-liberal Menem ise, alışlagelmiş ulusal güvenlik doktrini çerçevesinde orduyu iç görevlere adeta davet eder bir portre çizecekti. Bu, Menem'in ordunun rejim “ muhafızlığını ” kabul anlamına geliyordu. Çünkü, Menem'in uzmanların “ emperyal başkanlık ” diye tanımladıkları yönetimi için, Latin Amerika geleneklerine uygun olarak, ordunun desteğine ihtiyacı vardı. İşte, Menem'in çıkarttığı 392 no.lu Başkanlık Kararnamesi, orduya istediği muhtariyeti verecekti. Kongre, orduya MGK'da etkin olabileceği, iç güvenlik tadillerini geçirmede kısmen ayak sürüse de, 1991'de kabul edilen yasa yine de ordunun nihai müdahale hakkını tanımak zorunluluğu ile çıkacaktı. Zagorsky'ye göre, artık küresel topluma katılma arzusu ile yurtdışı insancıl

müdahale operasyonlarına iştirak eden (ve belki de bu yolla kaybettiği prestijini geri almak isteyen) Arjantin Ordusu'nun demokrasiyi zora sokacak darbe teşebbüslerine girmeye niyeti yoktur. Ordu- toplum ilişkilerinde Batı normlarına yaklaşılmaya çalışıldığını gözlemlediği Arjantin Ordusu'na karşı “ ihtiyatlı bir iyimserlik ” duymaktadır. (27)

Ordu-toplum ilişkilerinin geleceği/akıbeti bağlamında toplu bir değerlendirme yapmak kabilinden neler söylenebilir? İlkın, şurası açıktır ki, ordunun artık demokratikleşme dalgası ile birincil kaygısı güvenlik kadar belki de ondan da öte bir kurum olarak kendini koruma haline gelmiştir. (28) Özellikle insan hakları ihlalleri dolayısıyla orduların “ sorgulanır ” hale gelmesi, askeri yönetimlerin halk gözündeki meşruiyetini sarsıyor, hatta silahlı kuvvetleri zımnen de olsa “ kriminalize ” ediyordu. İşte, bu kavşağı, Latin Amerika gibi, siyasi paktların sistemin parçası olduğu kıtada, siviller iyi değerlendirmeyi bileceklerdi. Orduya, af karşılığında sivilleşme takasını sunacaklar; ordu da sivillere otonomisine hanel gelmediği sürece demokratikleşmeye köstek olmayacağını taahhüt edecekti. Geline nokta bir tür “ sosyal mukavele” olmalıydı. Başta dış güvenlik olmak üzere (veya onunla sınırlı olarak) ordu sistemde yegane muhatap, merci kalma ayrıcalığını sürdürmek istemektedir. Bu çerçevede kazandığı ve/ya anayasal kayıtlarla muhafazaya çalıştığı özerkliğini bazı yazarlarca, demokrasinin ruhuna ve lafzına aykırı bir “ feodal otonomi ” veya “ paralel etatizm ” (devletçilik) olarak da yorumlanmaktadır. (29) İlginç olan, silahlı kuvvetlerin sivilleşme rüzgarının etkisindeki Latin Amerika'da, siyasi siperlerini tutmak için dolaysız askeri müdahale metodunu değil, darbe yapabileceği korkusunu kullanmaya başlamasıdır. Darbe ihtimali olmasa da, onun kaygısı ordu nezdinde siyasilerin stratejik kararlarında caydırıcı tesiri yapmaktadır. Buna, kötümser bir yaklaşımla, “ yayılmacı siperleşme ” (*expansive entrenchment*) deniliyor. (30) Fiziki darbeler yapmak yerine, anayasal haklarla sistemin kimyasında bulunmak !..

Eski günlere kıyasla ordu sivil hükümetlerin altındadır, fakat kurumsal açıdan da özerk bir aktör olarak ağırlığını sürdürmektedir. (31) Latin Amerika'da silahlı kuvvetlerin demokrasi söylemini kullandıkları, hatta samimi olarak buna inandıkları ifade edilmekle beraber onu, kendi açılarından tanımladıkları da görülmektedir. Öyle ki, liberal demokrasiye ziyade “ güçlü ”(ve/ya militan) demokrasi inancı onlara daha cazip gelmekte; bu tür bir demokrasinin demokrasi düşmanlarına karşı acımasız olması dile getirilmektedir. Tezlerini ve kendi kurumsal konumlarını savunmak için zaman zaman şehirlerde bazen tanklarla tam teçhizat askeri tatbikat mizansenleriyle kendini hatırlatır, Latin Amerika orduları... Bu yaklaşımı değerlendirenler, Latin Amerika'da demokrasinin değil, ordunun “ konsolidasyonu”na şahit olduğumuzu kaydetmektedirler. (32) Yine de Latin Amerika silahlı kuvvetlerinin Soğuk Savaş sonrası bu “ postmodern ” tutumu, demokrasinin sınırlarını belirlese de konuyu bir de diğer ucundan değerlendirip, demokrasinin kıtada ordunun sınırlarını belirlemeye başladığını herhalde söyleyebiliriz.

Ne ilginç bir çelişkidir ki, Latin Amerika'da süregelen III. Dalga demokratikleşmesi ile “ kişi güvenliği ” ilintisi ters yönde işlemektedir. Yoksulluk ve sosyal adaletsizliğin tırmandığı “ adi ” cinayetler bu kıtada düşük yoğunluklu savaşın – iç savaşların – egemen olduğu dönemlerden yüzde 44 kat daha fazla can almaktadır. (33) Hazindir: Latin Amerika yeniden özgürlük – güvenlik kışkıracının pençesine düşmüştür. XXI. yüzyılda artık güvenlik tehditlerini - muhatapları açısından- gezegene (ekolojik), ulus-devlete ve kişiye yönelik olarak tanımlamayı alışkanlık haline getirmişsek; o zaman diktatörlerin yıkılması, orduların büyük ölçüde sivil denetim altına alınması ve siyasal “ normalleşme ” Latin Amerika'yı – paradoksal bir şekilde – huzura kavuşturmamıştır. Tam aksine güvensizliği arttırmıştır.

Evet, sokak cinayetleri ve çeteleri, mafyacılık, organize suçlar ve bunlara tepki olarak polis şiddeti ve *vigilante* (kendini kanunun yerine koyup, kişisel adalet dağıtımı) uygulamaları çığ gibi büyümektedir. Bu gelişmeler bizi bir kez daha sömürgecilerden yadigar kalan *violencia* geleneğinin yükselişi ile başbaşa bırakmaktadır. “ Maçoist kültür”ün

tezahürleri midir, diye siyasal bilimciler araştıradursun aile içi şiddetin de yoğun olduğu bu iklimde Guatemala kadın cinayetlerinde başı çekmektedir. Kadın cinayetlerinin yüzde 117 oranında arttığını bildirmektedir, BM Raporu...(34) “ Cinsiyet savaşı”nın zayıfatı 1980’ler itibariyle yılda 200.000 kadındır! Böylesi bir “ kriminalizasyon” a yetkililerin gözlerini kapadığı kaydedilmekte...Ama sanatçılar değil. Kolombiyalı Fernando Botero (1932-) tablolarında aile içi dahil olmak üzere şiddeti, o kendine özgü üslubuyla , dile getirmekten kaçınmayacaktı.

Sokaklar “ çeteler ” den sorulmaktadır. Çete kültürünü benimsemek, bazı uzmanlara bakılırsa, yoksul gecekondü kesimlerinde kimlik kazanımının yegane yoludur. (35) Medyanın bu alanda aşırı bir teşhircilik sergileyerek sorumsuz davrandığı hatırlatıldığında Paraguaylı bir televizyon habercisi şu cevabı vermiştir: “ İnsanlar başkalarının başına ne belalar geldiğini gördükçe kendilerini daha güvenlikte hissediyorlar. Böylece, biz seyircileri eğlendiriyoruz.” (36)

Bazı Latin Amerika ülkelerinde ise turizme balta vurmasın diye asayişini temin adına ölçsüz polis davranışı sergilenmektedir. Otoriterlik döneminde insan hakları ihlalleri orduda görünürken, şimdi polisten ortaya çıkmaktadır. Örneğin 1992’de Brezilya, Sao Paulo polisi 1.470 sivil öldürmüştür. Bu askeri yönetimin 1964 ile 1985 arasında bütün yurtda öldürdükleri sivillerin dört katıdır! Bu ölümlerin yüzde 63’ü mesai dışı çalışma sırasında gerçekleşmiştir! Artık polisler, resmi üniformalarını çıkartmaksızın , verdikleri güvenlik hizmetini “ özelleştirmeye ” tabi tutmuşlardır ! Dahili güvenliği sağlamada aciziyet çeken hükümetler buna vize vermek zorunda kalmışlardır. Dahası, özel güvenlik şirketleri artmış, halk silahlanmış, hatta hükümetler polis hizmetini bizzat kiralar hale gelmişlerdir. Bu tehlikeli gidiş, askeri rejimleri aratmakta, orduyu davet etmektedir. (37)

Bitmedi; Latin Amerika’da güvenliğe yönelik en ciddi tehdit, “uyuşturucu kaçakçılığı ” ya da savaşlarından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle olsa gerektir, Latin Amerika ülkeleri “ narko(tik) demokrasi ” şeklinde anılmaya başlamışlardır. Aralarında Kolombiya en önde gelen kokain üretim ve pazarlama şebekesini barındırmaktadır. Arjantinli ünlü tangoçu Carlos Gardel’in uçağının yere çakıldığı Medellin kenti, kartellerin başkenti olmakla ün salmıştı. Latin Amerika’da uyuşturucu ticareti denince ilk akla gelen mutlaka Pablo Escobar’dır. Daha lisedeyken antik mezar taşlarını çalıp, satarak illegal hayata adım atan bu uyuşturucu “ baronu ”, ileride Forbes’un en zenginler listesine 7. sıradan girecektir. “ Kazandığı ” parayı saymak yerine “ tartarak ” miktarını öğrenebilen Escobar’ın başını çektiği uyuşturucu işi (*business*), hem silahlı mücadeleleri için paraya ihtiyaçları gerillacıları, hem de rüşvet batağına düşen devlet bürokrasisini içine çeken bir Latin Amerika illeti olup çıkıverecekti. En kötüsü de neydi, biliyor musunuz? “ Eroinden çok daha zararlı bir uyuşturucu girmişti ulusal kültüre: Kolay kazanılan para. Yasaların mutluluğun karşısındaki en büyük engel olduğu, okuma yazma öğrenmenin hiçbir işe yaramadığı, namuslu insan olarak yaşamaktansa bir suçlu olarak çok daha iyi ve güvenli yaşandığı düşüncesi yerleşmişti. Özetle, her gizli savaşta kendini gösteren toplumsal bir yozlaşmaydı söz konusu olan.” (38)

Escobar’ın gerillalarla “ işbirliği ” Medellin kentini bir savaş arenasına çevirmişti. Escobar güvenlik kuvvetlerini öldürenlere/ yaralayanlara – belli bir tarifeye göre - ödül veriyordu. Uyuşturucu mafyasıyla mücadele için Kolombiya, özel (bir) tim vücuda getirmiş; ancak onun da tırmandırdığı şiddet insan hakları suçlamalarına neden olmuştu. Öte yandan, yargıçlar içinden çıkılmaz bir ikilem içindeydiler. Ya öldürülecekler, ya da mafyaya satılacaklardı. Kolombiyalılar ise , aslen Kolombiyalı olan romancı Marquez’in ifadesiyle, “ korkusuzluğun en acımasız formülü denebilecek bir kendini toplama gücüyle, iyi de kötü de olsa, herşeye alışma yönünde şaşkırtıcı bir yetenek göstermiştiler.” (39) Kaldı ki, Escobar, usta bir PR (*public relations*) mühendisi olarak, Medellin’i ihya etmekten geri kalmamıştı. Kente devletin vermediği bayındırlık hizmeti sunmuştu. Zenginlerden alıp, getolara para dağıtmaktaydı, aynen Robin Hood efsanesinde olduğu gibi...Ancak, rakipleri ve düşmanları

da çoktu. Kartelin diğer üyeleri fazla palazlanan Escobar'dan artık kurtulma zamanı geldiğine inanıyorlardı. ABD ise uluslar arası uyuşturucu savaşında Escobar'ı bitirmeye ahdetmişti ve Kolombiya'yı sıkıştırmaya başlamıştı. Kolombiya'nın başı ülkedeki FARC gerillalarıyla derttedir. Uyuşturucu gelirleriyle son model silahlar alan FARC karşısında Kolombiya'nın Washington'un desteğine ihtiyacı vardır. ABD işte bu kavşakta Escobar'ın yakalanmasını ve kendisine teslim edilmesini ister. Pazarlığı öğrenen Escobar, iki yönlü sıkıştırıldığının farkındadır. Hayatını garantiye almak için Bogota ile anlaşıp, Kolombiya'da hapis yatmayı planlamaktadır. Hükümetle uzlaşma doğrultusunda kendisine koz olsun diye aynı anda dokuz önemli kişiyi kaçırtır. Marquez'in *Bir Kaçırılma Öyküsü* adı altında romanlaştırdığı süreçte Bogota, Escobar'ın istemlerini karşılamak zorunda kalacaktır. Çünkü, Escobar tehdit etmektedir: “ İade Edilebilirler ” örgütü hem rehineleri öldürecek, hem de ülkeyi kana bulayacaktır. Pekii, bu gidişin sonu nedir? Escobar, hükümete mektubunda aynen şu ifadeyi kullanmaktadır: “ Askeri darbe gelirse, hoş gelir. Zaten (bizim) kaybedecek fazla bir şeyimiz yok. ”

1991'de Escobar ve Kolombiya hükümeti uyuşturucu baronunun kendi kontrol ettiği bir hapishaneye yatması konusunda anlaşılır. Escobar Medellin'de Envigado hapishanesini beş yıldızlı bir malikaneye çevirecektir. Hikayenin sonunu Marquez'in kaleminden öğrenelim mi ?

İkiyüz doksan dokuz gün sonra, bu rezaleti haber alan hükümet, Escobar'ın hapishanesini daha önceden haber verilmeksizin değiştirmeye karar verdi. Hükümetin bunu öğrenmek için bir yıla ihtiyacı olması kadar inanılmaz olan bir başka şey de, Escobar'ın, korkudan ölmek üzere olan bir çavuşla iki ere bir tabak yiyecek rüşveti vererek, korumalarıyla birlikte, görevlilerin ve hapishanenin taşınmasından sorumlu birliğin burunlarının dibinden geçip, civardaki ormanlar içinden yürüyerek kaçmış olmasıydı.

Bu da onun ölüm fermanı oldu. Daha sonra açıkladığına göre, hükümetin hareket tarzı öylesine acayip ve vakitsizdi ki, kendisini gerçekten nakledeceklerini değil, öldüreceklerini ya da Birleşik Devletler'e teslim edeceklerini düşünmüştü. Yaptığı hatanın ölçsüzlüğünü fark edince, hükümetin kendisini yeniden hapsedme lütfunda bulunması için birbirine paralel iki kampanya başlattı. Bunlardan biri, ülke tarihindeki en büyük dinamitli terörist saldırısı, öbürü de, hiçbir koşul öne sürmeden teslim olma önerisiydi.

Ama artık her şey için çok geçti. Üç milyar dolar olarak hesaplanan o muazzam servetinin büyük bir bölümü çatışmalara harcanmış ya da kartelin karmaşası içinde çarçur olup gitmişti. Ailesi, dünya üzerinde kabus görmeden uyuyabileceği tek bir yer bulamıyordu. Tarihimizde izi sürülen en büyük ava dönüşmüş olan Escobar, aynı yerde altı saatten fazla kalamıyor, bu çılgınca kaçıışı sırasında arkasında bir sürü suçsuz insanın ölüsünü, adalete teslim olmuş ya da düşman saflarına geçmiş kendi korumalarının cesedini bırakıyordu. Güvenliğini sağlayan kendi adamları, hatta hayatta kalabilmek için neredeyse hayvanca denebilecek kendi içgüdüleri, artık eski günlerdeki yeteneklerini kaybetmişlerdi.

2 Aralık 1993'te- kırk dördüncü yaşını kutlamasından bir gün sonra- Almanya'dan sınırdışı edilerek, yanında annesi ve küçük erkek kardeşiyle birlikte Bogota'ya yeni dönen oğlu Juan Pablo'yla telefonda konuşma hevesine karşı koyamamıştı. Artık ondan daha temkinli olan Juan Pablo , iki dakika sonra, polis telefonunun yerini saptamasın diye konuşmayı daha fazla sürdürmemesi konusunda uyardı onu. Ailesine düşkünlüğü dillere destan olan Escobar, ona kulak asmadı. Tam o anda, iz sürmekte olan polis, konuşmakta oldukları Medellin mahallesindeki yeri kesin olarak saptamayı başarmıştı. Öğleden sonra saat üçü çeyrek geçe, sivil giyimli yirmi üç polisten aşağı olmayan özel bir tim, bölgeyi kordon altına alarak eve girmiş, ikinci

katın kapısını zorluyordu. Escobar, bunu hissetmişti. “ Seni bırakıyorum- dedi telefonda oğluna- çünkü burada garip bir şeyler oluyor.” Bunlar son sözleri oldu. (40)

Kolombiya’dan sonra uyuşturucu trafiğinin Ekvator, Peru ve Bolivya’ya doğru sarkarak, genişlediği de görülmektedir. Öyle ki, Kolombiya’nın Ekvator sınırındaki bir ilin valisi, “ Eğer Kolombiya Vietnam olacaksa, Ekvator da Kamboçya’ya dönecektir, ” diyordu. (41) Dahası , narkotik sorunu Kolombiya’da, karmaşık bir hal almıştır. (42) ABD’deki stratejik araştırma merkezlerine bakılırsa, Kolombiya’da Soğuk Savaş ve uyuşturucu savaşı kriminalleri aynı gruplardır. (43) Gerillalar bu trafikten yılda 500 milyar ile bir milyar dolar arasında ciro yapmaktadırlar. Kolombiya topraklarının neredeyse yarısına hakim olan FARC ve ELN gerillaları, uyuşturucu sevkiyatında Rus, Ukrayna , Çeçenistan ve Özbekistan mafyalarıyla da işbirliği yapmaktadırlar. Böylece, Kolombiya parçalanmakta, hükümlerini yitirmekte ve adeta“ Balkanlaşmaktadır ”. (44) Sorunun vehameti, bir kez daha, bölgeye taşan boyutlarıyla , başta Kolombiya olmak üzere Latin Amerika’da uyuşturucu mücadelesinin “ militerleşmesi ”ni zorunlu kılmaktadır.

Orduya havale edilen bu misyonun, ordu-toplum ilişkilerinde sivilleşmeyi sekteye uğratabileceği endişesi vardır. Ne var ki, Pinon-Berlin ve Arceneaux, yukarıdaki paradigmaya kısmen karşı çıkarak, iç ve dış güvenlik alanları flulaşsa da, orduya havale edilen organize suçlarla mücadele görevinin mutlaka sivil denetimi aşındıracağına inanmadıklarını söylemektedirler. Hatta, orduyu dış operasyonlarda meşgul etmenin sivil denetimi garantilemeyeceğini de vurgulayarak...Şöyle ki, eğer- uyuşturucu savaşı gibi- bu tehdide karşı çıkacak etkin bir sivil kuruluş yoksa, ordu görevi tamamladıktan sonra kışlasına dönecek siyasal kültüre sahipse, ayrıca, bu mücadele (uyuşturucuyu kastediyorlar) hükümetle ordu arasında ayrıntılarıyla koordine edilebiliyorsa, Latin Amerika’daki yeni güvenlik risklerinden, demokrasi adına ürkemeye gerek yoktur. (45)

Latin Amerika üzerine çalışan sosyal bilimcilerin çoğunun bu tespitleri paylaştığını kaydetmek zordur. Çünkü, kıtada uyuşturucu savaşını – bu vesile ile devletleri – militerleştiren bizzat Birleşik Devletler dir. (46) Washington’un baskısı Kolombiya’nın uyuşturucu savaşını askerileştirerek, ordunun otonomisini artırmaktadır.

Soğuk Savaş’ın bitmesine ve Latin Amerika’da demokratik toplumlara geçişin başlamasına rağmen; ABD, Latin Amerikan güvenlik güçlerini kuvvetlendirecek, maddi kaynaklarını ve cemiyetteki rollerini artıracak atılımlara girişmemektedir. Hem de bunu seçilmiş hükümetler ordularını denetim altına almaya çırpındığı bir zamanda yapmaktadır. (47)

Tek bir rakamla belirtilecek olursa, ABD’nin Kolombiya ordusuna verdiği yardım, 2001 itibariyle , günde 1,5 milyon dolardır . Bu Washington’un , Kolombiya’yı İsrail, ve Mısır’dan sonra askeri yardım cömertliğinde üçüncü ülke yapmaktadır. (48) Sadece uyuşturucu savaşı için ABD Dışişleri’ne bağlı Narkotik Büro’nun (*Bureau for International Narcotics and Law Enforcement*) 2001 için ayırdığı 200 milyon doların dışında Pentagon da başta Kolombiya olmak üzere Latin Amerika’ya, bir o kadar daha göndermektedir. Çeşitli fasıllardan gerçekleştirilen silah satışı ve hibe programlarının yanı sıra Pentagon’un Latin Amerika orduları ile ilişkileri yoğundur. Georgia Eyaleti Fort Benning’deki Amerikalılar Okulu (*School of Americas*, SOA) ,Miami’deki Güney Amerika Kumandanlığı (Southcom) ile bizzat kendi ülkelerinde sürdürülen eğitim faaliyetleri zaten bilinmekte. (49) Ancak, uyuşturucu ile mücadeleyi yerinden sürdürülen Taktik Analiz Timleri, 14 ülkede karargahını kuracaktır. Southcom Komutanı General McCaffrey’in 1996’da Latin Amerika Uyuşturucu Savaşı’ndan tam yetkili kılınması ona “ Esrar Çarı ” ünvanını kazandıracaktı. Bu süreçte, uyuşturucu naklini engellemek uğruna Peru ile Kolombiya arasındaki hava koridoru denetiminde şüpheli uçakların vurulması komutu çıkınca, bebeği ile birlikte Amerikalı

misyonerler de düşürülecekti. Daha önce kaydettiğimiz gibi bu kaza ABD kamuoyunda sorgulanacaktı. (50)

ABD, “ Kolombiya Planı ” doğrultusunda bu ülkedeki koka ve haşhaş ekiminin daha tarlalarda iken tahrip edilmesini sağlamak amacıyla uçaklarla havadan zehirli kimyasallar püskürtülmesini öngörmüştür. Ne var ki, bu “ ilaçlama ” çevre halkının sağlığını ciddi biçimde etkilemektedir. Bu da en az uyuşturucu ticareti kadar önemli bir insan hakları ihlaline neden olmaktadır. Gözlemciler, Kolombiyalı köylülerin yoksulluklarını gidermek için bu üretime – illegal de olsa- devam etmek zorunda kalacaklarını hatırlatarak; uyuşturucu ile mücadelenin arz değil, talep boyutunun öne çıkarılarak yapılmasını salık vermektedirler.

Ayrıca, ABD’nin ihmal ettiği diğer bir konu da, “ koka”nın Latin Amerika’nın kültüründeki konumudur. Koka, ta İnkalardan beri geleneksel tıpta kullanılmaktadır. Şamanların kutsal ritüellerinin vazgeçilmez bir aksesuarı olduğu için de mistik bir yanı mevcuttur. *Cocaleros*, ABD’nin bu tarihi hakikatleri görmezden gelerek, uyuşturucu sorununu Latin Amerika’ya sızmak için bahane olarak kullandığını ileri sürmektedirler. Bolivyalı parlamenter Evo Morales, daha Başkan olmadan ,“ kokain içmekten ölen Amerikalı yurtttaşlardan daha çok Bolivyalı kokain savaşından hayatlarını kaybetmektedirler. (Ne biçim bir mücadeledir ki) bu; tedavisi, hastalığın kendisinden kötüdür” demiştir. (51)

Bu bölüme son noktayı koymadan ne diyebiliriz? Tek cümleyle özetleyeyim: Postmodern neo-liberal geç kapitalizm Latin Amerika’nın kaderinde hiç de öyle umulduğu kadar iyileştirici bir tedavi olmamıştır. Bu gerçeği (bence) hiçbir kalem, Galeano kadar, çarpıcı bir üslupla anlatamazdı. Allende’nin ABD tarafından alaşağı edilmesinin yıldönümü vesilesiyle şöyle bir başlık altında Şili’yi anlatır: “ Şili’nin Yeniden Fethedilişinden On Yıl Sonra”... Birlikte okuyalım:

“ Deve ithal etmeye hakkınız vardır, ” diyor Maliye Bakanı. Sayın Bakan TV ekranından Şililere seslenerek ticaretten yararlanmaları için özendiriyor. Şili’de kim isterse evine süs olarak sahici bir Afrika timsahı alabiliyor ve demokrasi, Chivas Regal’e Johnnie Walker Black Laber arasında seçim yapmaktan ibaret kalıyor. Her şey ithal malıdır; süpürgeler, kuş kafeslerindeki küçük salıncaklar, mısır, viskiye katılacak su. Baget ekmekler uçakla Paris’ten geliyor. Amerika Birleşik Devletleri’nden ithal edilmiş olan ekonomik düzen, Şilileri, dağlarının karınlarını kazıyıp bakır çıkarmaktan başka bir üretim yapamamaya zorluyor. Bir toplu iğne bile yapamıyorlar, çünkü Güney Kore’nin toplu iğneleri daha ucuza geliyor.En ufak bir yaratıcı eylem , serbest Pazar yasalarına, yani kader yasalarına göre suç sayılıyor. Birleşik Amerika’dan televizyon programları, otomobiller geliyor, makineli tüfeklerle plastik çiçekler. Santiago’nun yüksek gelir düzeyli mahallelerinde adım başına Japon kompütürleriyle Alman video kasetlerinden, Hollanda TV’leriyle İsviçre çikolatalarından, İngiliz marmeladıyla Danimarka jambonlarından , Taiwan markalı giysilerden , Fransız parfümlerinden, İspanyol ton balıklarıyla İtalyan zeytinyağından geçilmiyor. Tüketmeyen yaşayamıyor. Tüketebilenler dışında herkes kullanılıp atılıyor çöpe atılıyor. Oysa bu “ plastik kart fiestası ”nın gerçek bedelini ödeyen onlardır. İşsizler çöpleri karıştırıyor. Her yerde “ açık iş yok . Israr edilmemesi, ” diyen yazılar var. Dış borç ve intihar olayları altı katına ulaşıyor.(52)

SOSYALİSTLER, ASİLER VE YİNE YERLİLER

Galeano'nun büyümlü anlatımındaki sosyo-ekonomik gerçekliğe uzmanlar bilimsel bulguları ile katılmaktadırlar: Neoliberal onyıllar (80-90'lar)Latin Amerikalı için yıkım olmuştur. Devletler finansal krizlerini aşsalar da, uygulanan uyum reçetelerinin etkileri en ağır biçimde yoksul kesimler üzerinde hissedilmiştir. Liberalizm; yükselen yoksulluk ve onun ikiz kardeşi yani gelir dağılımındaki artan adaletsizlik demektir. Rakamlar yalan söylemezdi: Kıta genelinde en zengin yüzde 10'luk dilim GSYİH'nın yüzde 48'ini alırken, en fakir yüzde 20 yalnızca yüzde 3'ünü alıyordu. Kıta nüfusunun yüzde 40'ı fakirlik, yüzde 15'i mutlak fakirlik sınırında yaşıyordu- 2000'ler itibariyle...(1) Yukarıda sunduğumuz Arjantinli Antonio Berni'nin tablosu, bu rakamların “ estetiksel ” ifadesi değil de, nedir? (Tablo no: 8/1)

Ve her zaman sizi şaşırtmaya hazır olan Latin Amerikalı birbirinden kopuk gibi gözükken yerel hareketlenmelerle yeni milenyumda neoliberalizme isyan bayrağını açıverdi. Kıta bir anda kitlesel eylemlerin sahnesi oluverdi. Venezuela'da 1989'da başgösteren ve *Caracazo* adını alan ayaklanma sönük kalsa da gözlemciler kıta çapında heyecan yaratan ilk öncü depremin 1994'te Meksika'da görüldüğünde hemfikirdirler. Yerlilerle muhkim Chipas eyaletinin tropik ormanlarında Zapatista ayaklanması patlak verdi. Üç yıl içinde Ekvator'da IMF'ye karşı sayıları bir milyona ulaşan insan sokak protestoları düzenledi ve seçilmiş başkanın “ deli ” raporu verilerek görevden alınmasını sağladı. Gerçi ordu 24 saat içinde bu başkaldırıcıyı püskürttüyse de isyan, adeta bulaşıcı nitelik kazanmıştı. Kıvılcım Bolivya'ya sıçramıştı, 2000'de Cochabamba eyaletinde su kaynaklarının özelleştirilmesine karşı çıkan halk, tarihe “ Su Savaşları ” diye geçen mücadele sonucunda ihaleyi iptal ettirdi. Peru'da Fujimori yolsuzlukların altında kaldı ve kurtuluşu Japonya'ya sığınmakta buldu. Bu arada-2001 sonu – Arjantin *Argentino* denilen ayaklanma sürecine girmişti. Başkan de la Rúa helikopterle kaçmak zorunda kalırken, sokaklardaki halk “ *Que se vayan todas !*” (hepsi defolsun !) diye bağırıyordu. Öte yandan, Şili'de öğrenciler, Brezilya'da ise topraksızlar ayaktaydılar.

Toplu olarak değerlendirildiğinde söz konusu isyanın, bir Latin Amerika klasiği olan otantik ve geleneksel halk ayaklanmaları şablonuna uyduğunu belirtebiliriz. Bir farkla ki, bu eylemler; alışlageldik şiddete dayalı silahlı başkaldırıları sayılamazlar. Bundan önceki bölümlerde değindiğimiz taban ve kadın hareketlerini andırır biçimde “ sivil ya da pasif direniş ” niteliğindedirler. Bu da bize Latin Amerika solunun idrak ettiği ve benim tabirimle “ Sivil Sosyalizm ” türünden yeni bir oluşuma işaret etmektedir. Nitekim , Castenada bu gelişmeyi bir ölçüde *Silahsız Ütopya : Soğuk Savaş Sonrasında Latin Amerika Solu* adlı kitabında vurgulamaktadır. (2)

Bilindiği gibi, kabaca kompartmanlaştırılacak olursa, Latin Amerika solu gerillacılıkla özdeşleştirilmişti, bugüne değin...Oysa ki, artık 2000'li yıllardan itibaren “ Yeni Sol ” adı verilen bir olguyla karşı karşıya kalmaktayız. Yeni Sol'un da sosyal demokrat (Şili, Brezilya, Uruguay) ve halkçı- neopopülist sol (Venezuela, Bolivya, Ekvator, Nikaragua ve bir ölçüde

Arjantin) olarak iki damardan beslendiğini varsayabiliriz. Bu analizimizi işbaşına gelen hükümetlerin ve başkanların siyasal kimliklerine dayanarak yaptığımızı hatırlatarak...

Kısacası, Latin Amerika'da “ canlanan ” kitleler, iktidara yeni sol liderleri taşımıştır. Şimdi, 1999 ile 2008 arasında yapılan seçimler sonucu ortaya çıkan liderleri tanıyalım. Venezuela (1999- 2006): Hugo Chavez; Brezilya (2002- 2006): Luiz Inacio Lula de Silva; Arjantin (2003): Nestor Kirchner ve 2007’de eşi Christina Fernandez de Kirchner ; Uruguay (2005): Tabare Vasquez; Bolivya (2005): Evo Morales ; Şili (2006): Michelle Bachelet ; Nikaragua (2006) : Daniel Ortega; Ekvator (2007): Rafael Correa; Paraguay (2008): Fernando Hugo...Dikkat, bu tablodan Latin Amerika'nın tümüyle kızıla boyandığını çıkartmak mümkün değildir; ama sola ciddi bir kayış yaşanmıştır. Öyle ki, 527 milyon nüfuslu Latin Amerika'nın yüzde 60'ı siyasi yelpazenin solunda yer alan yönetimlerin altında yaşamaktadır, artık.

Yanda sunduğumuz tablo, ABD'nin dayattığı “ piyasa fundamentalizmi ” ne duyulan kıtasal tepkiyi nasıl da çarpıcı bir şekilde yansıtmaktadır! (Tablo no: 8/2) Dahası, George W. Bush'un Latin Amerika “ gafları ”nın da bu kıta sakinlerini neoliberalizm kadar ABD'nin ta kendisine de içerlediğini ileri sürmek de mümkündür. Şöyle ki, Latin Amerika'da Chavez'ı alaşağı etmeye kalkan 2002 darbesinin perde arkasında Washington'un bulunduğu inanılmaktadır. İki yıl sonra aynı Amerika Haiti Başkanı Jean Bertrand Aristide'i devirmiştir. Evet, Aristide diktatördü, sevilmiyordu; ama Bush'un babası 1991'de Haiti ordusu Aristide'i indirdiğinde darbeye değil, Aristide'ye sahip çıkmıştı ! Oğul Bush yönetimi dostlarını yalnız bırakmaktaydı. Neo-liberal reçetelerin acısını dindirmek için hiçbir iyiniyet göstermemişti. Şimdi ise sol yönetimler birbiri ardısıra iktidara yerleştikçe onları kabullenmeyi ağırdan alıyordu. Washington'un Clinton döneminde üzerine titrediği serbest ticaret projesi (FTAA) oğul Bush tarafından unutulmuşu benziyordu. Diyeceksiniz ki, Washington küresel terörle meşguldü ve gözü Irak'tan başkasını görmüyordu. Siz de haklısınız.

Aslında Bush , Bushluğunu yapmasa da Latin Amerikalıların nezdinde Birleşik Devletlere sempati hiçbir zaman görülmemiştir. Kuzeyi ve Güneyini kucaklayan bir “ Pan-Amerikanizm ” ülküsünden söz etmek gülünçtür. Latin Amerikalı , ilginçtir, sömürge geçmişlerine rağmen Avrupa'ya – ABD'ye kıyasla – daha sıcak bakmışlardır. Freyre'nin de isabetle kaydettiği gibi “ Yankee sermayesi ” XIX. yüzyıldan beri Latin Amerikalıları ürkütmüştür. Onun tabiriyle, Latin Amerikalıların adeta bir din haline getirdikleri “ Yankeefobi”si vardır! (3) Freyre 2000'leri göremedi. Görse neler yazardı (ya da yazmazdı) tahmin edebiliyorum.

Yeri gelmişken Freyre'nin bir tespitinden esinlenerek vurgulayayım. Freyre Latin Amerika'nın sosyo-ekonomik tarihini irdelerken Avrupa'dan ithal sermayecilik ve özel mülkiyetçilikle yerlilerin ilk Amerikasının kolektivist sistemi arasındaki kültürel diyalektikten bahseder. (4) Bu analizi geriye doğru götürürsek Maya, Aztek ve İnka uygarlıklarının geleneksel komün(al)izmine ulaşırız. İleri doğru izini sürersek de Latin Amerika'nın sosyalist ekonomi tercihinin kültürel arkaplanına...Demek ki, bir yerde kimlik olgusu, tarihsel perspektiften bakıldığında, XXI. yüzyılda Latin Amerika'da Yeni Sol'un yükselişinin bilinç altındaki anılmayan genetik şifresine bizi ulaştırmaktadır. Tevekkeli değil, Yeni Sol'un sokak tezahürlerinde yerliler ön plandadır; seçilmiş liderlerin de azımsanmayacak bir kısmı yerli kökenlidir. Dolayısıyla yerlilik (*indigenismo*) bir kez daha önümüze çıkmaktadır. Bakınız, Romano Parra Tugayları'nın Şili'de duvarlara işledikleri politik resimlerde yerli figürleri, modern ideolojik unsurlarla nasıl da ilginç biçimde harmanlanmıştır. (Tablo no: 8/3) O nedenle ilerideki sayfalarda bu konuyu ayrıntılamaya çalışacağız. Şimdilik, ABD antipatisinin ardındaki bu “ ekstra ” unsura değinip, geçeyim.

Yine de geçmeden şunu ekleyeyim: Yerlilikle ABD karşıtlığı böylesine içiçeyse o zaman Meksika'nın bu kadar Washington ynalısı olmasını nasıl izah edeceğiz? Meksika'da bile Washington'la ahbap çavuşluk PRI'nın gözden düşmesiyle inişe geçmektedir, bunu

anımsatalım. İkinci olarak da daha önce alıntılıdığımız bir Meksika özdeyişini hatırlatayım: “ Zavallı Meksika! Tanrıya o kadar uzak, ABD’ye o kadar yakın ki! ” Herhalde bu atasözü cevabımızı içkindir. Sadece Meksika için değil tüm Latin Amerika ülkeleri için de geçerli olan bir şey vardır. O da ABD karşıtlığının bir sınırı olduğudur. Bu düşmanlığın tehlike eşliğine vardiirilmaması gerektiğini Latin Amerikalılar pekala kavramaktadırlar!

Kaydettiğimiz çekinceye rağmen Latin Amerika’da Washington’a “ asilik” – ister retorik densin, ister samimi – Yeni Sol döneminde ivme kazanacaktır. Yeni ilerici rejimler ABD’nin tek taraflılığına ve küresel hegemonyacılığına meydan okumaya yönelik dış politikalar geliştirmeye başlamışlardır.

Yeni işbaşına gelen ilerici hükümetlerin başını çektiği Latin Amerika ülkeleri ile Küba arasındaki diplomatik ve ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesi (veya yeniden tesis edilmesi) yönündeki çalışmalar, ABD’nin uğruna onyıllardır çabaladığı Küba Devrimi’nin tecrit edilmesi ve boğazlanması hedefinin ciddi biçimde engellenmesi anlamına geliyor. Yeni elde edilen bağımsızlığın öteki belirtileri şunlar: ABD’nin Venezuela’nın seçilmiş devrimci hükümetini Amerikan Devletleri Örgütü’nde (OAS) tecrit etme çabasının boşa çıkması, ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld’in – Kolombiya tarafından desteklenen- bir Latin Amerika çokuluslu gücü kurulması önerisinin diğer ülkelerin savunma bakanları tarafından reddedilmesi , ABD’nin OAS genel sekreterliği için desteklediği adayın (ilk kez) seçilememesi, yeni kurulan Güney Amerika Milletler Topluluğu’nun kuruluş belgesinde yer alan tek taraflılık unsurlarının açıkça reddedilmesi. Arjantin’in Mar del Plata kentinde düzenlenen Amerikalılar Zirvesi’nin sonuçsuz kalması, Ocak 2005’te yürürlüğe girmesi tasarlanan Amerikan Serbest Ticaret Anlaşması’nın (FTAA) pratikte reddedilmesi anlamına geliyor. (5)

Devamen, şunu da ilave edelim. Yeni sol hükümetler ABD’nin hasmı olmasa bile rakibi olan devletlere de açılmakta artık pek çekingen davranmıyorlar. Hindistan, Çin, Ortadoğu ve Afrika ülkeleriyle yakın ilişkilere girilebiliyor, Washington’un vizesi olmaksızın !..

Dış siyasetten ekonomi politiğe dönelim ve tabloyu ülkeler bazında ele alalım. Öncelikle, tabii ki, fırtınalar koparan Venezuela’dan başlamak gerekiyor. Venezuela denince de derhal akla Chavez gelmektedir. Kimliği hakkındaki görüşler iki kutupta toplanıyor. Batılı medyanın gözünde kırmızı bereli bu eksantrik adam adeta Kaddafi’ nin Latin versiyonudur. Ciddiye alınmaması gereken bir palyaço! Ne var ki, elinde petrol silahı vardır ve o da 1973’te Arapların yaptığı gibi bu kozu tehlikeli biçimde Liberal Dünya’ya karşı kullanmaya azmetmiştir! Diğer uçta ise Chavez, Arap Alemi’nin de içinde bulunduğu III. Dünya tarafından neredeyse tapılacak kadar sevilen bir anti-empyralist devrimci olarak görülmektedir. *Chavismo*; dışlanmışların / ezilmişlerin altında toplanacağı bir başkaldırı bayrağıdır. “ Bolivarcı Devrim ” in bu yürekli temsilcisi kendi tabiriyle *pueblo* ’yu (halkı) , *el saberano* (egemen) kılmak için ABD’nin ekip başı olduğu post-modern neo-liberal geç kapitalizme savaş açmıştır. Fenomen haline gelmiş olan Chavez’in kendi ideolojik kampında bile zaman zaman küçümsenmekte ve sosyalist “ guru” larca güvenilmeyecek bir popülist *caudillo* şeklinde tanımlandığını unutmamak gerekiyor. Bize göre ise Chavez, Latin Amerika’nın o kendine özgü büyü (devrimci) gerçekliği içinde halkına kurtuluş vaad eden popülist, karizmatik, hatta mesihçi liderlik geleneğinin son halkasıdır.

Yerli kökenden gelen Hugo Chavez, 1954’te Sabenato’da doğmuş, yoksulmuş, askeri akademiden mezun olmuş. “ Bolivarcı Hareketi ” kışlada kuran Chavez, 1992’deki darbe teşebbüsünden dolayı hapis yatar. İki yıl sonra afla çıkınca pes etmeyecek ve “ Beşinci Cumhuriyet Partisi” ne (*Movimiento Quinta Republica*, MUR) vücut verecektir. “ Bir elimiz

kışlada, bir elimiz sokakta...” diyen Chavez, önce Kongre’de çoğunluğu ele geçirdi,1988 seçimlerinde de oyların yüzde 56’sını alarak başkanlık koltuğuna oturdu.

Kendisine bağlanan ümitleri yeşertmek için hemen “ Plan Bolivar ” adı altında iddialı bir sosyal eylem programını ilan etti. Programın finansmanı için petrol gelirlerini seferber etmeyi düşünüyordu, Chavez. O vanalar olmasa; ne Chavez, ne de XXI. yüzyıl Sosyalizmi olabilirdi. Ama, bunun için de petrol sektörüne el atması gerekecekti. OPEC ile anlaşılıp, petrol fiyatları yukarı çekildi. Ardından Venezuela Petrol Şirketi (*Petroleos da Venezuela SA*) hükümetin denetimine alındı. Fonların bütçe “ by pass ” edilerek sosyal projelere akışı sağlandı. Petrol gelirlerinin “ sürdürülebilir ” kılınması için pazarların çeşitlendirilmesi yoluna gidildi. İşte, dış politik açılımlar ve Latin Amerika ülkeleriyle artan ilişkiler – özellikle Küba’yla yakınlaşma – bu hedef gözetilerek gerçekleştirildi. Washington’un güdümündeki FTAA’ya karşı ALBA (Amerikalılar için Bolivarcı Alternatif) adı altında bir serbest ticaret bölgesi düşüncesi ortaya atıldı.

Chavez’in düşü , bir Kurucu Meclis ihdas edilerek, yeni bir sol anayasa yapmaktı. Bolivarcı Venezuela Cumhuriyeti’ne ancak böyle dönüştürebilirdi ülkesini...Chavez, 2000 Seçimi’ni kazansa da muhalefetle çetin bir mücadele içindeydi. Rakipleri birleşerek , genel grevin ardından ABD’nin desteklediğine inanılan bir darbe ile Chavez’i tutuklattırdılar. Ne var ki, 48 saat içinde “ üniforma içindeki halk ”, başkanlığın Chavez’e iade edilmesini sağlayıverdi.

2003 Chavez için yeni bir devrimci atağa kalkıştığı yıl olarak Venezuela tarihine geçecekti. Halk sosyal projeleri “ misyonlar ” adı altında anıyordu: Okuma yazma seferberliği için Robinson Misyonu, orta öğretim imkanı için Ribas Misyonu, kampüsleri tüm ülkeye yayılmış yeni Bolivarcı Üniversite’de Sucre Misyonu, yoksullara temel sağlık hizmetleri için Barrio Adentro (Gecekondular) Misyonu, halk kesimine konut için varolan programları bir araya getiren ve güçlendiren Ev Misyonu, vb... (6) Öte yandan, kırsal kesim de unutulmayarak toprak reformu gündeme gelecektir.

Venezuela’daki halk devriminin nasıl sonuçlanacağını kestirmek için henüz erkendir diyerek ihtiyatlı davranalım. Yine de, Harvard Üniversitesi’ne bağlı David Rockefeller Latin Amerika Çalışmaları Merkezi’nin çıkarmış olduğu *ReVista* dergisinin Venezuela’ya ayrılan Güz 2008 sayısında Chavez döneminde işsizliğin, yoksulluğun ve gelir dağılımındaki eşitsizliğin azaldığı – rakamlarla – teslim ve itiraf edilmektedir. (7) İnternette gezinirken ABD’de Latin Amerika ile ilgili stratejik araştırma merkezlerinin (think tanklar) sitelerine girerseniz, onların da Venezuela’ya ilişkin aynı kanıyı paylaştıklarını görebilirsiniz! (8)

Sosyo-ekonomik iyileşmenin görüldüğü ikinci bir Latin Amerika ülkesi de Brezilya olmakta. (9) Tabii ki, bu performans Lula’ya mal edilmekte. Lula da Chavez gibi yoksulluktan gelmekte. Aile koşulları nedeniyle zorunlu olarak 14 yaşında metal işçiliğine başlamış. Chavez nasıl kariyerini seçtiği silahlı kuvvetlerde kendini siyasal bir aktivist olarak göstermişse Lula da sendikacılığı kullanmış. 1970’lerde Sao Paola’da askeri diktatörlüğü hırpalayan bir dizi grevi yönetir. 1981’de Brezilya İşçi Partisi’ni (*Partido das Trabalhadores*) kurar. Chavez’den ayrılan tarafı, Lula’nın siyasal mücadele sürecinde söylemini yumuşatması, geniş kesimlerin güvenini sağlayarak iktidara yürümesidir. Her Brezilyalının gönlünde ülkesini (*la Patria*) XXI. yüzyılın yükselen yıldızı yapma hayal ve heyecanının yattığını iyi sezinleyen Lula, “ Brezilya’ya onurunu yeniden kazandıracamız. Başkalarının bize bir muz cumhuriyeti gibi davranmasına izin vermeyeceğiz ” demiştir. Ve Lula, böylece 55 milyon yurttaşın oyunu alarak 2003’te Brezilya’nın ilk “ solcu ” başkanı olarak göreve başlayacaktır. Hala aynı koltuğu muhafaza ettiğine göre, demek ki Lula halkı tarafından başarılı bulunmaktadır. Her ne kadar solcu taraftarları onun kendilerini hayal kırıklığına uğrattığını ve Brezilya solunun parçalanmasını hızlandırdığını ileri sürseler de!..

Latin Amerika’ya gidenler bilirler: Brezilya ile komşusu Arjantin arasında her zaman Oxford- Cambridge (üniversiteleri) kürek yarışlarını andıran bir rekabet olagelmiştir. Bu

rekabet, ekonomisiyle daha güçlü olabilme hırsını da içermektedir. Ne var ki, 2000’li yıllarda Arjantin ekonomisi, bırakın yarışmayı, diskalifiye olacak duruma gelmişti. Hepiniz TV haberlerinde Buenos Aires’te marketlerin nasıl yağmalandığını görmüşsünüzdür. Ailesi Suriye göçmeni olduğu için kıtada tüm Ortadoğululara verilen ortak isim haline gelen *El Turco* lakabıyla daha önceki bölümlerde tanıdığımız tanınan Carlos Menem; neoliberalizmi kendisine marjinal üstünlük sağlayabilir gayesiyle diğer Latin Amerika ülkelerinden daha büyük bir iştiyakla benimseyip, uyarlayınca o ölçüde büyük bir yıkımla karşılaşacaktı. Öyle ki, IMF bile kendi reçetelerinin bu ülkedeki başarısızlığını kabul edecek acziyete ve utanca düşecekti. Menem’i IMF bile kurtaramayacaktı!.. Aynen yukarıda izlediğimiz süreç burada da tekrarlanır. Kapitalizme hiddetlenen halk, sola sarılır. Arjantin söz konusu olunca, bu ülkede egemen “ ideoloji ” Peronizm’dir ve peronizm’in sağ-solu vardır.

Evita’yı işlerken Peron’a değinmiştik. Evita’nın Başkan eşi Juan Peron, anımsayacağınız gibi, Latin Amerika siyasi tarihinin *golpe* (darbe) ile gelen asker kökenli popülist liderleri cümlesindendi. Plebisiter anlamda halkçı, yönetim anlayışıyla da otoriter bir siyasal geleneğin öncü temsilcilerindendi. Peronizmin ideolojik düzlemde tanımını kendisi bile yapamamıştır. Belki de muğlaklığından yararlanmak üzere kasıtlı olarak kristalize edilmesini istememiştir. Anti- Peronistlerce bu siyasal kimliksizliğin bir adı vardır: Opportunizm! Ne kadar eleştirilirse de Peronizm, Arjantin’in neredeyse kültürel taşınması haline gelmiştir ve etkisini günümüze değin sürdürmüştür. İlginçtir, Arjantin’i o meşhur krizinden de çıkaran yine Peronizm olacaktır.

Merkez –sol bir hükümetle yeniden iktidara gelen Peronizm, toplumsal dağılma ve siyasi parçalanma karşısında önce işsizliği hafifletmek ve ardından ekonominin genişleyen döngüsünü rayına oturtmak için ılımlı önlemleri hayata geçirdi ve bu önlemler sayesinde toplumsal tepkiyi kontrol altına almayı , kurumsal sistemi yeniden inşa etmeyi ve yavaş yavaş , öfkeyle dolmuş bir toplumu ve militan bir toplumsal hareketi yatıştırmayı başardı. (10)

İktidardaki Kirchnerci Peronizm, tükenmiş Peronizmi canlandırmış; hem de Evita’dan beri “ çulsuzlar ” diye anılan *descamiados*’un kaderini değiştirmiştir. Bu araştırma boyunca hep tekrarlayageldiğim o Latin Amerika’ya özgü büyümlü gerçekliğin bir başka yansımasına daha şahit olunmuştur. Öze romantik, hatta mistik bir dönüş, Latin Amerika’nın yaşayan mitolojisidir. Epik bir deyişle, “ bittiği sanılan bir Peronizmin yeniden ortaya çıkışı, devletin işlevinin dönüştürülmesi ve neoliberalizmin alüvyonlu piyasa gücüyle üzerini örttüğü kültürel değerlerin yeniden benimsenmesi, Peronist gelenekten gelen ilerici aydınların hatırı sayılır bir bölümü için, (Juan) Peron’un ilk kez başkanlığa geldiği 1945 yılından beri çırpınan siyasi tutkulara geri dönüşün aynadaki yansıması gibi göründü. ” (11) Öte yandan, acaba Peronist sol, tabandan gelen sosyal hareketliliği “ ipotek altına alarak ” sokağı pasifleştirmiş ve böylece Arjantin’de gerçek sosyalizmin gelişmesine ket mi vurmuştur; uzmanlar hala tartışmaktadırlar...

Ülkeler panoramasını sürdürdükçe korkarım sonunda Latin Amerika’ya “ Yeni Sol ” hiç uğramadı ya da “ halüsinasyon”du deyip, çıkacağız! Bolivya’ya odaklanırsak, belki bu endişeleri giderecek bir analizi size sunabiliriz diye düşünüyorum. Ne kadar olsa, 2005’te yüzde 53,7 oy ile başkanlığa seçilen Evo Morales işçi kökenli bir yerlidir ve yerlilerin ta İspanyol kolonyalizminden beri bu kıtadaki sömürgecilik karşıtı direniş geleneğinin öncüleri oldukları bilinmektedir. Morales’in “ Sosyalizme Doğru Hareket” (= *Movimiento al Socialismo*, MAS) hükümetinin bu çerçevede radikal popülist dönüşümleri gerçekleştireceğini beklemek olasıydı. Doğrudur, Morales de, aynen Chavez ve Lula gibi yoksulların eğitim, barınma ve sağlık sorunlarına eğildi.

Morales’in performansını tümüyle değerlendirenler, Başkan’ın yerli kılığıyla folklorik bir tablo çizerek kitleye heyecan vermeye çalıştığını; fakat doğal gazın kamulaştırılması ile

toprak reformu konularında bekleneni vermediğini ileri sürmektedirler. İlkinde yapılan sadece özel şirketlerin vergilerinin arttırılması olmuş, ikincisinde ise büyük toprak sahiplerinin çıkarları zedelenmeden topraksız *campesinos*'un (köylülerin) gözlerini boyayacak palyatif önlemler alınmıştır. Kısacası, radikallerin beklediği devrimci çıkışları göstermek yerine Morales, düzenle uzlaşmayı yeğlemiştir. “ Böylece yeni ulusalcı- popülizm, sulandırılmış ve içi boşaltılmış yerli kurtuluşu ideolojisini sahiplenirken sosyalizme geçiş olasılığının da önüne geçiyor. ” (12)

Korktuğumuz başımıza geliyor galiba; kendisine o kadar ümit bağlanan Morales de diskalifiye edilirse, Latin Amerika'nın Yeni Sol dalgasından geride bir tek kumdaki köpük misali Chavez mi kalacaktır? Acele etmeyelim, daha Şili, ardından Paraguay, Uruguay ve Nikaragua var sırada...Özellikle Şili diyoruz; çünkü General Pinochet'nin diktatörlüğü neredeyse bir nesil sürmüştür. Kendisinden kurtulmak da- yüzyılın yükselen değeri demokrasi söylemleriyle alay edercesine – kolay olmamış, Pinochet başkanlıktan 1988'de yapılan halk oylamasıyla azledilse bile, sırf yargı önüne çıkmaktan korktuğu için, o yaşına rağmen, genelkurmay başkanlığı koltuğunu bırakmamakta direnmiştir. Ne var ki, azraile direnemeyecekti! Tabii, İngiltere'de tutuklandıktan sonra!..

Şili, uzun bir normalleşmeye geçiş dönemi yaşayacaktı. Farklı kanatların bir araya gelmesiyle oluşturulan *Concertacion de Partides* hükümetleri demokrasi ve liberal ekonominin ürkek öncüleridir. *Concertacion* iktidarları serisinde 2006'da Sosyalist Parti'den Dr. Michelle Bachelet başkanlık koltuğuna oturacaktı. Dr. Bachelet, Allende'yi desteklediği için Pinochet rejimince işkence ile öldürülen havacı general A.Bachelet'in kızı olması nedeniyle seçiminin o Latin Amerika'ya özgü sembolik bir tınısı da bulunmaktadır. Dahası, maçoizmin ikliminde Bachelet ilk kadın devlet başkanıdır. Pinochet sonrası Şili'de, beklenildiği gibi, sosyal harcamalarda ciddi artışlar görüldü. Doğrudur, ekonomi rahatlamasına rağmen, gelir dağılımındaki adaletsizlikler kısa sürede giderilemiyordu.

Şilililer istatistiklerin ölçü olarak alınmaması gerektiğini; ülkeye özgürlüğün dönüşünün parayla ölçülemeyeceğini vurguluyorlar. Güell'e bakılırsa, Bachelet ile birlikte, Şili'de sadece sağ hükümetlerin düzeni ve refahı getirebileceğine dair Pinochet devrinden kalma dogmalar yıkılmıştır. (13) Halkın *desoligarquizacion* (oligarşiden çözülüş) diye adlandırdığı süreç sindirilmiş halkın yeniden özgürlüğünü duyumsadığı bir dönemi başlatmıştır. Doktriner sol çevreler, neoliberal politikaların hala tersyüz edilemediğinden dem vursalar da Şili halkı kendini yeniden bulma ve/ya keşfetmenin tadına varmaktadır. Öyle ki Amerikalı fotoğrafçı Spencer Tunick kamusal alanda çıplak fotoğraf çekmek üzere 2002'de Santiago Parkı'na geldiğinde karşısında kızılı- erkekli yüzlerce Şilili ile karşılaşmıştır. Dondurucu soğuğa rağmen Şilili gençler *destape* dedikleri “ ifade özgürlüğü”nün keyfini “ artık saklayacağımız bir şey yok ” diyerek böylesine çarpıcı bir gösteriyle çıkarmaya çalışmışlardır!

Kısa kısa da olsa Latin Amerika'nın diğer coğrafyalarında da gezinelim. Paraguay'da 2008'deki seçimlerin galibi Fernando Hugo kurtuluş teolojisinden esinlenen eski bir rahiptir. Chavez- Castro- Morales çizgisinden uzak düşse de Hugo, ülkesinde Hristiyan sosyalizmini denemeye yönelmiştir. Uruguay'daki Tabare Vazquez ve *Frente Amplio* (Geniş Cephe) Koalisyonu, kendine Lula'yı örnek almaktadır. Amcak, hemen 70'li yılların ünlü gerilla hareketi *Tupamaros*'un *Frente Amplio* Koalisyonunun asli unsurlarından biri olduğunu ilave edelim. Bu açıdan Nikaragua önemlidir; çünkü iç savaş- gerillacılık sendromunu yaşamış bu ülkede Sandinistaların önderi Daniel Ortega 16 yıl sonra yeniden başkanlık koltuğuna oturmuştur ki bu da başlı başına anılası bir durumdur! Evet, Ortega da Nikaragua burjuvazisiyle barışmış, kurduğu “ Ulusal Birlik ” Hükümeti'ne eski düşmanlarını bile katmıştır. Bütün bu gelişmeler bize Latin Amerika'nın Yeni Sol'un kızıldan “ pembe” ye çalan bir renge dönüştüğünü mü göstermektedir?

Sizi meraklandırdığımın farkındayım. O zaman şu bardağın yarı dolu mu, yarı boş mu olduğunu irdeleyelim. Kötümserler, Latin Amerika’da devrimci halk hareketleri ile iktidara gelen sol hükümetler arasında belli bir uçurumun olduğunu ifade ediyorlar. Örneğin Savran, sol iktidarları “ düzen solu ” (Şili, Arjantin) “ döneç sol ” (Brezilya, Uruguay, Nikaragua) ve “ burjuva milliyetçiliği ”(Venezuela, Bolivya, Ekvator) olarak üç kategoride topluyor. Bu tartışmada Savran, toplumsal hareketlerin tüm devrimci niteliğine rağmen bu hareketlere öncülük eden siyasi hareketlerin devrimci solun önünü kestiğini de iddia ediyor. Ona göre, Yeni Sol, post-Marksist ve post-Leninist bir yörüngeye girmiştir. Yine de Savran, siyasi hareketlerin yarattığı düş kırıcı tablonun Latin Amerika kıtasından umudu kesmek için sebep olmayacağını, devrimci dönüşümün dinamiklerinin belirleyicilerinin siyasi hareketler değil, toplumsal mücadeleler olduğunu hatırlatıyor. (14)

Gördüğünüz gibi, en kötümserler bile ümitsiz değiller. Evet, yukarıda da işlendiği gibi, Yeni Sol dalga, *tokenizm* diye literatürde anılan bazı nümuncelikler içine girmiş ve sembolik jestlerle “ isbat-ı vücut eylemeye ” çalışmıştır. Burası doğru; ancak, her birinin kurduğu hükümetlerde yoksulların kalkındırılmasına ilişkin çabalar mevcuttur ve meyvelerini de vermektedirler. Dahası acaba biz Latin Amerika’ya hep Batı siyasal tarihindeki sol akımların deneyimlerini norm olarak kabul edip, o prizmanın merceğinden gelişmeleri/oluşumları değerlendirme “ etno/euro/santrizmi ”ne mi kapılıyoruz ? İşte, meselenin “ mim noktası ” buradadır. Batı Avrupa’ya özgü akademik kibri veya solcu ortodoksiyi bir tarafa bırakıp Fidellerin, Chavezlerin anlaşılabilmesi için , onların felsefi kimliklerindeki Latin Amerika halk geleneğini kavrayabilmek ve kabullenmek gerekmektedir. Onlar (ve onlar gibiler) zaman zaman klasik sosyalizme atıf yapmaktan çekinmemişlerdir; ancak o zaman bile hitabet tarzları ve eylemleri hep halkçı lider tarzına (veya imajına) daha uygun düşmektedir. Latin Amerika’nın kültürel evrimine uygun olarak, bu liderlerin genetiğine kıtanın mitolojik geçmişi pekala sinmiştir. Raby’nin yazdığı gibi:

Hugo Chavez örneğinde , Bolivarcı devrimin demokratik ve hümanist karakteri konusunda ısrar, çoğu zaman yanlış anlamalara yol açmıştır. Devrimin komünist veya Marksist bir devrim olduğu iddialarını sürekli reddeden Chavez de, sık sık İsa’ya ve Hıristiyan inancına atıfta bulunmakta, ama bunu G. Bush’un yaptığı gibi dogmatik bir tarzda çocuk aldirmaya karşı çıkararak ya da İslami tetörizme karşı savaş açarak değil, bir “ kurtuluş teolojisi” yandaşı tarzında, İncil’e yoksulların kurtuluşuna ilişkin bir esin kaynağı olarak ve kapitalizmin adaletsizliğini kınamak amacıyla atıfta bulunarak yapmaktadır: “ Dünyanın durumu korkunçtur: ve burada, Venezuela’da yapmakta olduğumuz şey, bu kötü gidişin yönünü değiştirmek, cehenneme giden yolu yaşama giden yola çevirmek için muazzam bir çaba harcamaktadır...Öyle ki, dünyada eşitlik olsun, İsa’nın sözünü ettiği krallık, Eşitliğin Krallığı , Adaletin Krallığı, gerçeğe dönüşebilsin. Mücadelemiz bunun içindir.” (15)

Evet, bu liderlerin sosyalist olmadığı iddia edilemez; ama doğrusu kuşkusuz şudur ki: Bu liderler sadece sosyalist de değillerdir. Kaldı ki, halkçı olmayan bir sosyalizm olamaz veya tam aksine halkçılığın en yüksek formları zaten sosyalizmin ta kendisidir. Devamen; halkçı gelenekle onun liderliğinin arasındaki o yine Latin Amerika’ya özgü ilişkiye temas edelim. Burada , halkçı lider ile kitle arasında oluşan bağ son derece yoğundur ve kimi zaman “ mistikliğin ” (mistisizmin) sınırına dayanır, hatta bizzat onu içerir. Halkçı mitinglerde izleyicilerle haptipler birbirleriyle özdeşleşirler. Aynen, “ karnaval ” çözümlenmesinde olduğu gibi...Sadece karnaval veya fiesta mı; hayır, dahası vardır...Bu mitingler kimi zaman Latin Amerika’daki yerli-kölelerin ritm ve raks eşliğindeki esrime törenlerini andırır bir biçime doğru öykünürler ! Dolayısıyla, bu “ politik ayinler ” sadece kitlelerin yek vücut olmalarını sağlamaz, aynı zamanda kitlelerle liderler arasında “ruh ikizliği” yaratarak kimliğin kolektifleştiği anların yakalanmasını da gerçekleştirir. Demek ki, Latin Amerika’nın sanatını,

estetikliğini, müziğini anlamadan devrimini de, devrimcilerini de keşfetmek mümkün değildir (ki biz bundan sonraki bölümümüzü bu konuya hasredeceğiz). Şimdilik , sadece şunu vurgulayayım: Latin Amerika'nın – isterseniz buna “ üst yapı ” deyiniz- kültürel kimyasına vakıf olmadan, sosyalizmini irdelemek ya da kulvarını değiştirmeye kalkmak asıl bu kıtadaki sosyalizmin yürüyüşünün önünü kesmek olacaktır.

İşte, tam da bu nedenle – “ efendi-köle sendromu ” na tam anlamıyla tekabül etmese de- Latin Amerika'daki halkçı ayaklanmaların ve sol uyanışların kimyasında yerliler ve köleler bulunmaktadır. Latin Amerika'da, oranları değişse bile, her ülkenin yerli, Afrikalı ve diğer göçmenlerden oluşan nüfus kompartımanları vardır ve melezleşmenin getirdiği çokkültürlülük bize bu kıtaya ilişkin çözümlerinde bizim daha çoğulcu/ göreceli bir sosyal bilimler metodolojisi kullanmamızı zorunlu kılmaktadır. Ben de bizzat bu düşünceden yola çıkarak özellikle “ yerlilik ” konusunu bu düzlemde fevkalade belirleyici bir etken bulduğumun altını çizmek istiyorum. Yerliler, demek ki, ya söz konusu demokratik dinamiklerin içindedirler (veya onlarla iççedirler); ya da yerli halkların özgürlük savaşları, devrimci oluşumlarla birbirlerine paralel arenalarda – çoğunlukla eşzamanlı olarak – seyretmektedirler. Bu nedenlerden ötürü Ekvator ve Meksika'nın Yeni Sol dalgasındaki deneyimlerini şu ana kadar ertelediğimi şimdi itiraf ve ifade etmek istiyorum.

Ekvator'da Yerli Halkları Konfederasyonu'nun siyasi kolu olan Pachakutik Hareketi'nin önderlik ettiği halk, son üç başkandan ikisini istifa etmeye zorlayan sivil direnişte fevkalade etkin olmuştu. Ama Latin Amerika'da yerli direnişi denilince akla Meksika gelmelidir ki, biz bu bölüme başlarken Yeni Sol dalgasının işaret fişeğinin Chiapas'tan atıldığını özellikle belirtmiştik. Meksika'da yerli sorunu ile yoksulların sorunlarının örtüştüğü bölgenin adıdır, Chiapas. Lacandon ormanlarını traşlayıp, küresel sermayeye petrol alanı tahsis etme gayretleri zaten topraksızlıktan, toprağı olsa bile yoksulluğundan dolayı onu işlemekten aciz yerlilerin trajedisini daha da ağırlaştırmıştı. Tekrar yurtlarından sürülmek değişmez kaderleri miydi? Zaten Meksika'nın bağımsızlığını kazandığı günden bu yana “ asimilasyona ” tabi tutulmuşlar, topraklarıyla birlikte kimlikleri de ellerinden alınmıştı. En insafli yönetimlerin “ entegrasyon ” vaadi ise devletin ekonomik desteğine karşılık yerlilerin kimliklerini takas etmesine dayanıyordu. Vesayetçi yerlilik (indigenismo) köylüleştirme hedefini gütmüştü. Onlar yerli değil, *campesino* idiler. Oysa ki, yerliler *indigenismo*'yu *indianismo* şeklinde yorumlamak istiyorlar; kolektif kimliklerinin ve ekonomik yaşam tarzları dahil olmak üzere tüm antropolojilerinin devletçe kabulünü talep ediyorlardı. Bunun uğrunda yıllardır – aslında uzun bir liste ile sunulabilecek şekilde (16) – ayaklanmışlardı. Şimdi – 90'lar- neoliberal yıkımın getirdiği noktada sabırları bir kez daha taşmıştı. EZLN (*Ejercito Zapatista de Liberación Nacional = Zapatista Kurtuluş Ordusu*) bu isyanın adresiydi. *Subcommandante* Marcos da lideri...

Marcos, Latin Amerika'ya özgü popülist/ popüler halk(çı) önderleri tipolojisini yansıtmakta fevkalade başarılıdır. Bir kere, kendisinin *subcommandante* (komutan yardımcısı) lakabıyla anılmak istemesinin ardında yerliliğin “ emrinde ” olduğunu vurgulama tevazusu yatmaktadır. İkinci olarak ise, bilinebildiği kadarıyla , Marcos aslen yerli değildir ve ona göre, İspanyol kanı taşıyanlar yalnızca yerli komutanların astı olabilirler. Marcos, yüzünü bandanasının altında saklamakta, gerçek adını da...İyi bir üniversite eğitimi almış olduğu söyleniyor. Dudaklarının arasına sıkıştırdığı piposunu karizmasının aksesuarı haline getirmekte. Hitabeti güçlü, üslubu esprili , mizacı ise sevecen . Gerillacılığı biliyor. Devletin üzerine yönlendirdiği askeri birlikleri düşük yoğunluklu savaş ve pasif direniş yöntemleriyle püskürtme stratejik dehasına da sahip. Ayrıca, Chiapas'ta, yani Zapatista'ların kendi topraklarında *caracoles* adıyla anılan belediyeçilik sistemiyle alternatif bir yönetim kurmakta da başarılı olmuş. Halkıyla ilişkilerinde – diğer gerillacıların korkulu düşü – sorun yaşamadığı gibi, örgütün PR'ını da başarıyla yürütmektedir. Öyle ki, yukarıda da kaydettiğimiz gibi, EZLN'nin ortaya çıkışı , sembolik biçimde, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması

NAFTA'nın yürürlüğe konduğu 1 Ocak 1994'te rastlatılacaktır. Kısaca *subcommandante* Marcos, Latin Amerika'da küllenmeye yüz tutmuş Che (Guevara) romantizmini yeniden ihya etmiştir, diyelim. Ancak, Latin Amerika liderlerinin makûs talihi Marcos için de kısmen geçerlidir. Bazı Meksikalılar, Marcos'un kimliğinin deşifre edildiğini, hatta onun – kendi çıkarları uğruna- yönetimle uzlaştığını, bunu sağlamak için yerlileri kullandığını bile iddia etmektedirler. Bu söylentilerin haklılığını/ haksızlığını ileride tarih belgeleyecektir, kuşkusuz. Biz, bu çekinceyi koyarak, anlatımımıza devam edelim.

Zapatistacı Hareketin etkilerini üç başlık altında toplayabiliriz. İlkin, şunu kaydedelim ki, Paz'ın ilk Zapatistacılara değinirken yaptığı vurgu Marcos için de geçerlidir: “ Bizim en eski ve kalıcı geleneğimize dönüş...” (17) Tarihi özümleyerek, onu yaşayan bugüne dönüştürmek...Latin Amerika halk ayaklanmaları “ kültü ” bu kez EZLN ile yeniden büyümlü gerçeğine kavuşuyordu. Bu gerçeği Rénique şöyle özetlemekte:

EZLN ayaklanması ve bölgenin geri kalanındaki yerli halkların başkaldırıları Latin Amerika'nın ulus devletlerinin kalbinde yer alan sömürgeci baskı ve ırkçılık mirasını da su yüzüne çıkardı. Avrupa kökenli elitlerin öncülüğünde İspanya'dan siyasal bağımsızlığın kazanılmasından çok daha önce Meksika ve And bölgesinde yaygın ve kitlesel ayaklanmaların görülmesi gerçeğine rağmen, bu kültürel ve ideolojik miras madun (özel olarak da yerli) özneyi modern Latin Amerika'nın tarihsel ve siyasi formasyonunda görünmez kılmıştı. (18)

Marcos, yerlileri bir kez daha “ görünür ” kılmaktaydı, tüm dramlarıyla... Evet, EZLN yerlilerin “ farklılığı”nı vurguluyor ve kolektif haklarının teslim edilmesini istiyordu. Meksika Hükümeti'ni San Andres uzlaşmasına (1996) bu hedefler uğrunda savaşarak zorlamıştı. Ancak, Marcos'un liderliğindeki Zapatacı hareketin yerliliği de postmodern kalıba dönüştürmek (ya da başka bir deyimle onu çağın konjonktürüne uygun biçimde üretmek) yolundaki gayretleri görmezlikten gelinmemelidir. *Zapatismo*'nun kadınları, örneğin, devrimci aktivizm içindedirler. Gerek silahlı mücadeleye gerek *caracoles*'in yönetimine katılımları bazı uzmanlara maçoist Latin Amerika'da yerliler arasında yeni bir feminizmin doğduğu izlenimini vermektedir. (19)

Özündeki yerliliğe rağmen Zapatistacılar cemaat tabanını aşmakta beis görmemektedirler. Yerlidirler, fakat “ yerel ” kalmamaya özen göstermektedirler. Yerli “ komüniteryenliği ” nden sıyrılıp, Meksika toplumuna sundukları eklektik fikirleriyle ezilenlerin tümünü kuşatmayı ve kucaklamayı amaçlamaktadırlar. Onlara göre “ çıkarların denkleşmesi ”, neoliberal yıkımın zaten doğal sonucudur. İşte, bu da bizi EZLN'nin altı çizilmesi gereken ikinci etkisine getiriyor. Neoliberal taarruzun doruğa vardığı bir dönemde Latin Amerika solunun bir kısmının teslimiyetçi bir tavırla “ pembeleştiği ”, bir kısmının da hayal kırıklığı içinde “ durgunlaştığını ” hatırlayacak olursak, EZLN ayaklanması kıtada yeni bir sistem karşıtı hareketlenmenin vücut bulması bakımından adeta bir dönüm noktasını teşkil edecekti. Yine buna bağlı olarak, Zapatistacı hareketin üçüncü etkisi küresel düzlemde aranmalıdır. Şöyle ki, EZLN'nin neoliberalizm, sömürgecilik ve ırkçılık karşıtı duruşu “ anti-küreselleşmeci ” eylem ve tartışmaları ateşleyecekti. Zapatistalar, bir anda dünya çapında piyasa fundamentalizmine karşıt hareketlerin “ ateşleyicisi ve barometresi ” olacaklardır. “ Neoliberalizme karşı , insanlık için galaksiler arası buluşma ” başlığı altında anılan Chiapas toplantısı “ Dünya Sosyal Forumu”nun öncüsü olmuştur, diyebiliriz.

Gerçekten de Meksika bir kez daha “ devrimi ”yle tarihe geçiyordu, hem de “ küreselleşerek ”! ..Gerçi Zapatistaların ulus ve/ya sınıf yerine kimliğin kıstası olarak etnisiteyi seçmeleri, “ çokkültürlülük paradigması ” ndan hazzetmeyen siyaset ortodoksisince yadırganıyor; hatta asıl sorunsalı “ sulandırmakla” suçlanıyordu; ama ne yaparsınız ki, dünya XXI. yüzyılda değişmekteydi. Neoliberal küreselleşmeyi çağın dinamiklerinin zorunlu akışı şeklinde görenler, onlar için hüznün verse de insan hakları söyleminin ve küresel etiğin

yükselen değerlerini kabullenmek zorundaydılar. Küresel adalete ulaşabilmek için kalkınmayı, ekolojik duyarlılığı içinde başarmalıydınız. Her ne kadar “eko-santrik” açımlar polemiklere maruz kalmakta iseler de (20) ekolojik bakış açısı, biyolojik çoğulculuk kadar sosyo- kültürel çeşitliliğe de sahip çıkıyordu. “Sürdürülebilir insani kalkınma” ilkesi, demokrasiyi çoğunluğun rejimi olmaktan aşırarak çoğul(cu)luğun rejimi haline getirmeyi öngörüyordu. Yeni demokrasi böylece farklılıkları, yaratıcı zenginliğimiz kabilinden yorumluyor ve yönetişimini, katılımcılıkla sağlamayı öneriyordu. İşte, böylesi bir kavşakta yerlilik, veya yerli halklar- aborjinler- küresel sistemin derdine derman bulması gereken “IV. Dünya” olarak karşımıza çıkıyordu.

Konuya Birleşmiş Milletler’in eğilmesi gecikmedi. Daha önce çeşitli insan hakları beyannamelerinde kısmen değinilen Yerli Sorunu, bu defa başlı başına bir duyarlılık alanı olarak ele alınıyordu. 1981’de yerli hakları üzerine toplanan konferans, Yerli Topluluklar BM Çalışma Grubu’nun kurulmasını isteyecekti. 1982’de bu çalışma grubuna “Yerli Hakları Beyannamesi” ni hazırlama görevi verildi. 1989’da taslak açıklandı; nihai biçimine ise 1993’te kavuştu. BM bu vesileyle 1993’ü Yerli Hakları Yılı, onu takip eden on yılı da “Yerli On Yılı” olarak ilan etti. Yerli Sorunu’nun küreselleşmesi aynı zamanda farklı çıkarlar peşinde koşan uluslar arası hükümetdışı örgütlerin (INGO) de ilgisini çekmişti. Sivil Toplum Örgütleri’nin (STÖ) devreye girişi küresel dayanışmacılığın bir boyutu şeklinde olumlulanabilir. Ne var ki, bu iltifatın yerlilerin kaderi açısından sakıncalı ya da endişe doğurucu yönlerine işaret etmek gerekmektedir.

İlkin şunu kaydedelim: Tüm STÖ’lerin yardım severliklerinin – bilinçli veya bilinçsizce – neoliberalizmin araçlarına dönüşebileceği tehlikesi gözlemcilerin dikkatinden kaçmamaktadır. Şöyle ki, uluslar arası mali kuruluşların yardım acentaları olarak STÖ’leri “kullanmayı” yeğlemesiyle, devlet(ler) sosyal vasfını bu kurumlara devrederek yoksul halkın refahını giderek ihmal edebiliyorlar. Bolivya’da ve Meksika’da yapılan araştırmalarda ortaya çıkan bir başka tespit de yine STÖ’lerin aracılığının halk/tabana örgütlerini işlevsizleştirdiği, ya da başka bir deyişle onların siyasal tecridini arttırdığıdır. (21) Her iki halde de sonuç neoliberal sisteme karşı alternatifsizliği beslemektedir ki, bu da başta yerliler olmak üzere diğer halkçı oluşumların amaçlarıyla tabii ki çelişmektedir.

Yerli hakları davasına hizmete kalkışan bazı STÖ’lerin, hatta onlarla işbirliği yapan çokuluslu şirketlerin duyarlılıkları, bir başka açıdan da bakıldığında, masumiyetini yitirmektedir. Bölgedeki erişilmemiş kaynaklara göz diken ÇUŞ’lar (Çok Uluslu Şirketler) yerlileri rüşvetle ikna edip, onları havalide kendilerine engel çıkaran devlete karşı pazarlık konusu olarak ellerinde tutmaya çalışmaktadırlar. Aslında yerlileri “kazanmak” için yarış başlamıştır! Aynen Osmanlı İmparatorluğu’nun son yüzyılında Büyük Güçler’in azınlıkların şampiyonluğuna kalkışması gibi Latin Amerika’da da gerek dış güçler, gerek ÇUŞ’lar “kendi yerlilerini yaratma” girişiminde bulunarak, kıtada kendilerine nüfuz alanları açmaya yeltenmektedirler. Aynen İspanyol sömürgecilerini taklit edercesine... *Conquistador* Cortes, II. Moktezuma’nın Aztek İmparatorluğu’na boyun eğdirebilmek için yöredeki Tlaxcalan kabilesinden yararlanmamış mıydı? O kadar geriye de gitmeye gerek yok. Fidel’i devirmek için ABD’nin ülkesindeki Kübalı göçmenleri ve çeşitli uluslar arası sivil toplum örgütlerini adeta V. kol gücü gibi kullandığı da bilinmektedir. (22)

Yukarıda altını çizdiğimiz “pusu”lara rağmen, Zapatistacı Hareket, Latin Amerika’da yerlilerin (ya da yerli halklarının) yeni siyasal aktörler olarak ortaya çıkışında “esin perisi” rolünü oynayacaktır. Ve kıta yerlileri “1492 kutlamaları”nda alternatif etkinlikler düzenleyerek, “500 yıllık direnişi” anlatmaya karar verirler. Dünya kamuoyuna – aynen Arizona Üniversitesi’ndeki yerli kızın bana söylediği gibi- “Biz azınlık değiliz, bizi bu statüde görmeyin, bizi halklar diye tanımlayın” mesajını verirler. Bu arada onların “ağabeyleri” Zapatacılar gibi cemaatsel kalıpları zorlamakta ya da dönüştürmekte oldukları farkedilecektir. Geleneksel liderlik alışkanlıklarındaki akil adamlar, bilgeler veya yaşlılar

heyetleri şimdi eğitimli ve dünya ahvalinden anlar gençler ile birlikte öncü kadroları doldurmaktadırlar. Öte yandan, söz konusu örgütler, hem kültürel kimliklerinin hem de ekonomik dışlanmışlıklarının savaşını birlikte verdiklerini ilan etmektedirler. İkinciye yapılan vurgu, onların bazen bir baskı grubu, bazen de bir halk hareketi olarak yerli olmayan ezilmişlerin temsilcileriyle taktik ve stratejik ittifak yapmalarını da beraberinde getirmektedir. Ayrıca, yerli haklarının savunucuları olarak mücadelelerini evrensel temalarla ve uluslar arası düzlemde sürdürmeyi giderek öğrenmektedirler. (23)

Davalarının felsefi arkaplanına bakıldığında, yerli(lik) ülküsünün tarihsel perspektifte nasıl misyonerliğe karşı yiğitçe bir duruş sergilediğini bundan önceki bölümlerde işlemiştik. Şimdi aynı duruşu modernizme karşı sergilemektedirler. Modernizmin kapitalizm boyutuyla insanlığı / toplumu nasıl tükettiğini bu sürecin en dramatik kurbanları olarak dünyaya anlatmaya çalışmaktadırlar. Liberalizme karşı söylemleriyle, bu deneyimi Latin Amerika'ya namluların gölgesinde taşıyan generallerin olsun, sınıf kavgasını farklı bir boyuta çektikleri için bu defa gerillaların olsun, keskin eleştirilere muhatap kalsalar da yerliler; XXI. yüzyılın “ kurtuluş reçetesi ” olarak alternatif dünya görüşlerini ifadeden geri durmamaktadırlar. Pozitivist yaklaşımın Newton'un mekanik dünyasına mukabil, giriş bölümünde değindiğimiz insan- doğa- yaratıcı güç(ler) üçgeninde billurlaşan organik (ya da holistik) bakış açısını, yükselen ekonomik hassasiyetlerle harmanlayarak, sunmakta ve savunmaktadırlar. Taleplerinin kültürel hüviyetlerinin tanınması, toprak haklarının tescili, ülkede sosyal ve hukuki çeşitliliğin kabulü ve siyasal katılımın artırılması olduğunu kaydederken, bu beklentilerinin yerli olsun olmasın Küresel Toplum'da tüm dışlanmışlığın tasfiyesi için geçerli ve vazgeçilmez haklar olduğunu da özellikle vurgulamaktadırlar. Kısacası, yerlilerin dirilişi/ dönüşü ihtişamlı olmuştur, diyebilir miyiz?

Pekii, yukarıda andığımız istemlerin uygulanmasına gelince, size nasıl bir “ çokkültürlülük ” envanteri sunacağız? Latin Amerika'da etnik çoğulculuğu reddedenlerin temel dayanak olarak kullandıkları bir “ mitos ” vardır. O da *mestizaje* diye bilinir. Irklar/etniler arası evlilikler...ve tabii onun doğal sonucu olarak melezlik! Özetle, çokkültürlülük paradigmasının karşısında olanlar; “ Hepimiz *mestizo*’ yuz (kırma) ” deyip, yükümlülükten kaçmak istemektedirler. Oysa ki, yerlilik ülküsü, kültürel kimliklerinin henüz müzeye kaldırılamayacak şekilde bu kıtada yaşamakta ve evrilmekte olduğunu vurgulamaktadır ki, bu yaklaşımın Latin Amerika'da giderek kabullenilir hale geldiğine yine yukarıda işaret etmiştik.

Yerli haklarının bireysel düzlemde aşırılıp, kolektifleştirilmesi bürokratik- otoriter devlet anlayışının merkezîyetçi ve modernleştirici uygulamaları ile çeliştiği malumdur. Yerli hakları dahil olmak üzere tüm kültürel farklılıkların benimsenmesi – aynen başka coğrafyalarda olduğu gibi- Latin Amerika'da da “ uluslaşmaya ” köstek kabilinden görülmüştür. Hele çokkültürlülük doğrultusunda ısrarlı grupların / halkların liberal ekonomik reformlara isyan edişleri ve bu bağlamda gerillalarla asilikte “ kader ” ortaklığına girişmeleri kimi Latin Amerika ülkelerinde etnik çatışmaları, iç savaşları ve soykırımları da beraberinde getirmiştir. Başka bir deyişle, Latin Amerika'da sınıf çatışmaları yanında – Huntington'un Soğuk Savaş sonrası Doğu ile Batı arasındaki fay hattı kırılmasını tanımlamak için sarf ettiği deyimle sığınarak – bir de “ Uygarlıklar Savaşı ” yaşandığını herhalde söyleyebiliriz. Bir yanda beyazların, diğer yanda yerlilerin bulunduğu bir uygarlıkların sürtüşmesinden söz etmek hiç de – bize göre- abartılı bir saptama olmayacaktır! Çünkü, Guatemala'da kontra güçlerce katledilen Mayaların sayısı, ABD'nin Küresel Terörle mücadelesindeki tüm tarafların kaybından fazladır! Uzmanlar 1978-83 holakost'unda 50 ile 100 bin Mayalının mezalime uğradığını açıklamaktadırlar. (24)

Geçmişin yaralarının nasıl sarılmaya çalışıldığını “ demokratikleşmeyi ” irdelediğimiz bölümlerde sizlere aktarmıştık. Devamen, şimdi ekleyebiliriz: Latin Amerika'da “ Amerika Devletleri Örgütü ” nün de açıkça desteklediği gibi 90 sonrası dönemde çokkültürlülük

istikametinde hayli ilerleme ve iyileştirmeden söz etmek artık olasıdır. Evet, reformlarda, cömertlik oranları itibariyle , devletlerarası farklılıklar tabii ki mevcuttur. Biz burada tüm ülkeleri teker teker ele almak yerine size toplu bir değerlendirme çizelgesi sunacağız. (Bkz. Çizelge no:1) Ama ondan önce şunu kaydedelim: “ Yerli ve Afrika asıllı gruplara tanınan kolektif haklar, nihai analizde, çokkültürlülüğü eleştirenlerin korktuğu veçhile bu halklarda ayrılıkçılığı körüklememiş; tam aksine ulus devlete olan bağlılıklarını (sadakatlerini) artırmıştır. ” (25) Bu tespitin Washington DC’deki bir think tank’ın kapsamlı araştırmasının sonucu olması bizce önemlidir. Şimdi çizelgeye göz atabilirsiniz.

Çizelge no.1

Latin Amerika’da Kolektif Haklar

Ülke	Grup tanınması	Örfi Hukuk	Toprak Hukuku	Otonomi veya özyönetim	İki dille eğitim	İrkçılık karşıtı haklar
ARJANTİN(Yerli)	Dolaylı	-	+	-	+	-
Afro	-	-	-	-	-	-
BREZİLYA(Yerli)	+	-	+	-	-	-
Afro	+	-	+	-	-	+
KOSTARİKA(Yerli)	+	+	+	-	+	-
Afro	-	-	-	-	-	-
KOLOMBİYA(Yerli)	+	+	+	+	+	-
Afro	+	-	+	+	+	+
EKVATOR(Yerli)	+	+	+	-	+	-
Afro	+	-	+	+	-	+
GUATAMELA(Yerli)	+	-	+	-	+	+
Afro	+	-	+	-	+	-
HONDURAS(Yerli)	-	+	+	-	+	+
Afro	+	-	+	-	-	-
MEKSİKA(Yerli)	+	+	+	-	-	-
Afro	-	-	-	-	-	-
NİKARAGUA(Yerli)	+	+	+	+	+	-
Afro	+	+	+	+	+	-
PANAMA(Yerli)	+	+	+	+	+	-

Afro	-	-	-	-	-	+
PERU(Yerli)	+	+	+	-	-	-
Afro	+	-	-	-	-	-
VENEZUELA(Yerli)	+	+	+	-	+	-
Afro	-	-	-	-	-	-

Ne var ki, henüz “ mutlu son”a ulaşılmadığını kaydedelim: Amazon ormanlarının yağmalanması (ve dolayısıyla burada muhkim yerlilerin dramı) Küresel Toplum’un gündemindedir. Gerek kereste ihtiyacı, gerek ekilebilir alanların açılması gerekçeleriyle savunuluyor olsa da mesele ekolojiye duyarlı çevrelerin ötesinde ilgiye muhtaçtır. Orman katliamının nedenlerinden biri de bu toprakların hayvan yetiştiriciliğine amade kılınması olmaktadır. Çok uluslu hamburger zincirlerinin et ihtiyacını giderecek otlaklar için Orta Amerika seçilmiştir. Tamamiyle et ihracı için kullanılan bu geniş alanlar sayesinde Amerika’lılar ucuz hamburger yiyebilmektedirler. Hüzün verici bir istatistige göre bir Amerikan kedisi, oratlama olarak bir Latin Amerika’lıdan daha fazla et tüketmektedir! (26) Dolayısıyla, Latin Amerika’nın yeşil kuşaklarının imhasının, kültürel bağlamda etik bir boyutu da bulunmaktadır. Bu çerçevede çölleşmenin yanısıra çevre kirliliğine de temas etmeliyiz. Şöyle ki, örneğin Ekvator Amazonlarında petrol sondajlarının etkileri de kimsenin gözünden kaçırılmamalıdır. 1960’lardan beri ABD merkezli Texaco Şirketi, hala geleneksel (ilkel demiyoruz) hayatı sürdürmeye kararlı Huaorani kabilelerini o yöreden sürmek için çok uğraşmıştı. Nihayet, dünya kamuoyunun baskısıyla 1992’de operasyonlarını durdurdu. Ve gitti. Ardında çevre kirliliği bırakarak! Ekvator’un onca baskısına rağmen de hala temizlemedi. (27)

Bu bölüne son noktayı koymadan acaba unuttuğum bir şey kaldı mı, diye düşünüyorum. Siz ne dersiniz? Bakınız, bu bölümde kolektif hakların ihyası cümlesinden bahsederken, özümüz hep yerlilerdi. Pekii, ya Afrika asıllı olanlar ? Siyahiler? İşte, şimdi çokkültürlülüğün “ mim noktası”na geldik. Yukarıda kültürel kimliğin tanınması yönünde uygulamaları anlatırken, dikkat ederseniz, hiç kölelik döneminin yadigarı Afrika kökenli insanların haklarından söz etmedik. Yoksa, renk körü mü olmuştuk? Maalesef, kolektif hakların tesliminde Afrika kökenli olanların da aynı “ lütuf ” tan yararlanmaları hususu ülkeden ülkeye değişmektedir. Siyahilerin ayrı bir halk oluşturup, oluşturmadığını-dolayısıyla etnisite kıstasının içine dahil edilip, edilmemeleri – problematiği hala tartışılmalıkta. “Efendi-köle sendromu ” nu birlikte yaşayan ve birlikte mağdur olan kızıl “ derililerle ” siyah derililer arasındaki “ kader birliği ” postmodern dönemde kimbilir belki ayrışma/kırılma noktasına gelmiştir.

Tarihsel gelişimleri bir kez daha hatırlatmakta yarar var. Bilindiği gibi, her dört Latin Amerika’nın biri Afrika kökenlidir. Dolayısıyla, Afrika diasporası Kuzey’de değil, Güney Amerika’da aranmalıdır. Kölelik döneminde Kuzeye kıyasla Latin Amerika’ya on misli fazla siyahinin geldiğini düşünecek olursak, bu gerçeği kavramak kolaylaşacaktır. İstatistiklerle ifade edilecek olursa, Kuzey Amerika’ya taşınan siyah derililer 560.000 civarında iken bu rakam Güney’de 5.7 milyonu bulmaktadır. Zenci hakları hareketlerinin Kuzey’deki renkliliği, Latin Amerika’daki “ liberasyon” mücadelesini gölgelemiş olmasından olsa gerekir; Latin Amerika’daki paralel süreç pek fazla tarihçilerin dikkatini çekmemiştir.

Yukarıda *Criolle* isyanı’na değinirken, Latin Amerika’nın *caudillo*’larının Haiti’deki zenci ayaklanmalarından ürküp, siyahi bir cumhuriyette yaşamaktansa nasıl kendi kaderlerine sahip çıkma “ zorunda” kaldıklarını işlemiştik. Ama, yine de Latin Amerika’nın İspanyol-

Portekiz sultasını başlarından atma savaşında kölelerin de harekete geçişlerini ikinci plana itmemek lazımdır. Afrika kökenliler sömircilikten kurtuluşun kölelikten çıkış kapısını aralayacağını düşünüyorlardı. Kıtanın istiklali ile kendi özgürleşmeleri eşzamanlı görülüyordu. Bir yerde haklıydılar. Çünkü, Latin Amerika'nın o en uzun yüzyılı sayılabilecek XIX. asırda yaşanan bağımsızlık savaşları, iç harpler ve devrimci çatışmalar; *criollerin* gücünü kırmıştı. Dahası, bu mücadeleler için silahlı adamlara da ihtiyaç vardı. Böylece, siyahileri silahlandırdılar. Kölelerde bu süreçten yararlanarak, efendileriyle destekleri karşılığında önce çocuklarının, sonra kendilerinin “ azatlığını” pazarlık edebilecek kozlara sahip oluverdiler. Ancak, köleliğin lağvedilmesi, Latin Amerika'da ağır işledi; kerhen ve tedrici bir şekilde kabullenildi. Bir yüzyıl sonra gelen ve 1980'lerden itibaren ivme kazanan demokratikleşme dalgası siyahî aktivizme tabii ki dürtü kazandırmıştır. Yine de nihai analizde kuzgunilere yönelik dışlanmışlığın tamamıyla bertaraf edildiğini kaydetmek mümkün değildir.(28)

O nedenle bir de Brezilya'ya göz atalım, diyoruz. İlginçtir, Nijerya'dan sonra en fazla siyahiyi barındıran ülkenin adı Brezilya'dır. Bu ülkedeki Afrika kökenlilerin durumunu, tarihsel perspektif ışığında, daha önceki bölümlerde size anlatmıştık. Çokkültürlülüğün küresel etiğin vazgeçilmez bir boyutu olduğu XXI. yüzyılda Brezilya'nın da o kadar övündüğü – Freyre'yi hatırlayınız- ırksal demokrasi konseptini hakkedebilmesi için bazı adımlar atması gerektiği anlaşılacaktı. Nitekim, 2001'de Durban'da toplanan “ Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı Konferansı”nda Brezilya samimi bir dille ülkesinde ırkçılık olduğunu itiraf edecekti. Hemen akabinde de ırksal eşitsizliği gidermek için elinden geleni yapacağını vaad ederek... Yaptığı; pozitif ayrımcılık uyarınca siyahilerin lehine kotalar ihdas etmek oldu. Hem de bakanlıklar, resmi daireler ve üniversitelerden başlayarak...Yine de onca ırksal karışımın bulunduğu Brezilya'da kimin “ zenci ” olduğu kolayca anlaşılammakta ve dolayısıyla bu kotalardan kimlerin yararlanacağını belirleme açısından sıkıntılar çekilmektedir. (29)

Gelelim, ilginç bir örnek olması açısından Peru'ya... İnkaların ülkesine...Burada da, aynen kıtanın diğer yörelerinde olduğu gibi çokkültürlülük rüzgarı esmekte. Latin veya yerli kökenden gelmek farketmez; “ Hepimiz *mestizo*’ yuz, hepimiz Peruluyuz ” diyor. Ancak, yerlilerin tarih boyunca yerlilerle pek karışmadıklarını biliyoruz. Hatırlatalım, zencilerin melezerine *mulatto* deniyordu. O zaman melez evlilikler yapmış olsun, olmasınlar; siyahiler *meztizo* sayılır mı, sayılmaz mı? O kategoride kabul görmelerinin yandaşları var, karşıtları da... Elimizdeki araştırmaya göre (30) Afro-Perulular kendilerini bırakınız *mestizo* ’luğu, *criolle* olarak görüyorlar. Bu ısrarlarının nedeni de ritm ve rakslarının ortaklığında buluyorlar. Criolle müziğinin Latin (= Avrupa)ile Afrika karışımından vücut bulduğunu – haklı olarak- savunarak, biz de en az bu müzik kadar Peruluyuz diyor Afrika kökenliler. Ancak, Latin kökenli fanatik Perulular, İberya'dan gelen ile Afrika'dan taşınan müziği ayırmaya çalışıyorlar. Nasıl ayırıştırabiliyorsa, parçaları “öz ”Perulu/ Afro-Perulu diye nitelendirme işgüzarlığındalar...Böylelikle müziğin sesi, derinin rengini mi belirleyecektir, diyese geliyor insanın. Bu tatsız tartışma o noktaya kadar götürülüyor ki, hangi parçayı hangi enstrümanla çaldığı bile Afrikalılığı tescil için kullanılabilir. Örneğin, bizim “ sanduka ” dediğimiz ve Latin coğrafyasında *cajon* adı verilen çalgıyı kullanıyorsanız, Afrikalısınız- Perulu değil. Oysa ki, *cajon* dünya perküsyonistlerince Perulu diye bilinir ve bugün İspanya'da flamenko'nun vazgeçilmez eşlikçisidir!..

Müziğin , kimliğin inşası ve sürdürülmesindeki etkilerini işleyeceğimiz bundan sonraki bölümümüzün durağına geldiğimiz sinyalin de böylece vermiş olayım.

RESSAMLAR, RİTMCİLER VE RAKŞÇILAR

Latin Amerika'da sanat sosyal hayatla içiçedir. Çünkü, sanatçılar- belki toplumun diğer kesimlerinden daha fazla – halklarının “ kimlik sorunsalı”nı hissetmişlerdir, kendi yüreklerinde...Ve kalemleri/ fırçaları ile bu “ arayış”ın öncüleri olmuşlardır. Bu süreçte onların sırtlarını dayayacakları birincil kaynak da, ister istemez toplumsal “ bellek”leriydi. İşte, belki de bu nedenle, Latin Amerika romancılarını eleştirirken Batılılar, onlar için, adeta küçümseyici ifade ile, “ öykü anlatıcıları ” demişlerdir ! Latin Amerikalı yazarlar, bu açıdan, “ çağcıl şamanlar ” olarak görülmektedirler. Onlar halklarına mitoloji/ masal anlatmaktadırlar! Tabii ki, bu romanlarda kıtanın tarihi envanterinden süzülerek gelen sözel anlatılar hayli yer tutmaktadır. Ancak, Latin Amerika edebiyatının bu özelliğine takılmamalıdır, okuyucular.

Bu romanlarda geçmiş kadar bugün de resmedilmemekte midir? Evet, “ bugün ”; Latin Amerikalı sanatçılar için “ meydan okumalarla ” yüklüdür. Bir sanatçı, bu düelloları kabul eden onurlu duruşu benimsemeli diye düşünmektedirler. Dahası da var: Geçmiş ve bugün eksenindeki çizgiyi geleceğe doğru uzatma gerekliliğini de duyumsamışlardır. Yaşananı aşmak, *Eldorado*'ya varmak, ütopiyalarını kurmak; niye Luso-Hispanik işgalciler kadar onların da hakkı olmasındı! İşte, bu çerçevede düşünüldüğünde zaman kavramı; dün/bugün/yarın çizgisinde birbiriyle iç içe geçmiştir. Zaten söz konusu “ trick”i kavrayamayan Batılı eleştirmenlerin aklını karıştıran bu olmalıdır. Buna bir yerde “ zamanla dans ” diyorum, ben... Bu noktayı da en belirgin biçimde *muralist*'ler (= duvarcılar) diye tanınan ressamlar yansıtmışlardır. Örneğin Rivera'nın tablolarında tek bakışta neredeyse bütün Meksika tarihini görebilirsiniz. Rivera'nın kitabımıza kapak olan “ Alameda Parkı'nda bir Pazar öğleden sonrasını düşlemek ” adlı şah “ eseri” bence ölmeden önce görülmesi gereken tablolar arasına alınmalıdır.

On bir senede tamamladığı ve Mexico City'deki Alameda Hoteli'nin lobisini süsleyen bu tablosunda Rivera, sanki Meksika ölçeğinde Latin Amerika için bu kitapta anlatılan her konuyu – yine kimlik/kişilik bağlamında – insanların şahsında özetlemektedir. Devasa bir dikdörtgenin tam ortasında ressam kendini genç bir çocuk olarak resmetmekte. Arkasında ikinci eşi, yine ressam olan Frida Kahlo'yu görmekteyiz. Tabloda yoksullar ve yerliler (köleler)- Cortes, Porferio Diaz, Madero- ile yönetilenler/ asiler- arka planda şaha kalkmış atı üzerinde Zapata- ve tabii ki, 1840'da Meksika'yı işgal eden Amerika Birleşik Devletleri komutanı General Scott gibi “ gringo”lar; hepsi bu “ aile fotoğrafı”nın ya da tablonun karesi/dikdörtgeni içinde yan yana gelmişlerdir. Rivera bu tarihsel fantezisini tualine aktarırken, fondaki rengin nostaljik bir seçimle altın sarısı olmasını uygun görmüştür. Arkaplanda çizdiği ağaçların varlığı, tüm resmin sanki bir tiyatro ya da daha doğru bir ifadeyle fiesta/karnaval sahnesini çağrıştırmaya yeterli olmaktadır. Rivera çalışmasını bitirdiğinde müthiş bir protestoyla karşılaşacaktır. Meksikalı filozof Ignacio Ramirez'in figürünün arkasında görülen ve düşünürün Letran Akademisi'nde 1836'da verdiği bir konferansta zikrettiği “ Tanrı yoktur !” yazısını farkedince devrin kardinali otelin açılışına

katılmayı reddedecek ve otel öfkeli Katolik öğrenciler tarafından basılarak, Rivera'nın resmi tahrip edilecektir!

Bu çalışmada anlatımımızı desteklemek için her bölümde Latin Amerikalı ressamın tablolarına yer vermiştik. Şimdi başta Rivera olmak üzere onlara bu desteklerinden dolayı şükran borcunu dile getirmek istiyor ve sanat-kimlik bağlamında onların ortak paydalarına ayrı bir yer vermek istiyorum. Latin Amerikalı ressamın, Batı Avrupalı meslektaşlarından farklı olarak, öyle *natüromort* çizmeye pek hevesleri yoktur.Çünlü, *natür* (doğa) onlar için *mort* (ölü) değildir ki! Canlıdır. Kozmos konuşmaktadır, onlarla...Dağların, ovaların, bu kıtada yaşayan hayvanların, hatta bu topraklara zaman zaman inip, dolaşan kutsal ruhların bile anlatacak öyküleri vardır; bu insanlara...En azından tarih yaşamakta ve bu kıtanın sakinlerine kendini her an, her vesile ile hatırlatmaktadır.

Bundan önceki bölümlerde , Latin Amerika'da dinselliği anlatırken, Afrika kökenli kutsal törenlerde “ avdet eden ” ruhları/ilahları ressamın adeta görmüşçesine nasıl resmettiklerinden size örnekler sunmuştuk. Bir örnek daha verelim. Wifredo Lam (1902-1982) Kübalıdır. Süt annesi bir *santeria* keşişi (*santera*) olan kuzguni tenli Lam'ın tablolarında dikenlerin, mızrak biçiminde yaprakların arkasında gizlenen halk ruhunun “ ilkel ” değerlerini koruyan atalardan kalma varlıklarla, yerli cinlerle dolup taşan ormanların karışık ve gizemli derinliğini görürsünüz. (1) Lam'ın destanlaşan “ Karayip Horozu”nu çizmedeki ısrarı, doğduğu adanın devrimci tercihi karşı duyduğu coşkunun en belirgin örneği sayılmaktadır. Horoz, Kübalı ise, Lam – gülmeyiniz – ABD'nin karşısına horoz gibi dikildik mi, demektir, acaba ? İlginçtir, Lam, eleştirilenlerce “ şaman ressam ” olarak da anılmaktadır. (2)

Aslında Latin Amerikalı ressamın çoğunun fırçalarından coğrafya kadar tarihin , düşsel bir geçmişin, mitolojik bir anlatımın, yaşayan sihrin, kısacası buğulu bir ortamın fişkırıldığını söyleyebiliriz. Bir başka deyişle, eserlerinin ortak paydasında “ gerçek üstüçülük/ötecilik ” hemen sezinlenir ; ama kendi metafiziksel kimliklerine uygun biçimde oluşarak gelişmiştir. Edebiyatlarındaki dil, tuallerine de yansımıştır. Zamanınız olduğunda örneğin, Perulu Tilsa Tsuchiya (1932- 1984) , Brezilyalı Tarsila do Amaral (1886- 1973) , Meksikalı Rufino Tamayo (1899-) , Şilili Roberto Matta (1911-) , Nikaragualı Armando Morales (1927-) ve Porto Rico'lu Arnaldo Roche Rabell (1955-) gibi sanatçıların çalışmalarına webden bir göz atın; o “ büyülü gerçekliğin ” nasıl “ görsel ” hale getirilebildiğini farkedebilirsiniz.

Anlaşılan odur ki, Latin Amerikalı ressamın, ölüdoğayı canlandırmaktadırlar. Başka bir deyişle ona ruh katmakta ya da vermektedirler, diyebiliriz. İlk bakışta, pek absürd, hatta grotesk gelmesine rağmen, doğanın resminin tam ortasına yarı çıplak bir kadın figürü eklemenin de bir anlamı vardır. Hele o kadın, dikkat, sıkı durunuz, Malinçe ise!.. Meksikalı Antonio Cruz (1897- 1964) , ülkesindeki “ Malinçe ” saplantısını resmedecektir. Meksika, yatar vaziyetteki Malinçe'nin üzerinde işlenmektedir. Kalçasının oluşturduğu tepede yükselen bir kilise, aşağıya doğru indikçe görülen yerleşim alanları ile tablo, “ Malinçe'nin rüyası”nı bizim için görselleştirmektedir (Hatırlayınız: Tablo no: 5/1).

İlginçtir, bir başka Meksikalı ressam, Frida Kahlo (1907- 1954)- Rivera'nın eşi- bir bakarsınız, kendisini Malinçe'yle özdeşleştirmiş! Onun *Kökler* (1943) adlı tablosunda Frida, aynen Ruiz'in Malinçesi gibi toprağa uzanmış ve vücudu topraktan fişkırarak sarmaşıklarla sarılmıştır. Ancak, biz onun başka bir eserine gönderme yapmak istiyoruz. *Sınırdaki Oto- Portresi* ' ne...(Tablo no: 9/1)

Kahlo'nun eserlerinde bu kitapta anlatılan çelişkilerin tümünün izlerini sürebilirsiniz. Aslında Kahlo, onları bizzat kendi ruhunda yaşamıştır diyebiliriz. Daha önce Oscar ödüllü biyografik filmine gönderme yaptığımız Frida, öğrencilik yıllarında geçirdiği bir trafik kazası yüzünden hasarlı bir omurga ile yaşamını acılarıyla sürdürmek zorunda kalacaktır. Rivera' ya aşiktir,onu kendine aşık eder. Evlenirler; birbirlerine tutkun olmakla beraber başka aşklarada

kendini kaptırmaktan kaçınmazlar. Frida, aynı zamanda kadınlarla da beraber olmakta bir beis görmemektedir. Cinsel açıdan dahi ruhunda “ ikiliği ” barındıran Frida’nın Latin Amerikalıların kimliklerine özgü o “ dubleks” karakter yapısı yüreğinin labirentlerinden tualine sıçramıştır. İşte, bu tabloda da onu “sınır”da (ya da “araf”ta) görürsünüz. Bir yanda Meksika, öte yanda ABD ! Carlos Fuentes’in romanında *Cam Sınır* diye nitelendirdiği bir “araf” olmalıdır , bu !..Gelenekselle modern, Katoliklikle Protestanlık, hükmedilenle hükmeden - efendi ile köle-Güney’le (III. Dünya) Kuzey onun vücunda hemzemin geçitler oluşturmaktadır. Kolomb öncesi dönemi çağrıştıran gerdanlığı tipik bir Hispanik (*criolle*) entarisini süslemektedir. Bir elinde Meksika bayrağı ile Guadalupe Bakiresi’nin resmi arkasında yürüyen yerli kökenli köylü direnişçi kadınlarını çağrıştıırken, öte yandan diğer elindeki “ cigarası ” ile modern, özgür ve Batılı kadın (belki de bir anlamda erkeksiliği) imajını vermektedir. Ayağının altındaki klişede o, hem bir ressam, hem de eş olarak imzasını atmıştır. Kısacası, tekrarlayalım; özel (hatta cinsel) hayatındaki parçalanmış kişiliği ile Frida- filmi hatırlayınız- aynı anda (ulusal ve uluslar arası “efendi”lerin) “kurbanı ” olduğu kadar onlara kafa tutan da bir “ asi ”kimliğini tek vücutta barındırdığını ilan etmektedir.

Sosyal duyarlılık ,Latin Amerikalı sanatçıların vazgeçilmezidir. Kendilerini topluma karşı sorumlu hissetmektedirler. İşlerinin halklarının insani bilincinin yükseltilmesi olduğunu vurgulayagelmışlerdir. (3) Toplumsal rollerine ilişkin böylesi güçlü bir bilenmişlik, onların siyasallaşmasında da etkindir. Onlar için felsefe ve sanat, siyaset içindir. Çünkü, onlar ilk önce politik aktivist ya da siyasal savaşçılardır. Radikal fikirlerini toplumla paylaşmaktan esirgemedikleri için çoğunun Latin Amerika’nın baskıcı rejimlerinden kaçıp, gönüllü sürgüne katlanmak zorunda kaldıklarını biliyoruz. Ama, diasporalarında bile köklerinden kopmamış; ülkelerinde değişim için davalarını sürdürmüşlerdir. Halklarının acılarını/ köleleştirilmelerini yansıtmışlar; “ efendi ”lerinin işkenceciliklerini/ yolsuzluklarını kıyasıya eleştirmişlerdir. Bazıları kendi halklarının trajedilerini dillendirirken, aynı konumda olan, aynı kaderi paylaşanları da- III. Dünya halklarını da – unutmamışlar ve böylece sanatlarını “ evrenselleştirmeye ” çalışmışlardır. İşte, Latin Amerikalı sanatçıların eserlerindeki üslubun III. Dünyadaki meslekdaşları tarafından taklit edilmeye çalışılması da bundandır. Aynen *muralist* ’lerin (duvarcılığın) Afrika’da yayılması gibi...

Elinizde tuttuğunuz bu denemede Latin Amerikalıların kaderle yolculuğundaki bunca ezilmişlik ve dışlanmışlığının dehşetini size aktarmaya çalıştık. Sanatlarının dışavurumu sayesinde şiddet mağduru bu kıtanın insanların, ilginç bir yönünü de gözlemlemek mümkün olmaktadır. O da şudur: Latin Amerikalı, çektiği çilelere rağmen kadere küsmez. Kader, onun için adeta bir “ dans partneri ”dir. Amiyane tabirle, Latin Amerikalı “ feleğin çemberinden geçerken ” kaderi itelemek yerine onunla kolkola girmeyi toplumsal/ bireysel tutum haline getirmiştir. Bir başka deyişle, kader, Latin Amerikalının “ dans partneri ” olarak görülmektedir. Onsuz eğlencenin, fiestanın mümkün olmayacağı bir *compadre!* Dolayısıyla, böyle bir *weltanschaaung*’da, örneğin düşman/efendi/öteki’nden nefret edilmez, ona “ hınçlanılmaz.” Kimbilir belki de bu bakış açısı yüzünden Latin Amerikalı ressamlar, zalimlerini kötülük imgeleriyle donatılmış iğrenç varlıklar şeklinde pek görüntülememişlerdir. Aksine, onları “ karikatürize ” etmişlerdir, “ gülünç” leştirmişlerdir.

İspanyol kraliyet ressamı Velasquez’in saray ailesi portrelerini alıp, hanedan ailesi üyeleri olsun, tüm kolonyalistleri öyle bir çizmişlerdir ki, bu tablolar karşısında gülümsemekten kendinizi alamazsınız. Bu yöntemin en başarılı temsilcisi, kuşkusuz yine Fernando Botero (1932-) olmaktadır. Kolombiyalı sanatçı ; rejim yardakcısı papazlardan, sosyetik rüküşlere, generallere kadar kaderlerini karartan kimlikleri “ obezleştirerek ” alaya almaktadır. Hırslın, açgözlülüğün, doymak bilmezliğin bundan daha çarpıcı tercümesi olabilir miydi ? Botero’nun kendisi çizdiği figürlerin “ şişkinleştirilerek” karikatürize edilmesini bir teknik tercih olarak vurgulasa da ressamın tüm eserlerinde özgün ve incelikli bir alay unsuru

belirgindir. Hatta, Botero'nun tablolarını tedirgin edici bir gerilim de kuşatır. Aslında Botero'nun sihirli fırçası “depresyon” değil, “sentezleme” peşindedir. İspanya'nın sömürge yönetimi dönemindeki barok stili ile Kolomb öncesi devrin-geleneksel yerli sanatının-fantastik imgelerini bütünleştirme çabasıdır, onun eserlerinde gözlemlenen... Botero'nun seçkin kitabın tabloları, tesadüf bu ya, elinizdeki yazımı tamamlanırken, Türkiye'ye geldi ve İstanbul Pera Müzesi'nde Mayıs-Temmuz 2010'da sergilendi.Botero'nun onlarca resmi arasında ben desizin için – eğer sergiyi kaçırmamışsanız – “Dans” ını seçtim. (Tablo no:9.2). Bu tabloda kimliksek bağlamda Latin Amerika'nın “çok kültürlülüğü” nü görmektesiniz. Kişiler açısından ise figürlerin yüz ifadelerini inceleyerek bir çıkarsama yapmamız mümkündür. Aynen Botero'nun diğer çalışmalarında olduğu gibi, ressamın kişilerinde aşırı, çelişik ruh halleri bulunmamakta; ama bunun yanı sıra dile getirilmemiş bir şeyleri saklayan gizemli bir derinlik de mevcut. Bu olsa olsa da Latin Amerika'nın “büyülü gerçekliğinin” bir başka yansımasıdır!.. Efendilerini “ kara mizah ”ın öznelere haline getiren Latin Amerikalı ressamların sıra “ köleleştirilenlere ”/ kolonileştirilenlere gelince üslupları ise bence hiç de öyle eleştirildikleri kadar “vülger” bir ideolojikleşmeyi yansıtmamaktadır. Yukarıdaki bölümlerde size Ramona Parra'nın radikalizminden söz etmiştik. Onun Şili cuntasını hırpalayan duvar resimlerindeki çizgi ustalığı ile renk cümbüşü, neredeyse insanı kendisine hayran bırakacak birer sanat eseri gibidirler. Parra, 1946'da bir gösteri sırasında Şilili jandarmalar tarafından öldürülür. Davasını genç ressamlar devralırlar. “ Ramona Parra Tugayları ” adı verilen bu genç sanatçılar, ustalarının “ eylem resmi ” dediği geleneği sürdürecektir. Kilometrelerce duvar resimlediler: Fabrikaların, kenar semtlerin evlerinin, köylerinin, hatta başkent Santiago'nun merkezindeki evlerin duvarlarını...Sanatı, sloganlaştırmışlardı. (Tablo no: 9/4)

Latin Amerikalı sanatçı (ve edebiyatçıların) sosyalist ve devrimci kimlikleri, Soğuk Savaş dönemi Batı Dünyası'nda kuşkuyla izlenir, hatta – açıkça yazalım – antipatik bulunur. Sanata bu denli ideolojik bakış, rahatsızlık vermektedir. Batı'da özellikle ABD'deki sergilere davet edilmezler, eserleri müzelerden, sanat galerilerinden dışlanmaktadır. Ressam Siqueros alaycı bir ifadeyle şöyle der: “ Emperyalizmin sağır ve dilsiz bir sanatı yeğlediği gayet açık. Onlara göre, sanat, ne bir şey duymalı, ne bir şey görmeli, ne bir şey söylemeli...” (4) Ne var ki, Latin Amerika'nın kimyasındaki o “ büyü ” vardır ya, işte o büyü bir süre sonra etkisini gösterecektir. Rivera, Marksistliğini gizlemese de, hatta ileride evsahipleriyle çatışacak olsa da, 1933'te ABD'ye çağrılır ve patronların patronu olan John D. Rockefeller'dan sipariş alır ! Orozco da Dartmouth Koleji'nde konuk edilir.

Benzeri bir kabulleniş süreci edebiyatçılarca da yaşanacaktır. Önceleri dikkate bile alınmazlar. Batılı eleştirmenlere bakılırsa, romanları teknik açıdan zayıf, hatalarla örülü, dahası pek acemicedir. Marquez'in eserleri Arap edebiyatındaki *1001 Gece Masalları*'na benzetilmektedir. Ne var ki, XX. yüzyılın ikinci yarısında eleştirmen Roger Caillois, Buenos Aires'ten Paris'e döndükten sonra onları “ keşfettiğini ” söyleyecek ve bunun “ geleceğin edebiyatı ” olduğunu kaydedecektir. (5) Gerçekten de, XX. yüzyılın ikinci yarısı, Latin Amerika edebiyatı ile anılır olacaktır. Nobel ödülleri Yeni Dünya'ya giderken, bir anda çeviriler dünya pazarlarını kapsayacaktır. Artık, eleştirmenler, bu eserleri “ olağanüstü ” diye değerlendirmektedirler. Komünistliği nedeniyle dudak büktükleri Amado için ise, “ bu adamın kaleminde mistik bir güç var, okuyucusunu bir anda sürükleyiveriyor ” demektedirler. (6) Marquez'in romanlarında sembolleşen “ büyü ” Batı'yı ele geçirivermiştir. “ Fantezi ” diye geçiştirilen Latin Amerika edebiyatı ve sanatı, Batı'da süratle kendi *aficionadon*'larını yaratmaktadır.

Pekii, neydi bu sanatı böylesine cazip kılan ? Aslında “ fantezi”nin ta kendisiydi! Örneğin, Latin Amerikalı ressamların “ gerçeküstücülük ”ten (*surrealizm*) esinlendikleri ileri sürüldü; ama ileride görüldü ki, bu onun ötesinde, belki de dışında bir “ şey”di. Ama, neydi ? Metafiziksel , mistik ve büyü bir tadı vardı, kuşkusuz; yine de tam anlatılamıyordu. Day ve

Sturges bu unsuru şöyle açıklamaktadırlar: “ Dış dünyamızdaki açıklanamayanı açıklıyorlar; ” tanımlanamayanı tasvir ediyorlar. (7) Bu melekeyi romancı Isabel Allende; “ gerçekliğin bütün (imleme benim-mkö) boyutlarını görebilmek ve yazabilmektir büyülü gerçekçilik ” diye aktarır. (8) Tabii, anlayabilenlere...O “ ruhu ” keşfedebilmek için tavsiyemiz hemen bir Latin Amerika yerel kahvesini (9) *French Press*’ten geçirerek, 3 R diye andığımız ressamlar / ritmciler ve raksçılar bölümümüzü yudumlayarak okumaya devam etmenizdir. Kimbilir, belki de müziğin evrensel dili, derindeki Latin Amerika’yı yakalamamızı sağlayabilecektir.

Amado, Brezilya’nın Bahia eyaletinden bahsederken şöyle yazar: “ Burada davullar, berimbaular, çingıraklar, çanlar, tefler, asma kabakları çınlardı; yoksul ama ritimde ve ezgide o denli güçlü çalgılar. Bu halk toprağında müzik ve dans doğmuştu. ” (10) Gerçekten de Latin Amerika denince akla herşeyden önce müzik ve dans gelmektedir. Dinlemeyi ve seyretmeyi sevmenin ötesine geçip, kaçta kaçımız acaba o büyülü dille bize aktarılanları anlamaya çalışırız? Ben müzikolog değilim. Keşke olabilseydim ! Ama, Latin Amerika ritm ve ritm rakslarının tutkunuyum- ritm “ konesör” ü Ayhan Sicimoğlu’nun tabiriyle “ hastası” yım !... Epeyi zamandan beri çalmaya da gayret ediyorum. Bu bölümde (ve sonrakinde) size Latin Amerika ritm ve rakslarının, o kıtanın insanları nezdinde ne anlamlar taşıdığını, daha doğrusu kişilik ve kimliklerini nasıl yansıttığını –sosyo-ekonomik arkaplanlarıyla birlikte – sunmaya çalışacağım. Bu aleme doğru yolculuğumuza yerlilerin müzik kozmosundan hareketle başlayacağız.

Uzmanlar, Maya- Aztek- İnka uygarlıklarının kökenleri OrtaAsya’ya uzanan ve yerkürenin çeşitli coğrafyalarında da aşağı yukarı aynı dönemlerde izleri sürülebilecek “ şamanistik ” inanç ve uygulamalara sahip olduklarında hemfikirdirler. Şamanizmin egemen olduğu bir iklimde flüt ve davul(lar) yerli kültürünün vazgeçilmez müzik enstrümanlarıdır. Müziğe, folklorik dansların da eşlik ettiğini etnolojik bulgulardan öğrenmekteyiz. Kaldı ki, bugün bile – diyelim Peru’da – yerliler arasında aynı ritm ve raksların, otantiğe yakın bir şekilde icra edildiğini görebilirsiniz. İşte, herhangi bir turistik gezide size sergilenen bu gösterinin benzeri ile *conquistadorlar* da kıtaya ilk ayak basışlarında karşılaşmış ve hiç beğenmemişlerdi. Pek “ şeytani ” bulmuşlardı.

Aztekler ritm ve rakssız yaşayamazlardı. Cortés Küba’ya doğru açılmadan ondan “ festival ” izni istediler. Bu izin verilmesine verilmişti, ama Cortés’in komutayı bıraktığı Pedro de Alvarado bu işten hiç mi hiç hoşlanmamıştı. Meydana bine yakın yerli toplanınca Alvarado tuhaf müzikten ve dansın korkutucu etkisiyle bir anda paniğe kapıldı. Yoksa, Aztekler isyana mı kalkışıyorlardı?

Ve öyle oldu ki festivali kutluyorlardı: danslar çoktan başlamıştı, çoktan şarkı söylüyorlardı; çoktan bir şarkı ötekinin içine geçmiş ve şarkı sesleri çarpışan dalgalar gibi yankılanmaya başlamıştı; bu uygun anda İspanyollar insanları öldürmeye karar verdiler. Dansçıların çevresini hemen kuşattılar; sonra davulların arasına hızla daldılar. Davulcuyu hakladılar ve iki elini birden kestiler; başını kestiler, baş uzağa yuvarlandı: Sonra demir mızraklarıyla halkın arasına koştular ve demir kılıçlarıyla darbe indirdiler. Bazıları arkadan kılıcını indirdi ve insanlar iç organları dışarı fırlayarak yere düştü... Çaresizlikle kaçmaya çalışırken iç organlarını yanı sıra sürüklediler ve ayakları iç organlara çarparak tökezlediler. Gidelebilecek hiçbir yer yoktu. Kaçmaya çalışanlara bıçak darbeleri indirildi ve kapıda bıçaklanarak öldürüldüler. Bazıları duvara yapıştı. ..Bazıları ölülerin arasına yatarak ölü taklidi yaptı ve kurtulmayı başardı, ama soluk aldığını gördükleri kim varsa öldürdüler. Kan...su gibi akıyordu, zayıf bir su gibi; kan kokusu havayı kaplamıştı ve iç organlar kendi başlarına sürükleniyordu adeta. İspanyollar her yere gittiler, kamu binalarında arama yaparken silahlarını savuruyorlardı. (11)

Yerliler, sömürgecilerin ritm ve rakstan neden bu kadar nefret ettiklerini hiçbir zaman anlayamayacaklardı. Elimizde bulunan bir başka kayıt, bir yerlinin arkadaşı ile arasındaki şu diyalogu aktarmakta: “ (Yerli altın dolu bir sepeti göstererek) Hıristiyanların tanrısı bu. Onun için bizi kovalıyorlar. Onun için babalarımız ve kardeşlerimiz öldü. Onun için (şimdi) dans edelim. Dansımız hoşuna giderse bu tanrı onlara bize kötü davranmamalarını buyuracaktır !” (12) Heyhat! Yeryüzü ilahları onların bundan böyle davul çalmalarını ve raks etmelerini yasaklayacaklardır!

Alvarado'dan yüzyıllar sonrasına gidelim mi ? 1973 ve Şili'deyiz. Allende'yi deviren Pinochet, hapishanelerin dolup taşması üzerine binlerce “ devlet düşmanı ” Şili yurttaşını Olimpiyat Stadyumu'na toplamıştır. Aushwitz benzeri bir toplama kampına dönüşmüştür koca stadyum. Burada yaşanan en ilginç trajedi ise, ülkenin önemli müzisyeni sayılan Victor Jara'nın başına gelir. Jara, Allende'nin yıkılmasından sonra tutuklanarak cezaevi olarak kullanılan stadyuma tıklılır. Tüm stadyum ona destek vermek amacıyla hep bir ağızdan onun şarkılarını söylemeye başlayınca bir yüzbaşı kendisini çağırıp Jara'ya “ sen bu besteleri yaparken gitarını hangi elinle çalardın ? ” diye sorar. Olacaklardan habersiz Jara sağ elini işaret eder. Bunun üzerine elini masanın üzerine koymasını söyleyen subay, Jara'nın bir daha gitar çalmaması için iki parmağını birden kırar. Birkaç gün sonra Jara'nın bu kez kırık parmaklarla staddaki halkı meşhur şarkısı *Muchachos Chilenos* ile coşturduğunu gören subay bu defa tüm topluluğun önünde ibret için Jara'nın sağ elinin tüm parmaklarını bir kasatura ile keser. Bunun üzerine tutuklu olan tüm stad sanki bariz bir penaltıları verilmemiş gibi hep birlikte ayağa fırlayıp kıyameti koparırlar. Bunu bir isyan olarak algılayan subay, tribünlerdeki tüm tutukluların üzerine ateş açılması emrini verir ve yüzlerce kişi ölür. Bu sırada Victor Jarada açılan kurşunlar sonucu oracıkta ölür ve gitarından bir daha nağmeler duyulmaz. (13)

Ve 1990. Şili'nin demokrasiye geçiş dönemi başkanlarından Patricio Aylwin aynı stadyumda...Onbinlerce Şililiye sesleniyor. Katliamı anarak, geçmişi kınıyor. Kayıpların gözleri yaşlı aileleri Jara'nın şarkılarını söylüyor, *cueca sola* ile dans ediyorlar. Ölüm stadyumu “ dezenfekte ” ediliyor! (14) Galiba bu bölümde size asıl aktarmak istediklerim hakkında bir ipucu vermiş oldum.

Öykümüze devam edelim. Yasaklarda kalmıştık. Ne var ki, Latin Amerika'nın sömürgecilerinin ritm ve rakstan kurtulmaları mümkün gözüküyordu. Afrika'dan köleler geliyordu, hem de ne gümbürtüyle...Başta cembe (*djembe*) olmak üzere tüm vurmali çalgıların Afrika'nın kültürel vazgeçilmezleri olduğunu bildiğim için , siyahilerin her vesile ile – yanlarında davulları bulunmasa bile – ayaklarını vurarak, vücutlarını kullanarak nasıl birer canlı perküsyon aleti olup çıkabileceklerini doğrusu tahmin edebiliyorum.

Plantasyonlarda güneş altında çalışırken mırıldanmaya başlayan köleler, akşamları *senzala*'larına döndüklerinde ateşin etrafına kümelenip, günün yorgunluğunu ve stresini şarkılar söyleyip, dans ederek atıyorlardı. Ağaç kütüklerini oyup, hayvan derisini üzerine gerip cembelerini yapınca Afrika nostaljisi, kendi aralarında eğlenceye dönüşüveriyordu. *Casa grande*'lerin albayları bu ritm ve raks seanslarına çoğunlukla hoşgörülle yaklaşacaklardı. Kendi çıkarlarını düşünerek, tabii ki !.. Siyahiler rahatlıyor, böylece verimlilik artıyordu. Hatta, zaman zaman onları malikanelerinin önünde topluyor ve aynı performansı bir kez de kendileri için tekrarlamalarını istiyorlardı. Albay ve ailesi terasta kahvelerini yudumlarken, kahve toplayıcı köleler de onlara bedava bir gösteri sunmuş oluyorlardı !

Her malikanede ayrı ayrı cereyan eden bu gösteriler, bir süre sonra belli gün ve gecelerde- tüm ritm ve rakscıların katılımıyla- kasaba meydanında sunulur hale gelecekti. Bu teamülden “ karnaval ” doğacaktı. Hoş, İberyalılar için karnaval yabancı bir mefhum değildi. Avrupa'da da benzerleri yapılmaktaydı, zaten. Bu gelenek, Afrikalılaşarak Latin Amerika'nın kültürel dokusuna siniverdi. Köle- efendi ayrışmasını bir süre için bile olsa unutturan “

sosyalleştirici ” bir işlevselliği sağladı, karnavallar...İlginçtir, Jamaika’da o dönemde yaşamış bir beyaz gözlemci, bayramlar sırasında “ Batı Kızılderili (yerli demek istiyor- mkö) Noeliyle kıyaslanabilecek, Romalı kölelerin Satürn şenliklerinde efendileriyle ziyafet çekmelerine benzer şekilde, *efendiler* ile *köleler* (imlemeler benim - mkö) arasındaki mesafenin o an için yok olmuş görüldüğünü ” belirtiyordu. (15)

Bu bağlamda sorabilirsiniz: Yerlilere yasak olan , kölelere niçin serbestti? Yerli – Kızılderili- ve Afrika ritm ve rakslarını bilen ve yapan bir araştırmacı olarak cevabın her iki halkın psikolojik antropolojisinde yattığını söyleyebilirim. Şöyle ki, yerli ritimleri de sanki onların mizacını (ya da kimliğini) yansıtır biçimde serttir. Monoton vuruşlardan elde edilen melodi, insan psikolojisini adeta savaşa hazırlayan bir yüklemeyi sağlamaktadır. Dansları da öyledir. Öte yandan, Afrika ritm ve dansları daha kıvrak olduklarından olsa gerektir, insanı eğlendirici bir özelliği barındırmaktadır. Jargon kullanacak olursak, Neitsche’nin tanımları ışığında yerli ritm ve raksının Apollonvari (bilgece) iken Afrikalı halklarınınin daha ziyade Dionysoscu (hedonist) tadı bulunduğunu ifade edebiliriz. (16) Bu önemli farkın Afrika adetlerinin Latin Amerika’da sürdürülebilmesinin nedeni olduğunu düşünmekteyim. Kaldı ki, Freyre de kölelerin – çoğunlukla diyelim – plantasyonlara neşe kattığını kendi kaynaklarından doğrulamaktadır. (17)

Renkler ve zevkler tartışılmamış- göreceliliğinden...Afrika ritm ve raksından benim aldığım hazzı paylaşanlar fazla olsaydı, bizim kurslar pek müşterisiz kalmazdı! Haydi bizim gibi içinde Oryantal bir damar olup, perküsyon aletine dokunulunca vücudu kımıldamaya başlayan bir ulusa hala Afrika kültürünü sevdirememişsek, Avrupalı ne yapsın? 1845’te Trinidad’a giden bir İngiliz aynen şöyle düşünecekti:

Noel arifesinde, tüm Cehennem, din kisvesi altında zincirlerinden boşanmış gibi görünüyordu...Siyahiler arasında , çılgınlıklarla patlak veren sarhoşluk ve sefahat alemlerine çok rastlanıyordu...Böylesine iğrenç ve şeytani bir cümbüşün ortasında uyumak söz konusu bile değildi...Müzisyenlere, erkekler ve en aşağı sınıftan kadınlardan oluşan bir sarhoş sürüsü eşlik ediyordu; hepsi iblisler gibi dans ediyor, çılgınlıklar atıyor ve ellerini çırpıyordu. Tüm bunlar, “ geceyarısı ayini”nin eseri idi ve bu ayinlerin hepsinde olduğu gibi, her türlü ahlaksızlıkla son buldu. (18)

Afrikalı ritmci ve rakscılarından sömürge Amerikası’nda en fazla rahatsız olanlar hiç kuşkusuz ki, misyonerler olacaktı. Aralarından biri 1700’lerin sonunda Jamaika’da izlediği bir *cumina* törenini şu cümleyle özetler: “ Liderleri birkaç kümes hayvanı kurban ettikten sonra vahşi bir ezgiyle irticalen şarkı söylemeye başladı ve köleler koro halinde buna karşılık verdiler, danslar, neredeyse cinnetin sınırlarında dolaşan taşkın bir ruh haline girmelerine yol açacak kadar çığırından çıktı.” (19) Misyonerler; Afrika ritm ve rakslarını yapan bu “ yaratıklar ” için hangi yakıştırmaları kullanacaklardı, bir bilerseniz: İlkel, vahşi, sapık, şeytani vd...Onlara göre davul , iblisin çalgısıydı. Hemen İspanya Tacı’na yazarlar: “ Def ve kastenyetlerin şehvetli ritmi birdenbire yükseldiğinde, manastırdaki rahibeler bile ayaklarını tutamaz hale geliyorlar; Şeytanın gıdıklamaları kalça ve göbeklerini elektrikliyor. ” (20) *Flamenco* ateşinin henüz İspanya’yı kasıp kavurmadığı o erken tarihte misyonerler, bu soytarı/cadı müziği ve dansının yasaklanmasını talep edeceklerdi.

İlginçtir, misyonerlerin 1500’lerdeki saptamalarındaki ifadelerin tıpatıp benzerine günümüz kaynaklarında da rastlamak mümkündür. Gençliğimde Sean Connery’nin sevdirdiği İngiliz ajan James Bond filmlerinin en az pipo tutkum kadar müptelasıydım. Bu serinin yazarı Ian Flemming kariyerinden esinlenerek Bond’u Karayıplara taşır ve orada Jamaikalı “ kötü”lerle çatıştırır. *Dokuz Canlı Adam*’daki sahnelerden birinde Bond gece kulübünde Sumatra adlı rakkaseyi izlemektedir:

Davullar tempoyu hızlandırmaya başladılar. Baş davul temposunu salondakilerin nabız vuruşuna göre ayarlamıştı. Kızın çıplak göbeği tempoya uyarak

yavaş yavaş onunla birlikte kıvrılmaya başladı. Siyah devekuşu tüylerini bir kere daha önünden arkasına geçirdi, sonra kalçaları bas davulun temposuna uyarak çalkalamaya başladı. Belden yukarısı hareketsizdi. Siyah tüyler bir kere daha havada döndü, şimdi dansözün ayaklarıyla omuzları da harekete gelmişti. Davullar daha hızlı çalıyordu. Sumatra'nın vücudunun her parçası ayrı ayrı bir tempo tutuyormuş gibiydi. Dudakları hafifçe aralanmış, dişleri görünmüştü. Burun delikleri oynamaya başlamıştı. Gözleri, maskesinin mayın biçimi deliklerinin gerisinden ihtirasla kıvılcımlanıyordu. Şehvet delisi, çılgın, kendinden geçmiş bir çehreydi bu artık. Bond onu seyrederken, “ Dişi encek ,” diye mırıldandı. (21)

Gösterinin “ trans”a geçirici ahvali, Bond’u da etkilemiş olmalıdır ki, ışıklar yanınca kendini iki kolundan dev gibi bir zencinin tuttuğu bir hücrede buluverecektir! Flemming’in kısmen ırkçılık kokan üslubu Bond’un bir başka macerasında da karşımıza çıkar: *Altın Tabancalı Adam* . Burada da kötüler, voodoo dansçıları, büyücüler, Karayıplı kaçakçılar, Jamaikalı kiralık katiller ve Scaramango gibi zenci casuslardır. Hepsinde de aynı “ arıza ” vardır: Nymphomani (= aşırı cinsellik) !..

Davulcu temposunu artırarak şimdi bir kreşendoya çıkmıştı. Kız, tahrik edici bir vecd ile parmağın üzerine çıktı, bayılmış gibi ağır ağır onun üzerine uzandı, sonra belini ve kalçalarını son bir defa çalkalayarak parmaktan yere kaydı, çıkış kapısının ağzında kayboldu. Oyun sona ermişti. Işıklar yandı, orkestra mensupları dahil, herkes çılgıncasına alkışlamaya başladı. Adamların her biri ayrı ayrı kendi hayvani vecdlerinden sıyrıldılar. Scaramanga, orkestra şefini çağırmak için el çırdı, cüzdanından bir banknot aldı, sonra onun kulağına birşeyler fisıldadı... Anlaşılan aşiret reisi, o gece yatağına alacağı gelini seçmişti. (22)

Maksadımız sadece bazı peşin hükümlerin nasıl kalıcı olabileceğini kanıtlamak değil, elbette. Afrika ritm ve raksı ile ilgili ayrı bir kitap çalışması yapmayı planladığımız için , burada sizi daha fazla aynı konuyla meşgul etmek istemiyorum. Ama, bir sonraki bölümde ritm ve raksın esrime (trans hali) ile ilintisini – kişilik/kimlik bağlamında- “ deşifre ” etmeyi size söz vererek ilerleyeyim. Şimdi, bu kavşakta vurgulamakta gecikmek istemediğim husus şudur: Ritm ve raksı misyoner – Bond prizmasından yorumlayan sömürgecilerin bile önyargılarını değiştirmekte siyahi kölelerin gösterdiği – tabirimi mazur görürseniz – “ yaratıcı deha”dır. Şöyle ki, Amerika kıtasındaki Afrika “ diasporası ” , kişilik ve kimliklerinin ayrılmaz bir parçası olan ritm ve rakstan asla vazgeçmeyeceklerdi. Pekii, bu alışkanlıklarını o dogmatik misyonerlere nasıl kabullendireceklerdi ? İşin “ mim noktası ” buradadır! Söyleyeyim: Afrika diasporası, kültürel korumayı Avrupa kurumlarının – hatta dinsel kavramlarının- örtüsü altında sürdürecektir veya yürütecektir!

Afrikalı köleler, güya Hıristiyanlaşarak nasıl eski dinlerini korumuşlarsa; aynı stratejiyi ritm ve raksları için de kullanacaklardı. Afrika müzik geleneğini Hıristiyanlık kılıfına sokuverdiler! Avrupa usulü karnavaldan yararlanarak albayları ikna ettikleri gibi, mistik ritüellerini de Hıristiyan kutsal gün ve gecelerini ihya kalıbına uydurarak müthiş bir kültürel direniş örneği sergilediler. Örneğin, Protestanlığın egemen olduğu Trinidad’da sömürge yönetimince en önemli olay Noel’di ve köleler hemen Noel’i sahiplendiler. Noel’den kendi Afrika kökenli şenlikleri *jonkonnu*’yu kutlama fırsatı olarak yararlandılar. Üstelik, Jamaikalı köleler Noel’e rastlattıkları *Jonkonnu*’yu bacaklarına ve bileklerine çingiraklar bağlayıp, dans ederek kutlayacaklardı! Katolik çevrelerde ise kutlamaları Noel’den yalnızca Yeni Yıl Günü’ne değil, paskalya öncesi perhizin ilk çarşambasına kadar uzun bir zamana yayılıverdi. Dahası, Brezilya’da , özellikle Bahia eyaletinde – daha önce Amado’nun romanlarından yaptığımız alıntılarını hatırlayın – köleler kendi Afrikalı kutsal ruhlarını – diyelim *Orişa*’larını – bir Hıristiyan azizinin sözüm ona sırtına bindirerek, her birini ayrı ayrı

anmak bahanesiyle ritm ve rakslı geceler düzenleyeceklerdi. Kısacası, davulları ilelebed susturmak mümkün değildi.

Misyonerler – özellikle Cizvitler – bunu anlayacaklardı. Müziğin kölelerinin yaşamlarındaki yerini kavradıkça, bu kez de onlar Afrikalıları Katolizme ısındırmak için aynı yönteme başvuracaklardı. Müziğin gücünü kullanarak misyonerlik faaliyetlerine bir cazibe unsuru katacaklardı. (23) Zaten Katolizmde kilise içinde okunan ilahilerde müzikalite vardı. Yalnız, köleleri kiliseye çekmek ve orada tutmak için Afrika ezgilerinden yararlanırken, bu müziği “ evcilleştirmeleri ” gerektiğini düşünmüşlerdi. Kısacası, Afrika müziğini “susturmak ” yerine “ uslandırmayı ” denediler. Kilise içinde icra edilen müziği disipline ederken, sokaklardaki ayinsel yürüyüşleri – fener alaylarını- özgür bıraktılar. Köleler ellerinde haçlar, Hıristiyan azizlerinin ikonaları ve Guadalupe Bakiresi’nin heykeli ile yürüdükçe sorun çıkarmadılar. Tabii ki, misyonerlerin bu tavır değişikliğinde Casas gibi köleleri kılıçla değil, insani yollarla Hıristiyanlaştırmayı savunan din adamlarının da etkisi olmuştu. Bazı edebiyatçılar Afro-Latin müzik ve danslarının günümüze ulaşmasında Las Casas’ın katkısını bakın ne kadar “ grotesk ” bir biçimde anmaktadırlar.

Yazar G. Cabrera Infante’nin *Kapanda Üç Kaplan* adlı romanının başkişisi Küba, Havana’da bir bardadır. Pistte iri yarı zenci kırmacı bir kadın dans etmekte...“ Şişko kalçalarını sallıyor, ritme uyup salındıkça müstehcen değil, cinsel ve hoş bir havaya bürünerek tüm şişko bedenini korkunç güzel bir biçimde devindiriyor. ” Adam bir anda adı La Estrella olan kadına vuruluvermiştir. Yanına gider ve konuşmaya başlar.

Peder Bartolome de Las Casas yaşamamış olsaydı burası nasıl tatsız tuzsuz bir ülke olurdu diye düşündüm ve her neredeyse ona, Peder, toplu intiharlar ve kıyımlarla her nasılsa ölüp gitmekte olan yerlilerin köleliğini hafifletmek amacıyla Afrika’dan karaderilileri getirdiğin için Allah senden razı olsun, dedim ve sonra bir kez daha yineledim: Peder bu ülkeyi kurduğun için Allah senden razı olsun, sonra sağ elimle haç çıkartıp, sol elimle La Estrella’yı yakaladığım gibi, seni seviyorum, dedim. La Estrella, seni seviyorum! Kovalardan boşanırcasına güldü ve bana, Sen sarhoşsun, *por mi madre* (= Anam), dut gibi sarhoşsun, dedi. (24)

Balayı üçyüz yıl sürdü! Ne var ki, XIX. yüzyıl modernizmi Latin Amerika kıyılarına ulaştıkça, yasakçılık hortlayacaktı. Avrupa’ya öykünme, Paris sosyetesini taklit yoluyla çağdaşlaşma büyük şehirlerde ikamet eden zenginlerin ihtirası haline gelmişti. Hele Portekiz kralının Napolyon’dan kaçarak Brezilya’yı mesken tutmasıyla saray modası müzikler Bahia’da bile duyulmaya başlayacaktı. Kent malikanelerinde piyano konserleri veriliyor, sosyete vals yapmak için dans salonlarını dolduruyordu. Müzik zevkleri ayrıştıktıkça, efendi ile (sabık) köleleri buluşturan hemzemin geçitler de giderek kayboluyordu. İlginçtir, Afrika kökenliler özgürlüğüne kavuştukları dönemde asıl ayrımcılığı yaşamaya başlayacaklardı. Çünkü, modernite Avrupa’dan ırkçılığı da taşımaktaydı/taşımaktaydı, Latin Amerika’ya...Müzik de, aynen halklar gibi üstünlük – alçaklık ölçütleriyle tartılmaktaydı artık.

Afro-Latin harmanı böylece ilkel görülerek , göze batıyor, kulakları tırmalıyordu. Yöneticiler, sokaktaki zenci bandolarının gürültüsünden şikayetçiydiler. En dinsel amaçla yapılan fener alaylarında *mondinha* çalınarak, etraftaki kızlara laf atılıyordu! Bugün ülkemizde bile neredeyse salgın hale gelen ve kulüpleri kurulan *capoeria* dansı ile gençlerin ellerinde usturalarla yaptıkları dövüş akrobasiseri yüksek tabakayı ürkütüyordu. Bardağı taşıran son damla ise Trinidad gibi dünyanın ücra sayılabilecek bir köşesinde 1884’te Hindistan’dan gelen göçmen Şii Müslümanların Kerbela Günü’nde sokağa taşarak, vücutlarını zincirlerle dövmeleri idi. (25) Latin olmayan unsurlar yoksa isyan provaları mı yapıyorlardı ? Korku girmişti içlerine... Böylece davul yine yasaklandı; dans gösterilerine-karnavallara – ise bir dizi yönetmelikle çeki düzen verildi. (26)

Ne var ki, yukarıda hep tekrarladığımız gibi, müzik susturulamıyordu. Afrika kökenliler bu kez beklenmedik bir yerden destek alacaklardı: Avrupa'dan !.. Afro-Latin müziği Atlantik'in doğu kıyılarından başlayıp, beyaz kıtada giderek değer kazanmaktaydı. Rio'da, Sao Paola'da Paris'e imrenilirken , Parisliler siyahi grupları müzik yapsın diye ülkelerine davet etmekteydiler. Latin Amerika elitleri buna çok şaşıracaktılar, hatta bu ragbetin önünü kesmeye çalışacaklardı:

“ Baton ” ların çok yakında Paris sahnelerinde boy göstereceği bildiriliyor ve Brezilya basınında kızgınlık tırmanıyor. Avrupalılar ne düşünecek şimdi? Brezilya'yı bir Afrika sömürgesi falan mı sanacaklar? “ Baton ” ların repertuarında ne opera aryası var, ne de vals, yalnızca *maxixe*'ler, *Lundu*'lar, *Cortajaca*'lar, *Caterete*'ler, *Mondinha*'lar ve yeni ortaya çıkmış olan *Samba*'lar. Baton'lar , siyah müzik yapan bir siyahi topluluğudur. Basında çıkan yazılar hükümete, bu rezilliği engellemesi için baskı yapıyor. Dışişleri Bakanlığı hemen , Baton'ların resmi bir sıfat taşımadığını açıklıyor. (27)

Sonuç değişmedi: Afro-Latin müziği, belki biraz daha evrildi; ama yaşadı ve “ melankolik ” *criollere* (deyim Freyre'nin) neşe saçmaya devam etti. Vurmalı çalgılara gelince; evet bir süre “ demlendi” ler, ama onların da çeşitlenerek dönüşü muhteşem oldu. *Conga*' larla birlikte sükün eden süreçte öyle bir yere gelindi ki, Latin Perküsyon'un zenginliği ile boy ölçüşülemiyor. Bugün Afro-Latin (ya da isterseniz sadece Latin Amerika diyelim) ritm ve danslarının kıta sınırlarını aşarak, küresel düzlemde ne kadar yoğun ilgi ve iltifatla karşılaştığını/ kucaklandığını belirtmemize gerek var mıdır? Yüzyılımızın insanı bu ritm ve dansları özel kuruluşlarda para ödeyerek öğrenmekte, profesyonel grupları kendi ülkelerinde ağırlamak için yüklü meblağlar vermektedirler. Düşündürücü, değil mi ?

Şimdi size yine düşündürücü bulduğum bir başka gelişimden söz etmek istiyorum. Onun için Brezilya'ya, bu araştırmada sıkça andığım Bahia yöresine gideceğiz. 1970'lerle 80'lerde Salvador kentinde yapacağımız bir gezintide “ alternatif ” bir karnavalla karşılaşmanız mümkündür. O yıllarda Bahia'nın gençleri arasında (pan) Afrikacılık bilinci yükselmeye başlamıştır. *Afoxe* adı verilen örgütler karnavalı “ kuzgunileştirme ” gayretine girişeceklerdir. Bundan sonraki bölümde mistik donanımını işleyeceğimiz *Candomble* dininin sınırları içinde- onlara göre sulandırmadan – karnaval olgusu ele alınacaktır. Başka bir deyişle , *carnaval ijexa* Afrika kökenlilerin malıdır denmekte ve özgünlüğünden kaybetmeden icra edilmesinde ısrar edilmektedir, kendilerini *Movimento Negro Unificado*, MNU (= “ Birleşik Zenci Hareketi”) diye tanımlayan siyasi örgüt tarafından...Şarkıları ırkçılık ve sosyal adaletsizlik karşıtı söylemi içermekte ve sadece davullarca eşlik edilmekteydi. İlginç olan, söz konusu müziğin *Candomble* dininin keşişlerince değil, profesyonel müzisyenlerce icra edilmesidir! (28)

Müzik tarihine bakışım doğrultusunda hazzetmediğim bir tartışma vardır. O da işin etnolojisidir. Abartıldığı zaman tekerleğin iki uçlu bir ırkçılığa doğru kıvrılabileceğinden rahatsızlık duymuşumdur. Latin Amerika ritm ve raksının kökenleri tabii ki Afrika'ya uzanmaktadır. Bunu *crioller* bile sonunda itiraf ettiler. Ancak, zamanımızda Latin Amerikan müziği diye çok renkli veya melez bir bileşimden bahsediyorsak, bu müzik; Maestre'nin deyişiyle “ çapraz yaratıcı aşılar ” (29) sayesinde zaman içinde evrilerek bugünkü ihtişamına kavuşmuştur, diye düşünmeliyiz. Ve bu bağlamda eklemeliyiz: Bu müzik, Afrika'dan ilham ile ya Latin Amerika kıtasında (yerli müziği de sentezlemek suretiyle) ya da o toprakların tüm halkları tarafından diaspora'larında oluşmuştur.

Öte yandan, tabii ki, *bomba* deyince Puerto Rico, *kalipso* denince Trinidad, *cumbia* denince Kolombiya, *mambo*, *rumba*, *salsa* denince Küba öncelikle hatıra gelecektir. Dominik'i veya Haiti'yi *merengue* ile özdeşleştiririz. *Raggae*'nin anavatanı Jamaika'dır; ama oradan Bob Marley'le ABD'ye taşınmış; *rap* ve *hip hop* a ebelik yapmıştır. *Samba* ve

bossanova, Brezilyalıdır, *tango* ise aslen Arjantinli...Hepsinin ötesinde bir Latin caz vardır ki, izninizle onu kimseye kaptırmam, o da “ benim”dir, benim favorimdir!

Bu sitillerin çoğunun bugünkü formuna XIX. yüzyılın sağladığı süratli iletişim imkanlarından yararlanarak ulaşmış olduğunu kaydedelim. Müzik piyasasının hareketliliğine de bağlı bir gelişime şahit olundu. Ayrıca, Latin Amerika'nın otantik sesleri, klasik müziğe de ilham vermiş, *haute culture* diye adlandırılan o çevreye girmeyi başarmıştır. Bununla senfonik orkestralarda Latin perküsyon aletlerinin – *cajon*'un bile – kullanılmaya başladığını kastetmiyorum sadece...XX. yüzyılın folklorizm akımı, müzikte yerelliği yadsımamak gerektiğini vurgulamaktaydı. Bu da bestecilere kendilerini yenilemek , ufuk açmak için geleneksele eğilme dürtüsü sağlayacaktı. Latin Amerika müziğine bu açıdan ilgi duyanlar içinde Bizet, Ravel ve Debussy'yi sayabiliriz. Her üçü de bugün Küba ile özdeşleşen *habenera*'yı sanat müziği içinde işlemişlerdir. Asıl önemli olan Latin Amerikalı olup, uluslar arası ün kazanan Brezilya'da Heiter Villa- Lobos, Meksika'dan Carlos Chavez, Silvestre Revueltas ve Manuel Ponce gibi sanatçıların klasik müziğe kendi kültürel kimliklerinden süzülüp gelen ezgileri katmalarıdır. (30) Revueltas'ın Maya esintilerini yansıttığı eserlerini dinlemenizi salık veririm. Villa- Lobos'un *Bachianos Brasileiras* ise asla ihmal edilmemelidir.

Pekii, şimdiye dek benim ihmal ettiğim bir konu var mı diye düşünüyorum. Ressamlar, ritmciler ve rakscılar arasındaki gezimizi sonuçlandırmadan geride ne kalmış olabilir ? (31) Tango değil mi? Ah, nasıl unutulabilir ki! Özellikle onu- yemeğin en lezzetli yeri gibi – sona bıraktım. Çünkü, tangonun öyküsü, bu bölümde değil, bu kitapta tüm anlattıklarımızı özetleyecek kapsamı haizdir. Aşağıda evrimini işlediğimizde onun serüveni ile Latin Amerika ritm ve rakslarının tarihçesinin benzeştiğini göreceksiniz. Fakat, tangoda öylesine kendine özgü bir tat vardır, Latin müziği denen o sosta hemen farkını hissettirir. Öncelikle , herkesin yaptığı gibi, tanımı ile başlayalım sözümeze isterseniz. Uyarayım. Tangonun yapana da izleyene de çok farklı lezzetler veren niteliğinden olsa gerektir, tanımları uzun bir liste olur. O nedenle hepsinden yararlanarak, ben kendi tarifimi sunacağım: Eğer kader, yaşam ile ölüm arasında geçen bir gelgiti simgeliyorsa, tango işte bunun dansıdır! Tam anlamıyla, tango; “ kaderle danstır. ” İşte şu anda sizle kitabımıza verdiğimiz adın sırrını paylaşmış olduk. Tango ile ilgili tüm tanımları bu iki kelimenin içine sıkıştırabilirsiniz gibime geliyor.

La Plata nehrinin Batı kıyısındaki Buenos Aires'e uzanalım. XIX. yüzyıl Eski Dünya'dan Arjantin'e göçmenlerin istila ettiği kenar mahallelere doğru gece vakti seyirtelim. Barakalardan oluşan ucuz kiralık bekar evlerinin, batakhanelerin, genelevlerin bulunduğu bu varoşlarda gezinirken bir müzik duyarsınız; ardından sokaklara taşan kabadayılarla fahişelerin raksını görürsünüz. İşte, tango ile karşılaştınız!

Plata Irmağının iki kıyısında da kötü ün yapmış bir müzik türüdür. Bu dansı toprak zeminler üstünde, işçiler ve it-uğursuz takımı yapar, eli çekiç ya da bıçak tutan adamlar; eğer son derece cüretli ve girift olan adımları yapabilecek kadın bulamazlarsa ya da böyle beden bedene bir sarmaşma ancak orospulara yakıştırılıyorsa, erkek erkeğe yapılır; dans eden çift adım adım kayar, sallanır gerinir ve sonra kıvrım kıvrım çiçek açar. (32)

Kendinizi ritme ve raksa kaptırmadan dikkatinizi toplamanızı rica edip, konumuza geri dönelim, derim. Tangonun kökeni hakkında uzmanlar arasında iki duruş öne çıkar. Bir grup, tangonun Afrika ithali olduğunu, *habanera* ve *milongalar*' dan türetildiğini savunurken; bir farklı ekol de onun Endülüs çıkışlı olduğunda ısrar eder. Bu tartışmanın ardında ideolojik ve siyasal seçimlerin yattığını herhalde- yukarıda Latin Amerika'nın diğer stilleri üzerine kopan fırtınaları size aktardığım için – anlamışsınızdır. Bizce en doğru saptama, tangonun melezliğinde karar kılmaktır:

Tango; çiftlerin yaptığı dansın (vals, mazura, polka, İspanyolca'da *chotis* olarak adlandırılan İskoç dansı) ve Fransız Devrimi öncesi dans biçimlerine (*menuet, kontrdans*) Avrupalılardan bir yüzyıl sonra hala bağlı kalan Arjantin burjuvazisinin aşağılamaya devam ettiği yerel halk danslarının (*zamacueca, habanera, milonga*) aşılmasının / entegrasyonunun ürünüdür. Tango, Latin – Amerika folklorunun (*candomble*) , Karayip danslarının (*calinda*) etkisinin , Avrupa etkilerinin (İspanyol “tango”su- flamenko figürü) , ve aynı zamanda da Afrika etkisinin damgasını taşır. Yeni bir dans, müzik ve edebiyattan oluşan, popüler bir yaratının ürünü olan tango evreni bu karışımdan doğmuştur. (33)

Tangoyu tango yapan sosyal psikolojisidir, etnolojisi değil! Yapanların da, çalanların da kadere nasıl dans ettirdiğidir!... Dışlanmışların kader(leriy)le dansı kamusal alanın adap ve mülkiyetine meydan okumaydı. Fahişe bulamayınca birbirleriyle dans eden bıçkınları gördükçe ahlak zabıtalari çileden çıkıyorlardı. Böylece, tangolar günahla eşanlamlı oldular. “ Aşağı tabaka”nın bu halleri utanç vericiydi, hem yöneticilere, hem de yüksek sosyeteye göre... “ Bu edepsizliğin yasaklanması sadece dürüst ve güzide bir davranış değil, aynı zamanda büyük bir yurtseverliktir. ” (34) Bu ifadelerin aynısı veya benzerlerinin Latin Amerika'nın başlıca coğrafyalarında da diğer ritm ve raksların yasaklanmasına gerekçe olarak kullanıldığını elbette yukarıdan anımsıyorsunuzdur! Aynı sendrom Arjantin'de de yaşanacaktı.

Hikayenin sonu bellidir: Tango, 1900'lerin başında Paris'e gelir. *Argentino* sığır tüccarları, bazı maceracı müzisyen ve dansçılarıyla birlikte, tangoyu *belle époque*'un seçkinlerine, kabare ve müzikhollerine tanıştırmıştır. Plata'daki haliyle sunulduğunda Paris'te de Arjantin elitlerinin tepkileriyle karşılaşır. İffetsiz bulunmuştur. Ama, kimileri tangodaki büyüğü derhal keşfedecektir: “ Tango ruhumuzun ferahlaması ve tesellisi için hizmet ediyor. İlkel güdülerimize farklı bir dönüşe benziyor...Bazı *mür* (parfüm yapımında kullanılan ağaç sakızı) vazolarında ve içki alemlerindeki mavi peçeleri rüzgarla dalgalanan dansçıların davranışlarında onun ritmini buluruz. ” (35) Fransız sanatçılar, tangoyu- onlara göre- ham haliyle alır, estetik katarak romantikleştirirler. Tango, aynen Latin Amerikalı diğer danslar gibi, mülayimleştirilmekte, evcilleştirilmekte ve “ uygarlaştırılmaktadır.” Kısacası, tango, yeni bir koreografiyle Avrupai bir bürünüm kazanacaktır. Paris'ten Londra'ya, oradan NewYork'a taşınır. Tango, küresel sosyeteyi feth etmektedir.

Ve tahmininizde haklısınız: tango, ülke sınırları dışında kabul görünce, *Argentino* seçkinleri de tangoyu bağrına basmakta sakınca görmeyeceklerdir. Tango, Arjantin'in ulusal simgesi olma yolunda ilerlemektedir. Tango sayesinde Arjantin'in de dünyada bir yeri olduğunun farkına varılmıştır. *Criolle* ırkçılığına rağmen tango, Arjantin ulusal kimliğinin yansıtıcısı şeklinde görülmeye başlayacaktır, 1920'lerden itibaren...Arjantin elitleri tangoyu Parizyen formundan alarak, bir kez daha evrime tabi tutarlar. Tango, artık smokinler ve parıltılı tuvaletlere bürünmüş beyefendiler ve hanımefendiler tarafından dans salonlarında icra edilir olmuştur. Arjantin'de tango, 1970'lerde yeniden keşfedilir. 1990'da Arjantin'de “ Milli Tango Akademisi ” kurulur. *Tango Argentino*, artık ihraç malıdır, yurt dışında gösteriler birbirini kovalar. (36) Eh, “ mutlu son ”amı ulaştık, dersiniz. Pek değil. Bana bir bölüm daha tahammül ediniz!... Daha söyleyeceklerim var.

SONUÇ MU? FIESTA ŞİMDİ BAŞLIYOR !

Veda vaktinin yaklaştığını söyleyen şu bölümün görevi, şimdiye dek anlattıklarımızı toplamak olacaktır, o belli. Ancak, aşağı yukarı tüm araştırmalarım da yaptığım gibi, “sonuç” ları özetlemek üzere kullanmam. Tekrar, sanki okuyucunun akli melekelerine haksızlık etmektir, diye düşünmüşümdür. O nedenle, son bölümleri hep asıl anlatmak isteyip de, sakladığım; ya da metnin akışında okuyucuyu yanına kadar getirip, sonra uzaklaştırdığım kitabın “mim noktası” nı faş etmek için kullanmışımdır. Macera filmlerinin son dakikası misali bir üslubu, okuyucuyu son ana kadar merakta tutmak için bellemişimdir. Bu çalışmada da aynı hedef güdülmüştür, onu söyleyeyim. “Ama” sı da var. Burası kitabın sonu / sonucu değil, çünkü!.. Latin Amerika kimliği üzerine odaklanmış bir denemeye girişmek Amazon’da rafting yapmaya benzer. Sular durulmadı, akıntı kesilmedi ki; kanomuzdan karaya inelim. O nedenle, bölüm başlığı olarak sonuca “Ne Sonu ? Fiesta Asıl Şimdi Başlıyor!” cümlesini yakıştırdım. Umarım siz de okuyunca bana hak verirsiniz.

Bu “son” bölümü Ravel’in klasikleşen *Bolero*’sundaki gibi yüksele yüksele tırmanan bir lineer çizgi gibi değil; hani o yerlilerin organik dünya görüşü ışığında hayatı devinimsel bir gelişim ritmi içinde telakki eden çember şeklinde düşününüz. Başka bir deyişle, “sonuç” kısmında sizi en başa davet etmek istiyorum. Kitabı satın alıp, içini karıştırmaya başladığınız ana...Evet, *flash backler* ile geriye doğru uzanınız ve özgürlük- güvenlik kısılcacında Latin Amerika insanının 1492 sonrasından günümüze doğru akan kader(le) yolculuğunda neler geçirmiş olduğunu bir hatırlamaya çalışınız. “Keşif”, işgal, sömürü, şiddet vd...Böyle yaparsak, o zaman ister istemez içimizden “Ne kademmiş !” çılgılığı yükseliverecektir, hemen. Ne var ki, Latin Amerikalı için sorunlar tükenmiş de değildir. Kendi kıtalarında kendi aralarında hala nice çatışma unsuru kol gezmekte... Dahası, o benim “3Y” diye tanımladığım ve adeta Apokalipsin – ya da Güney / III. Dünya mahşerinin – üç atlısı diye andığım “Yoksulluk, Yolsuzluk ve (Demokrasi/ İnsan Hakları’ndan) Yoksunluk” üçgeni hala kırılmamış durumda...Okuyucuya onca ızdırap yüklü geçmişe rağmen, “Ne değişti ki?!...” dedirtecek bir kavşakta mıyız acaba ?

Bence, kaderin Latin Amerika insanına hazırladığı en çileli sorunsal, “kişilik ve kimlik düzlemi”nde kurulmuştur. Bu çalışmada “Efendi / Köle Sendromu”nda işlediğimiz biçimde Latin Amerikalı tarih içinde kendini bulma/ keşfetme ve böylelikle kaderine sahiplenme uğraşı vermek zorunda kalmamış mıdır? İşte, o nedenle, bu denemede o geçmişe yolculuğu – başlıklarımızın da şahitlik edeceği üzere-hep kimlikler üzerinden yaptık. Zaten, Latin Amerika edebiyatına aşina iseniz; kıtanın neredeyse tüm şair ve yazarlarının kalemleri yukarıda altını çizdiğimiz o arayışa kilitlenmişlerdir. Onlardan zaman zaman alıntılar yapışımızın ardında bizzat bu hususu kanıtlayıcı gayreti vardı. Şimdi, o gözle diyelim Allende’yi, Fuentes’i, Amado’yu ve Vasconcelos’u okursanız; romancıların nasıl kendi(leri)ni kıtanın kültürel antropolojisi içinde tanımaya ve çözmeye çalıştıklarını fark edeceksiniz. Latin Amerika edebiyatına da, bizce o büyümlü tadı veren öge, bu olmaktadır.

Aslında, hepsi kendi Latin Amerikalarını anlatmaktadırlar- birbirleriyle çelişkili portreler çizseler de!.. Vasconcelos'ta naifliği, Marquez'de ise alaycılığı bulursunuz. Marquez'in kendi halkı ile dalga geçebilir sevecen eleştirilerinde yansıttığı Latin Amerika ile Fuentes'in öfkeli dili ile ürkünçlüğe dayanan Latin Amerikası ne kadar farklı olgularmış gibi gelir, okuyucuya...Şili'deki 1973 darbesinden sonra hayatını ülkesinin dışında sürgünde geçiren Isabel Allende, “ hiç bir zaman hiçbir yere uyum sağlayamadım; ne aileme, ne sosyal sınıfıma, ne de dinime ait olabildim ” itirafında bulunmaktadır. Ama, Allende'de Şili'yi tanırırsınız; Şili'nin büyüünün kendisine – kimliğine- vurduğu damgayı hep üzerinde taşıyarak yazdığı o kadar açıktır ki!.. Okuyucu, Latin Amerika'nın “ devleri ” içinde Amado tutkunluğumu herhalde keşfetmiştir. Pekii, neden Jorge Amado ? Ben, Amado'da diğerlerinde olmayan neyi buldum ki, sizi devamlı onun satırlarına yönlendiriyorum? Yazayım: İyimserliği...

Açayım: Bu denemenin yazılış nedenlerinden birinin Amado'nun *Gecenin Çobanları*'ndan etkilenişim olduğunu daha girişte size söylemişim. Türkçe çevirisinde Cavalcanti'nin tablosunun kapaklaştırıldığı (Tablo no: 10/1) bu romanın “önsöz”ünü bir daha okumaya davet ediyorum, sizleri...Evet, gecenin çobanları Bahia'nın yoksul, hatta dışlanmışlarıdır; ama bence Latin Amerika(lı) kimliğinin ortak şifrelerini de benliklerinde taşımaktadırlar. “ Biz olmasaydık...” diye başlar söze gece çobanları...Önemlidir, evet onlar olmasaydı, Latin Amerika'nın kaderi acaba hangi yörüngeye otururdu, sizce? Soru: Öyleyse, kadere ne katmıştır onlar? Sırrı, gecenin çobanlarının dilinden Amado veriyor:

En uzak, en dar ve en çekici yollardan geçip gidiyoruz; insanoğlunun dayanma gücünün sınırlarına varıyoruz; sırrının ta derinliklerine sokuluyoruz; gecenin karanlığı ile aydınlatıyoruz bunu, en derin köklerini açığa çıkartarak. Gecenin mantosu her şeyi, yoksulluğu da büyüklüğü de örtmekte ve hepsini tek bir insanlık, tek bir umutta birleştirmektedir. (1)

Kaderin günleri (aydınlığı) ve geceleri (karanlıkları) yok mudur? İşte, Amado, o geceyi gecenin çobanlarının nasıl dönüştürdüklerini anlatmaktadır :

Batan güneşin son ışınlarından örülü beşiğinde , sönük bir ay parçasının üzerinde , uzak ufuklardan bize geldiği zaman duygusuz, zavallı bir gecedir; yapayalnız, bilgisiz, hayatı okumamış, duygulardan ve heyecanlardan, acılardan, sevinçlerden , erkeklerin kavgalarından, kadınların okşayışlarından habersiz bir gecedir o. İslı mavimtırak, bomboş, hiçbir şeye yaramayan kaba bir gecedir o.

Sınırsız otlağımızda sürüp götürürken, şehrin açgözlülüklerini ve hırslarını, acılarını, sevinçlerini, kıskançlıklarını, rüyalarını ve yalnızlığını öğretiriz ona;duyularını uyandırır, eğitiriz onu ve bu titrek, çekingen geceyi insanların gecesi yaparız. Biz, erkek çobanlar karnını hayatla doldururuz onun. Umutsuzluk ve rüya gereçleriyle kurarız gecenin yapısını. Çiçeği burnunda sevgilerle solmuş tutkuların tuğlaları, açlıkla haksızlığın çimentosu, alçalmaların ve başkaldırmaların balçığı, rüyaların ve insanların önüne durulmaz yürüyüşünün kireciyle, onu, sopalarımıza dayanarak tanyerinde sığınaklarına sürdüğümüz zaman artık memeleri süt dolu, doğurgan, ateşli ve bilinçli bir gecedir : Şimdi onu, şiirden mantosuna sarınarak, sabahın ilk çiçekleriyle döşenmiş yatağında uyusun diye bırakırız denizin kıyısında. Perişan ve biçimsizdi geldiği zaman, ama şimdi insanların gecesidir: Biz, gecenin yorulmak bilmez çobanları, yeni bir gün batışına kadar gideceğimiz yolu da da, takvimi de, saati de, ne yapacağımızı bilmeden bekleriz gecenin gelişini. (2)

Bitmedi, Amado sadece “ne”yi değil, “ nasıl” ı da aktarır, romanlarında. Başka bir deyişle, gecenin çobanlarının hangi “ metodoloji ” ile doğayı- tabiatı değiştirdiklerini söyler.

Ya da kaderi dansa davet ederek, dansın “ vecd/istiğrak ” halinde nasıl kendinden geçirilip , gecenin çobanları tarafından değiştirildiğinin esrarengiz yöntemini ifşa etmektedir, Amado:

Sırtındaki yıldızlı bir siyah giysiyle, kibar bir genç kız gibi en civcivli tezgah başlarında demlenir bizimle. Bu Afrikalı kadın, kara kalçalarını oynatarak ve memelerini dalgalandırarak Roda sambasını oynar. Kapoeira maçına katılır, ustaca vurmasını bilir hançerini, kuralları çiğneyerek bu çılgın gece ! Iavo’ların horanında en çok alkışlanan Orişa idi, bütün ermişlerin atı, Oşala’nın önünde eğildiği gümüş bastonlu Oşulufa; balıkların anası Yemanja’nın, şimşeklerin ve yıldırımların yaratıcısı Oşango’nun ıslak ormanların tanrısı Oşossi’nin , elleri çiçek bozuğu Omolo’nun, zaman zaman yedi renkli gökkuşağının Oşümare’si, hayasız Oşum ve cenkeci kadın Iansan’a da Eua’nın ırmakları ve kaynakları olur. Bütün renklere ve biçimlere bürünür. Ossan’ın otlarının şifasını getirir özünde, gölgelerden ve seraplardan doğan bir çekiciliği ve büyüü vardır. (3)

Haydi, muamma gibi konuşmaktan vazgeçelim. Latin Amerika kişilik/ kimliğini kavramanın “mim noktası ” bızce bu insanların kaderle danslarında dayanma güçlerinin nerede yattığını keşfedebilmektir. Altını çizerek vurguluyorum: Bir kişilik – kimlik terapisi olarak ritm ve raks’ta!.. Evet, Latin Amerika denince akla ilkin bu iki kelime – yani müziği-geliyor , değil mi ? Geliyor da, ama neden , nasılıni pek bilemiyoruz. İşte, bu deneme bu büyüü gerçekliği saklı olduğu gizemli labirentlerinden alıp gün ışığına çıkarmak için yazıldı. İngilizce ile ifade edilecek olursa, iki “ D ” , bu kıtanın kimliğini kavrayabilmede adeta tılsımlı bir tınıya sahiptir: *Drumming and Dancing* (D& D).

Şimdi, bu denklemi teke indireceğim, tek kelimedede “ bir”leştirerek : DRUM. Davul demek, malum. Benim amatör bir “ tabbal ” olmamı mazeret gösterip, eleştiri oklarınızı sadağınızdan çıkartmaya kalkışmayınız. Latin Amerika’nın “ perküsyon”u ile ne kadar küresel alemde meşhur olduğunu biliyorsunuz, muhakkak .Ama, o davul onlar için ne anlama gelmektedir, diye düşününüz. Sonra DRUM derken, akrostişle – yine İngilizce olarak – kastettiğim şudur: “ *Dialogue, Respect and Understanding Through Music,*” (= Müzik ile (sayesinde) diyalog, saygı ve anlayış)...Ritmsiz raks olmayacağına göre, artık bu bölümde yukarıdaki iddiamı (savımı) nasıl delillendireceğimi merak ediyorsunuzdur. Öyle ise devam okumaya lütfen...

Müziğin, kişilik ve kimlik üzerinde güvenlik ve özgürlük sağlayıcı etkilerini irdeleyelim. Kişinin güvenlik arayışında grup içinde yer alarak, kendine sığınak bulduğu yeni bir buluş değildir. Grubun “ sosyalleştirici ” işlevselliğini düşününüz. Şimdi, bu saptamanın Latin Amerika’daki izdüşümlerine bakalım. 1492 ile birlikte gerek yerliler, gerek köleler işte o grup oluşumunu ritm ve raks *jam*’lerinde (bileşimlerinde) sağlamadılar mıydı ? D&D , sadece ulusaltı değil, ulusal ölçekte de, hatta uluslar arası düzlemde de Latin Amerika kimliğinin güvenlik için tesanüt ihtiyacını giderecekti. Evet, yukarıdaki bölümlerde yerli ve köle ritm ve rakslarının *criollerce* nasıl dışlandığını , ama zaman içinde kabullenilmek zorunda kalındığını işlemiştik. İlginçtir, kökeni Afrika’ya dayanan müziğin bir yerde – evrilerek de olsa- bağımsız Latin Amerika ülkelerinin ulusal karakterlerini yansıtan simgelere de dönüştüğüne temas etmiştik. Melezleşmeye karşı *criollerin* inadinın kırılması kolay olmamıştı; ama sonunda olmuştu işte...

Gelenek ve törelerin korunması , derneklerin, okulların, geçit törenlerinin, *samba*’nın, *afoxé*’lerin düzenlenmesi, dans ve şarkı ritimlerinin yaratılması, kültürel zenginleşme anlamına gelen bütün bunlar, yalnızca ırkların karışımıyla açıklanabilir ve ırkların karışımının sağladığı, gerçek bir mucize boyutuna ulaşmaktadır. Irkların karışmasıyla öyle yetenekli ve dirençli, öylesine güçlü bir ırk doğmaktadır ki, günlük yaşam ve güzellik yarattığı içinde yoksulluğun ve umutsuzluğun üstesinden gelmektedir. (4)

Nihai analizde düşünülürken, diyelim tango Arjantin için, samba Brezilya için “ millileşmesi ” sonunda gerçekleşmiştir. Samba okullarının birbiri ardına hünelerini gösterdiği o meşhur yürüyüş, 1934’te resmi hale getirilmiştir. 1980’lerle birlikte *sambista*’lar, karnaval sırasında, ülkenin demokratikleşmesinden de yararlanarak, sorunlarını melodik biçimde ifade etme imkanını da yaratacaklardı. (5) Devlet hoşgörülüydü; çünkü, samba okulları *favela*’larda (varoşlarda) ezilmiş ve dışlanmış kesimlerin gençlerini meşgul ediyorlar, onları sokakta şiddet (*violencia*) üreticileri olmaktan çıkarmaya hizmet ediyorlardı. (6) Dahası, D&D ile gençler pozitif enerji yükleniyor, kendilerini buluyor ve toplumsal açıdan üretici motivasyonları kazanıyorlardı.

Brezilya için geçerli olan bu olgunun diğer Latin Amerika ülkelerinde de sergilendiğini söylememiz mümkündür. Mesela, iç savaştan kırılan ülkeler için D&D kursları, pansuman olmaktan öte; yaraların tamamen kapanması ve yeniden bir toplum olma bilincine kavuşulması için bu kıtadaki en önemli kaynaşma merkezleri/ acenteleri vazifesi görmekteydiler. Kolombiyalı bir dansçının şu sözleri dikkate değer:

Ülkemizdeki insan bedeni her gün taciz edildi. İşkence gördü, darbeler yedi, suikaste uğradı. Asker, gerilla, milis, suçlu, masum yurttaş, çocuk , kadın ve yaşlıların kırılan vücutları tamir edilmeliydi. Şiddet ve ölüm , konumu ne olursa olsun, her Kolombiyalının trajedisiydi. Kaybedilen insan sermayesiydi. Şiddet üreten vücut da en az şiddete maruz kalan vücut kadar kurbandır. (7)

İşte, ritmin eşliğinde dans, sanatçıların kaydettiği gibi, bir yerde insanın vücudu ile barışması, onu ruhuyla kutsaması demektir. Vücudun bir “ barış alanı ” şeklinde yeniden inşası derken, kastedilen; dansın önce kişisel gelişim, daha sonra da- dans kolektif bir eylem olduğundan- toplumsal birliktelik için ne ölçüde dönüştürücü bir mekanizma görevi üstlendiğinin altını çizmektedir. Ekleyelim: Latin Amerika’nın ABD’de nüfusu kabarık bir “ diasporası ” olduğu düşünülürken, benzeri D&D okullarının bir işlevselliğinin de evsahibi ülke ile “ uyumu ” (veya entegrasyonu) sağlamak olduğu söylenebilir. Kendi özkültürünü dans pistinde bile olsa yaşatabilen göçmenlerin/gurbetçilerin kimlik sorunsalı bir ölçüde şiddetini kaybedecekti. (8) Harvard Üniversitesi David Rockefeller Latin Amerika Çalışmaları Merkezi’nin çıkardığı üç aylık *Revista* dergisinin bir sayısının tamamen bu konuya ayrılması boşuna değildir.

Güvenlik kavramının bileşiminde kaderin cilvelerine karşı tahammül (ya da sabır), tevekkülle dayanıklılık ve tabii ki mücadele ruhunun kaybedilmemesi de varsa; o zaman ritm ve raksın Latin Amerika tarihindeki konumuna bir de o açıdan göz atmak icap edecektir. Burada yerlileri anımsayalım. Evet, onlar için davulların vurması (ya da benim kullanmaktan hazzetmediğim, fakat konuya yabancıların küçümseyici ifadesiyle “ tamamların çalınması ”) isyan bayrağının kalkması demektir. Kızılderililerin savaş danslarını bu cümle içinde görmek lazımdır. Davul, isyanın habercisiydi ve yukarıdaki bölümlerde işlediğimiz gibi bu nedenle sömürgecileri korkutuyordu. Davul fobisinin ana nedeni buydu. Önemli olan, bizce davulun yerlilere savaşma gücü vermesidir- analizimiz açısından...

Ritm ve raksın , sömürgeciye karşı duruşun ayrıca pasif direniş araçları da olabildiğine işaret etmeliyiz, diyorum. Ehrenreich haklıdır: “ Sömürgeleştirilmiş halklar esrik ibadet biçimleri vasıtasıyla fiili durumlarının dehşetine kısa süreli bir alternatif aradılar . ” (9) Yeri gelmişken, burada ilginç bir anekdot aktarmak istiyorum. Yıl 1961, yer Havana. Fidel Castro kürsüde: Okuma- yazma öğrenen *campesino*’lara diplomalarını dağıtıyor. O sırada yaşlı bir kadın platforma çıkmak istiyor. İstediklerini de yapıyor. 106 yaşındaki bu kadının adı Maria de la Cruz’muş; çünkü kutsal haçın (*cruz*) icat edildiği günde dünyaya gelmiş. Soyadı da Semanat’mış, kölelerin torunu , kölelerin kızı bir köle olarak dünyaya geldiği şeker kamışı çiftliğinin adı. Maria (Meryem)in anlattığına göre o günlerde “ efendi”ler, okumaya çalışan

siyahileri kırbaçlama sehvasına yollarlarmış. Kara derililer, bir çingirak çalınca işe başlayan ve kamçıların temposuyla çalışan birer makine olmak durumundaymışlar. Kendisinin öğrenim görmekte bu denli gecikmesinin sebebi buymuş .

Maria de la Cruz platforma el koyuyor. Konuştuktan sonra şarkı söylüyor. Şarkı söyledikten sonra dans ediyor. Maria de la Cruz dans etmeye başlayalı beri yüzyılı aşkın zaman geçmiş. Dans ederek annesinin karnından çıkmış o, dans ederek acılar ve zulümler yaşamış ve işte en sonunda buraya ulaşmış, çok eskiden gelmiş olması gereken yere. Şimdi artık onu kimse durduramaz. (10)

1959 Devrimi'nden sonra 1959 Devrimi'nden sonra-Leymarie'nin kaydettiği gibi birçok beyazın ülkeden ayrılışı ve siyah mizrasın yeniden değer kazanması için gösterilen çabalar Küba müziğine geçmişte olduğundan daha renkli bir boyut katacaktır. Kaldı ki, üst düzey müzik ile popüler müzik arasındaki hiyerarşinin ortadan kalkması çeşitli müzik türlerinin canlanmasına katkıda bulunacaktır. Zaten *Commandante* milli birlik için folklorün önemini görüp, tumba derneklerine devlet yardımıyla bulunur. (11) Dahası, 1962'de Havana'da *Conjunto Folklórico Nacional* (CFN) adlı bir resmi daire, Afro-Küba ritm ve danslarının envanterini yapmakla görevlendirilir. (12) Bugün Küba'ya giden turistler, ABD'nin boğucu ambargosuna rağmen sokaktaki Kübalının nasıl bu kadar neşeli olabildiğine şaşmaktadırlar. Kendileri refah toplumlarından gelmelerine rağmen böylesine huzurlu neden değillerdir ki!.. Havana'nın her köşesinde, her vesile ile vurmali çalgısını ve vücudunu coşturanları gördükçe hayıflanmakta ve onlara imrenmektedirler. Lütfen , yanda size sunduğumuz resme dikkatlice bakınız. Ömrünüzde hiç bu kadar neşeli olduğunuz bir anı hatırlıyor musunuz? Tabloyu bugün Los Angeles'in Çin mahallesinde oturan Küba asıllı genç bir melez kadın sanatçı- Lili Bernard – çizmiştir (Tablo no: 10/2). Küba'nın Santiago de Cuba şehrindeki Trocha Sokağı'nda çocukluğunda bilfiil parçası olduğu deneyimi tuale dökmüş, sanatçı. Orişaların dansçıların vücutlarını ele geçirip, halkı coşturduğu o *candomble* rituelini, tüm renkleri ve koreografisiyle, aslına sadık biçimde resmetmeye çalıştığını belirtmektedir, bize. Bernard'ın anlattıklarına bakılırsa, her yıl 24 Haziran'da Küba'nın diğer mahallelerinde olduğu gibi, Trocha Sokağı sakinleri de *conga*'nın sesini duyduklarında sokağa fırlar, davulcunun peşine takılıp tam bir ay boyunca *comparsa*'larla kendilerinden geçermiş! San Juan Festivali'ni kutlamak için...Evet, Küba bu ritm ve danslarının teşhir edildiği sokak karnavallarıyla turizm gelirini sağlıyor. Ama, o karnavalcılara bakarsanız, para akıllarında bile değil. “ Bizim için bahaneye gerek yok. Zaten dans etmek istiyoruz ” diyorlar. Şimdi, Küba'nın ABD'ye “ rağmen ” nasıl onuru ve neşesiyle ayakta kalabildiğini anladınız mı?

Johnny Sosa'nın Şarkısı'nı okur musunuz, lütfen. İnsanın bir zorbalık yönetimi altında bile bireyselliğini nasıl ve neyle koruyabildiğini anlatıyor. Mario Delgado Aparain'in başkişisi –Sosa- 1970'lerin Uruguay'ında yaşayan siyahi bir müzisyendir. Bir kasaba randevu evinde her gece müzik yapan cebi delik Johnny'ye piyango vurur. Yörenin sıkıyönetim komutanı ondan siyah değil, beyaz müziği yapmasını ister. Eh, yukarıda da gördüğümüz gibi Latin Amerika cuntalarının ırkçılığı müziği millileştirirken beyazlaştırmayı hedeflemişlerdir. Johnny öneriyi kabul ederse, paraya boğulacaktır. Yoksa?.. Bir süre sonra dostları esrarengiz bir şekilde ortadan kaybolmaya başlayan Sosa, askeri diktatörlük tarafından kullanılmayı göze alacak mıdır? Cevabı romanda okumanızı dilerim. (13)

Buraya kadar anlattıklarımız, ritm ve raksın her coğrafyada karşılaşılabileceğiniz yararlarıydı. Zaten, XXI. yüzyılda post-modern insanın psikolojik ve toplumsal girdaplarına melhem olsun diye müzik ve dans terapi uygulamaları yeniden tarihi raflarından çıkarılarak, müşterilerin / müşterilerin hizmetine amade kılınıyor. Bu çerçevede, örneğin Latin Amerika deneyimlerini aktaran bir kaynak, bu kıtada dahi revaç bulan dans salonlarını adeta bir şehir “ vahaları ” ya da “ ütopya ”ları gibi tanımlamakta. İlginçtir, ayrı dünyaların insanların aynı

dans pistini doldurup, kendilerini müziğin ritmine kaptırmalarını da bir tür “ dans salonları demokrasisi ” şeklinde nitelendiriyor. (14) Böylece, güvenlik endişeleri aşılmıştır ve artık ritm ve raksla özgürlüğün ufuklarında dolaşılmaya çıkılmıştır. Yukarıdaki dans ve demokrasi irtibatının çokkültürlülüğe rağmen birlikteliğin temini yanı sıra özgürleştirici vasfına da atıf yapmak için kullanıldığı açıktır. Evet, ritm ve raks özgürleştirir. İnsan kendini akışa bıraktığı anda ayakları yerden sözümlü ona kesiliverir. Bu özgürlük değil de, nedir? Haydi tekrar bir romandan örnek verelim:

Ve işte ben çifte davul uçağımla saldırıyor, pırpır uçuyor, dalıyor, kontrpuanlıyor, ayaklarımla tempoyu dengeliyor, zihnimde ritmi ölçüyor, sürekli çalan o içsel *clave* sopalarını göz önünde tutup orkestrada olmamalarına karşın sanki *clave*’lara karşı çalıyorum, esleri sayıyorum, orkestranın sesini dinlerken kendi esinimi, hünerimi döküyorum ortaya. İlk sol yandaki bagetle vuruyor, buruyor, havada taklalar attırıyorum, sonra sağ yandakiyle, derken her ikisiyle birden, çarpışır ya da burun üstü dalar gibi yapıyor, çingirak, borazan ya da kontrbas karşısında ölü gibi suskun kalıp sonra tempoyu kaçırdığımı çaktırmadan araya dalıyor, onları bastırır gibi yapıyor, tempoyu tutturup, hizaya gelip, aracıma çekidüzen verip sonunda yere konuyorum. Müzikle oynuyorum, bir tahta kübe, zar biçimi bir tahtaya çivilenmiş çifte keçi derisinden , melemesi sağrıların arasındaki davul derisi haline getirilmiş deri parçasınca müziğe dönüştürülen o ölümsüzleştirilmiş oğlaktan müzik elde ederek, onunla oynayarak, müzik yumakları orkestrayla birlikte giderek, onunla kalarak ve elbet yalnızlığımdan ve dostlardan ve dünyadan alabildiğine uzak, müzik içinde. Uçuyorum. (15)

Elli yaşından sonra perküsyona merak salmış biri olarak davulumu çalarken zaman zaman aynı hisse kapıldığımı açıkğönüllülükle – beni yadırgasanız bile – itiraf edebilirim. Ne var ki, şimdi R ve R’ın (artık D&D diye yazmayayım) özgürleştiriciliğinden söz ederken etkisini bu kadar dar manada yorumlayıp, sınırlamaya hakkımız yoktur, diyorum. Buraya kadar R ve R’ın – tabirimi mazur görünüz- “ zahiri ” boyutunda kalmıştık; şimdi ise “batını ” derinliğine inelim, isterseniz. Eğer Latin Amerika’da “ kaderle dansı” işlemeye söz vermişsek, başka çaremiz yoktur. Çünkü, Latin Amerika’nın dokusunda görseniz de, görmeseniz de derin bir “ spiritualizm ” vardır. Ritm ve raks tutkusuyla dopdolu olan bu kıtanın insanların kişilik ve kimliklerini sadece dünyevi (seküler) bir değerlendirmeye tabi tutarsanız, inanın tüm analiziniz (objektif ve/ya doğru saptamaları içerse de) yine pek yüzeysel kalmaya mahkum olacaktır.

Ortak özelliklerini göz önünde bulundurarak, Latin Amerika’da R ve R’ın sihirli dünyasını, hem yerli, hem de Afrika deneyimlerini birleştirerek irdeleyeceğiz. Önce “davul”dan başlayalım. Şamanımsı toplumlarda davulun kutsal sayıldığını antropologlar bize bildirmekte. (16) O nedenle davulcular- bugün dahi- çalmaya başlamadan önce onu selamlamayı (hatta okşayıp, gönlünü almayı) asla ihmal etmezler. Davulun, simgesel olarak , “ güneşi ” tasvir ettiğine inanılmaktadır. İnkaların kendilerini “ Güneşin Çocukları ” diye tanımladıklarını ve güneşin onların ilahı olduğunu bu vesile ile hatırlatalım (ki bağlantımız daha sağlam kurulabilsin). Güneş, şamanı kültürler için aynı anda gücün ve güzelliğin temsilcisidir. Davulların çoğu kez yuvarlak/çemberimsi aletler olmasının hikmeti güneşe benzetilmesindedir. Davul, diyelim Afrika cembesi, bünyesinde üç ruhu taşır. Yapıldığı kütük dolayısıyla ağacın (memat) ruhu, üzerine gerilen deri nedeniyle “ hayvan”ın ruhu ve tabii ki onu çalan “insan”ın ruhu... Üçünün ritmi birleşince davul, kutsal sesleri üretmeye başlayacaktır.

Herkes aynı sesi çıkaramaz. Davulun öncelikle şamanın elinde canlandığına inanılır. Çünkü, onun elinde davul bir iletişim aracıdır, daha doğrusu manevi alemle “süfli” alem arasında köprüdür. Ve şaman ne zaman davulunu çalmaya başlarsa o zaman mana alemine

doğru kutsal yolculuğa çıkılır. Bu “ uruç ” (yükseliş), ruhları çağırmak, onları adeta davet için yapılmaktadır. Her kutsal ruhun kendisine özgü ritmi vardır ve şaman cemaati için hangisinin inişini (nüzul) dilemişse, o ritmi çalacaktır. Ayrıca, davul, cemaati de ruhlarla buluşturmaya hazırlamak için vurulmaktadır. Ritmin coşkısına kendinizi kaptırmadan, daha doğrusu vücut ritminizi davulun vuruşlarıyla “ senkronize” etmeden, ayine katılmanız caiz değildir. Batılı bir gözlemci, bu süreci bizzat yaşayarak izlediğinde davulların bir süre sonra “ içinde vurduğunu hissettiğini ” yazacaktır. (17)Şaman, demek ki, toplumun psikolojisini de yakından takip ederek, katılımcıların üst ve alt katmanlarının hemzemin geçitte “ bileşimi ” için atmosferin arzulan kıvamını ne zaman bulduğunu kestirir ve törene (devrana) girilir (Tablo no: 10/3).

R ve R’in ayinlerini dışarıdan seyredenler bu törenin “ sağılıcı ”, başka bir deyişle psikolojik şifa verici özelliğine sahip olduğunda hemfikirdirler. Görünen ya da görünmeyen odur ki, şaman burada kötü ruhları, iyi ruhların yardımıyla kovmakta ve- adeta katarsis deneyimi sunarak- cemaatini ruhen ferahlatmaktadır. Dolayısıyla, “ şifagüder ” şaman veya keşişlerin organize ettiği bu ayinler, Latin Amerika coğrafyasında *voodoo* (Haiti) ,*candomble* (Brezilya), *santeria* (Küba) olarak bilinir. Jamaika’daki *raggea* yapan Rastafaryanları da bu listeye dahil edebilirsiniz. XIX. yüzyılda bugünkü şeklini almış bu törenlere eğer şanslıysanız, siz de – izin almak suretiyle – iştirak edebilirsiniz. Edemezseniz, söz konusu kutsal gösterileri, DVD’den izleyebilirsiniz. Bu cümleden olarak size Geraldo Sarno’nun 1978 yapımı *lawo* filmini, bu kitapta daha önce andığımız *Dances of Ecstasy* belgeselini hatta “ Afrobiics” üstadı Wyoma’nın *African Healing Dance* egzersiz kitini tavsiye edebilirim.

Pekii, raks başladı ,diyelim. Dansçılar hangi deneyimden geçmektedirler, onu sorgulamaya sıra gelmiştir . Bir Afrikalı dansçının tespitleri kayda değer: “ Bizler köle iken, sömürgeciler bizi, benliğimizi (kişilik/kimlik) yok ederek, insanlığımızı tüketmişlerdi (*de-humanizing*) ; işte dans bize o yitirdiğimiz insanlığımızı bulduruyor, iade ediyor...” (18) Aslında, daha “ deruni ” bir ifade ile R ve R, uygun ortamı – yani şekil şartları- sağlanırsa, yukarıda kaydettiğimiz gibi, manevi bir yolculuktu, onlar için...Kutsal alemle buluşma, ruhlarla iletişim kurma, etkileşime girme demiştik. Kurbanların kesilmesi, ruhların kabulü için özel giysi ve maskelerin (tüm aksesuarların) hazırlanması, onları hoşnut kılmak içindir. Cemaat, bu şekilde ruhlara “ hizmetinizdeyiz ” mesajını iletmektedir. Aynı şekilde, ruhlar da, yerli/Afrika kültürlerinde, “ Biz de size hizmet vermeye geldik ” demektedirler. (19) R ve R’in o coşkun ortamındaki kucaklaşmadan ciddi bir sinerjinin doğduğuna inanılır ki, o“ bir” liktelikle hastalar iyi, muradlar kabul olur! *Candomble* merasimlerinde *orişa*’lar (kutsal ruhlar ya da tanrılar) seçtikleri insanların sırtına binerler ve ruhlarını ele geçirir, icraatlarını o seçilmiş kişiden yaparlar. *Candomble*’lerde (Tablo no: 10/4) şamanların hep kadın olduğunu da hatırlatalım. Burada ilginç bulduğum bir alıntıyı da sizinle paylaşayım: Bu tanrılar *efendi* (imleme benim-mkö) değil, sevgilidirler, dans etmeye bayılır ve içine girdikleri her bedeni müzik ve ışığa dönüştürürler, dalgalı kutsal hareketin saf ışığına ”. (20)

Açıkçası, R ve R meclisinde “ aşk ” vardır. Bu aşk, kutsaldan insana doğru akar, insandan kutsala yürür; ayrıca o toplumu bir sevgi halesiyle kucaklar. Tekvücut olunur. Nabızlar bile aynı ritimle atmaya başlar. Davulun cezbedici ritmidir bu ve bedenleri sararak, bizim kültürümüzün deyimleriyle sema veya semah benzeri bir vecd/istiğrak mertebesine ulaşılır. Şimdi, bu tabloyu “ dışarıdan” seyreden diyelim dün sömürgeciler, misyonerler veya bugün turistler , Latin Amerikalı yerli ve Afrika kökenlilerin R ve R ayinlerinde “ histerik ” veya “ nevrotik ” bir durumla karşılaştıklarını düşünmüşlerdir. Oysa ki, biraz dikkatle bakabilseler, hem ritmin, hem de raksın icrasında belirgin bir “ kutsal mühendislik ” yattığını kolayca keşfedebilirlerdi. Evet, “ trans ” hali mevcuttur. Ama, nasıl bir esrime ? Burada katılımcıların zincirden boşanırcasına bilinçaltılarının ortalığa saçılıp, dökülmesi söz konusu değildir. Tam aksine burada özenle hazırlanmış ve büyük bir disiplin ve konsantrasyonla

gerçekleştirilen bir – izin verin , zikredeyim – “ ibadet”ten bahsediyoruz. Yoksa, dansın dahi belli aşamalarla değişen koreografisine tüm katılımcılar nasıl uyum sağlayabilirlerdi? Tasavvufi terminolojiyle, bu ayinlerde katılımcılarda hem “ sekr ” (sarhoşluk), hem de “ sahv ” (ayıklık) hali eşzamanlıdır ki , zaten işin esrarı burada gizlidir. Başka bir deyişle, “cem”molunurken, “ fark”ın da bilincinde olmak gibi bir durum deyiverelim!..

Şamanımsı ritüeller, bu kültüre yabancı olanların ifadesiyle tarihe “ hayalet dansları” diye geçecektir. Ne denirse densin, söz konusu R ve R gösterileri dünyevi düzlemde de fonksiyoneldiler; toplumsallığı sağlamaktadırlar. Bu gösteriler sayesinde sosyal düzen ve bu düzendeki roller bireylere nakledilir. Bu açıdan özellikle çocuklar ve gençler açısından “ pedagojik ”tirler. Adeta pandomim (ya da doğrusu *mim sanatı* misali) hayatın provası yaptırılmaktadır onlara... Bireylere zamanın tanımı ve nasıl düzenlenmesi gerektiği öğretilir. Bu hayat tarzında (ya da paradigmasında diyeyim) zaman (dün/bugün/gelecek boyutları ile) çizgisel değil, çemberseldir. Dolayısıyla bu kültürde zaman idraki izafidir; geçişliliğe ve iççeliğe izin verir. Dans bu zaman örtüşmelerinin gerçekleştiği sürece ya da dilime işaret etmektedir. Üstelik, vücut burada adeta makrokosmos olarak kullanılarak, ritmik hareketleriyle çoğul zamanların aynası olur. Sadece zamanların değil, madde ve mana alemlerinin de birbirinden yalıtılmışlığını ortadan kaldırır, R ve R. (21) İşte, Amerikan yerli ve Afrika kökenliler açısından asıl özgürlük budur: Kişinin maddi tüm kısıtlarından kurtulması merhalesi...Özgürlük düşüncesindeki bu formata İslam tasavvufunda da tüm Doğu mistisizminde de rastlamak mümkündür. Artık oralara dalmadan, söz konusu “ hiçlik ” anını Fuentes’in romanından bir alıntıyla tanımlayıp, yolumuza devam edelim:

Ölüm dansını oynamaya başlayacaksın. Yaşamının, aynı anda hem önünde koşturacağı, hem arkanda öleceği ve zamanın kendi kendini yuttuğu bir ölüm dansı idi. Bu çılgın dansı yok etmeden, yokluğa uzanan geri döndürülemez gidişi kimse durduramaz. Oğlan çocuğu, dünya ve evren; günün birinde, çoktan unutulmuş adsız bir bütünleşmenin dışında, hiçbirinin yaşamı, hiçbirinin sıcaklığı kalmayacak...O zaman, olayları, nesnelere adlandırabilecek hiçbir canlı olmayacak; sadece eriyip dağılmış mekan ve zaman, madde ve enerji kalacak. Günün birinde herşey aynı adı taşıyacak: Hiçlik. (22)

Görüyorsunuz, Fuentes’in kalemine dahi sinmiş bir kültürden bahsediyoruz. Bu da bize Latin Amerika’nın kültürel genetiğinde ne kadar zengin ve kalıcı bir R ve R mitolojisinin var olduğunu ispatlamıyor mu? Girişte de vurgulamıştım: Halkların/ milletlerin kimliklerini (= ruhlarını) irdeleyebilmek için mitolojiler bence birinci derecede önemli kaynaklardır. Çünkü, mitolojiler, söz konusu topluluğun varlık felsefesini; açarsak, evren ve insan telakkilerini anlatırlar. Bu bağlamda bakıldığında Latin Amerika halklarının mitolojik/ontolojik envanterinde metafizik baskındır diyebiliriz. Boşuna, o romanlara sinen “ büyü gerçeklik” ten söz edip durmuyoruz ta bu araştırmanın başından beri...İşte, yerli ve köle arkaplanından süzülerek gelen bu mistik akıntıyı göz ardı edenler ya da anlama cehdine katlanamayanlar, Latin Amerika’nın geçmişinde yer alan , bana sorarsanız bizzat “öz” ünü oluşturan ve “ melezeleşerek” günümüze değin uzanan bu R ve R tutkusunu, bir tür animizm, totemizm, hatta “ kara büyü ” diye itelemişlerdir. Oysa ki, modernitenin mekanik dünya/mekanik insan denklemindeki metalik soğukluğa mukabil Latin Amerika, geleneksel toplumların bilgeliğini yansıtan organik düzlemde holistik/ bütüncül bir kosmos inancını barındırmaktadır. Bu çerçevede Allah- Alem- Adem konseptleri içiçedir.

İnsanların sayısal olduğu kadar duygusal , hatta ruhsal (= *spiritual*) zekaya sahip oldukları daha yeni yeni anlaşılakta. Ne var ki, geleneksel toplumlar insanın bu “ büyü gerçekliğine” ta tarihten beri vakıftılar. Onlar açısından R ve R, üst bilince ulaşabilmek için merdiven mertebesinde bir işlev görüyordu. Ruhsal gelişim, bilgeliğe ve birliğe ulaşmak için gerekliydi. İşte, o küçümsenerek işlenen R ve R törenleri ile halklar, aslında kendi içlerindeki

labirentleri katederek, hikmete (= *wisdom*), güç ve özgürlüğe ulaşabiliyorlardı. Davulun ve dansın ritmine ayak uydurabilmek demek , “kozmetik dans”ın şifrelerini keşfetmek demektir. Ve Yaratıcı, Evren ve İnsanın ritimleri senkronize olduğunda- yani ritim birlikteliği sağlanınca- kişi, mikro/makro kosmosunda ahengi/uyumu yakalayabiliyor ve kısacası “ dinginliğe ” kavuşabiliyordu. Postmodern dönemimizdeki para-psikoloji uzmanları yüzyıllar öncesine uzanan bu sermayeyi nihayet anlayabildiler! “ Bir kişilik ve kimlik terapisi olarak R ve R ” üzerine düşüncelerimi ileride kitaplaştırdığımda bu sahadaki araştırmalarımı sizinle daha ayrıntılı bir şekilde paylaşmayı ümit ediyorum, diliyorum.

Latin Amerika’ya dönerek hemen şunu kaydedeyim: “ Fiesta”, yukarıda üzerinde durduğumuz bu kutsal geleneğin modernleş(tiril)miş biçimidir. Ne kadar haklı, Paz:

Bütün bu törenlerde – ulusal, yerel düzeylerde, işyerinde ya da aile arasında olsun- Meksikalı dışa açılır. Fiesta, kendini dışa atması, tanrısıyla, ülkesiyle, dost ve eşleriyle diyalog kurması için ona olanak sağlar. Fiesta süresince , o sessiz, suskun Meksikalı ıslık çalar, bağırır, şarkı söyler, çata-pata yakar ve tabancasını boşaltır havaya. Aslında tabancasını değil, yüreğini boşaltır. Ve de onun haykırışı , o çok sevdiğimiz hava fişekleri gibi, hızla göğe yükselir, patlar, renk renk ışıklı yıldızlara bölünür, altın gibi ışıldayan izler bırakarak, salına salına yere iner. (23)

Şu sayfaya kadar dilimizin altında saklı tuttuğumuz bakla budur: İşte, karşınızda, onca sıkıntıya rağmen, Latin Amerika halklarına yaratıcı gücü veren tılsımlı gerçek !.. Ve Latin Amerika, farklı kimliklerin dilinden dinlediğiniz tarihçesinde her zaman uçurumun kenarından dönmeyi başarmamış mıdır? Dahası, günümüz itibarıyla değerlendirildiğinde bu kıta, yaşadığı deneyimlerle yeryüzüne alternatif paradigmlar bile sunmakta değil midir? Örneğin, “ Yeni Sol ” dan bahsetmiştik. Bakınız, Raby ne yazıyor: “ Latin Amerika, zamanımızda demokratik halk devriminin merkezidir ve eğer oradaki dönüşüm sağlanırsa ve gelişmesini sürdürürse, Avrupa ve başka yerlerde benzer dönüşümlere ilham verebilecek bir potansiyele de sahiptir. ” (24)

Latin Amerika’nın bu potansiyeli ise kimilerini korkutmaktadır. Harvard Üniversitesi profesörü Samuel P. Huntington ölmeden önce adeta uğursuz bir kehanet gibi vazettiği Batı ve İslam arasındaki olası gerilimleri işleyen *Uyguruluklar Çatışması ve Yeni Dünya Düzeni* diye bir kitap yazmıştı. (25) Söz konusu “ saygın ” bilim adamının son kitabı ise *Amerika’nın Ulusal Kimlik Arayışı: Biz Kimiz?* adıyla yayınlandı. Hacimli bu araştırmasında Huntington, ABD’nin karşısına dikilen yeni “tehlike”ye odaklanmıştır. Hispanikleşme! Her vesile ile çokkültürlülük doktrininin ABD’nin “ erime potası ” diye anılan asimilasyonist siyasetini zaafa uğrattığından dem vuran Huntington, Güney Florida’nın “ Kübalaşması”ndan sonra göçlerle California’nın da “ Mexifornia ” haline gelmesinden şikayet etmektedir. Miami’de artık beyazlar- Anglolar- azınlık konumuna düşmüş ve dışlanmaya başlamışlardır. 2040 yılında ise Meksikalıların ABD’nin nüfusunun yüzde 25’ini oluşturması beklenmektedir. Huntington’a bakılırsa, bu gidiş bir tür *reconquista*’dır. Başka bir deyişle, ABD’nin Meksika’da XIX. yüzyılda satın aldığı toprakların yeniden fethi- ya da “ istirdadı”!.. Aslında Huntington’un tespitinde bir yerde haklılık payı da yok değildir. Isabel Allende’nin *Sonsuz Düzen* (çev: İnci Kut; İstanbul: Can, 1993, s: 49) romanında kaydettiği gibi, Meksikalı göçmenlerin “ gözünde sınırı ihlal etmek bir suç değil, bir adalet serüveni ” olarak görülmektedir!

ABD için sıkıntı, Hispaniklerin asimilasyonu inatla reddetmesinden kaynaklanmaktadır. Latin Amerikalılar “ kaynaşmazlarsa ”, o zaman bu Amerika’nın iki dilli, iki kültürlü ve iki halklı bir ülkeye dönüşmesine sebep olabilecektir. Irkçı sayılabilecek ifadeleri kullanmaktan bile çekinmez, Huntington...Yaptığı özette nasıl aşağıdaki cümleleri – utanmazcasına- kurabilmektedir; doğrusu şaşırmadım; ama kınamaktan da kendimi alamıyorum.

Diğer göçler eskisi gibi sürerken Meksikalı göçünün bir biçimde ansızın kesildiğini hayal edelim, o zaman...İspanyolca konuşan bir Amerika'yla İngilizce konuşan bir Amerika arasında fiili bir ayrılığın var olması olasılığı ve bu olasılıkla birlikte ABD'nin kültürel ve hatta politik bütünlüğüne yönelik önemli bir potansiyel tehdit ortadan kalkardı. (26)

Huntington'un bu satırları yazabildiği kitabın Türkçeye çevrilerek, bir özel bankanın davetlisi olarak yazarın gelip, konferans verdiği Türkiye'de onu dinleyenlere hediye edildiği yıl (2004), kaderin cilvesine bakınız ki, Sergio Arau'nun *Meksikalısız Bir Gün* adlı filmi-California'da kısıtlı sinemalarda da olsa- gösterime girmişti. Film, pembe bir dev bulutun California'ya çöküvermesiyle başlıyordu. Ve derhal hayat felç olacaktı. Aynen 1915'te Çanakkale'de bir bulutun düşman birliğini havalandırıp, kaybetmesine benzer bir şekilde California'daki bulut da bu eyalette yaşayan tüm Meksikalıları - nüfusun dörtte birini- yok edivermişti!İşte Arau bu filmle Huntington'un fantezisini beyaz perdede gerçekleştirmekteydi. Ancak, kinayeli bir üslupla bir tek Meksikalı olmadan California'da hayatın nasıl duracağını göstererek!... Beklenildiği gibi, filme daha ziyade ABD'deki Hispanikler rağbet etti, Anglolar ise Arau'nun bu görsel kara mizahını pek sevmediler... “ Meksikalısız Bir Gün ”, 2004' te çeşitli ödüller aldıysa da, verenler hep Latinlerdi.

Huntington ve onun gibi düşünenler “ iç tehdit ” olarak gördüğü ABD diasporasında yaşayan Latin Amerikalılar “ kimlik sorunsalı”ndan muaf değildir ve bunu da Meksikalılar bağlamında yine Octavio Paz açık yüreklilikle dile getirmiştir!... Los Angeles'teki gözlemlerini aktarırken, *paçuko*' lara değinir. Bu Meksikalı gençler , Kuzey Amerikalı ırkçılığın öfkesini çektikleri için içgüdüsel olarak sistem karşıtı bir duruş sergilemektedirler. Anglo'larla kaynaşmazlar. Aksine, “ başkılıklarını ” – giysileri ve anarşik davranışlarıyla-sergilemeyi yeğlemektedirler. Paz'ın ilginç bulduğu husus, *paçukonun* kendi atalarının ulusuna, soyuna ve ırkına da sahip çıkmayıdır. *Paçuko* yeniden Meksikalı da olmak istemez. Hatta, Meksikalı olmaktan utanç bile duyar! Onun kişilik ve kimliğinde ikilik (düalte) vardır: *Paçuko*'da kendisi gibi olmayan Anglo'lara eziyet etme eğilimi ile kendini “aşağılama” isteği birleşmiştir. (27) Benzeri, ama daha karmaşık bir sendromu da Puerto Rico(lular) yaşamaktadırlar. Jenifer Lopez'in adasında halk, bir yüzyıldır ABD kolonyalizmi altında soluk almaktadır. Adalılar arasında özerk devlet özlemi çekenlerle ABD'nin bayrağındaki 51. yıldız olmak isteyenler arasındaki tartışma siyasal hayatı bölmektedir. Yine adada Anglo (beyaz) ile Hispanik (melez) ırklar arasında da çatışma vardır. Dahası, adalılarla (*Boricuas*) ile New York'taki göçmenler (*Nuyoricans*) arasında da çekişme mevcuttur. Bu sürtüşmelerin nasıl durulacağı da kestirilememektedir. (28)

Biz bu son bölümümüzde bizzat Latin Amerika kıtasında yaşanan bir “ kimlik pususu”na temas etmek istiyoruz. Bu pusuyu de-kolonizasyon (kolonizasyonun çözülmesi) sürecinde kendini gösteren bir “ postkolonizasyon ” (yeniden kolonileştirilme) eğilimi şeklinde tanımlayabiliriz. Söz konusu çelişkili ve adeta birbirleriyle zıtlaşan çifte gelişmeleri de en çarpıcı biçimde tangonun evrimine odaklanarak anlatabileceğimi düşünüyorum. Evet, tekrar Arjantin'e gidiyoruz ve R ve R'in kimlik üretimindeki rolüne bir kez daha dönüyoruz, şimdi...

Aşağıda anlatacaklarım gerçi tango üzerine kurulmuş olsa da, bu analizi R ve R'in hayata bakışlarının / yaşayan mitolojilerinin ayrılmaz bir parçası olan Latin Amerika halklarının tümü için geçerli bulduğumuzu özellikle hatırlatmayı gerekli buluyorum.

Tangonun kimyasını ayrıştırdığınızda karşınıza üç unsur çıkar: Sürgünlük, “ öteki”lik ve başkaldırı...Öyle ya, önce Afrikalı köleler, daha sonra melezler ve onların ardından liman kentlerinde iş arayan Avrupalı göçmenler tangoyu üretmemişler miydi? Daha sonra o kervana Paris'e gidip, kaderlerini gönüllü sürgünde arayan meteliksiz müzisyenler de katılmışlardı.

Hepsi de bir yerde “ öteki”ydi, başkalarının gözünde, hatta kendi bilinçaltılarında...Ayrıca; tango meydan okumanın hem gösterisi, hem de ritüeliydi. “ Tango, büyüyen bir öfkedir, içinden çıkılması güç, ölümcül karşılaşmaların inatçı tarihidir, uyuşmayan parçaların birbirine uydurulması veya uyuşmayan türlerin birbiriyle çiftleşmesi gibidir.” (29) Açıkçası, tango; “ efendi ile köle”nin kapışmasıdır! Başka bir deyişle, hükmedenle hükmedilenin hesaplaşmasını simgelemektedir. Müziğin ritmi adeta satranç hamleleri gibi raksı hareketlendirir, “ partnerler” birbirine ve dansa egemen olma savaşı verirler. İlginç olan tarafı, tango adı verilen o “ düello”da taraflar bu mücadeleyi birbirlerine tutunarak, veya birbirlerini ayakta tutmaya çalışarak, kucaklaşarak sürdürürler (Tablo no: 10/5).

“ Tangonun mikropolitigi içinde, bütün toplumsal gerilimler, cinsel tencere içinde kaynatılır ” (30) ya da cinsellik ekseninde kurulan diyalektik; tüm sosyal zıtlıkların döküldüğü potaya dönüştürülmüştür. Tangocuların kişiliklerinin analizini yapınca, inanın bana hak vereceksiniz. Önce, erkekten başlayalım.Tangocu maçomuzun lakabı *el compadrito*’dur. Bıçkımız her an kavga çıkarmaya hazırdır. Kimseden korkmadığını ve kimsenin ondan iyi dans etmediğini tekrarlar durur. Huyuna suyuna gitmek lazımdır, çünkü bıçağını çekiverir tepesi atınca...Üstüne başına düşkündür. Saçlarını biryantınler, ağır kokular sürer, yüksek topuklu ayakkabılarını üstünde yaylana yaylana yürür. Zamanını meyhanelerde geçirir. Bir, kimi zaman da iki kadının kazandığı parayla yaşar.

Gelelim , partnerine... “öteki”ne (*la otra*) . Tango kadını bir kurbandır. Belki tecavüze uğramış, fuhuş batağına düşmüş, şiddet görmüştür. Belki “ dostu ” tarafından bile devamlı aldatılmıştır. Sınıf atlama şansı yoktur. “ Erotik bir tedavül aracı ” olmaktan başka şans verilmemiştir, kendisine. *Milonguita*, kaderine rağmen, yine isyankardır. Tangocu kadın yine de uysal bir beden değil, akıbetine ve onu bu hale düşürenlere isyan eden bir ruhtur. Ve erkekleri- partnerlerini- çıldırtmakta ustadır. Onların üstüne üstüne gider. O nedenle tango güfteleri, bir yerde erkeklerin sızlanmalarıyla doludur. Aynen 1928’de yazılan, bestesi Luis Visca’ya, güftesi Enrique Cadicamo’ya ait olan “ Vahşi Taşbebek” (*Muneca Brava*) tangosunda söylendiği gibi:

Vahşi taşbebek,
Masraflı...
Milonga kızı
Seni şımartan zengin bir adamın var,
Yirmi Nisan ayı geçti hep istenilen oldun
Alışverişe gidesin diye
Cüzdanın dolup taşıyor.
Herkesi mıhladın Vahşi Taşbebek
Çünkü budalaların aklını çelersin.
Bence, bir kenarda biraz aşk biraz gençlik
Saklamayı bilmeyenlerdensin.
Gözünü aç, bak nasıl geçiyor hayat,
Sınıfsız endamını korumaya bak.
Vahşi Taşbebek, günah çiçeği
Kariyerinin sonuna geldiğinde
İlkbaharının takatsız kaldığını göreceksin. (31)

Artık, Latin Amerika’da cinselliğin neden bu kadar baskın olduğunu, “ efendi-köle sendromu” prizmasından bakıldığında, kavramak kolaylaşmıştır. Bir daha vurgulayayım:Latin Amerika R ve R’ında sahnelenen “ kaderle dans”tır, bir yerde. *Tanquero* ’lar;

Gövdeleri anlaşma, yüzleri ise sınıfsız zaptedilmiş saçlarına dolanmış bir kadercilik gösterir. Ama bellerinden aşağıda, mücadele vardır. Erotik adım bu

bağlamda gelişir, ağır bir şekilde *la Otra*'nın varlığına – bedenine- odaklanmıştır. Erkek onu kısa süreli de olsa kucağına oturtup (bu figüre *la sentada* denir) kimliğini teyit ederek, teminatını dayatır. Kadın, *la Otra*, erkeğe eril benliğini tanımlaması için yardımcı olmuştur. *La Otra*'nın hareketleri, direnç/farklılık sergilemesi, erkeğin kimliğini kışkırtır ve onu sürekli olarak yeniden biçimlendirir. Ayakları üzerinde geriye düşmesiyle, kadının kendi kimliği, erkeğin kimliğine itaat ve direnme arasındaki geçişlere girip çıkarken askıda kalır, tamamlanmamıştır. Kadının kimliği doğuştan tatmin edilemez kolonileştirilmiş bir kimliktir. Bu, kadının yakalandığı bir düğüm olsa da onun “öz” ünde ya da kadın “doğası”nda kökleşmiş bir sorun değildir. Kadının tamamlanmamışlığı , istikrarlı, topyekünlaştırıcı bir kimlik arayışını kural olarak erotik iktidar oyununda kökleşmiştir. (32)

Paradoksal gözükse de, tangoyu cinsiyet “ körlüğü” olmaksızın izleyemeyenler, bu R ve R gösterisinin felsefi arkaplanında yatan kimlik arayışını tabii ki ıskalayacaklar ve dansın erotizmine kendilerini kaptırıp, onu Avrupa'daki Kırmızı Fener Sokaklarındaki *peep show*(röntgen seans) larına benzeteceklerdir! İşte, yukarıda kimlik pususu diye zikrettiğimiz olgu da tam burada karşımıza çıkmaktadır. Yöresel haliyle değerlendirilen tangonun Avrupa'ya adeta “ tutku ekonomi politiği ”nin bulunmaz nimet olarak girişinin nedeni de aslında budur. Batılı Oryantalistlerin Şark'ın göbek dansında bulduğu o hammadde bu kez tangoda keşfedilmiştir. Müstehcenliğini yadırgasa, hatta kınasa bile tango; Batılının “ öteki ” ile büyülenmesinin nesnesi haline gelivermiştir. Avrupalının materyalizmle kendi kimliğinde yitirdiği doğal insani dürtülerinin iadesi için, tango egzotik bir aşı (ya da tonik) olarak görülmeye başlanacaktır. (33) Kapitalizmin yabancılaştırdığı bedenleri ve dahi ruhlarıyla yeniden barışmak için Avrupalı tangoyu “ satın alarak ”, evcilleştirmeli, kendi kültürünün o duygusal yoksunluğunu gidermeliydi. Öyle de yaparak pazarladı. Böylece, tango ve onun gibi ithal edilen diğer R ve R hazinesi kolonileştirilmiş oldu. İçlerinden metafiziği boşaltılarak , ya da tabirimi mazur görünüz “ sekülerizayona ” (dünyevileşmeye) maruz bırakılarak, piyasa fundamentalizmin neonlu dünyası için yeniden üretildiler. Bu, bana göre , *tanquero*'ların yansıttığı kimliğin postkolonyalizme veya neokolonyalizme tabi tutulmasından başka bir şey değildir.

Evet, egzotizm; hem kolonileştiriciyi, hem de kolonileştirileni baştan çıkarırmış. Kolonileştirilen için egzotikleşme, çoğu kez, kültürel kimliğinin onaylanması ve önemsenmesi demektir. Kolonileştirilen bu beğeni durumu sürekli kılabilmek için kendisine biçilen kimliği yine kendisine biçilen rol ışığında geliştirerek, “ oto-egzotizm” tuzağına mı düşüyordu? Unutmayalım ki, başarılı bir kolonileştirme, kolonileştirilen tarafından gönüllü bir içselleştirilmeye tabi tutulandır. Kolonicilere karşı 1492'den beri müthiş bir “ de-kolonizasyon ” mücadelesi sergileyenler ve bunu bizzat R ve R'a sığınarak yapanlar; kaderin bu cilvesi ile tam da “ mim noktası”ndan yakalanmış oluyorlar. Latin Amerikalı- kadını ve erkeğiyle- cinselliğini ön plana çıkararak, makus talihini böyle mi tuş etmeyi düşlemektedir acaba ?

Sorunun cevabını ben de bilmiyorum. Bilmek için de çok erken herhalde. Bilebilseydik, Fukuyama'nın erken ve yalanlanan tezinde işaret ettiği “ Tarihin Sonu”nu idrak etmiş olurduk. Oysa ki, tarih hala – bu kitapta anlatılan deposundaki travmalarıyla – kişilerin, toplumların, uygarlıkların kimliklerini belirlediği bir amaç olmaya devam ediyor. “ Tarihe bir son vermektan çok uzak olan tarihsel bilincin şu andaki durumu, hem daha geniş bir bağlam, hem de bireysel (kişilik ve kimlik) çeşitliliklerinden yerlerini aldığı daha yüksek bir karmaşıklık düzeyine yol açmıştır. ” (34) Latin Amerika da bu çerçevede farklı ve çoğul kimliklerle birarada yaşamaya alışma durumunda kalacak herhalde... Bu da geleceğin, onlar açısından da daha renkli bir fiesta vaad ettiğini mi haykırıyor? Boşuna size “ bu kitabın bir sonucu yok; fiesta asıl şimdi başlıyor ” dememiştin! Kaldı ki, derindeki özünün sürekliliğine/

kalıcılığına inanmakla birlikte Latin Amerika(lı) kimliğin tarihin akışı içindeki “ devinimi”ni de gözden uzak tutmamak lazımdır. Kimbilir kader ya da tarih onun için bundan böyle nice meydan okumalar hazırlamaktadır. Zaten romancımız Fuentes, Latin Amerika kimliğinin arayış içinde olduğunu; bulduğunuz anda onu yeniden kaybedeceğinizi söylemektedir. (35) Bu öngörü, Latin Amerikalı için de, onun kimliğini yazmaya gayret edenler için de geçerli olsa gerektir !

Evet, fiesta gerçekten de şimdi başlıyor. Üstelik, bu fiestada biz de varız. Özgürlük/güvenlik kışkıracısındaki Latin Amerika(lı)nın kimlik arayışı öyküsü insanlığın tümünün yabancılaşması sorunsalıdır, yani “ anlatılan senin hikayendir” (*de te fabula narratur*). İnsanoğlu, postmodern çağda yabancılaşırken, aynı zamanda yalnızlaşıyor da! Yalnızlığını AVM’lerde para saçarak telafi etmeye kalkışsa da; yığınlara karışıp; spor müsabakalarını karnavallaştırarak, ya da politik gruplar içinde kendinden geçmeye (esrimeye) çalışsa da yine yalnızlığını gideremiyor. Bu denemeye Octavio Paz’ın tespitleriyle başlamıştık, onunla bitirelim:

Çağımızın tek tanrısı olan iş-güç (kazanç tutkusu) artık yaratıcılığını yitirmiştir. İş-güç, başı sonu olmayan uğraşmayı ve çağdaş toplumun amacı belirsiz yaşam felsefesini simgeler. Ve de iş hayatının yol açtığı yalnızlık- otellerin, büroların, koca mağazaların ve sinemaların o kalabalıktan taşan yalnızlığı- ruhu güçlendiren , arındıran yerler ya da yaşantılar değildir. Çağdaş dünyanın yalnızlığı , dünyanın çıkmazını yansıtan aynadır. (36)

İnsanoğlu aynaya baktığında kendini tanıyamıyor, artık. Toplum içine çıkarken büründüğü o farklı kimliklerden sıyrılıp, hakiki “ben”ini bulamıyor. Maskelerinin gizlediği kişiliğinin ardındaki “ büyülü gerçekliği”, kendisinden o kadar uzakta ki!..Devrin insanı, ruhundan kopmuş, daha doğrusu ruhsuzlaş(tırıl)mıştır. Bir türlü o ruhun barındırdığı yaratıcı enerjisine (ritmine) ulaşmadan yaşamla raksında kaderin kollarında ölüme koşuyor. Zaten, çoktan öldüğünü- tükendiğini- fark etmeksizin...Uygarlıkların yıkılışının analizini yaparken ünlü tarih felsefecisi Arnold Toynbee, çöküşün nihai ölçüt ve temel nedeninin, toplumun kendi kendisini tanıma ve belirleme gücünü kaybetmesine yol açan bir ritm bozukluğu olduğunu vurgulamıştı. (37) Bence hala da haklı gibi görünüyor!..

Olgun toprak titrerken
Toz ve şiddetin sarsıntısında
Genç ruhlarımız açıldı
Rüzgarda bir kayığın yelkenleri gibi.
P. Neruda, *La canción de la Fiesta* (38)

NOTLAR

Sözbaşı

1. Mehmet Temel; *XIX. ve XX. Yüzyılda Osmanlı Latin Amerika İlişkileri* (İstanbul: Nehir, 2004).
2. Mehmet Necati Kutlu; “ Vision de la Sublime Puerta Ottomana de los Acontecimientos del ano 1898 en Cuba y su enviado especial ”, *Revista de Ciencias sociales de la Region Centroccidental*, Baquisimeto, Venezuela, no.11 (Eylül-Aralık 2006).
3. Ernesto Gomez Abascal (çev. Mehmet Necati Kutlu / Ceren Karaca); *Havana’da Türk Tutkusu, 1898* (İstanbul: Everest, 2.baskı, 2009), s.210, 211, 227, 229.
4. Miguel Angel Asturias (çev. Leyla Gürsel); *Kasırğa* (İstanbul:Cem, 1990), s.113, 145-6.
5. Cherly E. Martin/Mark Wasserman; *Latin America and Its People*(New York: Pearson/Longman, C.I. 2008), s.176.

-1-

KİMLİKLER KARNAVALINA GİRİŞ

1. Jorge Amado (çev. Adnan Cemgil); *Gecenin Çobanları* (İstanbul: Can, 2007), s. 333-4.
2. Samuel P. Huntington (çev. Mehmet Turhan/Cem Soydemir); *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması* (İstanbul: Okuyan Us, 6. baskı, 2008).
3. Bkz. benim *Derviş ve Komutan: Özgürlük-Güvenlik Sarkacında Türkiye'nin Kimlik Sorunsalı* (İstanbul: Alfa, 2005).
4. Jorge Amado (çev. Müntekim Ökmen/Seçkin Cılızoğlu); *Tereza Batista* (İstanbul: Can, 1984), s. 580-1.
5. Freud bu denklemi şöyle ifade eder: “Tüm insanlık kültürün vaad ettiği güvenliğe karşı kendi bireysel mutluluğunu (özgürlüğünü – mkö) kurban eder. Aktarılan yer: Philip K. Bock (çev. Serpil Altuntek); *İnsan Davranışının Kültürel Temelleri: Psikolojik Antropoloji* (İstanbul: İmge, 2001), s. 231.
6. Küçükalp, Derda; *Politik Nihilizm/Nietzscheci Bir Tartışma* (Bursa: Aktüel, 2005), s. 100.
7. *Aynı yerde*, s. 105.
8. Bu argümanlar için, bkz. benim *Gazi ve Sûfi: Ömer Fevzi Mardin* (İstanbul: İrfan, 2008).
9. G.W.F. Hegel (çev. Aziz Yardımlı); *Tarih Felsefesi* (İstanbul: İdea, 2006), s. 44, 343.
10. Arnold Toynbee (çev. Murat Belge); *Tarih Bilinci* (İstanbul: Bateş, c. II: 1978), s. 503, 519.

11. Hermann Hesse (çev. Kamuran Şipal); *Siddhartha* (İstanbul: Can, 9. baskı, 2007), s. 138.
12. Ayhan Bıçak; *Tarih Düşüncesinin Oluşumu* (İstanbul: Dergâh, 2004), s. 295.
13. Ayhan Bıçak; *Tarih Felsefesinin Oluşumu* (İstanbul: Dergâh, 2004), s. 15.
14. Joseph Campbell (çev. Kudret Emiroğlu); *İlkel Mitoloji: Tanrının Maskeleri* (İstanbul: İmge, 3. baskı, 2006), s. 15-6.
15. Joseph Campbell (çev. Kudret Emiroğlu); *Yaratıcı Mitoloji: Tanrının Maskeleri* (İstanbul: İmge, 2. baskı, 2003), s. 16.
16. Ernst Fischer (çev. Cevat Çapan); *Sanatın Gerekliliği* (İstanbul: Payel, 9. baskı, 2003), s. 10.
17. *Aynı yerde*, s. 46.
18. Carlos Fuentes (çev. Bülent O. Doğan); *Bizim Toprak/Terra Nostra* (İstanbul: İş, 2005), arka kapak.
19. Aktarılan yer: Campbell 2006, s. 35.
20. Jacques Attali (çev. Gülüş Gülcügil Türkmen); *Gürültüden Müziğe: Müziğin Ekonomi-Politik Üzerine* (İstanbul: Ayrıntı, 2005), 13-5.
21. Sufi İnyat Khan (çev. Kaan Ökten/Tuğrul Ökten); *Müzik: İnsan ile Evren Arasındaki Köprü* (İstanbul: Arıtan, 2. baskı, 2001); İlyasoğlu, Evin; *Zaman İçinde Müzik* (İstanbul: Remzi, 2008).
22. Cahit Tanyol; *Sanat ve Ahlâk* (İstanbul: Üniv. Yay., t.y.), s. 88.
23. Paul Valery (çev: Aykut Derman); “Dans Felsefesi”, *Sanat Dünyamız*, (İstanbul: YKY) no: 85 (Güz 2002), s. 87.
24. Isadora Duncan, “Dansın Geleceği”, Şebnem Selşik Aksan/Gurur Ertem (der.); *XX. Yüzyılda Dans: Kuram ve Pratik* (İstanbul: Boğaziçi Üniv., 2007), s. 69. Maurice Lever (çev. İlkay Kurdak); *Isadora Duncan: Dansın Tanrıçası* (İstanbul: Everest, 2003), s.21, 44.
25. Ruth St. Denis, “Bir Hayat Tecrübesi Olarak Dans”, Aksan/Ertem, *a.g.e.*, s. 86.
26. Susan Leigh Foster, “Dans Eden Bedenler”, *aynı yerde*, s. 159.
27. Ted Andrews (çev. Ayşe Gorbon); *Büyüsel Dans Teknikleri* (İstanbul: New Age, 2002), s. 169-211.

28. Barbara Ehrenreich (çev. Nil Erdoğan/A. Ekim Savran); *Sokaklarda Dans: Kolektif Eğlencenin Bir Tarihi* (İstanbul: Versus, 2009).

29. Friedrich Nietzsche, (çev. İsmet Zeki Eyüboğlu); *Müziğin Ruhundan Tragedyanın Doğuşu* (İstanbul: Say, 8. baskı, 2009), s. 112.

30. *Aynı yerde*, s. 21-2.

31. Octavio Paz (çev. Bozkurt Güvenç); *Yalnızlık Dolambacı* (İstanbul: Cem, 3. baskı: 1990), s. 2.

-2-

CONQUISTADORLAR, MİSYONERLER VE YERLİLER

1. J.H. Parry, *Spanish Seaborne Empire* (Middlessex: Penguin, 1973), s. 12.

2. Stephen Farthing/Erkan Doğanay (der.); *Ölmeden Önce Görmeniz Gereken 1001 Resim* (İstanbul: Caretta, 2007), s. 433.

3. Mustafa Andıç; *Dansın, Müziğin, Başkaldırının Sesi: Güney Amerika* (İstanbul: Gürer, 2. baskı, 2009), s. 23.

4. Daha geniş bilgi için, bkz. H.V. Livermore; “Portugese Expansion” ve J.H. Parry, “Spaniards in the New World”, G.R. Potter (der.); *The New Cambridge Modern History* c. I (Cambridge: Univ. Press, 1978).

5. Octavio Paz (çev. Bozkurt Güvenç); *Yalnızlık Dolambacı* (İstanbul: Cem, 3. baskı: 1990), s. 94.

6. Howard Zinn (çev. Sevinç Sayan Özer); *Amerika Birleşik Devletleri Halklarının Tarihi* (İstanbul: İmge, 2005), s. 7-9.

7. Ronald Wright (çev. Şen Süer); *Çalıntı Kıtalar: Amerika’da Fetih ve Direnişin Beş Yüz Yılı* (İstanbul: Versus, 2009), s. 46.

8. Parry, *a.g.e.*, s.125.

9. Cemal Bali Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu: İspanyol Altın Çağı* (Ankara: Dost, 2. baskı, 1997), s. 79.

10. Akal'ın Őu saptamaları özellikle kayda değer: "Ve feth'e koŐut İspanyol dŐuńncesinde, ilahiyatçı ve filozof Vitoria, özellikle uluslararası hukuk alanında tartiŐılmaz kuramcılığıyla sivrilirken, hukukçu yanı ağır basan Las Casas, yerlileri koruma mŐcadelesinde, daha çok, modern insan hakları kavramının kurucu ve uygulayıcılarından biri olarak belirir." *Aynı yerde*, s. 105.

11. Tartışmalar için, bkz. Parry, *a.g.e.*, 5. ve 7. bŐlŐmler.

12. Parry, *a.g.e.*, 9. bŐlŐm.

13. Zinn, *a.g.e.*, s. 12.

14. Carlos Fuentes (çev. BŐlent O. Doğan); *Bizim Toprak/Terra Nostra* (İstanbul: İŞ, c. I: 2005), s. 670-1.

15. Jared Diamond; *TŐfek, Mikrop ve Çelik* (İstanbul: TŐBİTAK, 2004).

16. Wright, *a.g.e.*, s. 14.

17. Andıç, *a.g.e.*, s. 163.

18. Jose Mauro de Vasconcelos (çev. Aydın Emeç); *Yaban Muzu/Banana Brava* (İstanbul: Can, 1996), s. 49: "İnsanları kendine oyle çekiyoer ki, dayanması mŐmkŐn değil."

19. Eduardo Galeano (çev. ZŐlal Kılıç), *Yaratılış: Ateş Anıları 1* (İstanbul: Can, 1994), s. 202.

20. Parry, *a.g.e.*, s. 150.

21. Eduardo Galeano (çev. Nihal Yeğinobalı); *YŐzler ve Maskeler: Ateş Anıları 2* (İstanbul: Can, 1995), s. 71.

22. Galeano, *a.g.e.*, 1, s. 164.

23. Gilberto Freyre, *The Masters and the Slaves: A Study in the Development of Brazilian Civilisation* (Berkeley: Univ. of California Press, 1986), s. 138-9.

24. W. Borah; "Latin America 1610-60", J. H. Cooper (der.); *The New Cambridge Modern History* (Cambridge Univ. Press, c. IV: 1971), s. 716 vd.; Magalhaes Godinho; "Portugal and Her Empire", J. S. Bromley (der.); *The New Cambridge Modern History* (Cambridge: Univ. Press, c. VI: 1970), s. 532 vd.

25. Galeano, *a.g.e.*, 2, s. 54.

26. Freyre, *a.g.e.*, s. 206 ve aynı yazarın: *The Mansions and the Shanties: The Making of Modern Brazil* (Berkeley: Univ. of California Press, 1986), s. 178-182; *New World in the Tropics: The Culture of Modern Brazil* (New York: Alfred A. Knopf, 2. baskı, 1966), s. 139.
27. Wright, *a.g.e.*, s. 61, 90, 123.
28. *Aynı yerde*, s. 229.
29. Eduardo Galeano (çev. Nihal Yeğınobalı); *Rüzgarın Yüzyılı: Ateş Anıları 3* (İstanbul: Can, 1995), s. 43.
30. Andıç, *a.g.e.*, s. 222.
31. Galeano, *a.g.e.*, 2, s. 73.
32. *Aynı yerde*, s. 78.
33. Desmond Rochfort; *Mexican Muralists: Orozco, Rivera, Siqueiros* (San Francisco: Chronicle, 1993).
34. Wright, *a.g.e.*, s. 388.
35. Galeano, *a.g.e.*, 1, s. 217.

-3--

KÖLELER, CRIOLLER VE DEVRİMCİLER

1. Cemal Bali Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu: İspanyol Altın Çağı* (Ankara: Dost, 2. baskı, 1997), s. 151.
2. J.H. Parry, *Spanish Seaborne Empire* (Middlessex: Penguin, 1973), s. 237.
3. Eduardo Galeano (çev. Zülal Kılıç), *Yaratılış: Ateş Anıları 1* (İstanbul: Can, 1994), s. 289.
4. Ali A. Mazrui (çev. Yusuf Kaplan); *Afrikalılar Üç Farklı Kültürel Miras* (İstanbul: İnsan, 1992), s. 109.

5. Haley, Alex; *Roots* (NY: Doubleday, 1976) ve (London: Hutchinson, 1977), s. 255.

6. Galeano, *a.g.e.*, 1, s. 314.

7. Gilberto Freyre'nin dört hacimli eserini de Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulduk: *The Masters and the Slaves: A Study in the Development of Brazilian Civilisation* (Berkeley: Univ. of California Press, 1986); *The Mansions and the Shanties: The Making of Modern Brazil* (Berkeley: Univ. of California Press, 1986); *Order and Progress: Brazil from Monarchy to Republic* (Berkeley: Univ. of California Press, 1986); *New World in the Tropics: The Culture of Modern Brazil* (New York: Alfred A. Knopf, 1966).

8. Fuentes, Carlos (çev. Seçkin Cılızoğlu); *Artemio Cruz'un Ölümü* (İstanbul: Can, 2. baskı, 1983), s. 47.

9. Jorge Amado (çev. Ayda Düz); *Tarçın Kokulu Kız* (İstanbul: Can, 1992), s. 54.

10. Jorge Amado (çev. Müntekim Ökmen/Seçkin Cılızoğlu); *Tereza Batista* (İstanbul: Can, 1984), s. 259-260.

11. Jorge Amado (çev. Şerif Hulûsi); *Kızgın Toprak* (İstanbul: Can, 2008), s. 109.

12. Eduardo Galeano (çev. Nihal Yeğınobalı); *Yüzler ve Maskeler: Ateş Anıları 2* (İstanbul: Can, 1995), s. 37.

13. Jorge Amado (çev. Gülcan Erden); *Pusu* (İstanbul: İnkılâp, 1991), s. 54.

14. Jorge Amado; *Mucizeler Dükkanı* (İstanbul: Gendaş, 1999), s. 195, 308.

15. Benedict Anderson (çev. İskender Savaşır); *Hayalî Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması* (İstanbul: Metis, 3. baskı, 2004), s. 74.

16. *Devrimler ve Karşı Devrimler Ansiklopedisi* (İstanbul: Gelişim, c. IV: 1975), s. 872.

17. Fuad Carım; *Venezuellalı General Miranda'nın Türkiye'ye Dair Hatıratı* (İstanbul: y.y., 1965), s. 23.

18. Galeano, *a.g.e.*, 2, s. 158-9.

19. Eduardo Galeano (çev. Nihal Yeğınobalı); *Rüzgarın Yüzyılı: Ateş Anıları 3* (İstanbul: Can, 1995), s. 23.

20. Junot Diaz (çev. Püren Özgören); *Oscar Wao 'nun Tuhaf Kısa Yaşamı* (İstanbul: Everest, 2009), s.3.

-4-

GERİLLALAR, GRİNGOLAR VE GENERALLER

1. Octavio Paz (çev. Kemal Atakay); *Çamurdan Doğanlar* (İstanbul: Can, 1996), s. 86.

2. G.A. O'Donnell (der.); *Modernization and Bureaucratic Authoritarianism: Studies in South American Politics* (Berkeley: Univ. Press, 1979).; G.A. O'Donnell (der.); *Bureaucratic Authoritarianism: Argentina 1966-1973 in Comparative Perspective* (Los Angeles/London/Berkeley, Univ. Of California Press, 1988); G.A. O'Donnell/Philippe C. Schmitter/Laurence Whitehead (der.); *Transitions from Authoritarian Rule* (Baltimore/London: John Hopkins, 1989); Riordan Roett/Miriam Jiménez Roman; *Brazil: Politics in a Patrimonial Society* (Boston, 1972); David Collier (der.); *The New Authoritarianism in Latin America* (Pittsburg: Univ. Press, 1977); James M. Malloy (der.); *Authoritarianism and Corporatism in Latin America* (Pittsburgh: Univ. Press, 1977).

3.D.L.Raby (çev. Erhan Günçiner); *Günümüzde Latin Amerika ve Sosyelim* (İstanbul: Yordam,2007), s, 53.

4. David J. Myers/Robert E. O'Connor; "Support for Coups in Democratic Political Culture. A Venezuelan Exploration", *Comparative Politics*, 30/2 (Ocak 1998).

5. Mehran Kamrava/Frank O. Mora, "Civil Society and Democratization in Comparative Perspective: Latin America and the Middle East", *Third World Quarterly*, 19/5 (1998), s. 900.

6. Raby, *a.g.e.*, s. 31.

7. *Devrimler ve Karşı Devrimler Ansiklopedisi* (İstanbul: Gelişim, c. III: 1975), s. 609.

8. Carlos Fuentes (çev. Seçkin Cılızoğlu); *Artemio Cruz'un Ölümü* (İstanbul: Can, 2. baskı, 1983), s. 208.

9. *Devrimler ve Karşı Devrimler Ansiklopedisi*, c. III, s. 623.
10. Octavio Paz (çev. Bozkurt Güvenç); *Yalnızlık Dolambacı* (İstanbul: Cem, 3. baskı: 1990), s. 164.
11. Mario Vargas Llosa (çev. Rıza Hakman); *Kentler ve Köpekler* (İstanbul: Can, 1984).
12. Alain Rouquie (çev. Şirin Tekeli); *Latin Amerika'da Askeri Devlet* (İstanbul: Alan, 1986), s. 53.
13. Alfred Stepan; *The Military in Politics: Changing Patterns in Brazil* (Princeton: Univ. Press, 1971).
14. Gino Germani/Silvert Kalman; "Politics, Social Structure and Military Intervention in Latin America", Abraham F. Lowenthal (der.); *Armies and Politics in Latin America* (New York/London: Holmes/Meier, 1976).
15. Rouquie, *a.g.e.*, s. 267.
16. Scott Mainwaring/Timothy R. Scully (der.); *Building Democratic Institutions: Party Systems in Latin America* (Stanford: University Press, 1995), s. 462.
17. Samuel P. Huntington; "Reforming Civil-Military Relations", *Journal of Democracy*, 6/4 (Ekim 1995). Ayrıca bkz. benim *Din-Ordu Gerilimi: Küresel Toplumda Dışlanan Demokrasi* (İstanbul: Alfa, 2002), 19. bölüm.
18. Guillermo A. O'Donnell, "Modernization and Military Coups: Theory, Comparisons and the Argentine Case", Lowenthal, *a.g.e.* içinde.
19. Rouquie, *a.g.e.*, s. 85.
20. Serkan Oral; *Che - Castro - Küba: Değişimin Son Kalesi* (İstanbul: Karakutu, 2008), s. 174. Castro'nun *Tarih Beni Beraat Ettirecektir* adı altında toplanan savunmasını Metin Gönenç'in çevirisiyle Wright Mills'in kitabının (çev. İnci Doğan Özgüden); *Dinle Yankee* (İstanbul: Yar, 2. baskı, 2006), s. 211-314) ekinde bulabilirsiniz. Güçlü hukuki arka planı ve edebi dili ile dikkat çeken savunmasında Castro, ülkesinin Küba diktatörleri ve Amerikalı kapitalistlerin " milyonlar dansı " dansı ile nasıl sömürüldüğünü, Batista rejiminin baskı ve işkencelerini, halkının yoksulluk ve perişanlığını ve kendi hareketinin vizyon ve misyonunu anlatır. " Adalet, bir elinde kılıç diğerinde terazi tutan genç bir bakliye ile sembolleştirilmiştir. Şayet bir toplum sınıfının önünde korkudan sinip, diğer bir sınıfa karşı

elindeki kılıcı insafsızcasına sallayacak olursa, Küba halkının nazarında adalet bakiresinin yeri, elinde bıçak savurnan bir oruspudan başka bir şey olamayacaktır” diyen Fidel, yargıçlara “sefil diktatörün gazabından korkmadığım gibi, cezaevine de girmekten korkmuyorum. Zarar yok, beni mahkum ediniz. *La Historia Me Absolvera!* ” diyerek savunmasını bitirir.

Bu dipnotu uzatma pahasına- bu denemede işlenen neredeyse tüm konuların adeta “komprime” si olduğundan hareketle-size Fidel’in hayatına girmiş bir Meryem’in öyküsünden bahsetmek istiyorum. Marita Lorenz, Musevi olmadığı halde ailesinin karışık ilişkilerinden dolayı Nazi kamplarına düşmüş ve çocuk yaşında tecavüze uğramış bir “kader kurbanı”dır. Gençliğinin baharında felek kaptan babası ile onu Havana Limanı’na taşır ve Fidel’le karşılaşır! Tutkulu bir aşk yaşarlar. Hamile kalır. Çocuğunu göremeden kendini ABD’de bulur. CIA’nın eline düşer; Fidel’e suikast için yetiştirilip, Küba’ya “görevle” gönderilir. Devamını, Marita’nın anılarından okuyalım:

Bir süreden beri onu beklediğim süite Fidel yalnız girdi. Birkaç dakika önce, ölüm haplarını krem kutumdan çıkarmış ve klozete atmıştım... Fidel’in ilk sözleri şunlar oldu: “sen ne yapıyorsun burada; yoksa beni öldürmeye mi geldin? ”

“Evet dostum,” dedim, “tam da öyle.” ... Castro, elbiseleriyle yatağa uzandı; pürosu ağzındaydı... Tabancasını aldı. Gözlerini açmadan, bana uzattı: “Hadi öyleyse; vur bakalım beni....”.... Sonra şöyle dedi: “Beni öldüremezsin, sen. Kimse yapamaz bunu,” ardından uykuya daldı.

Maritza’nın “sevgili Fidel” ne kıyamaması onun için Soğuk Savaş şahinlerinin Amerika’ında sıkıntılı omyıllara bedel olacaktır: CIA, FBI, Küba Mafyası derken Kennedy suikastine bile karışacaktır. Ve 1981... Marita, eski aşkını görmek üzere Havana’dadır. Onu devlet misfirhanesine alırlar...

Bir ara dışarıda Fidel’in sesini ve aşına olduğum ayak seslerini duydum. İçeriye girdi, beni görünce gülümsedi... Hatta bana sarıldı bile...

Marita’nın ısrarı üzerine Fidel, bir delikanlıyı çağırır, içeri... “Bu delikanlı, Andres ” dedi Fidel... Elini tuttum. “Benim oğlum sen misin? ” İngilizce “Yeah” diye karşılık verdi ve güldü. Kucaklaştık ve parmaklarımı onun saçlarında gezdirdim. “Fidel, o olağanüstü güzel, çocuğumuz bu mu? ” Fidel, ifadesini hiç değiştirmeden karşılık verdi: “Si”... Öykünün devamı için, bkz: Marita Lorenz/ Wilfried Huismann (çev. Cemal Ener); *Sevgili Fidel: Hayatım, Aşkım, İhanetim* (İstanbul: İletişim, 2004).

21. Raby, *a.g.e.*, s. 159.
22. *Devrimler ve Karşı Devrimler Ansiklopedisi*, (İstanbul: Gelişim, c. I: 1975), s. 161.
23. Paul Johnson (çev. Ahmet Angın); *Yağma Edilen Kıta: Latin Amerika* (İstanbul: 27, 1965), s. 68-70.
24. Carlos Fuentes (çev. Şemsa Yeğın); *Kendim ve Ötekiler* (İstanbul: Can, 2003), s.263.
25. Maria Helena Moreira Alves; *State and Opposition in Military Brazil* (Austin: University of Texas Press, 1998).
26. Fernando Bustamente; “Democracy, Civilizational Change and the Latin American Military”, Felipe Agüero /Jeffrey Stark (der.); *Fault Lines of Democracy in Post-Transition Latin America* (Miami: North-South Center, 1998), s. 346.
27. Rouquie, *a.g.e.*, s. 111.
28. *Aynı yerde*, s. 113-4.
29. James M. Malloy/Mitchell A. Seligson (der.); *Authoritarians and Democrats: Regime Transition in Latin America* (Pittsburgh: Univ. Press, 1998), s. 37.
30. Ragıp Zarakolu (der.); *Latin Amerika'da Devlet ve Demokrasi Dosyası* (İstanbul: Alan, 1985), s. 72.
31. Brian Loveman; *For la Patria: Politics and the Armed Forces in Latin America* (Wilmington: S.R., 1999), 65.
32. Brian Loveman/Thomas Davies, Jr. (der.); *The Politics of Anti-Politics: The Military in Latin America* (Wilmington: S.R., 1997), s. 401.
33. *Aynı yerde*, s. 45-46.
34. Daniel H. Levine; “From Church and State to Religion and Politics and Back Again”, Roderic A. Camp (der.); *Democracy in Latin America: Patterns and Cycles* (Wilmington: SR, 1996), s. 176.
35. Loveman, *a.g.e.*, (1999), s. 180.
36. *Aynı yerde*, s. 185, 192.

37. Glenn Caudill Dealy; “Two Cultures and Political Behavior in Latin America”, *Camp, a.g.e.*, s. 59.

38. *Aynı yerde*, s. 61.

39. İlgilenenler için, bkz. John H. Coatsworth; “United States Interventions: What For?”, *ReVista, Harvard Review of Latin America*, IV/2 (Bahar-Yaz 2005), s. 6 vd.

40. Gabriel Garcia Marquez (çev. Tomris Uyar); *Başkan Babamızın Sonbaharı* (İstanbul: Can, 6. baskı, 2007), s. 222-3.

41. Report of the Commission for Historical Clarification; *Guatemala: Memory of Silence (Tz’nil Na’tab’al)*, <http://hrdata.aaas.org/>

42. Ümit Cizre/Serpil Üşür (der.); *Latin Amerika’da Askerî Diktatörlük ve Kadın* (İstanbul: Belge, 1989).

43. Isabel Allende (çev. İnci Kut); *Paula* (İstanbul: Can, 3.baskı,1997), s.281-2 ve aynı yazarın (çev. Gülderen Pamir); *Tüm Unutulmuşlar Adına* (İstanbul:Altın,1991).

44. *Devrimler ve Karşı Devrimler Ansiklopedisi*, I, s. 157.

-5-

MAÇOLAR, FAHİŞELER VE AZİZELER

1. Carlos Fuentes (çev. Seçkin Cılızoğlu); *Artemio Cruz’un Ölümü* (İstanbul: Can, 2. baskı, 1983), s. 88-9.

2. Jorge Amado (çev. Ayda Düz); *Tarçın Kokulu Kız* (İstanbul: Can, 1992), s. 427.

3. Jorge Amado (çev. Gülcan Erden); *Pusu* (İstanbul: İnkılâp, 1991), s.84-5.

4. Octavio Paz (çev. Bozkurt Güvenç); *Yalnızlık Dolambacı* (İstanbul: Cem, 3. baskı: 1990), s. 72.

5. *Aynı yerde*, s. 26.

6. *Aynı yerde*, s. 31.

7. *Aynı yerde*, s. 217.

8. *Aynı yerde*, s. 77.

9. *Aynı yerde*, s. 80.

10. Jorge Amado (çev. Özdemir İnce); *Ölü Deniz/Mar Morto* (İstanbul: Can, 1983), 124-5.

11. Carlos Fuentes (çev. Özdemir İnce); *Yanık Sular* (İstanbul: Can, 2. baskı, 1996), s. 81.

12. Bu sendromu en çarpıcı biçimde dillendiren yazarlardan biri de Fuentes olmakta... Dayanabilirsiniz, onun 500'ü aşkın sayfadan oluşan *Doğmamış Kristof*'unu okuyun. Roman Meksika'da geçmekte tabii ki... Bir yarışma açılır: Kolomb'un Amerika'yı keşfinin 500. yıldönümü olan 12 Ekim 1992'de doğacak bebek 21 yaşında ülkenin yöneticisi olacaktır. İşte, roman, ana karnındaki o bebeğin ağzından yazılmıştır. Bizi ilgilendiren tarafı, bebeğin doğum anında söyledikleridir: "Hepimiz Kolomblarız... ama en ziyade hayal eder etmez arzulayan ve masum bir arzu olmadığını en kısa zamanda öğrenen...; çünkü insanın kendini tamamlama arzusu ötekini fetheder, onu değiştirir, onu kendisinin yapar... Hala doğmadım yine de şimdiden ruhum yaşlanmış gibi hissediyorum. Hala doğmadım yine de atalarımın davrandığı gibi davranmaktan korkuyorum. Zafer ve hırs. Aşk ve özgürlük. Şiddet... Şimdi ben senden intikam alıyorum dünya, sana karşı doğaya karşı, insanlara karşı şiddetten payıma düşeni alıyorm; o *kadere* (imleme benim – mkö) doğru ilerliyorum..." Carlos Fuentes (çev. Aslı Biçen), *Doğmamış Kristof* (İstanbul: Ayrıntı, 1998), s. 502-507.

13. Eduardo Galeano (çev. Zülal Kılıç); *Yaratılış: Ateş Anıları 1* (İstanbul: Can, 1994), 152.

14. Jorge Amado (çev. Şerif Hulûsi); *Kızgın Toprak* (İstanbul: Can, 2008), 143.

15. Gilberto Freyre; *The Masters and the Slaves: A Study in the Development of Brazilian Civilisation* (Berkeley: Univ. of California Press, 1986), s. 13.

16. Amado, *Pusu*, s. 288.

17. Gilberto Freyre; *The Mansions and the Shanties: The Making of Modern Brazil* (Berkeley: Univ. of California Press, 1986), s. 201.

18. Freyre, *Masters*, s. 87.

19. Freyre, *Mansions*, s. 198.

20. Freyre, *Masters*, s. 395, 403, 426, 447.

21. Isabel Allende (çev. Nihal Yeğınobalı); *Ruhtar Evi* (İstanbul: Can, 2007), s. 71. Roman filme de alınmıştır. Bille August'un yönetmenliğini yaptığı filmde Esteban'ı Jeremy Irons oynamıştır.

22. *Aynı yerde*, s. 73.

23. *Aynı yerde*, s. 76.

24. *Aynı yerde*, s. 77.

25. Amado, *Pusu*, s. 406.

26. Anna Biosca (çev. Semra Sak/Süveyra Güçlü); *Klasik Dünya Masalları* (İstanbul: Kaknüs, 2008).

27. Rudolfo Anaya (çev. Ayşe Yüksel), *Kutsa Beni, Ultima* (İstanbul: Can, 2007), s. 11. İlginçtir, *Simyacı*'dan tanıdığımız Brezilyalı yazar Paulo Coelho da *Piedra Irmağının Kıyısında Oturdum, Ağladım* adlı romanında günümüzden bir kadının nasıl "şifagüder" bir Hristiyan azizesine dönüştüğünü işlemektedir. Öykünün kahramanı Pilar'a şöyle denir: "Şunu bil ki o kadın -Tanrıça, Bakire Meryem, Yahudiliğın şehinşahi, Anaların Anası, İsis, Sophia, hem köle hem efendi, (imleme benim – mkö) olan o kadın- yeryüzünde her yerde aynı anda var. Göz ardı edildi, yasaklandı, biçim değıştirdi, ama onun kültü binlerce yıla meydan okudu ve günümüze kadar ulaştı... Tanrının yüzlerinden biri, O'nun kadın yüzüdür." (çev. Aykut Derman, İstanbul: Can, 1997), s. 80.

28. Eduardo Galeano (çev. Nihal Yeğınobalı); *Rüzgarın Yüzyılı: Ateş Anıları 3* (İstanbul: Can, 1995), s. 141.

29. *Aynı yerde*, s. 141.

30. Eduardo Galeano (çev. Nihal Yeğınobalı); *Yüzler ve Maskeler: Ateş Anıları 2* (İstanbul: Can, 1995), s. 114-5.

31. Jorge Amado (çev. Müntekim Ökmen/Seçkin Cılızoğlu); *Tereza Batista* (İstanbul: Can, 1984).

32. Jorge Amado (çev. Ayda Düz); *Tarçın Kokulu Kız* (İstanbul: Can, 1992), s. 410.

33. Jorge Amado (çev. Gülcan Erden); *Pusu* (İstanbul: İnkılâp, 1991), s. 185.

34. Federico Andahazi (çev. Saliha Nilüfer); *Gölgedeki Gezgin* (İstanbul: Can, 2008), s. 81.

35. Mary Main; *Evita: The Woman with the Whip* (London: Corgi, 2. baskı, 1977), s. 36.
36. Thomas Eloy Martinez (çev. İnci Kut); *Santa Evita* (İstanbul: Can, 1997), s. 64-5.
37. Ümit Cizre/Serpil Üşür (der.); *Latin Amerika'da Askerî Diktatörlük ve Kadın* (İstanbul: Belge, 1989), s. 14-5.
38. Galeano, *a.g.e.*, 3, s. 280-1.
39. *Aynı yerde*, s. 279.
40. Jennifer Schirmer; “Yaşam için Ölenler Ölmüş Sayılmazlar: Latin Amerika’da Kadınlar ve İnsan Hakları Protestosu”, Cizre/Üşür, *a.g.e.* içinde, s. 75.

-6-

ERMİŞLER, KEŞİŞLER VE KURTULUŞ İLAHİYATÇILARI

1. Mircea Eliade/İoan P. Couliano (çev. Ali Erbaş); *Dinler Tarihi Sözlüğü* (İstanbul: İnsan, 1997), s. 8, 22.
2. Octavio Paz (çev. Bozkurt Güvenç); *Yalnızlık Dolambacı* (İstanbul: Cem, 3. baskı: 1990), s. 108-9.
3. Jorge Amado (çev. Adnan Cemgil); *Gecenin Çobanları* (İstanbul: Can, 2007), s. 186-7.
4. *Aynı yerde*, s. 207. Ne var ki, Bahia’daki siyahilerin kiliseye tepelerinin attığı zamanlar da vardır. Salvador da Bahia’da San Francisco kilisesinin inşaatında çalışmaktan pek hoşlanmamışlar, zanaatkâr köleler. Sanki kendi Afrka dinlerine ihanet ediyorlarmış hissinden ötürü herhalde. Ama kaçış da yok. İlginç bir pasif direniş örneği sergileyerek, kiliseyi süsleyen melek heykelciklerin yüzlerini karikatürize ederek yontmuşlar, hatta bazı meleklerle hamile görüntüsü vermişler. Bu tarihsel dedikodu Bahia’daki turist rehberleri tarafından anlatıla anlatıla, adetâ bir “şehir efsanesi”ne dönüşmüş. İnanmıyorsanız siz de gidip görün!

5. Jose Mauro de Vasconcelos (çev. İnci Kut); *Çıplak Sokak* (İstanbul: Can, 3. baskı, 1997).

6. Rudolfo Anaya (çev. Ayşe Yüksel); *Kutsa Beni, Ultima* (İstanbul: Can, 2007).

7. Jorge Amado (çev. Müntekim Ökmen/Seçkin Cılızoğlu); *Tereza Batista* (İstanbul: Can, 1984), s. 220.

8. Jorge Amado (çev. Gülcan Erden); *Pusu* (İstanbul: İnkılâp, 1991), s. 69.

9. J.H. Parry, "Latn America", C.L. Mowat (der.); *The New Cambridge Modern History* (Cambridge: University Press, c. XII: 1968), s. 589.

10. Carlos Fuentes (çev. Seçkin Cılızoğlu); *Artemio Cruz'un Ölümü* (İstanbul: Can, 2. baskı, 1983), s. 47.

11. Margaret E. Crahan; "Church and State in Latin America: Assassinating Some Old and New Stereotypes", *Daedalus*, 120/3 (Yaz 1991), s. 131; Ivan Vallier, "Religious Elites: Differentiations and Developments in Roman Catholicism", Seymour Martin Lipset/Aldo Solari (der.); *Elites in Latin America* (Oxford: Univ. Press, 1967), s. 194.

12. Edward L. Cleary; *Crisis and Change: The Church in Latin America Today* (New York: Orbis, 1985). Taban cemaatlerinin oluşumunu; kendisinin dinle pek ilgisi olmadığını, ancak Latin Amerika'nın bu "gerçeğini" ihmal edemeyeceğini kaydeden romancı Isabel Allende şöyle kurgulamıştır: "Hilda ise, kendi kişisel yöntemleriyle savaşıyordu diktatörlükle. Onun tüm çalışmaları, kendi düşüncesine göre tüm kötülüklerin ete kemiğe bürünmüş biçimi olan şeytanın ta kendisine, generale karşıydı. Sistemli bir dua ile bu adamı devirmenin olasılığına inanıyordu ve tüm inançlarını bu konuda seferber etmişti. Bu nedenle haftada iki kez mistik toplantılara katılıyordu. Toplantılardaki inançlı ruhların, diktatörü devirmeye kararlı bu müminlerin sayısı gittikçe artıyordu. Önceden saptanan gün ve saatte, ülkenin tüm kentlerinden, en gizli köylerden, gelişimlerin unuttuğu gecekondu mahallelerinden ve hatta hapishane ve deniz ortasındaki gemilerden çıkıp bir araya geliyorlar ve çok güçlü bir ruhsal enerji yayıyorlardı. İşte böylesine yoğun enerji, generali ve onun peşindekileri yıkmaya yetecekti." (çev. Eren Cendey), *Aştan ve Gölgeden* (İstanbul: Can, 1992), s. 95. İlginçtir, Allende'nin kahramanları, kayıpları araştırırken ülkenin Kardinalinden destek alacaklar ve onun –Kilise'nin- sayesinde faili meçhul cinayetler ülke ve dünya kamuoyunun gündemine giriverecekti!

13. *Devrimler ve Karşı Devrimler Ansiklopedisi* (İstanbul: Gelişim, c. I, t.y.), s. 151. Latin Amerika'daki "aziz/gerilla sarkacı"nda sizi bir an Perulu yazar Mario Vargas Llosa'nın Troçkist bir devrimciyi anlattığı *Mayta'nın Öyküsü*'ne götürmek istiyorum. Yerli kökenden gelen Mayta'nın gerillacılığa kayışını araştıran yazar, yıllar sonra onu tanıyanlarla görüşürken şöyle bir diyalogu romanına aktaracaktır: "... Okulundayken hepimiz Mayta'nın papaz olacağını düşünürdük... Her kilisenin önünden geçerken haç çıkarır, her pazar ayine giderdi. Küçük bir *ermişti* (imleme benim – mkö) sanki. Kim derdi ki... Yani komünist olacağı kimin aklına gelirdi. O yıllarda, öyle dindar bir çocuğun komünist olabileceğini kimse düşünemezdi. Şimdi her şey değişti tabii. Şimdi bir sürü komünist papaz var, değil mi?..." Romanı okuduğumda nedense bana Torres'i çağrıştırıvermişti. Mayta'nın devrimci/gerillacı "sonu" için, bkz. Mario Vargas Llosa (çev. Armağan İlkin); *Mayta'nın Öyküsü* (İstanbul: Can, 1992); alıntı için: s. 13.

14. Hannah Stewart-Gambino; "Church and State in Latin America", *Current History* (Mart 1994).

15. Michael Löwy (çev. İrfan Cüre); *Latin Amerika Marksizmi* (İstanbul: Belge, 1998).

16. Löwy, Michael; *The War of Gods: Religion and Politics in Latin America* (London/New York: Verso, 1996).

17. Löwy, 1998, s. 79.

18. Crahan, *a.g.e.*, s. 141.

19. John R. Pottenger; *The Political Theory of Liberation Theology: Toward a Reconvergence of Social Values and Social Science* (Albany: State University of NY, 1989), s. 153-4.

20. J. Charlene Floyd; "A Theology Of Insurrection? Religion and Politics in Mexico", *Journal of International Affairs*, 50/1 (Yaz 1996), s. 143.

21. *Aynı yerde*, s.163.

22. N.Chomsky/T. Demirel/Y. Demirel/ E.S. Herman/M. Clintock/Ö. Orhangazi/G. Özgür; *Terör Ne? Terörist Kim?: ABD Emperyalizmi ve Güney Amerika* (c. I: Ankara: Ütopya, 1999), s. 151.

23. Scott P.Mainwaring; *The Catholic Church and Politics in Brazil, 1916-1985* (Stanford: Univ. Press, 1986).

24. Paul E.Sigmund; “Revolution, Counterrevolution, and the Catholic Church in Chile”, *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 483 (Ocak 1986).

25. Thomas G. Sanders/Brian H. Smith, “The Catholic Church Under a Military Regime”, Howard Handelman/Thomas G. Sanders (der.); *Military Government and the Movement Toward Democracy in South America* (Bloomington: Indiana University Press, 1981).

26. Jeffrey Klaiber; “The Church in Peru: Between Terrorism and Conservative Restraints”, Edward L. Cleary/Hannah Stewart-Gambino (der.); *Conflict and Competition: The Latin American Church in a Changing Environment* (www.dominicans.org/)

27. Albert Steer; *Che'nin Mirası: Latin Amerika, Gerilla Hareketi Üzerine Söyleşiler* (İstanbul: Belge, 1997).

28. Löwy, 1996, s. 118.

29. Jean-Pierre Bastian; “The New Religious Map of Latin America: Causes and Social Effects”, *Cross Currents*, (Güz 1998).

30. Eduardo Frei Montalva; “Paternalism, Pluralism, and Christian Democratic Reform Movements in Latin America”, William V. D'Antonio/Frederick B. Pike (der.); *Religion, Revolution, and Reform: New Forces for Change in Latin America* (New York/Washington: Praeger, 1964), s. 250.

31. Fernando Mines; “Latin Amerika’da Yeni Sosyal Hareketler: Öncüler mi, Artçılar mı?”, Ragıp Zarakolu (der.); *Latin Amerika’da Devlet ve Demokrasi Dosyası* (İstanbul: Alan, 1985), s. 300.

32. Philip Berryman; “Church and Revolution” 1997, www.hartfordhwp.com

33. Philip Oxhorn; “From Controlled Inclusion to Coerced Marginalization: The Struggle for Civil Society in Latin America”, John A. Hall (der.); *Civil Society: Theory, History, Comparison* (New York: Polity Press, 1995), s. 257.

LİBERALLER, DEMOKRATLAR VE KAÇAKÇILAR

1. Charles C. Griffin, “The States of Latin America”, F. H. Hinsley (der.); *The New Cambridge Modern History* (Cambridge: Univ. Press, c. XI: 1977), s. 529. Pozitivizmin Latin Amerika’daki etkileri için, bkz. Michael Reid; *Forgotten Continent: The Battle for Latin America’s Soul* (New Haven/ London: Yale Univ. Press, 2009), s.69 vd.

2. Octavio Paz (çev. Kemal Atakay); *Çamurdan Doğanlar* (İstanbul: Can, 1996), s. 89.

3. Sungur Savran, “Latin Amerika İşçi Sınıfı Önderliğini Arıyor”, Aylin Topal (der.); *Latin Amerika’yı Anlamak: Neoliberalizm, Direniş ve Sol* (İstanbul: Yordam, 2007), s. 231.

4. Evren Celik Wiltse; “Declining US Influence and Rise of Latin America’s Regional Power: Some Lessons for the Middle East”, *The Turkish Yearbook of International Relations* (Ankara: Univ. Press, no: 39, 2008), s. 100.

5. Isabel Allende (çev. İnci Kut); *Yüreğimdeki Ülkem: Anılar* (İstanbul: Can, 2. baskı, 2004), s. 58. Allende’nin şu tesbitleri de ilginç: “ Biz Şilili’lerin ... bu otomatik sınıflandırma işleminin adı “yerini saptama” dır ve köpeklerin birbirlerinin kışlarını kokladıklarında yaptıklarıyla eşdeğerdir. Askeri darbenin ülkedeki pekçok şeyi değiştirdiği 1973 yılından bu yana bu “ yer saptama” işi birazcık karmaşıklaşmış durumda, çünkü sohbetin ilk üç dakikası içinde karşınızdakinin diktatörlüğün lehinde mi yoksa aleyhinde mi olduğunu tahmin etmeniz de gerekiyor. ”, *Aynı yerde*, s.58.

6. Robert E.White; “Rethinking Foreign Policy Lessons from Latin America”, (Temmuz 1999), <http://www.us.net/cip>

7. Mitchell A. Seligson; “Development, Democratization, and Decay: Central America at the Crossroads”, James M.Malloy/Mitchell A. Seligson (der.); *Authoritarians and Democrats: Regime Transition in Latin America* (Pittsburgh: Univ. Press, 1998), s. 186.

8. Max G. Manwaring (der.); *The Use of Armed Forces in the Americas: An Overview* (Eylül 1999).

9. USA, Department of Defence (DoD); *US Security Strategy for the Americas* (Ekim 2000).

10. Donald E. Schulz (der.); “The Role of the Armed Forces in the Americas: Civil-Military Relations for the 21st Century”, (Nisan 1998), <http://carlisle-www.army.mil/usassi>

11. Samuel J. Fitch; “Democracy, Human Rights, and the Armed Forces in Latin America”, Jonathan Hartlyn/Lars G. Schoultz/Augusto Varas (der.); *The United States and Latin America in the 1990s: Beyond the Cold War* (London: Univ. of California Press, 1992), s. 186.

12. Filipe Agüero; “The Military and The Limits to Democratization in South America”, Scott Mainwaring/Guillermo O’Donnell/J. Samuel Valenzuela (der.), *Issues in Democratic Consolidation* (Indiana: Univ. of Notre Dame, 1992), s. 156.

13. Kees Koonings/Dirk Kruijt (der.); *Political Armies: The Military and Nation-Building in the Age of Democracy* (London/NY: 2. baskı, 2002), giriş, 1. bölüm (genel); 2. bölüm Peru; 3. bölüm Guatemala; 4. Brezilya, 5. Şili.

14. Jennifer Schirmer; “The Guatemalan Politico-Military Project: Legacies for a Violent Peace?”, *Latin American Perspectives*, 105/26/2 (Mart 1999), s. 93.

15. Richard Wilson; “Sürekli Karşısaldırı: Guatmela’da Sivil Yönetim”, Samir Amin/Noam Chomsky/Andre Gunder Frank (der.), (çev. Ahmet Fethi); *Düşük Yoğunluklu Demokrasi* (İstanbul: Alan, 1995), s. 162.

16. David Pion-Berlin/Craig Arceneaux; “Tipping the Civil-Military Balance: Institutions and Human Rights Policy in Argentina and Chile”, *Comparative Political Studies* 31/5 (Ekim 1998).

17. Mark Ensalaco; “Military Prerogatives and the Stalmate of Chilean Civil-Military Relations”, *Armed Forces and Society*, 21/2 (Kış 1995), s. 261.

18. Wendy Hunter; “Continuity or Change? Civil-Military Relations in Democratic Argentina, Chile, and Peru”, *Political Science Quarterly*, 112/3 (1997), s. 459.

19. Ruth Stanley; “Modes of Transition v. Electoral Dynamics: Democratic Control of the Military in Argentina and Chile”, *Journal of Third World Studies*, 18/2 (Güz 2001).

20. Scott D. Tollefson; "Civil-Military Relations in Brazil: The Myth of Tutelary Democracy", (1995), www.lanic.utexas.edu
21. Wendy Hunter; "Civil-Military Relations in Argentina, Brasil and Chile: Present Trends, Future Prospects", Felipe Agüero /Jeffrey Stark (der.); *Fault Lines of Democracy in Post-Transition Latin America* (Miami: North-South Center, 1998), s. 316.
22. Jorge Zaverucha; "The Degree of Military Political Autonomy during the Spanish, Argentine and Brazilian Transitions", *Journal of Latin American Studies*, 25/2 (1993).
23. Agüero, a.g.m., s. 164.
24. Müguel Teubal; "Arjantin: Kırılğan Demokrasi", Amin/Chomsky/Frank; *a.g.e.*, s. 212-3.
25. Hunter (1998), a.g.m., s. 315.
26. J. Patrice McSherry; "Strategic Alliance: Menem and the Military-Security Forces in Argentina", *Latin American Perspectives*, 97/24/6 (Kasım 1997).
27. Paul W. Zagorski; "Civil-Military Relations and Argentina Democracy: The Armed Forces Under The Menem Government", *Armed Forces and Society*, 20/3 (Bahar 1994), s. 435.
28. Richard L. Millett; "An End to Militarism? Democracy and the Armed Forces in Central America", *Current History* (Şubat 1995), s. 75.
29. Consuelo Cruz/Diamint, Rut; "The New Military Autonomy in Latin America", *Journal of Democracy*, 9/4 (Ekim 1998), s. 117.
30. Agüero, a.g.m., 155.
31. Robert H. Dix; "Military Coups and Military Rule in Latin America", *Armed Forces and Society*, 20/3 (Bahar 1994), s. 451-2.
32. Brian Loveman/Thomas Davies, Jr. (der.), *The Politics of Anti-Politics: The Military in Latin America* (Wilmington: S.R., 1997), s. 393.
33. Martha K. Huggins/Jessica MacTurk; "Armed and Dangerous 2001", www.americas.org/News
34. Victoria Sanford; "Feminicide in Guatemala", *ReVista, Harvard Review of Latin American Studies*, VII/2 (Kış 2008), s. 23.

35. Maria Gabriela Hita/John Gledhill; “Beyond Victims and Aggressors”, *ReVista*, VII/2 (Kış 2008), s. 23.
36. Benjamin Fernandez; “Entertaining People With Violence: A Country Captured”, *ReVista*, VII/2 (Kış 2008), s. 50.
37. IRC (Interhemispheric Resource Center); “The Looming Threats to U.S. National Security” ve “Obstacles to Democratic Consolidation”, *Bulletin*, 53 (Mart 1999).
38. Gabriel Garcia Marquez (çev. İnci Kut); *Bir Kaçırılma Öyküsü* (İstanbul: Can, 1996), s. 120.
39. Marquez, *a.g.e.*, s. 163.
40. *Aynı yerde*, s. 259-261.
41. Frida Berrigan,; “The Ugly American Problem in Columbia”, *Foreign Policy in Focus: Global Affairs Commentary* 2001, www.fpif.org/commnetary
42. Deborah L. Norden; “Redefining Political-Military Relations in Latin America: Issues of the New Democratic Era”, *Armed Forces and Society*, 22/3 (Bahar 1996).
43. IRC. *Aynı yerde*.
44. Mike DeWine; “Future Challenges to Secure Democracy in Latin America”, *Heritage Lectures*, no: 633, 3.V.1999, www.heritage.org
45. David Pion-Berlin/Craig Arceneaux; “Decision-Makers or Decision-Takers? Military Missions and Civilian Control in Democratic South America”, *Armed Forces and Society*, 26/3 (Bahar 2000).
46. Adam Isacson; “Key Problems: U.S. Policy Toward Central America”, *Central American Peace and Security*, 2/6 (Ocak 1997), www.fpif.org/briefs
47. Peter Zirnite; “The Militarization of the Drug War in Latin America”, *Current History*, (Nisan 1998), s. 166.
48. Michael Shifter; “United States-Latin American Relations: Preparing for the Handover”, *Current History* (Şubat 2001).
49. Adam Isacson/Jay Olson; “Just the Facts”, *International Foreign Policy Report*, Center for International Policy (CIP), (Aralık 1998).

50. JoAnn Kawell; “Closing the Latin American Air-Bridge: A Disturbing History”, 2001, www.foreignpolicy-infocus.org/commentary

51. Maria Clemencia Ramirez; “Aerial Spraying and Alternative Development in Plan Colombia”; Michelle Garza; “U.S. Drug and Coca Eradication Policies in Bolivia”, *ReVista*, IV/2 (Bahar-Yaz 2005), s. 54-7.

52. Eduardo Galeano (çev. Nihal Yeğınobalı); *Rüzgarın Yüzyılı: Ateş Anıları 3* (İstanbul: Can, 1995), s. 300-1.

-8-

SOSYALİSTLER, ÂSİLER VE YİNE YERLİLER

1. Evelyne Huber; “The New Left versus Neoliberalism in Latin America”, Gary Bland/Cynthia Arnson (der.); *Democratic Deficits: Adressing Challenges to Sustainability and Consolidation Around the World* (Washington: Woodrow Wilson Center, 2009), s. 67.

2. Jorge Castanada; *Utopia Unarmed: The Latin American Left After the Cold War* (NY: Vintage, 1994).

3. Gilberto Freyre; *New World in the Tropics: The Culture of Modern Brazil* (New York: Alfred A. Knopf, 2. baskı, 1966), s. 278.

4. Gilberto Freyre; *The Masters and the Slaves: A Study in the Development of Brazilian Civilisation* (Berkeley: Univ. of California Press, 1986), s. 158.

5. Gerardo Renique; “Latin Amerika’nın Neoliberalizm Karşıtı Direnişinin Stratejik İmkanları ve Zorlukları”, Aylin Topal (der.); *Latin Amerika’yı Anlamak: Neoliberalizm, Direniş ve Sol* (İstanbul: Yordam, 2007), s. 203.

6. D.L. Raby (çev. Ertan Gürçınar); *Günümüzde Latin Amerika ve Sosyalizm* (İstanbul: Yordam, 2007), s. 238. Daha geniş bilgi için, bkz: Richard Gott(çev. Hasan Böğün); *Hugo Chavez ve Bolivarcdı Devrim* (İstanbul:Yordam,2008).

7. Mark Weisbrot; “Poverty Reduction in Venezuela: A Reality-Based View”, *ReVista*, VIII/1 (Güz 2008), s. 38-42.

8. Cynthia J.Arnsion/Jose Raul Perales (der.); *The ‘New Left’ and Democratic Governance in Latin America* (Ağustos 2007) ve Nora Lustig; *Poverty, Inequality and the New Left in Latin America* (Ekim 2009), www.wilsoncenter.org

9. Francisco H.G. Ferreira/Phillippe G. Leite/Julie A. Litchfield; “The Rise and Fall of Brazilian Inequality: A Summary”, *ReVista*, VI/3 (Bahar 2007).

10. Jorge Sanmartino; “Arjantin: Kriz Sonrası İktisadî Dönüşümler ve Siyasî Dinamikler”, *Topal, a.g.e.*, s. 99.

11. Sanmartino, *aynı yerde*, s. 101.

12. Jeffrey R. Webber; “Duraklayan Radikal Geçiş: Evo Morales, Yerli Popülizmi ve Bolivya’da Gericiliğin ve Umudun Güçleri”, *Topal, a.g.e.*, s.75.

13. E. Pedro Güeil; “Chile Has Changed... But in what ways has it changed?”, *ReVista*, III/3 (Bahar 2004).

14. Sungur Savran, “Latin Amerika İşçi Sınıfı Önderliğini Arıyor”, *Topal, a.g.e.*, s. 225-281.

15. Raby, *a.g.e.*, s. 319.

16. Sibel Özbudun (der.); *Latin Amerika Yerlileri* (İstanbul: Anahtar Kitaplar, 2006), s. 326 vd.

17. Octavio Paz (çev. Bozkurt Güvenç); *Yalnızlık Dolambacı* (İstanbul: Cem, 3. baskı: 1990), s. 159.

18. Renique, *a.g.m.*, s. 208.

19. Özbudun, *a.g.e.*, s. 305.

20. Will Kymlicka; *Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism, and Citizenship* (Oxford: Univ. Press, 2001), 7. bölüm. Her ne kadar “ekolojik düşünce paradigması”; kendi içinde derin/sığ; açık-koyu yeşil ve diğer ideolojik fraksiyonları barındırmaktaysa da doğanın/evrenin-3A prensibi doğrultusunda- “bütünlüğü” (*holizm*)-hepsinde- değişik oranlarda da olsa- ortak paydadır, diyebiliriz. Bu bakış açısının kısmen şamanizm, kısmen ise Doğu mistisizmi ile yakınlığı herhalde kuşku götürmemektedir. Öyle ki, “ekosofi” nin (ekolojik felsefe) postmateryalist vurgusu, sadece çevre ahlakı ile

sınırlandıramaz. Ekolojik “benlik”(kimlik) Erich Fromm’un “sahip olma” yı (*to have*) değil, “olmayı”(*to be*) öngören bir bilgelik arayışının “ontolojik” esasını da içinde barındırmaktadır ki, bu yaklaşımın geleneksel toplumlardaki varlığına daha önce temas etmiştik. Ekolojik düşünce için, bkz: Andrew Heywood (çev.Şeyma Akın); *Siyasi İdeolojiler: Bir Giriş* (Ankara: Adres, 2. Baskı,2010), 9. Bölüm. Ayrıca: Jonathan Porritt(çev. Alev Türker); *Yeşil Politika* (İstanbul: Ayrıntı, 1988)

21. Sonia Arrellano-Lopez/James Petras, “STÖ’lerin Muğlak Yardımı, Bolivya Örneği: Latin Amerikalı Bir Yaklaşım”, Sara Gordon; “Meksika’da STÖ’lerin Politik Kültürü”; Hector Bejar; “Latin Amerika’nın Kalkınması İçin İkinci STÖ’ler Toplantısı Deklarasyonu”, Işık Ergüden (çev.); *Sivil Toplum Örgütleri: Neoliberalizmin Araçları mı, Halka Dayalı Alternatifler mi?* (İstanbul: Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi yayını, 2001).

22. Margaret E. Crahan (der.); *Religion, Culture, and Society: The Case of Cuba* (Washington, Woodrow Wilson Center, 2003).

23. Rudolf Stavenhagen, “Indigenous Peoples: Emerging Actors in Latin America”, Richard N. Adams (der.); *Ethnic Conflict, Governance in Comparative Perspective* (Washington: Woodrow Wilson Center, 1995).

24. Richard N. Adams; “Ethnic Conflict, Governance, and Globalization in Latin America, with Special Attention to Guatemala”, Adams, *a.g.e.*, s. 64.

25. Juliet Hooker, “The Institutional Design of Multiculturalism in Nicaragua”, Guillermo O’Donnell/Joseph S. Tulchin/Augusto Varas/Adam Stubits (der.); *New Voices in Studies in the Study of Democracy in Latin America* (Washington: Woodrow Wilson Center, 2008), s. 368.

26. Duncan Green; *Faces of Latin America* (London: Latin American Bureau,1997), s.45.

27. Judith Kimerling, “Dislocation, Evangelization, and Contamination: Amazon Crude and the Hourani People”, Adams, *a.g.e.*, s. 70-100.

28. George Reid Andrews; *Afro-Latin America 1800-2000*(Oxford: Univ. Press, 2004).

29. Paulo Sergio Da Silva; “Skin Color and Educational Exclusion in Brazil”, *ReVista*, VI/3 (Bahar 2007), s. 60.

30. Tanya Golash Boza, “Afro-Peruvians in a Mestizo Nation: The Politics of Recognition, Cultural Citizenship, and Racial Democracy in Peru”, O’Donnell/Tulchin/Varas/Stubits, *a.g.e.*, 330.

-9-

RESSAMLAR, RİTMÇİLER VE RAKSÇILAR

1. *Devrimler ve Kültür Tarihi Ansiklopedisi* (İstanbul: Gelişim, 1975), s. 234.
2. Holliday T. Day/Hollister Sturges (der.); *Art of the Fantastic: Latin America, 1920-1987* (Indianapolis: Museum of Art, 1987), s. 106.
3. Jean Franco; *The Modern Culture of Latin America: Society and the Artist* (NY/Washington/London: Praeger, 1967).
4. Oriana Baddeley/Valerie Fraser; *Drawing the Line: Art and Cultural Identity in Contemporary Latin America* (London/NY: Verso, 1989), s. 87.
5. William David ve Virginia Ramos Foster (der.); *Modern Latin American Literature* (New York: Frederick Ungar, 2. baskı, 1979), s. v.
6. *Aynı yerde*, s. 32.
7. Day/Sturges, *a.g.e.*, s. 38.
8. Isabel Allende (çev. Eren Cendey); *Aşktan ve Gölgeden* (İstanbul: Can, 1992), arka kapak.
9. Latin Amerika denince, kahve ilk akla gelenlerdendir. Kahveyi sevdiğim ve anladığım için söylemiyorum; ama bu toprakların aromatik yerel kahvelerini mutlaka deneyiniz. Bu işin konesörlerine göre, Jamaika’nın *Blue Mountain* kahvesinin tadına diyecek yoktur. Jamaika’nın toprak ve iklimi bu üstünlüğü sağlamaktadır. Dünyanın en pahalı kahvesi ise kahve bitkisini kemiren misk kedilerinin dışkılarından elde edilir! Dolayısıyla *Kopi Luwak* ısmarlarken hem midenizi hem de cüzdanınızı düşünün!..

Ayrıca, hemen şunu da eklemeliyim ki, uzmanlar kahvenin “uyarıcı” etkisini vurgulayagelmektedirler. Kahvenin XV. yüzyılda Etyopya (Habeşistan)’da dervişlerce “bulunduğu”, gece zikirlerinde ayık kalmak için “kullanıldığı” bilinmektedir. Mutasavvıfların kişiyi vecde (esrimeye) geçirici ayinlerinde kahvenin işlevselliği öylesine önemlidir ki, bu “iksir” in içimi dahi vurmali çaligilarla eşlik edilen bir törenle yapilir artik. “Ka-wa”, bu nedenle Afrika’da (Ka =Tanrı ve wa=bitki) “Tanrının bitkisi” olarak anılmaktadır. Abartmalı bir yorum olsa da, bazı uzmanlar Osmanlı’nın XVI. yüzyıldaki “yükselişini”, kahveye borçalı olduğunu iddia ederler. Onlara göre, kahve “zihinsel yaratıcılığı” arttırmaktadır. Bu noktadan hareketle bu romanda; günümüz Avrupasında, halkına acı ekonomik reçeteler yutturmak isteyen bir hükümetin kahve tüketimini sabote ederek kitleleri uyuturma yoluna gittiği bir komployu işlenmektedir. Bkz: Gerhard J. Rekel (çev. Belit Şaka); *Kahve Kokusu: Bir Komplo Hikayesi* (İstanbul: Everest, 2008). Bu konuda “ belgesel ” bir araştırma için rain, bkz: Tom Standage (çev. Ahmet Fethi); *Altı Bardakta Dünya Tarihi* (İstanbul: Turkuaz, 2.baskı, 2009), s.115 vd. Kahve; “Ağırbaşlı ve yararlı likör/Mideye iyi gelir, kafayı çalıştırır/ Rahatlatır belleği, hüznü dağıtır/Ve çıldırtmadan okşar ruhları ”(s.119).

10. Jorge Amado; *Mucizeler Dükkanı* (İstanbul: Gendaş, 1999).

11. Ronald Wright (çev. Şen Süer); *Çalıntı Kıtalar: Amerika’da Fetih ve Direnişin Beş Yüz Yılı* (İstanbul: Versus, 2009), s. 66.

12. Eduardo Galeano (çev. Zülal Kılıç); *Yaratılış: Ateş Anıları 1* (İstanbul: Can, 1994), s. 80.

13. Mustafa Andıç; *Dansın, Müziğin, Başkaldırının Sesi: Güney Amerika* (İstanbul: Gürer, 2. baskı, 2009), s. 127.

14. Katherine Hite; “Chile’s National Stadium. As Monument, as Memorial”, *ReVista*, III/3 (Bahar 2004), s. 61.

15. Barbara Ehrenreich (çev. Nil Erdoğan/A. Ekim Savran); *Sokaklarda Dans: Kolektif Eğlencenin Bir Tarihi* (İstanbul: Versus, 2009), s. 210.

16 Friedrich Nietzsche (çev. İsmet Zeki Eyüboğlu); *Müziğin Ruhundan Tragedyanın Doğuşu* (İstanbul: Say, 8. baskı, 2009).

17. Gilberto Freyre; *The Masters and the Slaves: A Study in the Development of Brazilian Civilisation* (Berkeley: Univ. of California Press, 1986), s. 472.

18. Ehrenrecoh, *a.g.e.*, s. 6.

19. Dick Hebdige (çev. Çağatay Gülabioğlu); *Kes Yapıştır: Kültür Kimlik ve Karayip Müziği* (İstanbul: Ayrıntı, 2003), s. 41.
20. Galeano, *a.g.e.*, I, s. 228.
21. Ian Fleming (çev. Adnan Semih Yazıcıoğlu); *James Bond: Dokuz Canlı Adam* (İstanbul: Başak, 1965), s. 50.
22. Ian Fleming (çev. Adnan Semih Yazıcıoğlu); *James Bond: Altın Tabancalı Adam* (İstanbul: Başak, 1966), s. 98.
23. Freyre, *Masters...*, s. 171.
24. Guillermo Cabrera Infante (çev. Seniha Akar); *Kapanda Üç Kaplan*, (İstanbul: Can, 2008), s. 65.
25. John Cowley; *Carnival, Canbolay, and Calypso: Traditions in the Making* (Cambridge: Univ. Press, 1996), s. 104.
26. Gilberto Freyre; *The Mansions and the Shanties: The Making of Modern Brazil* (Berkeley: Univ. of California Press, 1986), s. 266-314.
27. Eduardo Galeano (çev. Nihal Yeğınobalı); *Rüzgarın Yüzyılı: Ateş Anıları 3* (İstanbul: Can, 1995).
28. Dale A. Olsen/Daniel E. Sheehy (der.); *The Garland Handbook of Latin American Music* (NY/London: Garland, 2000), s. 284-5.
29. Enrique Maestre; *Latin Perküsyon ve Latin Müzik Tarihi* (İstanbul: Bemol, 2005), s. 68.
30. Evin İlyasoğlu; *Zaman İçinde Müzik* (İstanbul: Remzi, 2008), s. 244.
31. Futbol!.. Latin Amerika'nın futbolu ne kadar sevdiği ve iyi oynadığı malûmdur. Peki, futbolun dans ile irtibatını Galeano'dan aktaralım mı? "Brezilya futbolu ışık saçıyor. Kendisi (Pele – mkö) dans ediyor, karşısındakini de dans ettiriyor." Galeano, *a.g.e.*, III, s. 195. Aslında ayak topunun tarihi Amerika'ya dayanmaktadır. Azteklerin, hatta Mayaların bugünkü futbol-basketbol karışımı bir oyunu oynadıklarını otoriteler teslim etmektedirler. Bkz. Hakan Ongan/ Dündar Murat Demiröz; *Akademik Futbol* (İstanbul: Hiperlink, 2010), s. 37-8. Ayrıca, bkz. Bülent Demirdurak; *Meksika*(İstanbul: Gita, 2009), s.149.
32. Eduardo Galeano (çev. Nihal Yeğınobalı); *Yüzler ve Maskeler: Ateş Anıları 2* (İstanbul: Can, 1995), s. 260.

33. Remi Hess (çev. Işık Ergüden); *Tango* (Ankara: Dost, 2007), s. 7-8.

34. Martha Savigliano (çev. Serdar Aygün); *Tango: Tutkunun Ekonomi-Politiği* (İstanbul: Ayrıntı, 2004), s. 221.

35. Aktarılan yer: Savigliano, *a.g.e.*, 193.

36. İlginçtir; tango, Japonya’da da çok sevilir, Türkiye’de de. Türkiye’de önceleri “Batılı” müzisyenlerce sergilenen tango, kendi bestecilerini de bulacaktır. Hepimiz gençliğimizden “Papatya gibisin, beyaz ve ince...” diye başlayan “yerli” tangoları zaman zaman mırıldanmıyor muyuz? Tangonun Türkiye’deki etkileri için bkz. Fehmi Akgün; *Yıllar Boyunca Tango* (İstanbul: Pan, 1993).

-10-

SONUÇ MU? FIESTA ŞİMDİ BAŞLIYOR!

1. Jorge Amado (çev. Adnan Cemgil); *Gecenin Çobanları* (İstanbul: Can, 2007), s. 11.

2. *Aynı yerde*, s. 13-4.

3. *Aynı yerde*, s. 12.

4. Jorge Amado; *Mucizeler Dükkanı* (İstanbul: Gendaş, 1999), s. 331.

5. Suzel Ana Reily, “Brazil: Central and Southern Areas”, Dale A. Olsen/Daniel E. Sheehy (der.); *The Garland Handbook of Latin American Music* (NY/London: Garland, 2000), s. 266.

6. Jennifer N. Wynn; “Dance Revolution: Creating Global Citizens in the Favelas of Rio”, *ReVista*, VII/1 (Güz 2007), s. 28.

7. Alvaro Restrepo Hernandez; “Colombia’s Broken Body”, *ReVista*, VII/1 (Güz 2007), s. 25.

8. Claudia Giovanna Pineda; “Disruption in the Immigrant Experience”, *ReVista*, VII/1, s. 20. Bu bağlamda Fernando Solanas’tan bahsetmek isterim. Amerikan ticarî ve

Avrupa burjuva sinemasına karşı “Üçüncü Sinema” tartışmasını başlatan bu ünlü yönetmenin, Paris’te tanıştığı Yılmaz Güney’e adadığı *Tangolar: Gardel’n Sürgünü* adlı 1985 yapımı film (*Tangos, el exillo de Gardel*) darbe sonrası ülkelerini terk eden Arjantinli mültecilerin Paris’te tangolar aracılığıyla aşklarını, memleketten kopmama gayretlerini ve çektikleri sıkıntıları anlatır: Seray Genç; “Latin Amerika’da Solanas Sineması”, Esra Biryıldız/Zeynep Çetin Erus (der.); *Üçüncü Sinema ve Üçüncü Dünya Sineması* (İstanbul: Es, 2007).

9. Barbara Ehrenreich (çev. Nil Erdoğan/A. Ekim Savran); *Sokaklarda Dans: Kolektif Eğlencenin Bir Tarihi* (İstanbul: Versus, 2009), s. 220.

10. Eduardo Galeano (çev. Nihal Yeğınobalı); *Rüzgarın Yüzyılı: Ateş Anıları 3* (İstanbul: Can, 1995), s. 206.

11. Grete Viddal; “Cuba’s Tumba Francesa”, *ReVista*, VII/1 (Güz 2007), s. 50. Isabella Leymarie (çev. Işık Ergüden); *Salsa ve Latin Caz* (Ankara: Dost, 2010), s.95.

12. Anna Walters; “Mas Alla de los Cliches: Dance and Identity in Cuba”, *ReVista*, VII/1 (Güz 2007), s. 58.

13. Mario Delgado Aparain (çev. Deniz Canefe); *Johnny Sosa’nın Şarkısı* (İstanbul: Can, 2007).

14. Doris Sommer; “Dancehall Democracy”, *ReVista, Harvard Review of Latin America*, VII/1 (Güz 2007), s. 17.

15. Guillermo Cabrera Infante (çev. Seniha Akar); *Kapanda Üç Kaplan*, (İstanbul: Can, 2008), s. 111.

16. Mircea Eliade (çev. İsmet Birkan); *Şamanizm: İlkel Esrime Teknikleri* (İstanbul: İmge, 2. baskı, 2006), s. 199-211.

17. Steven M. Friedson; *Dancing Prophets: Musical Experience in Tumbuka Healing* (Chicago: Univ. Press, 1996), s. 14.

18. Tracy E. Snipe, “African Dance: Bridges to Humanity”, Kariamü Welsh Asante (der.); *African Dance: An Artistic, Historical and Philosophical Inquiry* (Eritrea: African World Press, 3. baskı, 2002), s. 67.

19. Joseph M. Murphy; *Working the Spirit: Ceremonies of the African Diaspora* (Boston: Beacon Press, 1994), s. 7.

20. Eduardo Galeano (çev. Nihal Yeğınobalı); *Yüzler ve Maskeler: Ateş Anıları 2* (İstanbul: Can, 1995), s. 87.

21. Lawrence E. Sullivan; *Icanchu's Drum: An Orientation to Meaning in South American Religions* (London/NY: MacMillan, 1988).

22. Carlos Fuentes (çev. Seçkin Cılızoğlu); *Artemio Cruz'un Ölümü* (İstanbul: Can, 2. baskı, 1983), s. 335-6.

23. Octavio Paz (çev. Bozkurt Güvenç); *Yalnızlık Dolambacı* (İstanbul: Cem, 3. baskı: 1990), s. 46.

24. D.L. Raby (çev. Ertan Gürçınar); *Günümüzde Latin Amerika ve Sosyalizm* (İstanbul: Yordam, 2007), s. 87.

25. Samuel P. Huntington (çev. Mehmet Turhan/Cem Soydemir); *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması* (İstanbul: Okuyan Us, 6. baskı, 2008).

26. Samuel P. Huntington (çev. Aytül Özer); *Biz Kimiz: Amerika'nın Ulusal Kimlik Arayışı* (İstanbul: CSA, 2004), s. 243.

27. Paz, *a.g.e.*, s. 9.

28. Ramon Grosfoguel; "Recolonization or Decolonization?: The Neocolonial Project of the United States in Puerto Rico"; Miriam Jimenez Rowan; "Boricuas vs. Nuyoricans - Indeed!"; Juan Duchese-Winter; "National Identity Politics in Puerto Rico", *ReVista Harvard Review of Latin America*, VII/3, (Bahar 2008).

29. Martha Savigliano (çev. Serdar Aygün); *Tango: Tutkunun Ekonomi-Politiği* (İstanbul: Ayrıntı, 2004).

30. Savigliano, *a.g.e.*, s. 76.

31. *Aynı yerde*, s. 105-6.

32. *Aynı yerde*, s. 136-7.

33. Yalnız Latin danslarının Batı'da doğal dürtüleri canlandıracak bir aşı olarak görülmesi, R ve R olgusunun özüne vakıf olmayan modernitenin yüzeysel bireylerini çığırından çıkartabilirdi. Kısmen "absürd" bir öykü olsa da Carmen İarrera, "Ölümlle Dans"ta bunu işlemekte. Adamın biri, tüketim toplumundan bunalmış karısının eğlencedir, oyalanırım diye gördüğü tango kurslarına yazılınca, onu yalnız bırakmak istemez ve kendisi de katılır. Ne kadar olsa, eşine "uyum" sağlamayı evlilik "birlikteliğinin" gereği diye düşünmektedir. Adam

tangoya alıştıkça, “ruhu” metamorfoza uğrar. Kimliği adeta Dr. Jeckl/Mr. Hyde ekseninde değişmiştir. Ee, tango nun erkeği, bıçkın değil midir? O da “kabalastıkça kabalaşır”. Karısını dövme ye başlar. Bu kez kadın, eh doğaldır, başına gelenlerden sorumlu tuttuğu tangodan soğumuştur. Adamın tango yarışmasına katılma isteğini reddedince bakın neler olur. Adam karakolda polise anlatıyor: “Başladım dövme ye. Hırsımı alamıyordum, dövdükçe dövdüm... Onu öldürmek mi istiyordum? Bu ne biçim soru memur bey? ... Bir kadının erkeğine davranması gerektiği gibi davranmayı öğrenmesi gerekiyordu. Başka ne olacak?”. Trevanian (çev. Neşe Olcaytu); *Ölüm Dansı* (İstanbul: E, 3. baskı, 2007), s. 198.

34. Georg G. Iggers (çev. Gül Çağalı Güven); *Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme Yirminci Yüzyılda Tarihyazımı* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 3. baskı, 2007), s. 147.

35. Oriana Baddeley/Valerie Fraser; *Drawing the Line: Art and Cultural Identity in Contemporary Latin America* (London/NY: Verso, 1989), s. 139.

36. Paz, *a.g.e.*, s. 225-6

37. Arnold Toynbee (çev. Murat Belge); *Tarih Bilinci* (İstanbul: Bateş, c. II: 1978), s. 243.

38. Aktarılan yer: Volodia Teitelboim (çev. Aytekin Karaçoban); *Pablo Neruda* (İstanbul : Kavram ,1999), s.52

KAYNAKÇA

Aşağıda sadece “yazılı” kaynaklar sunulmaktadır. Bu eserin vücuda gelmesinde yararlanılan *audio-visual* materyal (sinema filmleri, DVD’ler ve müzik CD’leri, gereği doğrultusunda) metinde belirtildiği için burada ayrıca listelendirilmemiştir. Kitapta arzedilen tabloları çeşitli kataloglardan, müzelerden, sanat galerilerinin broşürlerinden ve internetten elde ettiğimi belirtiyim. Sunulan tabloların adları ve ressamaları bir çizelge halinde zaten kaydedilmektedir. Ayrıca bibliyografyamız sadece dipnotta zikredilen çalışmaların (kitap, makale, web sayfaları) dökümü olduğundan “seçilmiş” kaynakları ihtiva etmektedir.

Abascal, Ernesto Gomez (çev. Mehmet Necati Kutlu / Ceren Karaca); *Havana’da Türk Tutkusu*, 1898 (İstanbul: Everest, 2.baskı 2009).

Adams, Richard N. (der.); *Ethnic Conflict and Governance in Comparative Perspective* (Washington: Woodrow Wilson Center, 1995).

Agüero, Felipe/Jeffrey Stark (der.); *Fault Lines of Democracy in Post-Transition Latin America* (Miami: North-South Center, 1998).

Akal, Cemal Bali; *Modern Düşüncenin Doğuşu: İspanyol Altın Çağı* (Ankara: Dost, 2. baskı, 1997).

Akgün, Fehmi; *Yıllar Boyunca Tango* (İstanbul: Pan, 1993).

Aksan, Şebnem Selışık/Gurur Ertem (der.); *XX. Yüzyılda Dans: Kuram ve Pratik* (İstanbul: Boğaziçi Üniv., 2007).

Allende, İsaabel (çev. Eren Cendey); *Aşkdan ve Gölgeden* (İstanbul: Can, 1992).

Allende, İsaabel (çev. İnci Kut); *Yüreğimdeki Ülkem: Anılar* (İstanbul: Can, 2. baskı, 2004).

Allende, İsaabel (çev. Nihal Yeğınobalı); *Ruhlar Evi* (İstanbul: Can, 2007).

Allende, İsaabel (çev. İnci Kut); *Paula* (İstanbul: Can, 3.baskı 1997).

Allende, Isabel (çev. Gülderen Pamir); *Tüm Unutulmuşlar Adına: Eva Luna Öyküleri*(İstanbul: Altın, 1991).

Alves, Maria Helena Moreira; *State and Opposition in Military Brazil* (Austin: University of Texas Press, 1998).

Amado, Jorge (çev. Adnan Cemgil); *Gecenin Çobanları* (İstanbul: Can, 2007).

Amado, Jorge (çev. Ayda Düz); *Tarçın Kokulu Kız* (İstanbul: Can, 1992).

Amado, Jorge (çev. Gülcan Erden); *Pusu* (İstanbul: İnkılâp, 1991).

Amado, Jorge (çev. Müntekim Ökmen/Seçkin Cılızoğlu); *Tereza Batista* (İstanbul: Can, 1984).

Amado, Jorge (çev. Özdemir İnce); *Ölü Deniz/Mar Morto* (İstanbul: Can, 1983).

Amado, Jorge (çev. Şerif Hulûsi); *Kızgın Toprak* (İstanbul: Can, 2008).

Amado, Jorge; *Mucizeler Dükkanı* (İstanbul: Gendaş, 1999).

Amin, Samir/Noam Chomsky/Andre Gunder Frank (der.), (çev. Ahmet Fethi); *Düşük Yoğunluklu Demokrasi* (İstanbul: Alan, 1995).

Anaya, Rudolfo (çev. Ayşe Yüksel); *Kutsa Beni, Ultima* (İstanbul: Can, 2007).

Andahazi, Federico (çev. Saliha Nilüfer); *Gölgedeki Gezgin* (İstanbul: Can, 2008).

Anderson, Benedict (çev. İskender Savaşır); *Hayalî Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması* (İstanbul: Metis, 3. baskı, 2004).

Andrews, George Reid; *Afro-Latin America 1800-2000* (Oxford: Univ. Press, 2004).

Andıç, Mustafa; *Dansın, Müziğin, Başkaldırının Sesi: Güney Amerika* (İstanbul: Gürer, 2. baskı, 2009).

Andrews, Ted (çev. Ayşe Gorbon); *Büyüsel Dans Teknikleri* (İstanbul: New Age, 2002).

Aparain, Mario Delgado (çev. Deniz Canefe); *Johnny Sosa'nun Şarkısı* (İstanbul: Can, 2007).

Arnson, Cynthia J./Jose Raul Perales (der.); *The 'New Left' and Democratic Governance in Latin America* (Ağustos 2007), www.wilsoncenter.org/

- Asante, Kariamu Welsh (der.); *African Dance: An Artistic, Historical and Philosophical Inquiry* (Eritrea: African World Press, 3. baskı, 2002).
- Asturias, Miguel Angel (çev. Leyla Gürsel); *Kasırga* (İstanbul: Cem, 1990).
- Attali, Jacques (çev. Gülüş Gülcügil Türkmen); *Gürültüden Müziğe: Müziğin Ekonomi-Politiği Üzerine* (İstanbul: Ayrıntı, 2005).
- Baddeley, Oriana/Valerie Fraser; *Drawing the Line: Art and Cultural Identity in Contemporary Latin America* (London/NY: Verso, 1989).
- Bastian, Jean-Pierre; “The New Religious Map of Latin America: Causes and Social Effects”, *Cross Currents*, (Güz 1998).
- Berrigan, Frida; “The Ugly American Problem in Columbia”, *Foreign Policy in Focus: Global Affairs Commentary* 2001, www.fpif.org/commnetary
- Berryman, Philip; “Church and Revolution” 1997, www.hartfordhwp.com
- Bıçak, Ayhan; *Tarih Düşüncesinin Oluşumu* (İstanbul: Dergâh, 2004).
- Bıçak, Ayhan; *Tarih Felsefesinin Oluşumu* (İstanbul: Dergâh, 2004).
- Biosca, Anna (çev. Semra Sak/Süveyra Güçlü); *Klasik Dünya Masalları* (İstanbul: Kaknüs, 2008).
- Biryıldız, Esra/Zeynep Çetin Erus (der.); *Üçüncü Sinema ve Üçüncü Dünya Sineması* (İstanbul: Es, 2007).
- Blakemore, Harold; “Dictatorship and Democracy in Latin America”, *South America/Central America and the Caribbean* (Europa: 1998).
- Bland, Gary/Cynthia Arnson (der.); *Democratic Deficits: Adressing Challenges to Sustainability and Consolidation Around the World* (Washington: Woodrow Wilson Center, 2009).
- Bock, Philip K. (çev. Serpil Altuntek); *İnsan Davranışının Kültürel Temelleri: Psikolojik Antropoloji* (İstanbul: İmge, 2001).
- Boff, Leonardo/Clodovis; “A Concise History of Liberation Theology”, www.landreform.org
- Bromley, J. S. (der.); *The New Cambridge Modern History* c. VI (Cambridge: Univ. Press, 1970).

Camp, Roderic A. (der.); *Democracy in Latin America: Patterns and Cycles* (Wilmington: SR, 1996).

Campbell, Joseph (çev. Kudret Emiroğlu); *İlkel Mitoloji: Tanrının Maskeleri* (İstanbul: İmge, 3. baskı, 2006).

Campbell, Joseph (çev. Kudret Emiroğlu); *Yaratıcı Mitoloji: Tanrının Maskeleri* (İstanbul: İmge, 2. baskı, 2003).

Carım, Fuad; *Venezuellalı General Miranda'nın Türkiye'ye Dair Hatıratı* (İstanbul: y.y., 1965).

Carranza, Mario E.; "Transitions to Electoral Regimes and the Future of Civil-Military Relations in Argentina and Brazil", *Latin American Perspectives*, 96/24/5 (1997).

Castanada, Jorge; *Utopia Unarmed: The Latin American Left After the Cold War* (NY: Vintage, 1994).

Chomsky, N./T. Demirel/Y. Demirel/ E.S. Herman/M. Clintock/Ö. Orhangazi/G. Özgür; *Terör Ne? Terörist Kim?: ABD Emperyalizmi ve Güney Amerika* (c. I: Ankara: Ütopya, 1999).

Cizre, Ümit/Serpil Üşür (der.); *Latin Amerika'da Askerî Diktatörlük ve Kadın* (İstanbul: Belge, 1989).

Cleary, Edward L.; *Crisis and Change: The Church in Latin America Today* (New York: Orbis, 1985).

Coatsworth, John H.; "United States Interventions: What For?", *ReVista, Harvard Review of Latin America*, IV/2 (Bahar-Yaz 2005).

Coelho, Paulo (çev. Aykut Derman); *Piedra Irmağının Kıyısında Oturdum, Ağladım* (İstanbul: Can, 1997).

Collier, David (der.); *The New Authoritarianism in Latin America* (Pittsburg: Univ. Press, 1977).

Cooper, J. H. (der.); *The New Cambridge Modern History* c. IV (Cambridge Univ. Press, 1971).

Cowley, John; *Carnival, Canboulay, and Calypso: Traditions in the Making* (Cambridge: Univ. Press, 1996).

Crahan, Margaret E. (der.); *Religion, Culture, and Society: The Case of Cuba* (Washington, Woodrow Wilson Center, 2003).

Crahan, Margaret E.; “Church and State in Latin America: Assassinating Some Old and New Stereotypes”, *Daedalus*, 120/3 (Yaz 1991).

Cruz, Consuelo/Diamint, Rut; “The New Military Autonomy in Latin America”, *Journal of Democracy*, 9/4 (Ekim 1998).

Döniken, Erick Von (Çev. Zeki Okar); *Tanrıların Arabaları* (İstanbul: Milliyet, 3.baskı, 1973).

D’Antonio, William V./Frederick B. Pike (der.); *Religion, Revolution, and Reform: New Forces for Change in Latin America* (New York/Washington: Praeger, 1964).

Da Silva, Paulo Sergio; “Skin Color and Educational Exclusion in Brazil”, *ReVista*, VI/3 (Bahar 2007).

Day, Holliday T./Hollister Sturges (der.); *Art of the Fantastic: Latin America, 1920-1987* (Indianapolis: Museum of Art, 1987).

“ Declaration of Quebec City”, *Summit of the Americas*,
<http://usinfo.state.gov/regional/ar.ar.htm>

Demirdurak, Bülent; *Meksika* (İstanbul: Gita, 2009).

Desch, Michael C.; *Civilian Control of the Military: The Changing Security Environment* (Baltimore/London: Johns Hopkins Univ. Press, 1999).

Devrimler ve Karşı Devrimler Ansiklopedisi c. I-V (İstanbul: Gelişim, 1975).

Devrimler ve Kültür Tarihi Ansiklopedisi (İstanbul: Gelişim, 1975).

DeWine, Mike; “Future Challenges to Secure Democracy in Latin America”, *Heritage Lectures*, no: 633, 3.V.1999, www.heritage.org

Diamond, Jared; *Tüfek, Mikrop ve Çelik* (İstanbul: TÜBİTAK, 2004).

Diamond, Larry/Marc F. Plattner (der.); *Civil-Military Relations and Democracy* (Baltimore/London: John Hopkins Univ. Press, 1996).

Diaz, Junot (çev. Püren Özgören); *Oscar Wao'nun Tuhaf Kısa Yaşamı* (İstanbul: Everest), 2009.

Dix, Robert H.; “Military Coups and Military Rule in Latin America”, *Armed Forces and Society*, 20/3 (Bahar 1994).

Duchese-Winter, Juan; “National Identity Politics in Puerto Rico”, *ReVista*, VII/3, (Bahar 2008).

Ehrenreich, Barbara (çev. Nil Erdoğan/A. Ekim Savran); *Sokaklarda Dans: Kolektif Eğlencenin Bir Tarihi* (İstanbul: Versus, 2009).

Eliade, Mircea (çev. İsmet Birkan); *Şamanizm: İlk Esrime Teknikleri* (İstanbul: İmge, 2. baskı, 2006).

Eliade, Mircea/İoan P. Couliano (çev. Ali Erbaş); *Dinler Tarihi Sözlüğü* (İstanbul: İnsan, 1997).

Ensalaco, Mark; “Military Prerogatives and the Stalmate of Chilean Civil-Military Relations”, *Armed Forces and Society*, 21/2 (Kış 1995).

Ergüden, Işık (çev.); *Sivil Toplum Örgütleri: Neoliberalizmin Araçları mı, Halka Dayalı Alternatifler mi?* (İstanbul: Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi yayını, 2001).

Farthing, Stephen/Erkan Doğanay (der.); *Ölmeden Önce Görmeniz Gereken 1001 Resim* (İstanbul: Caretta, 2007).

Fauriol, Georges A. (der.); *Thinking Strategically About 2005: The United States and South America* (Washington, DC: CSIS, 1999).

Fernandez, Benjamin; “Entertaining People With Violence: A Country Captured”, *ReVista*, VII/2 (Kış 2008).

Ferreira, Francisco H.G./Phillippe G. Leite/Julie A. Litchfield; “The Rise and Fall of Brazilian Inequality: A Summary”, *ReVista*, VI/3 (Bahar 2007).

Fischer, Ernst (çev. Cevat Çapan); *Sanatın Gerekliği* (İstanbul: Payel, 9. baskı, 2003).

Fleming, Ian (çev. Adnan Semih Yazıcıoğlu); *James Bond: Altın Tabancalı Adam* (İstanbul: Başak, 1966).

Fleming, Ian (çev. Adnan Semih Yazıcıoğlu); *James Bond: Dokuz Canlı Adam* (İstanbul: Başak, 1965).

Floyd, J. Charlene; "A Theology Of Insurrection? Religion and Politics in Mexico", *Journal of International Affairs*, 50/1 (Yaz 1996).

Foster, William David/Virginia Ramos (der.); *Modern Latin American Literature* c. I-II (New York: Frederick Ungar, 2. baskı, 1979).

Franco, Jean; *The Modern Culture of Latin America: Society and the Artist* (NY/Washington/London: Praeger, 1967).

Freyre, Gilberto; *New World in the Tropics: The Culture of Modern Brazil* (New York: Alfred A. Knopf, 2. baskı, 1966).

Freyre, Gilberto; *Order and Progress: Brazil from Monarchy to Republic* (Berkeley: Univ. of California Press, 1986).

Freyre, Gilberto; *The Mansions and the Shanties: The Making of Modern Brazil* (Berkeley: Univ. of California Press, 1986).

Freyre, Gilberto; *The Masters and the Slaves: A Study in the Development of Brazilian Civilisation* (Berkeley: Univ. of California Press, 1986).

Friedson, Steven M.; *Dancing Prophets: Musical Experience in Tumbuka Healing* (Chicago: Univ. Press, 1996).

Fuentes, Carlos (çev. Aslı Biçen); *Doğmamış Kristof* (İstanbul: Ayrıntı, 1998).

Fuentes, Carlos (çev. Bülent O. Doğan); *Bizim Toprak/Terra Nostra* c. I-II (İstanbul: İş, 2005).

Fuentes, Carlos (çev. Özdemir İnce); *Yanık Sular* (İstanbul: Can, 2. baskı, 1996).

Fuentes, Carlos (çev. Seçkin Cılızoğlu); *Artemio Cruz'un Ölümü* (İstanbul: Can, 2. baskı, 1983).

Fuentes, Carlos (çev. Şemsa Yeğın); *Kendim ve Ötekiler* (İstanbul: Can, 2003).

Fuentes, Carlos (çev. Yıldız Ersoy Canpolat); *Cam Sınır* (İstanbul: Can, 1998).

Galeano, Eduardo (çev. Nihal Yeğınobalı); *Rüzgarın Yüzyılı: Ateş Anıları 3* (İstanbul: Can, 1995).

Galeano, Eduardo (çev. Nihal Yeğınobalı); *Yüzler ve Maskeler: Ateş Anıları 2* (İstanbul: Can, 1995).

Galeano, Eduardo (çev. Zülal Kılıç); *Yaratılış: Ateş Anıları 1* (İstanbul: Can, 1994).

Garza, Michelle; "U.S. Drug and Coca Eradication Policies in Bolivia", *ReVista*, IV/2 (Bahar-Yaz 2005).

Gilderhus, T. Mark; *The Second Century: U.S.-Latin American Relations Since 1889* (Washington: SR, 2000).

Gordon, Lincoln; *Brazil's Second Change En Route Towards The First World* (Washington: Brookings, 2001).

Gott, Ricahard (çev. Hasan Böğün); Hugo Chavez ve Bolivarcı Devrim (İstanbul: Yordam, 2008).

Green, Durcan; *Faces of Latin America* (London: Latin America Bureau, 1997).

Grosfoguel, Ramon; "Recolonization or Decolonization?: The Neocolonial Project of the United States in Puerto Rico", *ReVista*, VII/3 (Bahar 2008).

Güeil, E. Pedro; "Chile Has Changed... But in what ways has it changed?", *ReVista*, III/3 (Bahar 2004).

Hakim, Peter; "The Uneasy Americas", *Foreign Affairs*, 80/2 Mart/Nisan 2001).

Haley, Alex; *Roots* (NY: Doubleday, 1976).

Hall, John A. (der.); *Civil Society: Theory, History, Comparison* (New York: Polity Press, 1995).

Handelman, Howard/Thomas G. Sanders (der.); *Military Government and the Movement Toward Democracy in South America* (Bloomington: Indiana University Press, 1981).

Hartlyn, Jonathan/Lars G. Schoultz/Augusto Varas (der.); *The United States and Latin America in the 1990s: Beyond the Cold War* (London: Univ. of California Press, 1992).

Hebdige, Dick (çev. Çağatay Gülabioğlu); *Kes Yapıştır: Kültür Kimlik ve Karayip Müziği* (İstanbul: Ayrıntı, 2003).

Hegel, G.W.F. (çev. Aziz Yardımlı); *Tarih Felsefesi* (İstanbul: İdea, 2006).

Hernandez, Alvaro Restrepo; "Colombia's Broken Body", *ReVista*, VII/1 (Güz 2007).

Hess, Remi (çev. Işık Ergüden); *Tango* (Ankara: Dost, 2007).

Hesse, Hermann (çev. Kamuran Şipal); *Siddhartha* (İstanbul: Can, 9. baskı, 2007).

Heywood, Andrew (çev. Şeyma Akın vd.); *Siyasi İdeolojiler: Bir Giriş* (Ankara: Adres, 2.baskı, 2010).

Hinsley, F. H. (der.); *The New Cambridge Modern History* c. XI (Cambridge: Univ. Press, 1977).

Hita, Maria Gabriela/John Gledhill; “Beyond Victims and Aggressors”, *ReVista*, VII/2 (Kış 2008).

Hite, Katherine; “Chile’s National Stadium. As Monument, as Memorial”, *ReVista*, III/3 (Bahar 2004).

Huggins, Martha K./Jessica MacTurk; “Armed and Dangerous 2001”, www.americas.org/News

Hunter, Wendy; “Continuity or Change? Civil-Military Relations in Democratic Argentina, Chile, and Peru”, *Political Science Quarterly*, 112/3 (1997).

Huntington, Samuel P. (çev. Aytül Özer); *Biz Kimiz: Amerika’nın Ulusal Kimlik Arayışı* (İstanbul: CSA, 2004).

Huntington, Samuel P. (çev. Mehmet Turhan/Cem Soydemir); *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması* (İstanbul: Okuyan Us, 6. baskı, 2008).

Huntington, Samuel P.; “Reforming Civil-Military Relations”, *Journal of Democracy*, 6/4 (Ekim 1995).

Iggers, Georg G. (çev. Gül Çağalı Güven); *Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme Yirminci Yüzyılda Tarihyazımı* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 3. baskı, 2007).

Infante, Guillermo Cabrera (çev. Seniha Akar); *Kapanda Üç Kaplan*, (İstanbul: Can, 2008).

IRC (Interhemispheric Resource Center); “The Looming Threats to U.S. National Security”, *Bulletin*, 53 (Mart 1999).

IRC, “Obstacles to Democratic Consolidation”, *Bulletin*, 53 (Mart 1999).

Isacson, Adam/Joy Olson; “Just the Facts”, *International Foreign Policy Report*, Center for International Policy (CIP), (Aralık 1998).

Isacson, Adam; “Key Problems: U.S. Policy Toward Central America”, *Central American Peace and Security*, 2/6 (Ocak 1997), www.fpif.org/briefs

Isacson, Adam; “Militarizing Latin America Policy”, *Foreign Policy Focus*, 6/21 (Mayıs 2001), www.fpif.org

İlyasoğlu, Evin; *Zaman İçinde Müzik* (İstanbul: Remzi, 2008).

İnayyat Khan, Sufi (çev. Kaan Ökten/Tuğrul Ökten); *Müzik: İnsan ile Evren Arasındaki Köprü* (İstanbul: Arıtan, 2. baskı, 2001).

Johnson, Paul (çev. Ahmet Angın); *Yağma Edilen Kıtalar: Latin Amerika* (İstanbul: 27, 1965).

Kamrava, Mehran/Frank O. Mora, “Civil Society and Democratization in Comparative Perspective: Latin America and the Middle East”, *Third World Quarterly*, 19/5 (1998).

Kawell, JoAnn; “Closing the Latin American Air-Bridge: A Disturbing History”, 2001, www.foreignpolicy-infocus.org.commentary

Klaiber, Jeffrey; “The Church in Peru: Between Terrorism and Conservative Restraints”, Edward L. Cleary/Hannah Stewart-Gambino (der.); *Conflict and Competition: The Latin American Church in a Changing Environment* (www.dominicans.org/)

Koonings, Kees/Dirk Kruijt (der.); *Political Armies: The Military and Nation-Building in the Age of Democracy* (London/NY: 2. baskı, 2002).

Kutlu, Mehmet Necati; “ Vision de la Sublime Puerta Ottomana de los Acontecimientos del año 1898 en Cuba y su enviado especial, ” *Revista de Ciencias Sociales de la Region centroccidental, Barquisimeto, Venezuela*, noll (Eylül- Aralık 2006).

Küçükalp, Derda; *Politik Nihilizm/Nietzscheci Bir Tartışma* (Bursa: Aktüel, 2005).

Kymlicka, Will; *Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism, and Citizenship* (Oxford: Univ. Press, 2001).

Lewer, Maurice (çev. İlkay Kurdak); İsadora Durcan: *Dansın Tanrıçası* (İstanbul: Everest,2003).

Leymarie, Isabelle (çev. Işık Ergüden); *Salsa ve Latin Caz* (Ankara: Dost, 2010).

Lipset, Seymour Martin/Aldo Solari (der.); *Elites in Latin America* (Oxford: Univ. Press, 1967).

Lorenz, Marita/Wilfried Huismann (çev. Cemal Ener); sevgili Fidel: *Hayatım , Aşkım, İhanetim* (İstanbul: İletişim, 2004).

Loveman, Brian/Thomas Davies, Jr. (der.), *The Politics of Anti-Politics: The Military in Latin America* (Wilmington: S.R., 1997).

Loveman, Brian; *For la Patria: Politics and the Armed Forces in Latin America* (Wilmington: S.R., 1999).

Lowenthal, Abraham F. (der.); *Armies and Politics in Latin America* (New York/London: Holmes/Meier, 1976).

Löwy, Michael (çev. İrfan Cüre); *Latin Amerika Marksizmi* (İstanbul: Belge, 1998).

Löwy, Michael; *The War of Gods: Religion and Politics in Latin America* (London/New York: Verso, 1996).

Lustig, Nora; *Poverty, Inequality and the New Left in Latin America* (Ekim 2009), www.wilsoncenter.org/

Maestre, Enrique; *Latin Perküsyon ve Latin Müzik Tarihi* (İstanbul: Bemol, 2005).

Main, Mary; *Evita: The Woman with the Whip* (London: Corgi, 2. baskı, 1977).

Mainwaring, Scott P.; *The Catholic Church and Politics in Brazil, 1916-1985* (Stanford: Univ. Press, 1986).

Mainwaring, Scott/Guillermo O'Donnell/J. Samuel Valenzuela (der.), *Issues in Democratic Consolidation* (Indiana: Univ. of Notre Dame, 1992).

Mainwaring, Scott/Timothy R. Scully (der.); *Building Democratic Institutions: Party Systems in Latin America* (Stanford: University Press, 1995).

Malloy, James M. (der.); *Authoritarianism and Corporatism in Latin America* (Pittsburgh: Univ. Press, 1977).

Malloy, James M./Mitchell A. Seligson (der.); *Authoritarians and Democrats: Regime Transition in Latin America* (Pittsburgh: Univ. Press, 1998).

Manwaring, Max G. (der.); *The Use of Armed Forces in the Americas: An Overview* (Eylül 1999).

Marquez, Gabriel Garcia (çev. İnci Kut); *Bir Kaçırılma Öyküsü* (İstanbul: Can, 1996).

Marquez, Gabriel Garcia (çev. Tomris Uyar); *Başkan Babamızın Sonbaharı* (İstanbul: Can, 6. baskı, 2007).

- Martinez, Thomas Eloy (çev. İnci Kut); *Santa Evita* (İstanbul: Can, 1997).
- Mazrui, Ali A. (çev. Yusuf Kaplan); *Afrikalılar Üç Farklı Kültürel Miras* (İstanbul: İnsan, 1992).
- McSherry, J. Patrice; “Strategic Alliance: Menem and the Military-Security Forces in Argentina”, *Latin American Perspectives*, 97/24/6 (Kasım 1997).
- Millett, Richard L.; “An End to Militarism? Democracy and the Armed Forces in Central America”, *Current History* (Şubat 1995).
- Mills, Wright (çev. İnci-Doğan Özgüden); *Dinle Yankee* (İstanbul: Yar, 2. Baskı, 2006).
- Mowat, C.L. (der.); *The New Cambridge Modern History* c. XII (Cambridge: University Press, 1968).
- Murphy, Joseph M.; *Working the Spirit: Ceremonies of the African Diaspora* (Boston: Beacon Press, 1994).
- Myers, David J./Robert E. O’Connor; “Support for Coups in Democratic Political Culture. A Venezuelan Exploration”, *Comparative Politics*, 30/2 (Ocak 1998).
- Nietzsche, Friedrich (çev. İsmet Zeki Eyüboğlu); *Müziğin Ruhundan Tragedyanın Doğuşu* (İstanbul: Say, 8. baskı, 2009).
- Norden, Deborah L.; “Redefining Political-Military Relations in Latin America: Issues of the New Democratic Era”, *Armed Forces and Society*, 22/3 (Bahar 1996).
- O’Donnell, Guillermo A. (der.); *Bureaucratic Authoritarianism: Argentina 1966-1973 in Comparative Perspective* (Los Angeles/London/Berkeley, 1988).
- O’Donnell, Guillermo A. (der.); *Modernization and Bureaucratic Authoritarianism: Studies in South American Politics* (Berkeley: 155, 1979).
- O’Donnell, Guillermo/Joseph S. Tulchin/Augusto Varas/Adam Stubits (der.); *New Voices in Studies in the Study of Democracy in Latin America* (Washington: Woodrow Wilson Center, 2008).
- O’Donnell, Guillermo/Philippe C. Schmitter/Laurence Whitehead (der.); *Transitions from Authoritarian Rule* (Baltimore/London: John Hopkins, 1989).
- Olsen, Dale A./Daniel E. Sheehy (der.); *The Garland Handbook of Latin American Music* (NY/London: Garland, 2000).

- Ongan, Hakan / Dündar Murat Demiröz; *Akademik Futbol* (İstanbul: Hiperlink, 2010).
- Oral, Serkan; *Che - Castro - Küba: Değişimin Son Kalesi* (İstanbul: Karakutu, 2008).
- Öke, Mim Kemal; *Derviş ve Komutan: Özgürlük-Güvenlik Sarkacında Türkiye'nin Kimlik Sorunsalı* (İstanbul: Alfa, 2005).
- Öke, Mim Kemal; *Din-Ordu Gerilimi: Küresel Toplumda Dışlanan Demokrasi* (İstanbul: Alfa, 2002).
- Öke, Mim Kemal; *Gazi ve Sûfi: Ömer Fevzi Mardin* (İstanbul: İrfan, 2008).
- Özbudun, Sibel (der.); *Latin Amerika Yerlileri* (İstanbul: Anahtar Kitaplar, 2006).
- Parry, J.H.; *Spanish Seaborne Empire* (Middlessex: Penguin, 1973).
- Paz, Octavio (çev. Bozkurt Güvenç); *Yalnızlık Dolambacı* (İstanbul: Cem, 3. baskı: 1990).
- Paz, Octavio (çev. Kemal Atakay); *Çamurdan Doğanlar* (İstanbul: Can, 1996).
- Pineda, Claudia Giovanna; "Disruption in the Immigrant Experience", *ReVista*, VII/1 (Güz 2007).
- Pion-Berlin, David/Craig Arceneaux; "Decision-Makers or Decision-Takers? Military Missions and Civilian Control in Democratic South America", *Armed Forces and Society*, 26/3 (Bahar 2000).
- Pion-Berlin, David/Craig Arceneaux; "Tipping the Civil-Military Balance: Institutions and Human Rights Policy in Argentina and Chile", *Comparative Political Studies* 31/5 (Ekim 1998).
- Porritt, Jonathan (çev. Alev Türker); *Yeşil Politika* (İstanbul: Ayrıntı, 1988).
- Pottenger, John R.; *The Political Theory of Liberation Theology: Toward a Reconvergence of Social Values and Social Science* (Albany: State University of NY, 1989).
- Potter, G.R. (der.); *The New Cambridge Modern History* c. I (Cambridge: Univ. Press, 1978).
- Raby, D.L. (çev. Ertan Gürçınar); *Günümüzde Latin Amerika ve Sosyalizm* (İstanbul: Yordam, 2007).

Ramirez, Maria Clemencia; “Aerial Spraying and Alternative Development in Plan Colombia”, *ReVista*, IV/2 (Bahar-Yaz 2005).

Reid, Michael; *Forgotten Continent: The Battle For Latin America's Soul* (New Haven/London Yale Univ. Press, 1997).

Rekel, Gerhard J. (çev. Belit Şaka); *Kahve Kokusu: Bir Komplo Hikayesi* (İstanbul: Everest, 2008).

Report of the Commission for Historical Clarification; *Guatemala: Memory of Silence (Tz'nil Na'tab'al)*, <http://hrdata.aaas.org>

Rochfort, Desmond; *Mexican Muralists: Orozco, Rivera, Siqueiros* (San Francisco: Chronicle, 1993).

Roett, Riordan/Miriam Jiménez Roman; *Brazil: Politics in a Patrimonial Society* (Boston, 1972).

Rouquie, Alain (çev. Şirin Tekeli); *Latin Amerika'da Askeri Devlet* (İstanbul: Alan, 1986).

Rowan, Miriam Jimenez; “Boricuas vs. Nuyoricans - Indeed!”, *ReVista*, VII/3 (Bahar 2008).

Sanford, Victoria; “Femicide in Guatemala”, *ReVista, Harvard Review of Latin American Studies*, VII/2 (Kış 2008).

Savigliano, Martha (çev. Serdar Aygün); *Tango: Tutkunun Ekonomi-Politiği* (İstanbul: Ayrıntı, 2004).

Schirmer, Jennifer; “The Guatemalan Politico-Military Project: Legacies for a Violent Peace?”, *Latin American Perspectives*, 105/26/2 (Mart 1999).

Schulz, Donald E. (der.); “The Role of the Armed Forces in the Americas: Civil-Military Relations for the 21st Century”, (Nisan 1998), <http://carlisle-www.army.mil/usassi>

Shifter, Michael; “United States-Latin American Relations: Preparing for the Handover”, *Current History* (Şubat 2001).

Sigmund, Paul E.; “Revolution, Counterrevolution, and the Catholic Church in Chile”, *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 483 (Ocak 1986).

Sommer, Doris; “Dancehall Democracy”, *ReVista, Harvard Review of Latin America*, VII/1 (Güz 2007).

Stanley, Ruth; “Modes of Transition v. Electoral Dynamics: Democratic Control of the Military in Argentina and Chile”, *Journal of Third World Studies*, 18/2 (Güz 2001).

Steer, Albert; *Che'nin Mirası: Latin Amerika, Gerilla Hareketi Üzerine Söyleşiler* (İstanbul: Belge, 1997).

Stepan, Alfred; *The Military in Politics: Changing Patterns in Brazil* (Princeton: Univ. Press, 1971).

Stewart-Gambino, Hannah; “Church and State in Latin America”, *Current History* (Mart 1994).

Sullivan, Lawrence E.; *Icanchu's Drum: An Orientation to Meaning in South American Religions* (London/NY: MacMillan, 1988).

Tanyol, Cahit; *Sanat ve Ahlâk* (İstanbul: Üniv. Yay., t.y.).

Teitelboim, Volodia (çev. AYTEKİN KARAOBAN); *Pablo Neruda* (İstanbul: Kavram, 1999).

Temel, Mehmet; *XIX. ve XX. Yüzyılda Osmanlı- Latin Amerika İlişkileri* (İstanbul: Nehir, 2004).

Tollefson, Scott D.; “Civil-Military Relations in Brazil: The Myth of Tutelitary Democracy”, (1995), www.lanic.utexas.edu

Topal, Aylin (der.); *Latin Amerika'yı Anlamak: Neoliberalizm, Direniş ve Sol* (İstanbul: Yordam, 2007).

Toynbee, Arnold (çev. Murat Belge); *Tarih Bilinci* c. I-II (İstanbul: Bateş, 1978).

Trevarian (çev. Neşe Olcaytu); *Ölüm Dansı* (İstanbul: E, 3. baskı, 2007).

USA, Department of Defence (DoD); *US Security Strategy for the Americas* (Ekim 2000).

Valery, Paul (çev: Aykut Derman); “Dans Felsefesi”, *Sanat Dünyamız*, (İstanbul: YKY) no: 85 (Güz 2002).

Vargas, Mario Llosa (çev. Armağan İlkin); *Mayta'nın Öyküsü* (İstanbul: Can, 1992).

Vargas, Mario Llosa (çev. Rıza Hakman); *Kentler ve Köpekler* (İstanbul: Can, 1984).

Vasconcelos, Jose Mauro de (çev. Aydın Emeç); *Yaban Muzu/Banana Brava* (İstanbul: Can, 1996).

Vasconcelos, Jose Mauro de (çev. İnci Kut); *Çıplak Sokak* (İstanbul: Can, 3. baskı, 1997).

Vega, Luis Mercier (çev. Robert Rowland); *Roads to Power in Latin America* (New York/Washington/London: Praeger, 1969).

Viddal, Grete; "Cuba's Tumba Francesa", *ReVista*, VII/1 (Güz 2007).

Walters, Anna; "Mas Alla de los Cliches: Dance and Identity in Cuba", *ReVista*, VII/1 (Güz 2007).

Weisbrot, Mark; "Poverty Reduction in Venezuela: A Reality-Based View", *ReVista*, VIII/1 (Güz 2008).

White, Robert E.; "Rethinking Foreign Policy Lessons from Latin America", (Temmuz 1999), <http://www.us.net/cip>

Wiltse, Evren Celik; "Declining US Influence and Rise of Latin America's Regional Power: Some Lessons for the Middle East", *The Turkish Yearbook of International Relations* (Ankara: Univ. Press, no: 39, 2008).

Wright, Ronald (çev. Şen Süer); *Çalıntı Kıtalar: Amerika'da Fetih ve Direnişin Beş Yüz Yılı* (İstanbul: Versus, 2009).

Wynn, Jennifer N.; "Dance Revolution: Creating Global Citizens in the Favelas of Rio", *ReVista*, VII/1 (Güz 2007).

Zagorski, Paul W.; "Civil-Military Relations and Argentina Democracy: The Armed Forces Under The Menem Government", *Armed Forces and Society*, 20/3 (Bahar 1994).

Zarakolu, Ragıp (der.); *Latin Amerika'da Devlet ve Demokrasi Dosyası* (İstanbul: Alan, 1985).

Zaverucha, Jorge; "The Degree of Military Political Autonomy during the Spanish, Argentine and Brazilian Transitions", *Journal of Latin American Studies*, 25/2 (1993).

Zinn, Howard (çev. Sevinç Sayan Özer); *Amerika Birleşik Devletleri Halklarının Tarihi* (İstanbul: İmge, 2005).

Zirnite, Peter; "The Militarization of the Drug War in Latin America", *Current History*, (Nisan 1998).

GÖRSELLER

Aşağıda metnin akışı içinde yer alan tabloların listesi sunulmaktadır. Numaralama sistemimizde ilk rakam hangi bölümde bulunduğunu, ikincisi ise o bölümdeki kaçınıcı resim olduğunu belirtmektedir. Tabloları seçerken – takdir edersiniz ki- aynen sergi “küratörleri” gibi, onca materyal içinde ben de “seçici” olmak zorundaydım. Kolay bir uğraş değildi. Neleri önemseydiğimi soracak olursanız, söyleyeyim: İlkin, tabii ki, Latin Amerikalı ressamın oluşmasını, diyebilirim. Latin Amerikalı ressamın arasında ise küresel toplumda ün kazanmış olanlar kadar genç yetenekleri de seçimime katmamın yerinde olacağını düşündüm. İkinci olarak ise sayıya özen gösterdim. Elinizdeki kitap bir “resimli tarih mecmuası”na dönüşmemeliydi; ama yine de kimlik sorunsalını görselleştirecek yeterli imgeleri de içermeliydi. Üçüncüsü ve asıl önemlisi; seçilen eserlerin hem sanatsal değeri olmalı, hem de anlattığım konularla ilgileri bulunmalıydı. Ne var ki, bu iki şartı aynı anda karşılayabilmekte hayli zorlandım. Dahası, arzum; seçimlerimi Latin Amerika’nın farklı coğrafya (ve ülkelerinden) yapmaktı. Bu doğrultuda aynı ressam ve ülkeden birkaç eser almamayı ilk başta tasarladım da, bu kıstasa sadık kalmak pek mümkün olmadı. Çünkü, yukarıda saydığım kriterlerin ötesinde, bu denemenin yazarı olarak benim de favorilerim vardı. Nasıl edebiyatçılarda Amado öne çıkmışsa, ressamın arasında da Rivera, kimse alınmasın, kişisel beğenime daha fazla hitap ediyordu, diyelim.

Kapak : Diego Rivera (1886-1957) Meksika; “ Alameda Parkı’nda bir

Pazar Öğleden Sonrasını Düşlemek “, 1947-8, Alameda Hotel,

Mexico City.

1.1. Jacobo Borges (1931-) Venezuela; “Fiesta”, 2005; özel koleksiyon.

1.2. Diego Rivera (1886- 1957) Meksika; “Ölümler Günü”(den detay), 1923-4; Fiestalar Avlusu, Güney duvarı; Eğitim Bakanlığı, Mexico City.

2.1. Pueblo Tolin(1831-1901) İspanya; “ Kolomb’un Amerika’ya Ayak Basışı”, 1862; Coruna Belediyesi, La Corunna, İspanya.

2.2. Diego Rivera (1886- 1957) Meksika; “Aztek(Totarak) Uygarlığı,” 1950; Milli Saray, Mexico City.

2.3. Diego Rivera (1886- 1957) Meksika; “Sömürücüler”, 1926; Chaping Üniversitesi Şapeli, Meksika.

2.4. Diego Rivera (1886- 1957) Meksika; “Peonun Kurtuluşu” 1923, İşçi Avlusu, Güney Duvarı, Eğitim Bakanlığı, Mexico City.

2.5. David Alfaro Siqueiros (1898- 1974) Meksika; “Cuauthemoc’un Çilesi ”, 1950; Güzel Sanatlar Sarayı, Mexico City.

2.6. David Alfaro Siqueiros (1898- 1974) Meksika; “Cuauthemoc’un Dirilişi”, 1950; Güzel Sanatlar Sarayı, Mexico City.

2.7. Jose Clemente Orozco (1883- 1949) Meksika; “ Meksika’nın İspanyollarca Fethi”, 1938-9; Cabanras Yetimhanesi, Guadalajara.

3. Candido Portinari (1903-1962) Brezilya; “Kahve”, 1935, Güzel Sanatlar Müzesi, Rio de Janerio.

4.1. Jacobo Borges (1931-) Venezuela; “Kırmızı Çember veya Deliler Dairesi ile Buluşma”, 1973; Modern Sanat Müzesi, Milli Güzel Sanatlar Enstitüsü, Mexico City.

4.2. Jose Clemente Orozco (1883- 1949) Meksika; “ Amerika Uygarlığı- Latin Amerika”, 1932; Baker Kütüphanesi, Dartmouth College, New Hampshire, ABD.

4.3.David Alfaro Siqueiros (1898- 1974) Meksika; “Porfirio Diaz’ın Diktatörlüğünden Devrime- Devrimciler”, 1957-65; Devrim Salonu, Doğa Tarihi Müzesi, Pchapultepec Şatosu, Mexico City.

5.1. Antonio Ruiz (1897-1964) Meksika; “Malincçe’nin Rüyası”, 1939; özel koleksiyon.

5.2. Juan Manuel Blanes (1830-1901) Uruguay; “Paraguay: Issız Ülkenin Görünümü”, 1880; Ulusal Güzel Sanatlar Müzesi, Montevideo, Uruguay.

5.3. Jose Clemente Orozco (1883- 1949) Meksika; “Annelik”, 1923; Ulusal Hazırlık Okulu, Mexico City.

5.4. Diego Rivera (1886- 1957) Meksika; “Yeraltı Güçleri” 1926, Chapingo Üniversitesi Şapeli, Mexico City.

5.5. Jorge Gonzales Camerana (1908-1980) Meksika; “Büyükannemiz ve Büyükbabamız”, 1960-70; özel koleksiyon.

6.1. Marcelo Grassman (1925-), Brezilya.

6.2. Marcelo Grassman (1925-), Brezilya.

8.1. Antonio Berni(1905-1981) Arjantin; “Kullanılmayanlar” 1934; Özel koleksiyon.

8.2. Rafael Enriquez

8.3. Romaro Parra Tugayları, Şili.

9.1. Frida Kahlo(1907-1954) Meksika; “ Sınırdaki oto- Portrem”, 1932, Özel koleksiyon.

9.2. Fernando Botero (1932-), Kolombiya; “Dans”, 2006.

9.3. Brigada Ramona

10.1. Emilianro Di Cavalcanti (1897-1976) Brezilya; “ Samba”, 1925; Özel koleksiyon.

10.2. Lili Berrard, Kübalı; “Trocha (Sokağı) Karnavalı”,2009.

10.3. Apolonio Zeballos (1944-), Peru; “ Yaşlı Adam ve Davulu”, 2009.

10.4. Pedro Figari (1861- 1938) Uruguay; “ Candomble ”, 1921;

Özel Koleksiyon

10.5. Pedro Alvarez “ Tango Argentino II ”

SÖZLÜK

- Affecianado* : Seveni, tutkusu.
- Argentino/a* : Arjantinli.
- Argentinazo* : 2001-2'de Arjantin'de yaşanan büyük, sosyal patlamalar halk isyanları
- Arpilleras* : Kırpık kumaştan yapılan battaniye vs.
- Banderial*
- Bandelerios* : Haydut (lar).
- Barrio* : Mahalle, semt, daha ziyade yoksul.
- Cabildo* : Yerel meclis.
- Cajon* : Sanduka tipinde, üstüne oturularak ,ellerle çalınan Afro-Peru davulu.
- Calypso* : Kalipso; XX. Yüzyılda beliren Trinidad ve Tobago'nun karnaval müziği.
- Candomble* : Afrika kökenli, Afro- Brezilyalı bir kült veya din, ayrıca merasimleri.
- Capoeria* : Afrika kökenli, Brezilya'da yapılan bir dövüş sporu.
- Carabineros* : Jandarma.
- Carapindates* : Ordu içinde isyancı (Arjantin).
- Casa Grande* : Büyük ev, Brezilya'da kırsal alandaki malikaneler.
- Catequista* : (İncil'i anlatan) vaizler.
- Caudillo* : Bağımsızlık savaşları sonrasında güçlenen ordu

	generalleri (Meksika).
<i>Chachacha</i>	: Karmaşık Küba ritimlerini sadeleştirerek çalınan bir dans müziği. (Küba)
<i>Chavismo</i>	: Chavezcilik.
<i>Chavista</i>	: Hugo Chavez taraftarı.
<i>Chicano</i>	: Yerli kökenli Meksikalı.
<i>Cocaleros</i>	: Bolivya’da koka ekimi yapan çiftçiler.
<i>Commandante</i>	: Komutan.
<i>Comunidades de Base</i>	: Taban cemaatleri, halk örgütlenmeleri (yerel).
<i>Compadre</i>	: Yürekli, güvenilir erkek.
<i>Compadrito</i>	: Gecekondu, küstah meydan okuyan erkek, bıçkın.
<i>Conga</i>	: Latin Amerikan vürmalı çalgısı.
<i>Conquistador</i>	: İspanyol fatihler, işgalciler.
<i>Criollo / a</i>	: Latin Amerika kolonilerinde Avrupalı anne –babadan doğma kişiler (kreol).
<i>Cucaracha</i>	: Hamamböceği; düşman; bir şarkının adı.
<i>Cumbia</i>	: Geçmiş İspanyol kolonizasyonuna kadar giden, Kolombiya ile Karayipler’deki kölelerden etkilenen dans biçimi.
<i>Decene Tragica</i>	: Trajik onyıl, (Meksika’da iç savaşın kanlı yılları).
<i>Democracia</i>	
<i>Vigilada</i>	: “ Militan ” demokrasi.
<i>Dependencia</i>	: Bağımlılık (özellikle ekonomik).
<i>Desaparecidos</i>	: Kayıp insanlar; özellikle Arjantin’de askeri darbe

(1970-83) sonrasında ölenler/ öldürülenler.

- Encomienda* : Latin Amerika kolonizasyonunda bir tür tımar/
toprak sistemi.
- (la)Escuela de*
Golpes : Darbe okulu (ABD’deki kontracıları yetiştiren
akademi kastediliyor).
- Fazenda* : Büyük plantasyon, çiftlik (Brezilya).
- Fazendeiro* : Büyük plantasyon, çiftlik sahibi kişi (albaylar)...
- Fokoculuk* : İktidarı küçük, silahlı grupların , gerillaların dağınık
eylemleriyle ele geçirme stratejisi, Che Guevara’ya
izafe edilir.
- Garimpeiro* : Maden işçisi.
- Golpe* : Askeri darbe.
- Gringo* : Yabancı erkek, özellikle ABD’li.
- Hacienda* : Büyük topraklara yayılan çiftlikler.
- Indigenismo* : Yerlililik (ve yerlilere yönelik politikalar).
- Jagunço* : Albayların emrindeki çiftlik korucuları, fedailer.
- Junta* : Cunta, ihtilalci gruplaşma.
- Libertador* : Kurtarıcı (daha ziyade Bolivar için kullanılmakta).
- Machismo* : Maçoluk; erkek şovenizmi.
- Mambo* : Afro- Kübalı bir müzik stili.
- Merenque* : XX. Yüzyılın başlarında meşhur olan Haiti ve Dominik
Cumhuriyetinde “ ulusal ” müzik kabul edilen stil.
- Mesa Didlogo* : Yuvarlak masa (Şili’de beyaz masa toplantıları).
- Mestizaje* : Melezleşme (evlilikler), melezlik.

<i>Mestizo /a</i>	: Amerindian (yerli) / İspanyol karışımı soydan gelen kişi.
<i>Milonga</i>	: Proto- Tango denebilecek bir müzik türü, dans.
<i>Mulatto</i>	: Melez; siyahi / Avrupalı karışımı kişi.
<i>Orişa (Orixo)</i>	: Candomble dininde kutsal ruhlar (ilahlar).
<i>Ostiensis</i>	: Kolonizasyonu meşru kılan dinsel hükümler, (i içeren) anlaşmalar.
<i>Panceria</i>	: Toprak sistemi.
<i>(la) Patria</i>	: Vatan
<i>Patronato</i>	: Vesayet
<i>Peon</i>	: Zorunlu işçi, piyon.
<i>Politico de</i>	
<i>Sequranca</i>	
<i>İnterra</i>	: İç güvenlik siyaseti (ulusal güvenlik devletince uygulanan baskı rejimi anlamında kullanılır).
<i>Pronunciamento</i>	: Askeri darbe.
<i>Pueblo</i>	: Köy, yerleşim birimi.
<i>Punto Final</i>	: Son nokta. Arjantin’de darbecilerin yargılanmasını engelleyen yasa.
<i>Repartimento</i>	: Kolonizasyon sırasında kullanılan bir toprak dağıtım/ yönetim sistemi.
<i>Rumba</i>	: Bir Afro- Kübalı ritm ve dans müziği.
<i>Salsa</i>	: Sos anlamında. 1960’lı yıllardan başlayarak gerek kendi yurtlarında, gerek NewYork’ta yaşayan Karayipli toplumlar tarafından üretilmiş Afro- Kübalı müzik (dans) türü.

<i>Samba</i>	: 1800'lü yılların sonlarında Rio de Janerio'da yaşayan Afrika soylu Brezilyalılar tarafından yaratılan müzik ve dans.
<i>Santeria</i>	: Azizlerin yolu, orişalara adanan Küba dini ve töreni
<i>Santero</i>	: Santeria keşişi.
<i>Senzala</i>	: Zenci kölelerin yaşadıkları evler, bölümler.
<i>Soldaderas</i>	: Bir savaşta askerlerin yanında giden kadınlar.
<i>Son Montuno</i>	: Mambo'dan türetilen Afro- Küba müziği.
<i>Tanquero/ a</i>	: Tango türü ve tango dünyasıyla ilgili (müzisyenler, dansçılar, şairler, meraklılar).
<i>Terreiro</i>	: Candomble töreninin yapıldığı ev, tapınak.
<i>Theologia de la</i>	
<i>Liberation</i>	: Kurtuluş ilahiyatı.
<i>Violencia</i>	: Şiddet (kültü)
<i>Yoruba</i>	: Yoruba dilini konuşan ve aslında güneybatı Nijerya ve Doğu Benin'de yaşayan halka verilen isim; bu toplumun dini, kültürü.

ARKA KAPAK

Bu kitap, özgürlük / güvenlik kışkıracındaki Latin Amerika halklarının “ kimlik sorunsalı ” nı irdelemektedir.

Futbolu, pembe dizileri, güzellik yarışmaları, müziği ve dansları ile bildiğimiz bu kıtayı ve sakinlerini aslında ne kadar tanıyoruz?

Bu çalışmada, kimlik arayışının nasıl serüvenleştirilebileceğini göreceksiniz. 1492’den başlayarak günümüze uzanan kaderle tarihi yolculukta derinlerdeki Latin Amerika’yı ve insanların ruhunu adeta bir karnaval kalyedeskopunun merceğinden bakarak keşfedeceksiniz.

Mim Kemal ÖKE’nin bilimsel analizlerine “ büyülü gerçeklik ” kattığı “ deneme ” türündeki bu özgün eserinde sadece Latin Amerika’yı değil, “ Latin Amerika aynası ”ndan kendi hakikatimizi de görecek ve sizin kaderle dansınızda oto- koreografinizi bulacaksınız.